

**T.C.
ADALET BAKANLIĞI
STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI**

ULUSLARARASI HUKUK KLİNİKLERİ SEMPOZYUMU INTERNATIONAL LEGAL CLINICS SYMPOSIUM

NİSAN / APRIL 2016 - ANKARA

Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu

International Legal Clinics Symposium

Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 55

Nisan 2017

ISBN: 978-975-7978-87-9

SEMPOZYUM SORUMLULARI ve EDİTÖRLERİ:

Alpaslan AZAPAGASI / Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

Kubilay İNAN / Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkan Yardımcısı

Jale YILMAZ / Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Daire Başkanı

Zuhal TOKAR GÜNEŞ / Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tetkik Hakimi

Çeviri: Keyhan Tercüme

Kapak Tasarım & Dizgi : Melek Matbaacılık

Teknik Hazırlık Büyük Sanayi 1. Cad. No: 78/17 İskitler/ANKARA

Baskı : Hermes Tanıtım Ofset

Büyük Sanayi 1. Cad. No: 105 İskitler/ANKARA

Bu yayında dile getirilen görüşlerin sorumluluğu dile getirenlere aittir, mutlak suretle Adalet Bakanlığı'nın resmi politikalarını yansıtmaz. Adalet Bakanlığı bunlardan dolayı herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

Sempozyum kayıtlarının çözümleri oturum başkanları ile katılımcılara gönderilerek gerekli düzeltmeleri yapmaları sağlanmıştır. Editör ekip bu çalışmaları koordine etmiş ve sadece önemli anlam bozuklukları ile imla düzeltmeleri yapmıştır.

Bu eserin telif hakları Adalet Bakanlığı'na aittir. Bakanlığın yazı izni alınmadan çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

PROGRAM.....

SUNUŞ.....

ÖNSÖZ

AÇILIŞ KONUŞMALARI 3

Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

Bekir BOZDAĞ

Adalet Bakanı

BİRİNCİ GÜN

BİRİNCİ OTURUM 15

TARİHÇE VE DÜNYA ÇAPINDA HUKUK KLİNİĞİ

EĞİTİMİNİN GÜNCEL UYGULAMALARI

Prof. Leah Wortham

Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi Hukuk Profesörü

Daven Dass

Güney Afrika Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg Hukuk

Fakültesi Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman

Prof. Richard Grimes

Birleşik Krallık York Üniversitesi Hukuk Fakültesi,

Klinik Programları Müdürü

Dr. Filip Czernicki

Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı

Prof. Jose Garcia Anon

İspanya Valensiya Adalet Bölümü Demokratik Reformlar ve Kamu
Hürriyetleri Genel Müdürü

Soru-Cevap

İKİNCİ OTURUM..... 57

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDEKİ ÖNEMİ/DEĞERİ; İNERAKTİF ÖĞRETME METOTLAR

Prof. Richard Roe

Amerika Birleşik Devletleri Georgetown Üniversitesi Hukuk Profesörü,
“Street Law” Kliniği Müdürü

ÜÇÜNCÜ OTURUM..... 81

YARGI ETİĞİ EĞİTİMİ VE HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE MESLEKİ SORUMLULUK

Prof. Leah Wortham

Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi Hukuk Profesörü

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİ VE AVUKATLARIN PRO BONO HİZMETİNİ DESTEKLEME

Dr. Filip Czernicki

Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİ VE ADALETE ERİŞİM

Prof. Richard Grimes

Birleşik Krallık York Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Klinik Programları Müdürü

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİ VE DEZAVANTAJLI GRUPLARA HİZMET

Daven Dass

Güney Afrika Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg

Hukuk Fakültesi Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman

HERKES İÇİN ADALET: AVUKATLAR VE HÜKÜMET VARLIKLARI İÇİN HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİ ÇALIŞMALARI

Prof. Jose Garcia Anon

İspanya Valensiya Adalet Bölümü Demokratik Reformlar ve
Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü

Soru-Cevap

İKİNCİ GÜN

BİRİNCİ OTURUM 123

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

HUKUK KLİNİĞİ TARİHÇESİ VE ETİK

Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi
ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

HUKUK KLİNİĞİ TARİHÇESİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

İKİNCİ OTURUM..... 151

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE

UYGULAMALARI

Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

**HUKUK KLİNİĞİNDE AVUKATLARIN VE
BAROLARIN ROLÜ**

Av. Cemalettin GÜRLER

Ankara Barosu Yönetim Kurulu Üyesi

**BİR DEVLET ÜNİVERSİTESİNDE HUKUK
KLİNİĞİNİN BAŞLATILMASI**

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

Soru Cevap

INDEX

PROGRAMME.....	XV

FOREWORD	XXI

INTRODUCTION	XXV

OPENING SPEECHES.....	195

Alpaslan AZAPAĞASI

General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

Bekir BOZDAĞ

Minister of Justice

FIRST DAY

FIRST SESSION.....	209

HISTORY AND CONTEMPORARY APPLICATIONS OF WORLDWIDE CLINICAL LEGAL EDUCATION

Prof. Leah Wortham

Law Professor, the Catholic University of America

Daven Dass

Practising Attorney, Lawyer, Lecturer, University of the Witwatersrand,
School of Law, Johannesburg, South Africa

Prof. Richard Grimes

Director of Clinical Programmes, York Law School, United Kingdom

Dr. Filip Czernicki

President of Polish Legal Clinics Foundation

Prof. Jose Garcia Anon

General Director of Democratic Reforms and Public Freedoms, the
Department of Justice at the Generalitat Valenciana, Spain

Questions- Answers

SECOND SESSION 255

**THE IMPORTANCE / VALUE OF CLINICAL LEGAL
EDUCATION IN EDUCATION OF STUDENTS;
INTERACTIVE TEACHING METHODS**

Prof. Richard Roe

Director of "Street Law" Clinic, Law Professor of Georgetown University,
USA

THIRD SESSION 283

**TEACHING JUDICIAL ETHICS AND PROFESSIONAL RESPONSIBILITY IN
LEGAL CLINICAL EDUCATION**

Prof. Leah Wortham

Law Professor, the Catholic University of America

**LEGAL CLINICAL EDUCATION AND SUPPORTING
PRO BONO SERVICES OF LAWYERS**

Dr. Filip Czernicki

President of Polish Legal Clinics Foundation

LEGAL CLINICAL EDUCATION AND ACCESS TO JUSTICE

Prof. Richard Grimes

Director of Clinical Programmes, York Law School, United Kingdom

LEGAL CLINICAL EDUCATION AND SERVICE FOR DISADVANTAGED GROUPS

Daven Dass

Practising Attorney, Lawyer, Lecturer, University of the Witwatersrand,
School of Law, Johannesburg, South Africa

JUSTICE FOR ALL: LEGAL CLINICAL EDUCATION PRACTICES FOR LAWYERS AND THE GOVERNMENT

Prof. Jose Garcia Anon

General Director of Democratic Reforms and Public Freedoms, the
Department of Justice at the Generalitat Valenciana, Spain

Questions- Answers

SECOND DAY

FIRST SESSION..... 329

PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY

Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

HISTORY OF LEGAL CLINICS AND ETHICS

Prof. Dr. Gülriz UYGUR

Department of Philosophy and Sociology of Law,
Faculty of Law, Ankara University

HISTORY OF LEGAL CLINICS AND PRACTICES IN TURKEY

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

Dean of the Faculty of Law, Bilgi University

SECOND SESSION 359

PRACTICES IN LEGAL CLINICAL

EDUCATION IN TURKEY

Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

ROLE OF LAWYERS AND BAR ASSOCIATIONS

IN LEGAL CLINICS

Att. Cemalettin GÜRLER

Member of the Board of Directors, Ankara Bar Association

LAUNCH OF LEGAL CLINICS

AT A STATE UNIVERSITY

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

Questions- Answers

PROGRAM

YER : Ankara Hakimevi
TARİH : 14-15 Nisan 2016

1. GÜN

09:30 - 09:50 KAYIT

09:50 - 10:00 Saygı Duruşu – İstiklal Marşı

10:00 - 10:10 Alpaslan Azapağası
Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

10:10 - 10:45 Bekir Bozdağ
Adalet Bakanı

10:45 - 11:00 Kahve arası

1. OTURUM

Hukuk Kliniği Eğitiminde Dünya Uygulamaları

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Gülriz Uygur

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

11:00 - 12:30 **Tarihçe ve Dünya Çapında Hukuk Kliniği Eğitiminin
Güncel Uygulamaları**

Prof. Leah Wortham

Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi

Hukuk Profesörü

Daven Dass

Güney Afrika Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg

Hukuk Fakültesi Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman

Prof. Richard Grimes

Birleşik Krallık York Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Klinik Programları Müdürü

Dr. Filip Czernicki

Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı

Prof. Jose Garcia Anon

İspanya Valensiya Adalet Bölümü Demokratik Reformlar
ve Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü

12:30 - 13:00 Soru-Cevap

13:00 - 14:30 **Öğle Yemeği**

2. OTURUM

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ufuk Aydın

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

14:30 - 16:00 **Hukuk Kliniği Eğitiminin Öğrencilerin Eğitimindeki
Önemi/Değeri; İnteraktif Öğretim Metotları**

Prof. Richard Roe

Amerika Birleşik Devletleri Georgetown Üniversitesi
Hukuk Profesörü “Street Law” Kliniği Müdürü

3. OTURUM

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ufuk Aydın

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

16:00 - 16:20 **Yargı Etiği Eğitimi ve Hukuk Kliniği Eğitiminde
Mesleki Sorumluluk**

Prof. Leah Wortham

Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi
Hukuk Profesörü

- 16:20 - 16:40** **Hukuk Kliniği Eğitimi ve Avukatların Pro Bono Hizmetini Destekleme**
Dr. Filip Czernicki
Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı
- 16:40 - 17:00** **Kahve Arası**
- 17:00 - 17:20** **Hukuk Kliniği Eğitimi ve Adalete Erişim**
Prof. Richard Grimes
Birleşik Krallık York Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Klinik Programları Müdürü
- 17:20 - 17:40** **Hukuk Kliniği Eğitimi ve Dezavantajlı Gruplara Hizmet**
Daven Dass
Güney Afrika Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg
Hukuk Fakültesi Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman
- 17:40 - 18:00** **Herkes İçin Adalet: Avukatlar ve Hükümet Varlıkları İçin Hukuk Kliniği Eğitimi Çalışmaları**
Prof. Jose Garcia Anon
İspanya Valensiya Adalet Bölümü Demokratik
Reformlar ve Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü
- 18:00 - 18:30** **Soru-Cevap**

2. GÜN

HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMDE TÜRKİYE UYGULAMALARI

1. OTURUM

OTURUM BAŞKANI: Alpaslan Azapağası

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

09:30 - 10:00 Hukuk Kliniği ve Etik

Prof. Dr. Gülriz Uygur

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve
Sosyolojisi Anabilim Dalı

10:00 - 10:30 Hukuk Kliniğinin Tarihçesi ve Türkiye Uygulaması

Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

10:30 - 10:45 Kahve Arası

2. OTURUM

OTURUM BAŞKANI: Alpaslan Azapağası

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

10:45 - 11:15 Hukuk Kliniğinde Avukatların ve Baroların Rolü

Av. Cemalettin GÜRLER

Ankara Barosu Yönetim Kurulu Üyesi

**11:15 – 11:45 Bir Devlet Üniversitesinde Hukuk Kliniğinin
Başlatılması**

Prof. Dr. Ufuk Aydın

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

11:45 - 12:40 Soru-Cevap

PROGRAMME

VENUE : Ankara Hakimevi

DATE : 14 - 15 April 2016

1st DAY

09:30 - 09:50 REGISTRATION

09:50 - 10:00 Moment of Silence – Turkish National Anthem

10:00 - 10:10 Alpaslan Azapağası

General Director of the Department of Strategy
Development, the Ministry of Justice

10:10 - 10:45 Bekir Bozdağ

Minister of Justice

10:45 - 11:00 Coffee break

1st SESSION

Worldwide Practices in Clinical Legal Education

MODERATOR: Prof. Dr. Gülriz Uygur,

Department of Philosophy and Sociology of Law,

Faculty of Law, Ankara University

11:00 - 12:30 History and Contemporary Applications of Worldwide
Clinical Legal Education

Prof. Leah Wortham

Law Professor, the Catholic University of America

Daven Dass

Practising Attorney, Lawyer, Lecturer, University of the

Witwatersrand, School of Law, Johannesburg, South Africa

Prof. Richard Grimes
Director of Clinical Programmes, York Law School,
United Kingdom
Dr. Filip Czernicki
President of Polish Legal Clinics Foundation
Prof. Jose Garcia Anon
General Director of Democratic Reforms and Public
Freedoms, the Department of Justice at the Generalitat
Valenciana, Spain

12:30 - 13:00 Questions - Answers

13:00 - 14:30 **Lunch Break**

2nd SESSION

MODERATOR: Prof. Dr. Ufuk Aydın

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

14:30 - 16:00 **The Importance / Value of Clinical Legal Education in
Education of Students; Interactive Teaching Methods**

Prof. Richard Roe

Director of "Street Law" Clinic, Law Professor of
Georgetown University, USA

3rd SESSION

MODERATOR: Prof. Dr. Ufuk Aydın

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

16:00 - 16:20 **Teaching Judicial Ethics and Professional Responsibility
in Legal Clinical Education**

Prof. Leah Wortham

Law Professor, the Catholic University of America

- 16:20 - 16:40 Legal Clinical Education and Supporting Pro Bono Services of Lawyers**
Dr. Filip Czernicki
President of Polish Legal Clinics Foundation
- 16:40 - 17:00 Coffee Break**
- 17:00 - 17:20 Legal Clinical Education and Access to Justice**
Prof. Richard Grimes
Director of Clinical Programmes, York Law School,
United Kingdom
- 17:20 - 17:40 Legal Clinical Education and Service for Disadvantaged Groups**
Daven Dass
Practising Attorney, Lawyer, Lecturer, University of the
Witwatersrand, School of Law, Johannesburg, South Africa
- 17:40 - 18:00 Justice for All: Legal Clinical Education Practices for Lawyers and the Government**
Prof. Jose Garcia Anon
General Director of Democratic Reforms and Public
Freedoms, the Department of Justice at the Generalitat
Valenciana, Spain
- 18:00 - 18:30 Questions - Answers**

2nd DAY

PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY

1st SESSION

MODERATOR: Alpaslan Azapağası

General Director of the Department of Strategy Development, the Ministry of Justice

09:30 - 10:00 History of Legal Clinics and Ethics

Prof. Dr. Gülriz Uygur

Department of Philosophy of Law and Sociology of Law,
Faculty of Law, Ankara University

10:00 - 10:30 History of Legal Clinics and Practice in Turkey

Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

Dean of the Faculty of Law, Bilgi University

10:30 – 10:45 Coffee Break

2nd SESSION

MODERATOR: Alpaslan Azapağası

General Director of the Department of Strategy Development,
the Ministry of Justice

10:45 – 11:15 Role of Lawyers and Bar Associations in Legal Clinics

Att. Cemalettin GÜRLER

Member of the Board of Directors, Ankara Bar Association

11:15 – 11:45 Launch of Legal Clinics at a State University

Prof. Dr. Ufuk Aydın,

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

11:45 – 12:40 Questions - Answers

SUNUŞ

Bekir BOZDAĞ

Adalet Bakanı

Ülkemiz son yıllarda adalet sisteminde önemli reformlar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda gerek yargı kamuoyunun, gerekse akademik dünyanın gündemine, yeni kavramlar girmektedir. Bu yeni kavramların biri de “klinik hukuk” dur.

Yükseköğrenimin bütün alanlarında olduğu gibi hukuk alanında da öğrencilerin henüz meslek yaşamına girmeden uygulama ile tanışmaları önem taşımaktadır.

Dünya genelinde bunun en önemli aracı gittikçe gelişip farklı metotlarla zenginleşen klinik hukuk olmuştur. Klinikler her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır.

Uygulama ile bir yandan hukuk eğitiminin pratikle bağı kurulurken diğer yandan adalete erişimin gelişmesine destek olunmaktadır.

Klinikler vasıtasıyla hukuk fakültesi öğrencileri derslerde öğrendikleri soyut bilgileri somut problemler karşısında hayata geçirmenin yollarını öğrenmektedir.

Aynı zamanda sosyal ve ekonomik şartları nedeniyle avukat tutma ve hukuki bilgiye erişme olanağı sınırlı olan kişilere hukuksal bilgi aktarılma ve yol gösterilmektedir.

Yargı reformu çalışmalarımızın en önemli parçalarından birini hukuk eğitimi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bakanlığımız, hukuk eğitimi ve toplumsal sorumluluk politikalarının hayata geçirilmesi adına pek çok projeye imza atmaktadır.

Ülkemizde henüz yeni yaygınlaşan hukuk klinikleri hukuk eğitime yönelik çalışmalarımız içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu anlayışla, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde hazırlanan Yeni Yargı Reformu Stratejisi Belgesinde konuya yer verilmiş “Adalete Erişimi Güçlendirmek” ayrı bir amaç olarak ele alınmıştır.

Hukuk klinikleri her ne kadar ülkemiz açısından “yeni” olsa da bazı üniversitelerin hukuk fakülteleri önemli uygulamalara imza atmıştır. Amacımız ülkemizdeki tüm üniversitelerde hukuk kliniği yöntemleri konusunda çalışmaların yapılmasıdır.

“Hukuk Kliniği” uygulamasında Bakanlığımızca hukuk fakültelerinin ve baroların birlikte çalışması hedeflenmiştir. 2016 yılında bu kapsamda müşterek yürütülen çalışmalar önemli sonuçlar vermiştir. Bu tecrübe bizlere aynı zamanda ilgili kuruluşlarla ortak çalışmanın başarı için önemini göstermiştir.

Bu çerçevede yerli ve yabancı akademisyenlerin katılımı ile 14 -15 Nisan 2016 tarihinde Ankara’da gerçekleştirdiğimiz “Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu” istenen amaca hizmet etmiştir.

Sempozyumun düzenlenmesinde büyük katkısı olan Anadolu ve Ankara Üniversiteleri Hukuk Fakülteleri ile organizasyonda görev alan ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

INTRODUCTION

Bekir BOZDAĞ

Minister Of Justice

Our country has been making significant reforms in the justice system during the recent years. In this scope, new concepts have been introduced both into the judicial society and the academic world. One of these new concepts is “legal clinics”.

As in all areas of higher education, it is also important in the field of law that students get acquainted with practice even before they start their professional lives.

The most important means of realizing this goal worldwide has been legal clinics which have been gradually developed and enriched by different methods. Clinics are becoming more and more widespread every day.

Practice establishes the link between legal education and application, while also supporting development of access to justice.

Clinics help students of faculties of law learn the ways of implementing the abstract knowledge they learn in class in the face of concrete problems.

Moreover, people who have limited access to lawyers and legal knowledge due to their social and economic conditions are provided with legal information and guidance.

Legal education constitutes one of the most important parts of our work on judicial reform. Within this scope, our Ministry has been undertaking numerous projects with a view to implement legal education and social responsibility policies.

Legal clinics, which have newly become widespread in our country, take an important place in our studies on legal education.

In this frame, the subject has been addressed in the New Judicial Reform Strategy Document which was issued during the European Union harmonization process, while “Strengthening Access to Justice” has been addressed as a separate purpose.

Although legal clinics are “new” in terms of our country, faculties of law at some universities have initiated significant practices. Our objective is to perform studies on legal clinical methods at all the universities in our country.

With the “Legal Clinics” practice, our Ministry has aimed at ensuring collaboration between faculties of law and bars. The studies jointly conducted in this frame within the year 2016 have yielded significant results. This experience has also shown us the importance of collaboration with related organizations in terms of success.

In this frame, the “International Symposium on Legal Clinics” we held in Ankara on April 14-15, 2016 through participation by local and foreign academics has served for the intended purpose.

I would like to thank the Faculties of Law of Anadolu University and Ankara University for their great contribution to the organization of this symposium, and also thank everyone who took part and spent effort in the organization.

ÖNSÖZ

Alpaslan AZAPAĞASI

Hâkim

Strateji Geliştirme Başkanı

Klinik hukuk uygulamaları, bir yandan adalet hizmetinden yeterince yararlanamayan kesimlerin hukuki sorunlarının çözümüne destek verme, diğer yandan hukuk eğitimi ile uygulamanın bağlantısını güçlü bir şekilde kurma düşüncesine dayanmaktadır.

Hukuk eğitiminin, uygulama ile bağının yeterince kurulamadığı ülkelerde, söz konusu öğrenme metodu takrire dayalı metodun gittikçe artan oranda güçlü bir alternatifi olmuştur.

Hukuk fakültesi öğrencileri pratik uygulamalarda, gerçek meselelerle karşılaşarak, uyuşmazlıkların hukuki boyutunu daha iyi kavramaktadır.

Diğer yandan öğrenciler bilgilendirme süreçlerinde yer alarak dezavantajlı grupların adalete erişimine de destekte bulunmaktadır.

Bunun, öğrencilerin tecrübe kazanmasına katkısı olduğu kadar, mesleki etiğin temellerinin oluşmasında da önemli etkisi olmaktadır. Bilgiye ihtiyaç duyanlara yardımcı olmanın verdiği manevi haz öğrencilerin hukukçu kişiliğini de derinleştirmektedir.

Hukuk klinikleri, teori kadar pratiğin de önemli olduğu hukuk eğitiminde öğrencilerin hukuku özümseyip sağlıklı yorum yaparak doğru sonuca varan hukukçular olarak yetişmesine de büyük katkı sağlamaktadır.

Geleneksel hukuk öğretimi hukukun teorik içeriğine odaklanmakta, klinik eğitim ise öğrencilerin uygulamada ihtiyaç duyacakları becerileri edinmelerini sağlamaktadır.

Ülkemizde, hukuk kliniklerinin yargı reformunun odaklandığı noktalardan biri olması sağlanmıştır. Söz konusu hedefe Yargı Reformu Stratejisi ve Bakanlık Stratejik Planında yer verilmiştir.

Bu politika belgelerine yer alan hedef uyarınca hukuk kliniklerinin geliştirilmesi için çok paydaşlı ve çok yönlü bir çalışma yürütülmektedir.

Çalışmalar aile içi şiddetle mücadele, arabuluculuk, tüketici hukuku, fikri sınai haklar gibi farklı konularda yürütülmektedir. Bu konuda 2016 yılında Bakanlığımızla on üç üniversite arasında işbirliği protokolu imzalanmıştır.

Bu yayına konu Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumuna, dünyanın pek çok farklı yerinde klinik hukuk uygulamalarında bulunan yabancı akademisyenler ile Türkiye uygulamalarına ilişkin deneyimlerini paylaşmak üzere Türk akademisyenlerin katılımı sağlanmıştır. Bu Sempozyum farklı ülkelerde, farklı anlayışlarla gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen tecrübelerin paylaşılması suretiyle uygulamamıza ışık tutmuştur.

Klinik hukuk uygulamalarında gönüllülük esasıyla birlikte çalıştığımız paydaşlarımıza teşekkür eder ve yayının hukuk dünyamıza faydalı olmasını dilerim.

FOREWORD

Alpaslan AZAPAĞASI

Judge

General Director of the Department of Strategy Development

Clinical legal practices are based upon the idea of assisting disadvantaged groups with less opportunity to benefit from justice service in settlement of legal problems on one hand, and building a strong link between legal education and practice, on the other.

The mentioned learning method has become an increasingly powerful alternative to the lecturing method in countries where a relation cannot be adequately established between legal education and practice.

Students of faculties of law are better able to understand the legal aspects of disputes as they encounter real matters in practice.

Moreover, students assist disadvantaged groups in their access to justice by participating in the information processes.

This not only helps students gain experience but also creates a significant influence in constitution of the foundations of professional ethics. The sense of fulfilment in assisting people by providing them with the information they need also has a profound influence on students' personalities as law practitioners.

Legal clinics make a great contribution by ensuring students to internalize the law and come to right conclusions by making sound

interpretations of the law in legal education where practice is as important as theory.

The traditional legal education focuses on the theoretical content of the law, while clinical education provides students with the skills they will need in practice.

Legal clinics have been made one of the focal points of judicial reform in our country. This has been included as an objective in the Judicial Reform Strategy and the Strategic Plan of the Ministry.

In line with the objective in these policy documents, a multi-stakeholder and multi-disciplinary study has been underway for development of legal clinics.

There are ongoing studies on various subjects such as fight against domestic violence, mediation, consumer law and industrial property rights. In this frame, a cooperation protocol was signed between our Ministry and thirteen universities in 2016.

The International Symposium on Legal Clinics, which is the subject of this publication, was attended by foreign academics from many different areas of the world as well as by Turkish academics to share their experiences in clinical legal practices in Turkey. The Symposium shed light on our practice as a platform where the experiences gained in different countries with different perceptions were shared.

I would like to thank our stakeholders for their cooperation on voluntary basis in clinical legal practices, and I hope this publication will be useful for the world of law practitioners.

BİRİNCİ
GÜN

ULUSLARARASI HUKUK KLİNİKLERİ SEMPOZYUMU

14-15 NİSAN 2016

AÇILIŞ KONUŞMALARI

BİRİNCİ OTURUM

“TARİHÇE VE DÜNYA ÇAPINDA HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNİN
GÜNCEL UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı: Gülriz UYGUR

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İKİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDEKİ
ÖNEMİ/DEĞERİ, İNTERAKTİF ÖĞRETME METOTLARI”

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

ÜÇÜNCÜ OTURUM

“YARGI ETİĞİ EĞİTİMİ VE HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE
MESLEKİ SORUMLULUK”

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu
14 - 15 Nisan 2016 - Ankara

AÇILIŞ

KONUŞMALARI

SUNUCU – Sayın Bakanım, Sayın Bakan Yardımcım ve Müsteşarım, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun Başkan ve üyeleri, kıymetli akademisyenlerimiz, kıymetli baro temsilcileri, yurt dışından katılan değerli misafirlerimiz, Bakanlığımızın değerli birim amirleri, kıymetli basın mensupları ve katılımcılar; Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu’na hoş geldiniz.

Programa başlamadan önce sizleri Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve aziz şehitlerimiz anısına bir dakikalık saygı duruşuna, devamında İstiklal Marşı’mızı okumaya davet ediyorum.

SUNUCU – Açılış konuşmalarını yapmak üzere, Strateji Geliştirme Başkanı Sayın Alpaslan Azapağası’nı kürsüye davet ediyorum.

ALPASLAN AZAPAĞASI (Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı) – Sayın Bakanım, Sayın Müsteşarım; Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun saygıdeğer Daire Başkanı ve üyeleri, değerli Cumhuriyet başsavcılarımız, sayın dekanlarımız ve değerli akademisyenlerimiz, barolarımızın değerli başkan ve temsilcileri, programımıza yurt dışından katılan değerli akademisyenlerimiz, Bakanlığımızın değerli birim amirleri; hukuk eğitiminde yüzyılın buluşu olarak nitelendirilen hukuk kliniklerini yurt dışından ve yurt içinden gelen kıymetli hukukçularla ele alacağımız Sempozyuma hoş geldiniz.

Yargı reformu arayışlarının doğal olarak tüm yargı kamuoyunun gündemine getirdiği konulardan biri de, hukuk eğitimidir. Zira yargının kalitesine ilişkin eleştirilerin kökeninde hukuk eğitimi bulunmaktadır. Eğitim sistemine yönelik birçok eleştiri bulunmakla birlikte herkesin üzerinde hemfikir olduğu konu, geleneksel takrir sisteminin hâlâ büyük oranda cari olmasıdır.

Bugün için hukuk fakültelerimizin sayısı 80'i aşmış durumdadır. Ülke genelinde hukuk eğitimi kalitesinin ilgili kurumlarla iş birliği yapılması suretiyle artırılmasını hedeflemiş bulunmaktayız. Yargı reformu bütüncül ve sistematik olarak ele alındığında hukuk eğitiminde köklü bir değişime ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sayın Bakanım, saygıdeğer katılımcılar,

Harvard Hukuk Fakültesinden Prof. Frank Walter'ın dikkate değer bir sözü bulunmaktadır: "Hukukçular ne ise hukuk da odur. Hukukçular ise hukuk fakültelerinin onları ne yaptığıdır." Bu sözden de anlaşılacağı üzere, adalet sisteminin temeli hukuk eğitimidir.

Klinik hukuk, tıbbi bilimlerden alınan ve tıptaki klinik uygulamaların hukuksal çalışma ve uygulamalar bakımından da geçerli olabileceği düşüncesini yansıtan bir kavramdır. Bu hukuk eğitimi metodunun iki yönü bulunmaktadır. Bir yandan hukuk fakültesi öğrencileri soyut bilgileri hayata geçirmenin yollarını öğrenmekte, diğer yandan avukat tutma ve hukuki bilgiye erişme olanağı sınırlı olan kişilere hukuksal bilgi aktarılmakta ve yol gösterilmektedir.

Klinik hukuk eğitiminden ilk anlaşılması gereken, hukuki eğitimin yalnızca teoriyle sınırlı kalmaması, eğitimde pratik metotlara teoriyle birlikte yer verilmesidir. Uygulamayla aynı zamanda dezavantajlı grupların hukuksal sorunlarının çözümüne katkı ve destek sağlanırken, hukuk fakültesi öğrencilerine kalıcı ve kullanılabilir hukuk eğitimi verilmiş olur. Bütün bunların yanı sıra toplumsal sorumluluk politikaları da hayata geçirilmiş olmaktadır.

Bir öğrenme tekniği olarak da ifade edebileceğimiz hukuk klinikleri sayesinde hukuk fakültesi öğrencilerine verilen ve pek çoğu belli bir süre sonra unutulmuş teorik bilgi, öğrencinin zihninde anlam kazanarak bir ömür boyu unutulmayacak tecrübeye dönüşmektedir. Günümüzde birçok ülkede ve ülkemizde de klinikler bu amaca hizmet etmektedir. Kliniklerde spesifik grup çalışmaları yapılmakta ve zor şartlarda yaşayan insanların sıkıntılarının çözümü aranmaktadır.

Hukuk kliniklerinin adaletsizliği azaltmak, kamu hizmeti vermenin önemini kavratmak ve sivil toplumu güçlendirmek gibi hedefleri de vardır. Bu kapsamda çeşitli ülkelerde farklı şekillerde uygulanmaktadır. Hukuki yardım gibi bir kamu hizmetinin sağlanması da hukuk kliniklerinin amaçları arasında yer almaktadır. Böylece, sosyal sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Sayın Bakanım, Saygıdeğer misafirler,

Öğrenciler devam etmekte oldukları klinik dersin türüne göre, soruna çözüm üretmek veya sorunun hedefinde yer alan kişileri eğiterek ya da soruna çözüm üreten bir birimde çalışarak etkileşime girmektedirler. Hukuk klinikleri yoksul ve diğer kırılgan toplum kesimlerinin adalete erişimlerinin kolaylaştırılması amaçlarına hizmet etmektedir. Hedef kitleye ve ihtiyaç duyulan hukuki hizmetin sağlanması yöntemine göre hukuk klinikleri farklı biçimde yapılandırılmaktadırlar. Hukuk klinikleri farklı ihtiyaçlar, imkânlar ve değişen hukuk kuralları nedeniyle ülkeden ülkeye, şehirden şehire, üniversiteden üniversiteye faaliyet konuları ve faaliyet biçimleri yönüyle uygulama farklılıkları göstermektedir.

Adalete erişim, kişilerin haklarını bilmelerini ve haklarına etkili bir şekilde erişebilmeleri için devletin desteğiyle her türlü önlemin sistem tarafından alınmasını ifade eder. Bu kavram, adalet sistemi içerisinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bu anlayışla Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde hazırlanan ve bu yıl itibarıyla güncellenen Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde konuya yer verilmiş, "Adalete Erişimi Güçlendirmek" ayrı bir amaç olarak ele alınmıştır. Bu amaç kapsamında "hukuk kliniği yöntemlerinin geliştirilmesi" hedef olarak düzenlenmiştir.

Ülkemizde çok yeni bir kavram olmakla beraber bazı üniversitelerde önemli uygulamalar yapılmaktadır. Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi bu üniversitelerden başlıcalarıdır.

İşte bu nedenlerle, Bakanlığımız, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara Üniversitesi ve Ankara Barosu arasında, aile içi şiddetle mücadele konusunda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin 6284 sayılı Kanun'a yönelik hukuk kliniği uygulamasında bulunmalarına dair işbirliği yapılması amacıyla 2015 yılında Protokol imzalanmıştır. Bu çalışmayla Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin hukuk kliniği uygulamalarıyla tarafları ve ilgilileri aile içi şiddetle mücadele konusunda bilgilendirmeleri sağlanmıştır.

Bunun yanı sıra, Bakanlığımız, Ankara Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Barosu başta olmak üzere birçok baro ve kurumla hukuk klinikleri çalışması yürütmektedir.

Aile içi şiddetle mücadelede hukuk kliniklerinin Türkiye'de yaygınlaştırılmasının yanı sıra özellikle büyük kentlerde bulunan arabuluculuk merkezlerinde arabuluculuk hukuk klinikleri uygulamaları için Protokol hazırlığı yapılmaktadır.

Türkiye 3 milyona yakın mülteci barındırmaktadır. Bunların adalete erişimiyle ilgili sorunlar bulunmakta olup, mülteciler ve fikri-sınai haklar gibi birçok alanda Bakanlık olarak klinik çalışmalar yapılmasını hedeflemekteyiz.

Hukuk klinikleri sadece hukuk fakültelerini ilgilendiren bir durum değildir, çok aktörlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle sempozyumumuzda barolar ve hukuk fakültelerimizin temsilcilerinin yanı sıra büyük kentlerimizin Cumhuriyet başsavcıları da yer almaktadır.

Sözlerime son vermeden önce huzurlarınızda bu sempozyumun hazırlanmasında büyük katkısı olan Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanımız Prof. Dr. Ufuk Aydın ve değerli çalışma arkadaşlarına, aile içi şiddetle mücadele hukuk klinikleri çalışmamızda paydaşımız olan Ankara

Üniversitesi Hukuk Fakültesine ve desteğini bizden esirgemeyen Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin saygıdeğer Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gülriz Uygur ve arkadaşlarına teşekkürlerimi sunarım.

SUNUCU – Strateji Geliştirme Başkanı Sayın Alpaslan Azapağası’na konuşmalarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Konuşmalarını yapmak üzere, Adalet Bakanımız Sayın Bekir Bozdağ’ın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum.

ADALET BAKANI BEKİR BOZDAĞ – Bakanlığımızın saygıdeğer Müsteşarı, değerli HSYK Daire Başkanımız, HSYK üyelerimiz, kıymetli Cumhuriyet başsavcılar, değerli akademisyenler, Barolar Birliğimizin saygın temsilcisi, yurt dışından ve yurt içinden bu sempozyuma teşrif eden saygıdeğer misafirler; ben de sözlerimin başında hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bu Sempozyumun başarılı geçmesini, sonuçlarının da ülkemiz ve adalet politikalarımız için hayırlı ve başarılı olmasını temenni ediyorum.

Hepimiz hukukun ortaya koyduğu sonuçlardan bir şekilde etkileniyoruz. İnsanlar daha doğmadan haklarıyla beraber anne karnında iken hukukun konusu oluyorlar ve öldükten sonra da hukukun konusu olmaya devam ediyorlar. O yüzden hukuk hayatımızın her alanını doğumdan önce, ölümden sonra ve hayat esnasında kuşatan çok büyük bir ilimdir ve bu çerçevede de büyüklüğü ölçüsünde ülkeler tarafından dikkate alınması, önem verilmesi ve çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Hepimiz biliriz ki, iyi kanun kötü hukukçular elinde çok kötü sonuçlar verir. Kötü kanunlar da iyi hukukçular elinde çok iyi sonuçlar verir. Kanun iyi, hukukçu da iyi olursa sonuçların çok daha iyi olacağı ise hiç şüphe götürmez bir gerçektir. Zira pozitif hukuka hayat veren bizzat uygulayıcıların kendisidir. Yasa koyucu neyi murad ederse etsin, nihayetinde uygulayıcı o kanun maddesine bir anlam yüklemekte ve o maddeyi önündeki somut olaya doğrudan uygulamaktadır. O nedenle yasalardan ve yasaların ruhundan ziyade uygulayıcıların o yasalara verdiği anlam üzerinde hepimizin ciddiyetle durması gerektiğini ifade etmek isterim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu'nda Türk Ceza Kanunu görüşmeleri sırasında, o zamanki Yargıtay Başkan Vekilimiz Sayın Osman Şirin Türk Ceza Kanunu'muzun 216'ıncı eski Ceza Kanunu'ndaki 312'inci maddenin müzakereleri sırasında soyut tehlike, somut tehlike tartışmaları yapılırken şöyle bir ifade kullandı: "Siz buraya ne yazarsanız yazın, uygulama %95'tir, kanun %5'tir. Meclisin yazdığının önemi esasında %5'lik bir ağırlık ifade eder. %95'i uygulama." Osman Şirin hepimizin bildiği gibi gerçekten yetkin bir ceza hukukçusudur, alanında çok başarılı olmuş birisidir. Biz kendisini eleştirdik ama söylediği de gerçeğin başka bir biçimde ifadesidir. Zira somut tehlikenin ne olduğuna kim karar verecek? Uygulayan karar verecek. Soyut tehlikenin olduğuna kim karar verecek? Uygulayan karar verecek. Kastın niteliğine kim karar verecek? Uygulayan karar verecek. Baktığınız zaman kanunda ortaya konulan esasların, ölçülerin tamamen ne olduğuna ve önündeki somut olayla ilişkisine uygulayanlar karar verecektir.

O nedenle bütün dünyada, uygulayıcıların iyi yetiştirilmesi, temel bir sorundur. Bütün ülkeler iyi hukukçular yetiştirmek için çok büyük yatırımlar yapıyor, çok büyük çalışmalar yapıyor. Türkiye olarak bizim de iyi hukukçular yetiştirmek için bir yandan hukuk alanını daha fazla rekabete açarak, öte yandan da çok nitelikli akademisyenler, avukatlar, hâkimler yetiştirerek ve onlara daha fazla imkân sağlayarak, ülkemizin yetiştirdiği, çalışan ve iyi öğrencilerin bu alanı seçmeleri için teşvik edici adımlar atarak bu alanı daha iyi bir hâle getirme konusunda gayretimiz, çabamız devam ediyor, bundan sonra da devam edecektir.

Yargıya güven ve yargının sunduğu hizmetlerden memnuniyet dünyanın her tarafında her daim tartışma konusudur. Türkiyemizde de tartışma ve eleştiri konusudur. Yargıdan memnuniyet ve yargıya güven elbette kararlarla tesis edilecektir. Ama sadece verilen kararlar açısından bakar, bu kararı verenlerin yetiştirilmesi ve diğer hususlarla ilgili konuya eğilmezsek o zaman yargıya güven ve yargıdan memnuniyet konusunda arzu ettiğimiz neticeyi elde edemeyiz. Bakanlık olarak, Türkiye'nin adalet politikalarının oluşturulması, geliştirilmesi, sorunlarının giderilmesi konusunda ciddi çalışmalar yürütüyoruz. İşte yargıya güven ve yargıdan memnuniyet noktasında da bir dizi çalışmayı Yargı Reformu Stratejisi

Belgesi kapsamında Türkiye kamuoyuyla paylaştık ve şimdi onları yürütüyoruz. Belki şu anda Türkiye kamuoyu bu çalışmaların ne anlama geldiği konusunda farklı kanaatlere sahip olabilir. Biz biliyoruz ki bunların hepsini bir araya getirdiğimizde, sonuçları bakımından yargıya güven ve yargı hizmetlerinden memnuniyet, vatandaşımızın yargıyı denetlemesi ve yargının hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi bakımından son derece önemli adımlardır.

Adliyelerin her yıl faaliyet raporu yayınlaması ve bu raporu internetten ilan etmesi, kendisini halkın denetimine açması bakımından son derece önemlidir. Her hâkim, her savcı bunu ilan edecek, kaç iş geldi ne yaptı, nasıl yaptı? Bunun karnesini verecek ve halka da ilan edecektir. Bu, şeffaflaşma bakımından da, hesap verilebilirlik bakımından da, Türkiye açısından son derece önemli bir adımdır.

Öte yandan, “Yargıda Zaman Yönetimi” dediğimiz konu, ayrı bir öneme haizdir. Uzayan yargılamalar, geciken adalet, çok fazla zaman kaybı ve fazlaca harcama yapılması hepimizi rahatsız etmektedir. Onun için yargının 2017’den itibaren önüne gelen her uyuşmazlıkla ilgili vatandaşımıza, işini ne zaman sonlandıracağına dair bir belge vermesi dönemine geçilecektir ki bu da yargının vatandaş tarafından denetlenmesi ve yargının aldığı işi bitireceği konusunda kamuoyuna taahhütte bulunması son derece önemlidir. Hem yargılamaları hızlandıracak hem de herkesin kendi işine daha iyi sarılmasına, sahip çıkmasına yol açacaktır. Bu da son derece önemli gördüğümüz bir başka adımdır.

“Adli Veri Bankası” dediğimiz proje ile yargının her yıl değil, her gün adeta tomografisini çekecek, çok güçlü bir sistemi hayata geçiriyoruz. Bu sistem dünyada da ilk olacaktır. Çünkü bizim düşündüğümüz ve planladığımız proje gibi, şu anda dünyada uygulanan bir proje henüz yok. Olanlar da bizim projemiz kadar kapsamlı ve içerikli değil. O yüzden bu proje de son derece önemli sonuçları ortaya koyacaktır.

Bütün bunların tamamının, yargıya güveni ve yargıdan memnuniyeti de artırıcı sonuçlar doğuracağından hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır.

Hukuk eğitimi konusunda, hâkim ve savcı adaylarının meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri de son derece önem arz etmektedir. Sadece hâkimlerin meslek öncesi ve meslek içi eğitimiyle ilgilenirsek, gördük ki iyi hukukçuları yetiştirme imkânımız yok. İşin esası, ortaöğretimden başlıyor. O nedenle Millî Eğitim Bakanlığı ile bir protokol imzalayarak “Hukuk ve Adalet” dersinin seçmeli dersler arasında yer verilmesini sağladık. Diğer derslerde de hukuka, adalete önem atfeden konuların ortaöğretim kitaplarında yer almasını sağladık ki iyi yetişen, çok çalışkan ve zeki çocuklarımızın hukuk alanına doğru yönelimini ilköğretimden itibaren sağlayabilelim.

Öte yandan hukuk fakülteleri bu alanda en önemli vazifeyi görüyor. İşin temelini hukuk fakültelerimiz atıyor. Hukuk fakültelerimizin iyi bir eğitim vermeleri son derece önemli bir husus. Tabi bu fakültelelere çok iyi, nitelikli öğrencilerin gelmesi de bir o kadar önem taşıyor. O nedenle, YÖK Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı ortak çalışmalar yürütme kararı aldı. Bildiğiniz gibi, geçen sene YÖK Başkanlığı hukuk fakültelerine kota koydu ve ilk 150 bine giren öğrenciler arasından hukuk fakültelerine öğrenci alınacağını açıkladı. Bu son derece önemli ve somut bir gelişmedir. Çünkü hukuk fakültesi, öğrencide belli bir kaliteyi araması şart olan fakültelerin başında gelmektedir. Bu açıdan da öğrenci kalitesini sağlama konusunda bunun son derece önemli olduğuna inanıyoruz.

Hukuk fakültelerinin eğitim sistemi üzerinde de hep beraber durmamız lazım. Adalet Bakanlığı olarak bizim hukuk eğitimi konusunda doğrudan müdahil olmamız elbette doğru değil. Biz bunu çok iyi biliyoruz, ama hukuk eğitimi alanları en fazla istihdam eden Bakanlık olarak, bizim de istihdam ettiğimiz kişilerin iyi yetişmesi hususunda söz söyleme hakkımız olduğuna inanıyoruz. O nedenle bu ne YÖK’ün işine karışmaktır ne hukuk fakültelerinin işine karışmaktır. Bu, bizim ihtiyaçlarımızı YÖK’e ve hukuk fakültelerimize iletmek ve ihtiyaçlarımızı doğrultusunda da eğitimin şekillenmesine katkı vermek anlamını taşır. Biz kimsenin işine karışmıyoruz ama uygulamadaki eksikleri biz görüyoruz. Biz bu eksiklikleri sıkıntıları onlara iletirsek bu hukuk fakülteleri için bir eksiklik olmaz, bizim için de bir fazlalık olmaz, vazifemizi yapmak anlamına gelir. O nedenle hukuk fakültelerinin eğitim süresi, hukuk fakültelerinin

müfredatı, hukuk fakültelerinde okutulan zorunlu dersler ve diğer seçmeli dersler konusunda hepimizin oturup enine boyuna tartışmasında fayda olduğunu düşünüyoruz. YÖK Başkanımız Sayın Yekta Saraç Bey, sağ olsun büyük bir yakınlık gösterdiler. Hukuk fakültelerimizin dekanlarıyla 2015'in Aralık ayında bir araya geldik, bu konuyu bir ön tartışma olarak masaya yatırdık. YÖK'le birlikte bir "Hukuk Eğitimi Komisyonu" kurduk ve bu komisyon çalışmalarını sürdürüyor. Komisyonun ortaya koyacağı sonuçlar açısından önümüzdeki dönemde Bakanlık olarak bizim atmamız gereken adımlar çıktığında bu adımları tereddütsüz atacağız. YÖK'ün atacağı adımlar olduğunda da YÖK Başkanımız, bu konudaki adımları tereddütsüz atacağını ifade etti.

Şu kadarını ifade etmek isterim ki, sadece hukuk eğitimiyle ilgili konuda şimdi yaşadığımız en büyük sorun nedir diye sorarsanız, bana göre hukuk kurallarının yorum sorunudur. Yorum belli bir zekâyı gerektirir, tartışmasız. Belli bir bilgiyi de gerektirir, o da tartışmasız. Belli bir tecrübeyi de gerektirir. Zekâyı, bilgiyi muhakeme kuralları çerçevesinde çok iyi kullanmayı da gerektirir. Bunu kim verecek? Bunu hukuk fakültesi sırasındaki eğitimde en iyi şekilde verebilme imkânımız olur. O zaman yorum işini kolaylaştıracak şeylere bizim önem vermemiz gerekecek. Yani hukuk felsefesini bizim iyi bilmemiz lazım. Kanunlarda gerekçe yazılıyor, esasında o gerekçe o maddenin felsefesidir, o maddeyi doğuran anlayıştır. O maddeyi ne doğurdu, hangi gerekçeye dayanıyor? Yorumlarken siz kendinizi o felsefeden kopardığınız zaman siz yasa koyucu yerine geçiyorsunuz, kendiniz bir felsefe ihdas ediyorsunuz, kanunu değil kendi aklınızı, bilginizi kanun yerine koyup onu uyguluyorsunuz. İşte o zaman hukuk devletini hâkim eliyle, savcı eliyle biz yok etmiş oluruz. Hâlbuki bizim, kanun maddesini beğensek de beğenmesek de, doğru da eğri de görsek, onu doğru uygulamakla mükellef olduğumuz, bir gerçektir. Onun için bizim bu noktada çok iyi bir yorum gücümüzün olmasında fayda vardır. Bu gücü biz tek başımıza veremeyiz.

Hâkim ve savcılara, meslek öncesi eğitimde de tek başına bunu başarılı bir şekilde verebilme imkânı yoktur. Bunu kim verecektir? Bana göre hukuk fakültelerimiz verecektir, oradaki değerli hocalarımız verecektir. Sadece bilgileri ezberletmek değil, o bilgilerden sonuç çıkarmak, o bilgileri

sağlıklı değerlendirmek ve yorumlamak yeteneğini biz kazandırırsak iyi olur. Bilgiler zaten kitapta yazıyor, açar bakarız. Şimdi internet var, başka imkânlar var, onlardan da yararlanabiliriz. Ezberlemek, bana göre marifetli bir adam olmak anlamına gelmiyor. Belki çok fazla bilgisi olan insana, o bilgi de yüküdür. Ama o bilgiyi doğru kullanmak, o bilgiyi doğru yorumlamak, o bilgiyi doğru uygulamak son derece önem arz ediyor. Türkiye’de yaşadığımız en önemli sorunların başında bu sorunun geldiğini ifade etmek isterim. Sadece bizde değil, başka ülkelerde de bu konuda büyük sorunlar olduğunu ben yakinen görüyorum. Onun için de diyorum ki hukuk fakültelerimizde mutlaka bu konular üzerinde daha fazla emek sarf edilmesi, buna daha fazla önem verilmesi gerekir. Her dersin kendi içinde yorum şekli olabilir, onu ilgili hocalarımız mutlaka verecektir. Ama bu noktada sadece felsefeye, sadece usûl hukukuna, sadece hukuka giriş dersine bu yükü yüklersek o zaman hatanın büyüğünü yaparız. Esasında görev salt bu derslerin hocalarının görevi değil. Bana göre hukuk fakültelerinde ders veren bütün hocalarımızın ana görevlerinden biri de budur. Buna göre bir yaklaşım ortaya koymalarına ciddi ihtiyacımız olduğunu buradan ifade etmek isterim.

Bugün Türkiye’de hukukla ilgili en önemli sorunların biri de, hukukun dil sorunudur. Hukukun kendine has bir dili var, kavramsallaştırması var, bu kavramların ifadesi var ve bizim bunu doğru bir şekilde kullanmamız gerekir. Ben buna “Hukuk Türkçesi” diyorum. Gerçekten bizim bir hukuk Türkçesine ihtiyacımız olduğu gibi başka ülkelerin de hukuk Almancasına, hukuk İngilizcesine, herkesin hukukunun üzerine inşa edildiği çok sağlıklı bir literatüre ihtiyacı var. Şu anda bizim hukuk literatürümüzün de sağlıklı bir zemine oturma konusunda sıkıntıları olduğunu görüyorum. O nedenle de hukuk literatürü konusu üzerinde de ciddiyetle durmamız gerektiğine yürekten inandığımı ifade etmek isterim.

Hâkim ve savcıların meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri bizim için son derece önem arz ediyor. Avukatların da meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri de son derece önem arz ediyor. İşte İzmir’de bu konuda yaptığımız çalıştay, bu açıdan bize çok önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır ve biz bu çerçevede önemli adımlar atacağız. Yeni dönemde hukuk fakültelerimizle eğer düşündüğümüz anlamda iş birliği yaparsak, ülkemiz

sadece tahtada teorik anlatımın yapıldığı eğitim yeri olmaktan çıkıp, uygulamalı hukuk eğitiminin olduğu bir döneme girecektir ve bunda da büyük fayda olduğuna inanıyoruz. Mahkemeyi görmeden, hâkimi görmeden, avukatı görmeden bir meselenin çözümünde ne tür işler yapıldığına dair en ufak bir vukufiyeti olmadan sadece tahtaya yazılan pratiklerin çözüldüğü veya hocanın verdiği soruların sınavda analiz edildiği ezberci bir anlayışın ötesinde, işi mahallinde gören, uygulamaya önem veren bir yaklaşımın öncelikle hukuk fakültelerimizde hâkim olması gerektiğine inanıyoruz. Hâkim ve savcı adayları konusunda da bir büyük sistem değişikliğine ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz. O nedenle, hâkim ve savcılarımızın, avukatlarımızın birlikte bir sınava tabi tutulmasının, ayrı bir avukatlık sınavı ile ayrı bir hâkimlik-savcılık sınavı yerine tek bir sınava girmesi ve bunlardan hâkimlik-savcılık sınavının mülakatına girenlerin hâkimlik ve savcılık, diğerlerinin ise avukatlık stajına devam etmesi -tabii belli bir limit konmak suretiyle -önümüzdeki dönemde üzerinde duracağımız önemli konulardan biridir. Bu konuda ciddi bir adım atacağız ve avukatlığı da sınava bağlamış olacağız. Avukatlık mesleğinde de belli bir kaliteyi oluşturmak için de gerekli altyapıyı oluşturacağız.

Hâkim ve savcı yetiştirilmesinde de, hâkim-savcı yardımcılığı müessesesini yeniden ihdas etmeyi tartışıyoruz. Çünkü sadece akademide verilen eğitim ve adliyelerde görülen kısıtlı teorik eğitimle, iyi sonuçlar alamadığımızı görüyoruz. Bunun yerine, her hâkimin yanına bir hâkim adayı, her savcının yanına bir savcı adayını yardımcı olarak atayıp bir kişinin bir kişiyi yetiştirdiği, âdeta bir usta-çırak ilişkisini bizim devreye sokmamız lazım. Biliyorsunuz, şu anda tıpta ciddi bir uzmanlık eğitimi veriliyor. Örneğin beyin üzerine uzmanlaşan hekim önce hocasının nezaretinde bu işleri yapıyor. Daha sonra en karmaşık beyin ameliyatlarını dahi yapabiliyor. Öyleyse biz hâkim ve savcı adayımızı bu konuda gerçekten yetenekli ve iyi yetişmiş hâkim ve savcılarımızın yanına yardımcı olarak atarsak, adayın cübbeyi giyip yargılama yapmaya başladığında pek çok sorunu çok daha rahat, kendinden emin, kararından emin bir şekilde çözebileceğine yürekten inanıyoruz. Burada da uygulamaya çok büyük önem verdiğimizizi bir kez daha ifade etmek isterim.

Tabii hem Eskişehir'deki Hukuk Fakültemizin değerli Dekanına ve bu konuda çalışan arkadaşlarına hem de Ankara Üniversitemizin Hukuk Fakültesinin saygın Dekanına, Hocamıza ve değerli çalışma arkadaşlarına, bize hukuk klinikleri konusundaki çalışmada verdikleri destek dolayısıyla ayrı ayrı teşekkür ediyorum. İnşallah bütün hukuk fakültelerimiz, Barolar Birliği'mizle, illerdeki barolarımızla iş birliği içerisinde, sadece hâkim, savcılarla değil, avukatlarımızla da iş birliği içerisinde, daha eğitimin ilk yıllarından başlayarak pratikle hukuk fakültesi öğrencilerinin tanışması ve kendilerini geliştirmesine imkân sağlama konusunda büyük başarılar ortaya koyarlar. Ben şimdiden yaptıkları ve yapacakları çalışmalar için kendilerini tebrik ediyorum.

Tabii bugün bu sempozyumda uluslararası alanda bu konuda uzman, çok iyi yetişmiş saygın misafirler var. Onun için bu sempozyuma katılan uluslararası alanda uzman çok değerli misafirlerimize de ayrı ayrı teşekkür ediyorum. İnşallah burada yaptıkları sunumlarla, ortaya koyacakları fikirlerle bizim bu konudaki çalışmamıza ışık tutacak ve bizim de istifade edeceğimiz önemli şeyler ortaya koyacaklardır.

Ben bu vesileyle ülkemizden ve yurt dışından gelip bizim bu sempozyumumuza katılan saygıdeğer uzmanların her birine Adalet Bakanlığı adına, ülkem adına ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum. Tekrar, iki gün sürecek sempozyumun başarılı geçmesini ve iyi sonuçlarla ülkemize, insanımıza hayırlı olmasını diliyor, hepinizi saygıyla Allah'a emanet ediyorum.

SUNUCU – Adalet Bakanımız Sayın Bekir Bozdağ'a, konuşmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sayın Bakanım, değerli konuklar; Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu'na on beş dakikalık kahve arasından sonra, oturumlar şeklinde devam edeceğiz.

Arz ederim.

BİRİNCİ OTURUM

“TARİHÇE VE DÜNYA ÇAPINDA HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNİN GÜNCEL UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı

Gülriz UYGUR

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

BAŞKAN – Merhaba.

Herkese iyi günler dileyerek Hukuk Klinikleri Sempozyumu’nun ilk oturumuna başlamak istiyoruz.

Bugünkü oturumumuza başlamadan önce, teşekkür etmek istediğim kişiler var, onları belirteyim. Öncelikle Sayın Alpaslan Azapağası’na teşekkürü bir borç biliyorum. Çünkü çok uzun zaman önce Sayın Alpaslan Azapağası ve yine Sayın Hâkim Jale Yılmaz’la hukuk kliniklerine beraber başladık. İlk başladığımız zaman benim odamdaki görüşmemizde “Elimizde hiçbir şey yok. Ne yapacağız, nasıl yapacağız?”dan başladık. Hatırlar mısınız Alpaslan Bey? Dört seneden sonra Alpaslan Bey’in inanılmaz azmiyle ve bu işteki dirayetiyle biz bugünlere geldik. Gerçekten bu konuda, özellikle kendi şahsımdan çok fakültem adına, bize kattıkları adına, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinin eğitiminde hukuk kliniklerinin bu kadar yol almasında Ankara Hukuk Fakültesine kattıkları adına Alpaslan Azapağası’na teşekkürü borç bilirim.

Bunun dışında, bugün bu toplantının Adalet Bakanlığı’nın organizesiyle olması çok önemli bir adım. Çünkü hukuk kliniklerinin hukuk eğitiminde çok önemli olduğuna inanıyoruz. Bunun sonuçlarını yaptığımız eğitimde gördük.

Dolayısıyla eğitimin kalitesini artırmak adına hukuk kliniklerinin zorunlu olduğunu belirtmek gerekir.

Yine Sayın Bakan'ın konuşmasında vurguladığı hususlar vardı. Bir hukuk felsefecisi olarak çok onurlandığım bir konuşmaydı, onu söyleyeyim. Çünkü hukuk felsefecilerinin genellikle hukuk eğitiminde önemi anlaşılmaz. Bu anlamda hukuk felsefesinin, hukuk eğitiminin temel taşı olduğunu belirtmesi çok önemliydi. Hukukun yorumlamadan ibaret olduğunu belirtmesi çok önemliydi. Hukuk kliniklerinde yorumlama olması söz konusu mu? Evet, söz konusu. Ona da yer verebiliyoruz. Bu bakımdan da hukuk kliniklerinin çok önemli olduğunu söylemeyi gerekli buluyorum.

İzin verirseniz ben sözü uzatmadan, ilk oturumumuza ve değerli konuşmacılarımıza söz vererek başlamak istiyorum. Bu oturumumuzda uluslararası alandan katılan konuklarımız, bu alanda en tanınmış isimler ve bu alanda uzun yıllardır çalışmalar yapan kişiler ve onlara da yine hepimiz adına teşekkür etmek istiyorum. Çünkü Türkiye'de yapılan bütün çalışmalara hep geliyorlar, bizleri hep destekliyorlar. Bu anlamda onlara tekrar çok teşekkür ediyorum ve sözü ilk olarak Profesör Leah Wortham'a bırakıyorum. Kendisi Amerika'dan geliyor ve Washington, D.C. Amerika Katolik Üniversitesi Kolombus Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

İlk sözü Sayın Wortham'a bırakıyorum.

PROF. LEAH WORTHAM – Çok teşekkürler.

Burada bulunmaktan çok büyük bir mutluluk duyuyoruz. Bizim buraya gelmemiz konusunda böyle bir çaba sarf ettiğiniz için çok memnunuz ve bu toplantının klinik eğitimin Türkiye'de yayılması için önemli bir adım olacağını düşünüyorum.

Şimdi, her birimiz kısaca konuşacağız, ardından da bir soru-cevap kısmı olacak. Orada tartışmaları da yürütebiliriz diye düşünüyorum.

Öncelikle, Birleşik Devletler'de klinik eğitimin tarihsel arka planından kısaca bahsedeyim. 20. yüzyılın başlarında ve hatta daha da önce ABD'deki bazı hukuk fakültelerinde gönüllü hukuki yardım faaliyetleri ve günümüz

klินิกlerine benzeyen birkaç kredili program bulunuyordu. Ancak klinik eğitiminin Birleşik Devletler’de asıl gelişmesi 1960’ların sonu ve 1970’lerin sonları arasında başladı. İşte bu zaman aralığında çoğu hukuk kliniği faaliyete başladı ve yaygınlaştı. Şimdi, slaytlarımız Türkçe olarak da hazırlandılar, daha sonra bu slaytların Türkçe kopyaları da elinize geçecek. O yüzden ben şimdi her bir slayttaki önemli kısımları vurgulayarak konuşmamı yapacağım.

Bugün bahsedeceğim konulardan bir tanesi, “Mesleki Sorumluluk İçin Klinik Eğitim Konseyi (CLEPR)” olacak. Bu Ford Vakfı girişimiyle kurulmuş olan bir kuruluştur. Ford Vakfı, hukuk fakültelerinde klinik eğitimi desteklemek amacıyla 1968 ile 1978 yılları arasında on milyon dolar verdi. CLEPR öğretmenlerin eğitimini destekledi, materyallerin geliştirilmesine destek verdi. Bunlara ek olarak, kliniklerde ders veren hocalara, tıpkı fakültede ders veren öğretim üyelerine benzer maaş ve iş güvencesi sağlanması için teşvik sağladılar. Klinik eğitimin sürdürülebilirliği, devam edebilmesi açısından bu önemli bir adımdır.

Bu slaydın başlığında “Klinik Hukuk Eğitimi Ulusal Arşivi” yazıyor. Benim üniversitem klinik eğitimin tarihçesiyle ilgili bir arşiv kurdu. Bu arşivde sözlü tarihçeler, önceki klinik konferansların başlangıçtan itibaren programları, diğer türden materyaller ve fotoğraflar var. Klinik eğitimin nasıl geliştiğini incelemek isteyen araştırmacılara açık arşivimiz.

Şimdi, ABD’de klinik eğitimin tarihsel arka planı ile ilgili birkaç bir şey daha söyleyeyim. 1960’ların sonu 1970’lerin ortası civarında, hukuk fakültesi çağındaki nüfusta büyük bir artış oldu. 1968 yılı genel olarak savaş sonrası baby boom, yani bebek patlaması neticesinde 1946 yılında doğan ilk kuşağın hukuk fakültesine gidecek yaşa geldikleri yıldır. Baby boom kuşağı II. Dünya Savaşından başlayarak, 1960’ların ortalarına dek süren dönemde doğan bireyleri ifade ediyor. Bunun dışında baby boom kuşağının hukuk fakültelerine yazılacak yaşa geldiği dönemde kadın hareketi de gelişmişti. 1970’lerden itibaren giderek daha fazla kadın hukuk fakültelerine giriyordu. Aynı zamanda Afrikalı Amerikanlar da geçmişe kıyasla hukuk fakültelerine daha yüksek oranlarda kaydolmaya başladılar.

Böylece, hem baby boom kuşağının yarattığı genel nüfus artışı hem de kadın hakları ve vatandaşlık haklarındaki gelişmelerin daha fazla sayıda insanın hukuk fakültelerine kaydolmasını teşvik etmesi sonucu hukuk fakültelerinin öğrenci sayısı hızla arttı ve öğrenci nüfusunun çeşitliliği de artış gösterdi. Öğrenci başvurularındaki bu artış yeni hukuk fakültelerinin açılmasını ve eskilerin genişlemesini destekledi. Tabii ki bunun neticesinde öğrencileri çekmek için fakülteler arasında bir rekabet oluştu. Pek çok üniversite öğrenciler için alanda oluşan rekabete katılmak üzere yeni programlar başlattı. Bu ayrıca öğrenci aktivizminin yoğun olduğu bir dönemdi ve o dönemde öğrenciler güncel konularla daha 'ilgili' bir hukuk eğitimi talep ettiler. Bundan kasıt, öğrencileri hukuku uygulamaya ve özellikle geçmişte yeterince temsil edilmemiş müvekkillere hizmet vermeye hazırlayacak bir eğitim talebiydi. Tıpkı sizin Adalet Bakanınızın da belirttiği üzere, ülkemizde hukukçuların eğitilme biçimi o tarihte çoğu insan için yeterli değildi. Baro ve hakimler çoğunlukla öğrencilerin mezun olduklarında hukukçuluk mesleğini icra etme konusunda yeterince hazır olmadıkları kanaatindeydiler.

Burada gördüğünüz Amerikan Barolar Birliği'nin akreditasyon standartlarını veren web sayfası. Birleşik Devletler'de başka ülkelerde başka yollarla yapılan çalışmaları bizler doğrudan hükümetler vasıtasıyla yapıyoruz. Bizde müfredatı belirlemek için bir hükümet kuruluşu bulunmuyor. Onun yerine Amerikan Barolar Birliği hukuk eğitiminin akreditasyon standartlarını belirliyor. Amerikan Barolar Birliği gönüllü bir örgüt. Amerikan Barolar Birliği eyalet barolarına ve örgüte dâhil olan avukatlara çeşitli şekillerde destek veriyor. Birleşik Devletler'de avukatlık lisansı herhangi bir tür ulusal baroya kabulden ziyade bir eyalet barosuna kabul edilmek suretiyle veriliyor.

Amerikan Barolar Birliği gönüllü bir örgüt olmakla beraber, A.B.A. iki nedenden dolayı hukuk fakültesi akreditasyon standartlarını belirlemede çok güçlü. Birleşik Devletler baro sınavına girebilmek için istenen eğitim düzeyi A.B.A. tarafından akredite edilmiş bir hukuk fakültesinden alınacak J.D. (juris doctor) derecesidir. Hukuk fakültesinden mezun olan çoğu kişi doğrudan hukuk lisansı gerektiren bir işte çalışmayı düşünmese dahi baro sınavına girebiliyor.

İkinci sebep ise bizim hukuk fakültelerine gelen öğrencilerimizin öğretim harçlarının çok yüksek olması ve çoğu zaman da öğrencilerin kredi alarak bu eğitimi finanse etmesidir. Birleşik Devletler’de federal sigortalı bir öğrenci kredi programı mevcut, bu program kapsamında öğrenciler sınırlı kredi geçmişine sahip olsalar dahi faiz ödemeksizin ya da hukuk fakültesinde eğitimleri sürerken ödeme yapmaksızın mezuniyet sonrası bu krediyi geri ödeyebiliyorlar. Ancak federal sigortalı öğrenci kredisinin alınabilmesi için öğrencinin kayıtlı olduğu eğitim kurumunun uygun akreditasyona sahip olması gerekiyor. Birleşik Devletler Eğitim Bakanlığı eğitim programının türüne göre uygun akreditasyon kurumuna karar veriyor. Buna göre hukuk fakülteleri A.B.A. tarafından akredite ediliyor. Bu iki sebepten dolayı Amerikan Barolar Birliği her ne kadar gönüllü bir örgüt olsa da, hukuk fakülteleri için belirledikleri akreditasyon standartları önemli yetkiye sahip. Öğrenciler eyalet baro sınavlarına girebilmek ve federal sigortalı öğrenci kredisi alabilmek istiyorlar.

Amerikan Barolar Birliği bünyesinde akreditasyon standartlarından sorumlu “Hukuk Eğitimi ve Baroya Kabul Bölümü Konseyi” var, konseyin bugün çok çeşitli altyapılara sahip 25 tane üyesi mevcut: Hâkimler, lisanslı avukatlar, hukuk fakültesi dekanları, hukuk profesörleri, bir hukuk öğrencisi, bir yeminli mali müşavir ve tümgenerallikten emekli Philadelphia kentinin yöneticisi bir kişi var. Bunların hepsi olmasa da çoğu hukuk mesleğinin çeşitli alanlarından geliyorlar. En az bir ya da iki üye avukat değil.

Yıllar içinde Amerikan Barolar Birliği akreditasyon standartları aracılığıyla klinik eğitime güçlü bir destek verdi. 2015-16 yılı için akreditasyon standartlarında yürürlüğe giren bir değişiklik “deneyimsel öğrenme” gerekliliğini destekliyor. 2015-2016 yılından itibaren Birleşik Devletler’de bütün hukuk fakültelerindeki öğrenciler mezun olmak için deneyimsel derslerden en az 6 kredi/saat almak durumunda. Sizler muhtemelen Avrupa Kredi Transferi Sistemini biliyorsunuz. Sanırım bu bizim sistemdeki 6 kredi/saat 9 AKTS’ye karşılık geliyor. (Bu 6 kredi A.B.A. standartlarının mezuniyet için öngördüğü asgari 83 kredi içerisinde. Bazı hukuk fakülteleri ise deneyimsel derslerde asgari 6 krediden fazlasını gerekli gördüler.)

Asgari 6 kredi süpervizörün hukuk fakültesinde görev yaptığı kurum içi klinik derslere, hukuk fakültesi dışında saha görevlendirmelerine veya öğrencilerin “gerçek” konulardan ziyade simüle edilmiş konular üzerinde çalıştıkları simülasyon derslerine katılmak suretiyle alınabilir. Bir dönem 15 kredi zorunluluğu getirilmesi dahi düşünülmüştü ancak şimdilik asgari 6 kredili standart deneyimsel ders sistemi geçerli.

Bir başka A.B.A. akreditasyon standardı ise hukuk fakültelerinin “hukuki kamu hizmeti faaliyetleri de dâhil olmak üzere pro bono hukuk hizmetlerine” öğrenci katılımı için “yeterli imkanlar” sunmalarını öngörüyor.

Öğrenciler bir klinik programa katıldıkları zaman kredi alıyorlar. Pro bono hizmet karşılığında öğrenciler kredi ya da ödeme ile “ödüllendirilmiyorlar”. Bu programlar hukuk öğrencilerinin mezuniyetten sonra pro bono çalışma yapmalarını teşvik etmeyi hedefliyor. Bu programlar ile öğrencilerin kamu hizmetinin etik kurallarını ve hukuk fakültesinde eğitim görmeye başladıkları andan itibaren kamu yararına hizmet verme anlayışını kavramaları amaçlanıyor.

Daha önce de belirttiğim üzere, deneyimsel dersler doktrin, kuram, beceri ve hukuk etiğini bünyesine entegre etmek durumunda. Eğer siz izole olarak hukuku öğrenirseniz bunu nasıl uygulayacağınızı bilemezsiniz. O yüzden de bu uygulamalı derslerin bütün bu saydıklarımı içermesi gerekiyor ve çeşitli mesleki becerileri kullanabilir hâle gelmeleri gerekiyor. Bunun dışında da mesleki becerilerinin altında yatan kavramları da anlamış olmaları gerekiyor. Mesela, bir formun nasıl doldurulacağı, bir eylemin ardında yatan gerekçenin eleştirel bir biçimde değerlendirilmesi ve benzeri düşünce süreçlerine girebilmesi. Hukuk fakülteleri bunun için fırsatlar sunmak zorunda. Aynı zamanda öğrenciler öz değerlendirme için de fırsat bulmalılar. Biz öğrencilerin kendi performansları üzerine düşünmelerini ve bunu nasıl iyileştireceklerini değerlendirmelerini de istiyoruz.

Michigan Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Uygulamalı Hukuk Çalışmaları Merkezi (CSALE) klinik eğitimi ile ilgili inanılmaz bir veri tabanı sunuyor, sağladığı yararlı bilgiler için göz atmanızı gerçekten

tavsiye ederim. CSALE “uygulamalı hukuk eğitimi” ile ilgili üç anket yaptı. 2013-2014 Uygulamalı Hukuk Eğitimi Anketi’nden bahsedeceğim.

Anket sürecinde Amerika Barolar Birliği tarafından akredite olan 198 hukuk fakültesinin 174’ü soruların en az bir kısmını yanıtladı ve okulların %48.5 kadarı öğrencilerin %40’ının ya da fazlasının mezun olmadan önce kurum içi klinik ders aldığını belirtti. Bu %48.5’lik oran okulların neredeyse yarısında öğrencilerin %40’ından fazlasının kurum içi klinik ders almış olduğunu gösteriyor.

Bunun dışında, okulların %63’ü öğrencilerinin %40’ının ya da daha fazlasının saha (externship) kliniğine katıldığını bildirdi. Buna göre ABD’deki öğrencilerin çoğunun hukuk fakültesindeki eğitimleri süresince en az bir kurum içi ya da saha (externship) dersi aldıkları görülüyor. Bu rakamlar da yeni 6 kredilik deneyimsel ders zorunluluğundan önceki durumu yansıtıyor.

Bunun dışında, anketi yanıtlayan 173 okul, toplam 1.322 farklı hukuk kliniği olduğunu bildirdi. Buna göre okul başına ortalama yedi hukuk kliniği var. Klinikler için 37 farklı konu odağı bildirildi.

İlk yıllarda muhtemelen “medeni hukuk” veya “ceza hukuku” haricinde belirli bir konu başlığı bulunmaksızın çoğunlukla genel klinikler kuruluyordu ama son dönemde belli türde dosyalara daha fazla odaklanmış durumda klinikler. En yüksek oranda bildirilen uzmanlık konusu %7.6 ile ceza savunması, bunu %6.4’le göç takip ediyor. Öte yandan otuz yedi farklı klinik konu başlığı bildirildiğini söylemişim. Saha yerleştirme (externship) kliniklerine bakıldığında en büyük konu başlığı %12.5 ile adli yerleştirme.

Klinik eğitimi açısından en önemli konulardan bir tanesi, tabii ki eğitim pedagojisinin geliştirilmesi. Bu yıl 39. AALS Konferansı klinik hukuk eğitimi hakkında olacak. Birleşik Devletler’in dört bir yanındaki hukuk fakültelerinden yedi yüzden fazla kişi katılıyor, muhtemelen onlara diğer ülkelerden en az birkaç kişi dahil olacak.

Bu Klinik Hukuk Eğitimi Derneğinin (CLEA) web sitesi. Birazdan Polonya’daki benzer bir kuruluş ile ilgili bir konuşma dinliyoruz olacağız. Bu

ulusal ağırlar klinik eğitiminin desteklenmesi ve iyileştirilmesi bakımından önemli bir kaynak teşkil ediyor.

Konuşmamın geri kalanı için size klinik eğitiminde kullanılabilecek bazı ders kitapları göstermek istiyorum. Bunlardan ilki 2014 tarihinde Carolina Academic Press tarafından yayımlanmış “TRANSFORMING THE EDUCATION OF LAWYERS: THE THEORY AND PRACTICE OF CLINICAL PEDAGOGY” isimli kitap, yazarları Sue Bryant, Elliot Milstein ve Ann Halleck. Bir diğeri 2014 yılında West Academic tarafından yayımlanmış “THE CLINIC SEMINAR”, yazarları Deborah Epstein, Jane Aiken ve Wallace J. Mlyniec. “THE CLINICAL ANTHOLOGY: READINGS FOR LIVE-CLIENT CLINICS” isimli kitabın editörleri Alex J. Hurder, Frank S. Bloch, Susan L. Brooks ve Susan L. Kay. (2011 Lexis Nexis yayınları, 2. basım). Bu kitapta makalelerden yapılmış alıntılarla klinik eğitimi için yararlı kaynaklar bir araya getirilmiş. Ben de Alexander Scherr, Nancy Maurer, ve Susan L. Brooks ile birlikte “LEARNING FROM PRACTICE: A TEXT FOR EXPERIENTIAL LEGAL EDUCATION” isimli kitabın editör ve yazarlarından biriyim, bu kitabın 3. basımı geçtiğimiz ay West Academic tarafından yayımlandı.

Yine Stefan Krieger ve Richard K. Neumann’ın “*Essential Lawyering SKILLS*” isimli kitabını da göstermek istedim, 5. basımı 2015 yılında Wolters Kluwer tarafından yayımlandı. Bu kitap da özel avukatlık becerilerine odaklanan ve “gerçek” klinik veya simülasyon derslerinin bir parçası olarak okutulabilecek pek çok ders kitabından bir tanesi.

Bunun dışında hakem denetiminden geçen “Klinik Hukuk Dergisi” (THE CLINICAL LAW REVIEW) var, New York Üniversitesi yayımlıyor bunu.

Klinik eğitimi uluslararası bağlamda ele alan “THE GLOBAL CLINICAL MOVEMENT” isimli bu kitabın editörü Frank S. Bloch’dur. 2010 yılında Oxford University Press tarafından yayımlanmış olan bu kitap Adalet Eğitimi Küresel İttifakı (GAJE) üyelerinin işbirliğinden doğan bir çalışma.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2015 yılında eş sponsorluğunu Northumbria Üniversitesinden IJCLE'nin (Uluslararası Klinik Hukuk Eğitimi Dergisi) yaptığı GAJE konferansına ev sahipliği yaptı. Yine 2015 yılında Palgrave MacMillan tarafından yayımlanan, editörlüğünü Shuvro Prosun Sarker'ın yaptığı "CLINICAL LEGAL EDUCATION IN ASIA: ASSESSING JUSTICE FOR THE UNDERPRIVILEGED" isimli kaynak içerisinde Bilgi, Ankara ve Anadolu Üniversitelerindeki programlar da dahil olmak üzere Türkiye'de klinik eğitimi ile ilgili bir bölüm yer alıyor.

Bu slayt Anadolu Üniversitesindeki 2015 konferansının ortak ev sahibi olarak daha önce belirtilmiş olan Uluslararası Klinik Hukuk Eğitimi Dergisi'ni gösteriyor.

Benim daha anlatacağım konular var ama başka konuşmacılar da var bu oturumda. O yüzden ben bu genel girişle bırakayım, daha sonra devam ederim.

Teşekkürler.

BAŞKAN – Değerli sunumları için kendisine çok teşekkür ediyoruz.

Hemen vakit kaybetmeden ikinci konuşmacımıza sözü vermek istiyorum. Kendisi Güney Afrika'dan katılıyor.

DAVEN DASS (Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman, Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg Hukuk Fakültesi) – Merhaba.

Bize ev sahipliği yaptığınız ve bu toplantıyı organize ettiğiniz için size çok teşekkür etmek istiyorum.

Benim ismim Daven ve Witwatersrand Üniversitesinden geliyorum Güney Afrika'dan. Fakültede bir görevim var, aynı zamanda da klinikte müdürlük yapıyorum.

Ben Leah'ın genel olarak klinik hukuk eğitimiyle ilgili çok güzel bir çerçeve çizdiğini düşünüyorum. Hassas grupları, marjinalleşmiş grupları topluma dâhil edip onlara hizmet vermek önemli ve biz hep dönüştürücü hukuk eğitiminden bahsediyoruz, toplumsal adaletten bahsediyoruz ve öğrenciler de hukuku hayata geçirirken bunların farkına varmalıdır diyoruz.

Şimdi, Witwatersrand Üniversitesi 1972’de kurulmuş olup, Güney Afrika’da en büyük üniversite hukuk kliniklerinden bir tanesi. Bu klinik ilk olarak son sınıf hukuk öğrencilerinin gönüllü avukatlar gözetiminde gönüllülük esasına göre çalıştıkları küçük bir danışmanlık bürosu olarak faaliyete başladı. Burada genel birtakım bilgiler görüyorsunuz Witwatersrand Üniversitesinin kliniğiyle ilgili.

Hukuk kliniklerinden bahsederken standartlardan bahsediyoruz, temel olarak iyi klinik uygulamaları olarak ifade edilebilecek müfredattan bahsediyoruz, ancak kliniğin bir vizyonu olması gerektiği de göz önünde bulundurulmalı, bu vizyon kliniğin misyonunu gerçekleştirebilecek bir vizyon olmalı. Wits Hukuk Kliniği’nin vizyonu şu: *“Bizler üniversite hukuk kliniği olarak, sadece bölgesel değil, yurt çapında, küresel çapta eğitimde uzmanlığımızla tanınmak istiyoruz, araştırmadaki uzmanlığımızla tanınmak istiyoruz. İş birliğine dayalı ortaklıklarımızla tanınmak istiyoruz.”* İş birliğine dayalı ortaklık derken, daima hukuk eğitiminin ve hukuk hizmetinin kalitesini muhafaza etmeye yönelik çaba gösterirken bir yandan da çeşitli paydaşlarla ortaklıktan bahsediyoruz. Witwatersrand Üniversitesi hukuk kliniği de çeşitli başka kliniklere ve klinik programları bulunan üniversitelere destek vermiş, bunları geliştirmiş bir üniversitedir. Aynı zamanda Türkiye’den de dahil olmak üzere yerli ve uluslararası delegelere ev sahipliği yapmıştır.

Bu konuda Leah’ın sunumu esnasında bahsettiği kitap önemli bir metin, çünkü akademide çalışan meslektaşlarımıza bir anlayış kazandırmanın yanı sıra kliniklerde eğitim veren meslektaşlarımız için de bir referans noktası ve destek sağlayabilmek amacıyla klinikler olarak deneyimsel öğrenmeye yönelik metodolojilerimizin ve pedagojik deneyimlerimizin yayınlanması gerekli.

Witwatersrand Hukuk Fakültesinin bir fotoğrafını görüyorsunuz... Üniversitede yer alıyor bu bina ve Üniversite tarafından son derece destekleniyor.

Kısa bir özetle: Wits Hukuk Kliniği yılda 12000 kişiye danışmanlık yapıyor. Müvekkillerin konuları ile ilgili olarak ortalama 900 dava dosyası

açılıyor. Klinik içerisinde klinik programını yürütmek üzere 10 avukat istihdam ediliyor. Kliniği yürüten avukatların neredeyse tamamı aynı zamanda akademide ders de veriyorlar. Wits Hukuk Kliniği 11 avukat adayını istihdam ediyor, ardından da eğitim veriyor. İdari destek personeli olarak klinik bir büro müdürü, 2 sekreter, bir danışma görevlisi ve bir gene idari katip istihdam ediyor.

Hukuk kliniğinde halen 485 son sınıf hukuk öğrencisi mevcut. 485 gerçekten de klinik standartları açısından çok yüksek bir rakam ve gerçekten de klinikte avukat başına düşen ortalama klinik öğrencisi rakamından 4-5 kat daha fazla. Çok yüksek sayıda bir öğrenci alımının söz konusu olması neticesinde klinik dahilinde biz bu öğrencilere kaliteli bir deneyimsel öğrenme süreci sunmak için birtakım yeni yaklaşımlar geliştirmek zorunda kaldık. Bu da şöyle bir ikilem ortaya çıkarıyor; bir yandan öğrenci sayısı artıyor, öbür yandan ise kaynaklar azalıyor. Bu ikilem kliniği kendine dönük bir değerlendirme yapmaya ve verimlilik düzeyini muhafaza ederken aynı zamanda bu akademik projenin önceliklerini ne şekilde belirlediğimizi sorgulamaya yöneltti.

Burada Wits Hukuk Kliniği'nin birkaç fotoğrafını görüyorsunuz. Leah daha önce klinik uygulamasının mesleki ve niteliksel standartlarına değindi. Zira bir klinik öğrencilere iyi eğitim verme ve aynı zamanda müvekkillerine profesyonel hukuk hizmeti sağlama gereksinimi arasında denge gözetmeye yönelik sürekli bir çaba içerisinde. Daha önce de belirtildiği üzere, klinik aslında bir öğrenci hareketinden doğdu, öğrenciler başlattı bunu. Öğrenci hareketi sonrasında birtakım Apartheid dönemindeki ağır insan hakları ihlallerine karşı öğrencilerin başlattığı bir girişimdi. Verilen hizmet Apartheid zulmüne uğramış ve hukuk desteği yoluyla adli yardıma ihtiyacı olan hassas kişilere, marjinalleştirilmiş kişilere yönelikti. Yani çok alçak gönüllü bir hareketti. Günümüzde klinikte verilmekte olan Uygulamalı Hukuk Çalışmaları dersi 1989 yılında zorunlu kredili bir son sınıf hukuk dersi oldu. Bugün hukuk lisansı kapsamında her öğrencinin pratik hukuk çalışması yapması gerekiyor. Hukuk kliniğinde çalıştığınızı söylediğiniz anda size yöneltilen soruların hayli gülünç olabileceğini de belirtmeliyim. "Hukuk kliniğinde ne yapıyorsunuz?" gibi sorular soruyorlar örneğin.

“Tıbbi hizmet mi veriyorsunuz?” diyorlar bize, “Klinik ne demek?” diyorlar. Ben de “Hayır, aslında hukuki nasihat veriyoruz” diyorum.

Aslında, deneyimsel bir ders ile akademide yaygın olarak verilen bir ders arasındaki farka dair eski bir klinik eğitimcisi hayli yerinde bir benzetmede bulunmuştu. Şöyle ki: Akademik dersler toptancılığa, klinik dersler ise perakendeciliğe benzer. Yine bu konuda geliştirilebilecek bir başka benzetme olarak, örneğin son sınıf hukuk öğrencilerini birine sunacağınız bir hediye olarak düşünürseniz, o hediyeyi kurdelesı ile güzelce paketleyip ideal bir biçimde sunan klinik derslerdir.

Yalnızca kurumun değil, klinik hareketinin kendisinin de başarısı ve ayrıca ortak hedeflerin geliştirilmesi için genellikle işbirliğine yönelik ortaklıklar gereklilik arz ediyor. Wits Hukuk Kliniği’nin “Legal Aid South Africa” yani Adli Yardım Güney Afrika Kurumu ile bir işbirliği anlaşması bulunuyor. Bu girişim vasıtasıyla kliniğe mali bir katkıda bulunuluyor ve bu mali katkıyla belli sayıda müvekkil için dava açılması gerekiyor. Güney Afrika’da yerel klinik dava konularının koordine edilmesi için bir şemsiye kuruluş oluşturuldu, bu kuruluş Wits Hukuk Kliniği’nin de bir üyesi olduğu Güney Afrika Üniversite Hukuk Klinikleri Derneği olarak tanınıyor. Bu fotoğraf bizim resepsiyon ve bekleme alanımızı gösteriyor. İnsanlar önce resepsiyona geliyor, ardından da hemen yanındaki danışma bekleme salonuna yönlendiriliyorlar. Önce isimlerini bir deftere yazdırıyorlar ve kendilerine sıra geldiği zaman küçük, ekranda gördüğünüz danışma kabinlerine bir grup danışman öğrenciyle birlikte giriyorlar. Öğrenciler müvekkile danışmanlık verirken görevli uzman avukatla istişarede bulunmadan hiçbir şekilde görüş bildirmiyorlar. Wits Hukuk Kliniği slaytta da görülmekte olan altı uzmanlık alanında hizmet veriyor. Birimlerimizden bir tanesi, kanunsuz göçaltı ve tutuklamalar gibi kanun ihlallerini veya haksız muameleleri ele alıyor.

Mesela bu klinik son dönemde çekişmeli bir davayı kazandı ve mahkeme müvekkillerimiz lehine 3,5 milyon rent ödenmesine hükmetti. Ülkede istihdamla ilgili olarak yaşanan yoğun sorunlardan ötürü özellikle yoğun olarak faaliyet göstermekte olan bir çalışma birimimiz var; haksız işten çıkarmalar ve haksız uygulamalar gibi konularda destek veriyoruz.

Süpervizörlüğünü yaptığım genel klinik ya da ticari konuları ele alan klinik ağırlıklı olarak sözleşme kaynaklı ihtilaflar olmak üzere genel hukuk davaları ile ilgileniyor. Ama aynı zamanda da bütün diğer kliniklere destek veriyor. Bir başka deyişle, kesin olarak ayrı bir konu olarak ayıramadığımız konu varsa bu genel klinikte yer alıyor.

Mülteci birimimiz Atlantik Philanthropies tarafından önemli ölçüde destekleniyor. Birim ön yargıları azaltmak adına yüksek mahkemelerde başarılı davalar açmıştır. Mülteci Birimi Sığınma ve Göçmenlik Departmanı hem ön yargıların yıkılmasına çok hizmet veriyor hem de toplum içinde insan hakları odaklı çalışmalarıyla öne çıkıyor.

Mülk ve Tahliye Birimi kentsel tahliyeler ve emlak konularındaki uyuşmazlıklar ile ilgileniyor. Daha önce bahsettiğim gibi, Witwatersrand Hukuk Kliniği, aslında bu uygulama becerilerinin aktarıldığı bir platform ve buna göre farklı birimler aynı birincil amaca hizmet ediyor.

Peki, burada pedagoji nasıl işliyor, bizim programımız nasıl işliyor? Wits Hukuk Kliniği gerçek müvekkil modeline dayanıyor. Ancak yılın ikinci yarısına doğru simülasyonlar da gerçekleştiriliyor, zira bu ders tam zamanlı zorunlu bir ders akademik yılın başında öğrenciler yıl boyunca çalışacakları bir partner ile eşleşiyorlar. Eşleşen çiftler ardından altılı gruplara ayrılıyorlar. Böylece çift halinde danışmanlık yapabiliyorlar; ancak konsültasyon veya eğitimlere kendi firmalarında katılıyorlar. Öğrenci sayısının çok fazla olması sebebiyle 2015 yılında firmalara ayrılma zorunluluğu getirildi.

Gruplar birbirlerinin dosyalarından yeni bilgiler öğrenebilecekleri için firmalara ayırma yöntemi işbirliğine dayalı öğrenmeyi kolaylaştırıyor. Buna ilaveten liderlik ve iletişim becerilerinin yanı sıra mesleki sorumluluğu da kolaylaştıracak şekilde rotasyon yöneticisi de görevlendiriliyor.

Kliniğe gelen öğrenciler son 3-4 sene boyunca birlikte çalışmalarına rağmen aralarında etkin bir iletişim olmuyor yahut hiç iletişime girmiyorlar, bu nedenle firmalar en nihayetinde bu mesleğin geleceğini teşkil edecek olan öğrenciler arasındaki ilişkileri teşvik etmenin ve geliştirmenin iyi bir yolunu oluşturuyor.

Daha önce Güney Afrika Üniversite Hukuk Klinikleri Derneği'ne değinmiştim. 1982 yılında ise Güney Afrika Üniversite Hukuk Klinikleri Derneği adı altında bir şemsiye kuruluş kuruluyor. İki buçuk yıl önce isim değişikliği oldu aslında ve iki buçuk yıl önce meydana gelen bu isim değişikliği öncesinde AULAI, Üniversite Adli Yardım Kurumları Derneği olarak bilinmekteydi. Adli yardım dediğimiz zaman sadece, adli yardım bizim yaptığımız işi tam anlamıyla tanımlamıyor. Çünkü biz sadece adli yardım vermiyoruz, hukuk klinikleri bünyesinde yapılan çalışmalar çok daha geniş kapsamlı. Ben aynı zamanda bu şemsiye örgütün de Yönetim Kurulu üyesiyim.

Güney Afrika Üniversite Hukuk Klinikleri Derneği, aslında ilerici bir bakış açısıyla yürüyen, gönüllü bir kuruluş. 1982 yılında başlatıldı ve amacı da demokratik değerler ve insan haklarına saygılı klinik eğitimi ve adalete erişim konusunda çalışan profesyonel ve etkili bir örgüt olmaktır. Bizler insan haklarına önem veren, demokratik değerlere bağlı profesyonel ve verimli bir örgüt olmak istiyoruz. Dernek sadece mali destek vermekle kalmıyor, aynı zamanda yeni kliniklerin ihtiyaç duyduğu desteği de veriyor.

Geçen seneden itibaren Güney Afrika'da yeni bir mevzuat var, ülkemizde hukuk mesleğinde bir birlik oluşturulmaya çalışılıyor. Yani vekiller ve duruşma avukatları arasındaki geleneksel ayrımlar olmayacak, bunlar Avukatlık Kanunu çerçevesinde birleştirilecek. Dernek aracılığıyla ülke çapında klinikler adına yapılmış sunumlar mevcut. Avukatlık Kanunu'nda ilgili klinik hükümlerine yer verilmediğinden bu bilhassa önem taşımaktadır.

Bugün öğleden sonra daha ayrıntılı bilgi vereceğimi umut ediyorum.

BAŞKAN – Sayın Dass'a çok teşekkür ediyoruz, gerçekten yaptıkları çok büyük iş ve de çok başarılı bir şekilde yapıyorlar.

Şimdi hemen sözü uzatmadan Sayın Profesör Richard Grimes'e vermek istiyorum.

Kendisi İngiltere’den York Üniversitesi Hukuk Fakültesinde uzun yıllar hukuk kliniği eğitimi ile ilgilenmiştir ve bu konuda gerçekten çalışmalarıyla dünyada tanınan birkaç isimden biridir.

PROF. RICHARD GRİMES (York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Klinik Programları Müdürü) – Merhaba.

Merhaba. Türkçem bu kadar, kusura bakmayınız.

Şimdi, Sayın Bakan çok açık bir şekilde iki amaçtan bahsetti hukuk eğitiminin geliştirilmesi konusunda. Bunlardan bir tanesi, avukatların (ve hukuk öğrencilerinin) niteliklerini artırmak, ikincisi ise halka destek olmak.

Şimdi, bu halka destek olma meselesini öğleden sonra adalete erişimden bahsederken ele alacağım. Onun yerine bu noktada kliniğin eğitim açısından faydalarından söz edecek ve klinik eğitimin faydalarını hem kendi ülkem hem de başka ülkelerden örnekler vererek açıklamaya çalışacağım.

Şimdi, konulara girmeden önce Adalet Bakanlığını da tebrik etmek istiyorum, çünkü hukuk eğitiminin değiştirilmesi konusunda bir girişimde bulunma cesaretini gösterdiniz. Keşke bizim Adalet Bakanlığımız da bunu yapsa. Biz sürekli hem adli yardım hem yükseköğrenim alanlarında bütçe kısıntısına gidiyoruz son on yıldır ve ilerlemek yerine gerilediğimizi söyleyebiliriz bu konuda.

Bu dönemler çok ciddi ve tehlikeli dönemler. Siz Türkiye’de bunu herkesten çok daha iyi biliyorsunuz. Böyle olunca da tabii ki özellikle bu dönemlerde eğitimin, özellikle de hukuk eğitiminin iyileştirilmesi çok çok önemli.

Şimdi kısaca, İngiltere’deki York Üniversitesi bünyesindeki York Hukuk Fakültesinden, yani daha 15 gün öncesine kadar parçası olduğum Hukuk Fakültesinden bahsedeceğim. Daha yeni emekliye ayrıldım. York Hukuk Fakültesi, İngiltere’de ilk 10 arasında yer alan bir okuldur (toplam 120 hukuk fakültesi arasından). Aynı zamanda akademik bir kurumdur ve entelektüel kapasitenin geliştirilmesi çok çok önemlidir. Yani bu diğer kurumları herhangi bir şekilde kötülemek için söylediğim bir şey değil,

bizim odak noktamızın akademik performans olduğunu aktarmaya çalışıyorum. Öğrencilerimizin yaklaşık %50'si, mezun olduktan sonra avukat oluyor. Dolayısıyla hem onların, hem de avukatlık yapma niyetinde olmayan öğrencilerimizin ihtiyaçlarını karşılamamız gerekiyor.

Şimdi, bu çerçevede programımızın merkezinde hukuk kliniği oluyor. Bunun da gerekçesi şu: Doktrinde uygulayamazsanız, kuramları alıp uygulamaya sokamazsanız o zaman o doktrini veyahut kurumu iyi anlamamışsınızdır diye düşünüyoruz. Hukuk eğitimi çoğu kez, öğrencilerin bir dersi dinleyip konferansa katılıp edindikleri bilgileri belki altı ay sonra bir sınavda kâğıda döküp, ondan sonra da ya dersten geçtiği ya da kaldığı bir sistemden oluşuyor. Bu yeterince iyi değil bizim kanaatimizce. Ben 1990 yılında klinik çalışmalara ilk başladığımda, klinik nedir hiç bilmiyordum. Çünkü ben uygulamadan geliyordum. Yerel bir üniversitede işe başladım ve benden sözleşme hukuku alanında ders vermemi istediler. Gittim dersliğe ve işte gördüğünüz gibi gayri resmî geziyorum, kravat takmıyorum. Gittim çıktım kürsüye ve öğrencilere: “Adım Richard, benim şöyle bir sıkıntım var. Geçen gün bir şeyler aldım ama bozuk çıktı” dedim ve durdum. 300 kişi vardı derslikte. Herkes sessizdi. Ben “Bana yardımcı olmayacak mısınız?” dedim; en nihayetinde cesur biri elini kaldırdı ve dedi ki “Biraz daha anlatır mısınız sorunuzu?” ve bu şekilde konuşmaya başladık ve etkili bir şekilde benimle görüşme yaptılar. Benim orada aslında yapmaya çalıştığım, öğrencilerin sözleşmelerin nasıl ortaya çıktığını ve bir sözleşme ihlal edildiğinde bunun ne gibi yükümlülükler doğurduğunu anlamasını sağlamaktı.

Şimdi, uzun lafın kısası yıl boyu ben böyle ders vermeye devam ve kişiliğimi değiştirdim. Her derse gittiğimde farklı bir müvekkil olarak karşılarına çıkıyordum öğrencilerin ve öğrenciler bana yanıt verdiğinde ben de onlara geri bildirimde bulunuyordum. “Peki, yasanın şu tarafını düşündünüz mü, şu bölümünü düşündünüz mü, falanca makaleyi okumuş muydunuz bu konuyla ilgili?..” gibi sorular sordum onlara ve bir dizi interaktif faaliyete dönüştürdüm dersi. Bundan bir yıl sonra, bir sonraki yıl ne yapacağımı düşünürken bazı öğrenciler beni görmeye geldiler, kapımı çaldılar ve dediler ki “Niye bir hukuk kliniği yapmıyoruz?” Bu arada, ben o tabiri daha önce hiç duymamıştım. Benim sınıfta meğer yaptığım

aslında simülasyon usulüyle klinik eğitimi yapmış. Ama o sözcüklerin ne olduğunu hiç bilmiyordum, daha önce hiç karşıma çıkmamışlardı. Öyle olunca hemen araştırma yapmaya başladım ve klinik hukuk eğitimi hakkında bilgiler edindim. Birleşik Devletler’de ve başka yerlerdeki çok iyi arkadaşlarımı ziyaret ettim. 12 ayrı kliniğe ziyaretlerde bulundum ve döndüğümde çok daha bilge bir insandım. Hukuk fakülteme döndüm ve bir klinik açtım.

Aslında, Birleşik Krallık’ta 1990’dan önceki dönemde az sayıda da olsa bazı klinikler vardı, ama bunların hiçbiri uzun vadede varlık gösteremedi. Mesela, örneklerden birisi Kent Üniversitesinin durumu. Şu anda müthiş bir klinikleri var ve Kent Üniversitesi de çok iddialı akademik standartlara sahiptir. Mesela onların işine ilk başlarda yerel meclis balta vurmuştu, çünkü müvekkillerin yerel meclis karşısında klinik tarafından temsil edilmesi yerel meclisin hoşuna gitmiyordu. Üniversite baskılara boyun eğdi ve klinik kapandı. Klinik çok sonra, 1990’larda açılan kliniklerin yarattığı dalganın etkisiyle yeniden kurulacaktı. Bildiğiniz gibi, 1992’den bu yana klinikler Birleşik Krallık’ta ve daha birçok başka ülkede çok yaygınlaştı.

Şimdi, ben 1993’te kendi kliniğimi kurduğumda Birleşik Krallık’ta sadece iki başka klinik daha vardı. Son on beş yılda düzenli olarak anket çalışmaları yaptım. 2014 yılına ait sonuçlara göre, Birleşik Krallık’taki okulların %70’inde hukuk klinikleri var. Hukuk fakültelerinin mezunlarının sadece %50’si avukatlık yapıyor olsa da, hukuk kliniği eğitimi yine de çok önemli. Kliniği bulunan üniversitelerin sayısı her geçen yıl artıyor. O yüzden bunu bir hareket olarak değerlendirebiliriz. Niye bu böyle? Size birkaç resim göstereyim.

Şimdi, bu fotoğraf ne gösteriyor? Bilmiyorum mikrofon var mı, belki söz alıp bu fotoğrafın size ne düşündürdüğünü söylemek istersiniz.

Şimdi, hukuk fakültesi öğrencisi, çok yorgun, çok çalışmış, böyle bir şey olabilir. Başka bir yorumu olabilir mi aynı fotoğrafın? Evet, öğrenci çok çalışmamış, sıkılmış. Ben şimdi bu arada ders verenlere herhangi bir şekilde kötü bir şey söylemek istemiyorum, muhakkak çok eğlencelidir dersleriniz ama kaç öğrenciniz cep telefonu ile oynuyor siz dersi anlatırken veya kaç öğrenci derse gelmiyor? Benim öğrencilerimin hepsi benim klinik

derslerime geliyor biliyor musunuz? Çünkü gelmezlerse profesyonellikten uzak davranmış olacaklar.

Şimdi, bu resmin farklı yorumları var dediğim gibi. Mesela hukuk öğrencisi olarak ders çalışmak çok yalnız hissettiren bir şeydir. Sizce de öyle değil mi? Hâlbuki klinikte takım olarak çalışıyorsunuz ve takım olarak birbirinizi anlıyorsunuz.

Birkaç fotoğraf daha göstereceğim: Buna ne dersiniz? Pek net değil, kusura bakmayın. Aslında sıkılan bir sünger görüyorsunuz. Ne hatırlatıyor bu size? Evet, böyle tükenme olabilir, mümkündür. Şimdi, süngeri beynimiz olarak düşünün... Tamam, derse gelmişsiniz, bütün bilgiyi böyle su gibi döküyorlar. Bu arada bir kısmı üstünden kayıyor, akıyor, yerlere dökülüyor. Ondan sonra sınava gidiyorsunuz, sınavda birdenbire öyle bir sıkıyorlar ki sünger gibi beyninizi, bütün bilgi aşağı gidiyor. Şimdi, ben doğrudan ders vermenin kötü olduğunu söylemiyorum, sadece şunu söylemeye çalışıyorum: Çocukları, öğrencileri aktif olarak işin içine katmazsanız, öğrettiklerinizden onlarda kalanı pek az oluyor. Şimdi, yeni ayrıldığım kendi hukuk fakültemde de elbette dersler veriyoruz. Ama şu şekilde yapıyoruz: Sorun çözme odaklı bir yöntem artı klinik faaliyetler şeklinde, denetim altında gerçek çalışma esasına dayanan bir yöntem kullanıyoruz.

Birkaç fotoğraf daha göstereyim, buna ne dersiniz? Şaşırtıcı, sürpriz mi! Evet, bir şeyi elime alıyorum, bir yere basıyorum, suratıma su fışkırıyor. Evet, bir şaşıрма var.

Başka?... Bu çocuk bir daha bunu yapar mı? Yani eğlenceliyse yapabilir veya anne babasına yöneltebilir ucunu. Ama mesele şu: Deneyimle çocuk bu su tabancasının ya da bahçe hortumunun ne işe yaradığına dair bir fikre sahip olur. İşte bizim hukuk kliniği öğrencilerimiz de tam olarak aynısını yapıyor. Öğrendiklerini uyguluyorlar, ardından da uzaklaşıp bunun üzerine düşünme lüksüne sahip oluyorlar ve bir daha yaptıklarında daha farklı ve büyük ihtimalle de daha iyi yapıyorlar, yaptıkları her neyse. Yani deneyimleri üzerine düşünme fırsatı sağlıyor hukuk kliniği eğitimi. Yapıyorsunuz, üzerine düşünüyorsunuz, sonra tekrar yapıyorsunuz, tekrar düşünüyorsunuz. Pek de roket bilimi sayılmaz, öyle değil mi? Ben artık bir

akademisyen olarak şundan kesinlikle eminim: Kuramla uygulamanın bir araya gelmesi gerçek anlamda derinlemesine öğrenmeyi sağlar. Önemli olan, avukatlığın nasıl bir şey olduğunu anlamak, bunun için gerekli bilgileri haiz olmak, bununla ilgili becerileri geliştirmek ve bunun dışında da dikkate almanız gereken değerleri benimsemek. Bunların arasında etik kurallar ve de profesyonel sorumluluk da var tabii.

Evet, bu da fena bir fotoğraf değil mi?.. Zavallı küçük kuş yılan tarafından yutulmak üzere... Şimdi, yaptığımız işte birtakım tehlikeler var. Bazı şeyleri değiştirdiğiniz zaman, insanları eğite geldiğiniz yöntemleri dönüştürdüğünüzde bazı tehlikeler ortaya çıkar. Bunları bilmemiz lazım ama ben herhangi bir şekilde, yaptığımızın kalitesi, hem öğrenci hem müvekkil açısından yeterince iyi olmadığı takdirde o işi yapmamalıyız diye düşünüyorum. Yani öğrenciler için herhangi bir hukuk fakültesinde alabilecekleri eğitimle aynı nitelikte eğitim almalı. Aynı zamanda müvekkiller de profesyonel standartlarda olan hizmete erişmeliler. Yani sırf ücretsiz diye, siz başka yere gidemiyorsunuz diye kötü kaliteli hizmet almamalısınız. Kliniklerde elbette bir takım riskler var. Ama doğru yönetilip doğru bir şekilde gözetimi yapıldığında tehlike olmaktan çıkıp birer fırsata dönüşüyorlar.

Bilmiyorum bu çok bir şey ifade eder mi, bir acayip resim... İngilizcede şöyle bir deyiş vardır: “Eğer ortada gerçekten işe yarayan iyi bir fikir varsa ve siz onu kullanmayı reddediyorsanız, muhtemelen bir vidanız gevşemiş demektir.” Türkçede buna benzer bir deyiş var mı bilmiyorum. Sanırım bu fotoğraf hukuk fakültesi dekanının yaşadıklarını ifade ediyor olabilir!.. Şimdi, barolar, başkaları, herkes geliyor bu adama diyor ki: “Bir klinik kur.” Ama bu adam da önce gevşek vidaları sıkıştırmak zorunda ki aklı o kavramı kabul edebilir hale gelsin.

Son olarak da, bütün bunlar giriş konuşmalarıydı. Benim hukuk fakültemde -emekli olmama rağmen hâlâ kendi hukuk fakültem diyorum- biz ders yapmıyoruz, sadece klinik çalışma (simülasyon ve canlı müvekkil görüşmesi şeklinde) yapıyoruz. Bununla ilgili daha fazla bilgi edinmek isterseniz dilediğiniz zaman benimle irtibata geçebilirsiniz.

Çok teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Kendisine eminim sorularınız olacaktır.

Buyurun Sayın Czernicki.

DR. FILIP CZERNICKI (Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı) –
Merhaba.

Benim ismim Filip Czernicki ve Polonya Hukuk Klinikleri Vakfının
Başkanıyım.

Türkiye’ye yeniden geldiğim için çok büyük memnuniyet duyuyorum
ve bugün size hitap edebildiğim için de çok büyük onur duyuyorum bu
konferansta.

Ben size Polonya’daki hukuk klinikleriyle ilgili çok kısa birtakım
bilgiler vermeye çalışacağım. Eğer konuşmamın ilk kısmından sonra vaktim
kalırsa, Orta Avrupa ve Doğu Avrupa’daki hukuk kliniklerinin gelişimiyle
ilgili de bilgi vereceğim.

Şimdi, ben yürüyerek konuşmayı tercih ediyorum, o yüzden etrafta
dolanacağım ve herkese hitap etmeye çalışacağım sunumum sırasında.

Öncelikle bir anımdan bahsetmek istiyorum size. Ben hukuk
fakültesinde öğrenciyken yani 1990’lı yılların ortalarında hayatımda
ilk kez “hukuk kliniği” tabirini duydum ve çok tuhaf bir durumdu bu.
Çünkü Texas’tan Polonya’ya Amerikalı bir hâkim geliyordu ve bir hukuk
fakültesinde düzenlenen konferansa katılacaktı. Kovboy çizimleri, kocaman
bir kemeri vardı ve Polonya’daki hukuk öğrencilerine konuşması sırasında
ABD’deki hukuk kliniklerinden bahsetti ve bize dedi ki: “Öğrencilerimiz
gidiyor mahkemede müvekkilleri temsil ediyor.” Şimdi, bu hikâye yani
Amerikan filmlerinden çıkmış bir hikâye gibiydi; gerçekte alakası yok,
film gibi bir şeydi bizim için. Hayali bir şey yani. Belki hayalini kurabiliriz
ama Polonya’da hukuk eğitimiyle uzaktan yakından alakası olmayan
bir uygulama dedik. O tarihte ben hukuk fakültemizin dekanıyla bu fikri
konuştuğumu hatırlıyorum. Hukuk eğitimiyle ilgili algılar bambaşkaydı o
tarihte. Hukuk eğitimi dediğiniz zaman, yapılması gereken şey, öğrenciyi
oturtup mümkün olduğu kadar çok bilgi aktarmaktı. Kitap okutacaksınız,

bir sürü bilgi vereceksiniz, sınav yapacaksınız; ama hiçbir şekilde pratik unsuru yoktu bu tür bir eğitimin.

Şimdi, biz o tarihte geçiş döneminde olan bir toplum olduğumuz için yani demokratik yönetim şekline henüz yeni geçmiştik. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki, Güney Afrika'daki deneyimleri dinledikçe, duydukça şöyle gelişmeler olmaya başladı: Polonya'daki hukuk öğrencileri kendi eğitimlerini, kendi hayatlarını kendileri kontrol etmek istediklerini düşünmeye başladılar. Avrupa Hukuk Fakülteleri Öğrencileri Derneği, bu reformların yapılmasındaki itici güçlerin en önemlilerinden bir tanesiydi. ELSA, Polonya'daki büyük öğrenci örgütlenmelerinden bir tanesi şu anda. ELSA hukuk eğitimi alanındaki reformlar hakkında bir konferans düzenlemişti ve bu konferans, hukuk eğitimindeki değişimi klinik hukuk eğitimi yoluyla sağlayıp sağlayamayacağımızı tartışmaya başladığımız ilk büyük konferans oldu. Bu çalışmaları uygulamaya başladıktan hemen sonra, şimdi anlatacaklarım oldu.

Ekranda gördüğünüz rakamlar 2002 yılına kadar gidiyor ve Polonya Hukuk Klinikleri Vakfı'nın istatistiklerinden alınmış verileri içeriyor. Çok kısaca ben tarihçesini anlatacağım size.

İlk hukuk kliniği Krakow'da, Jagiellonian Üniversitesinde 1997 yılında kuruldu . İkincisi Varşova'da benim üniversitemde kuruldu. Ben o tarihte henüz hukuk öğrencisiydim ve Varşova Hukuk Kliniği olarak doğdu. Ondan sonraki birkaç yıl içinde hukuk öğrencilerinin büyük ilgisi sayesinde ve Avrupa Hukuk Öğrencileri Derneği sayesinde 10 tane yeni hukuk kliniği kuruldu. Şu anda ise bizim ülkemizde her hukuk fakültesinde bir hukuk kliniği var. Yani toplam 25 tane hukuk kliniği var şu anda, 16 kentte. Dolayısıyla üniversitesi olan her kentte aynı zamanda bir hukuk kliniği de var.

Şimdi, hukuk kliniklerinin çok büyük çoğunluğu üniversite esaslı hukuk klinikleri. Başka formatlar da var, bunları belki duymuşsunuzdur. Mesela, sivil toplum örgütleri tarafından kurulan hukuk klinikleri de var. Bizim amacımız bu değildi. Biz, hukuk kliniklerinin hukuk müfredatıyla birlikte gitmesi gerektiğini düşünüyorduk. O yüzden de bugün Polonya'daki hukuk kliniklerinin hepsi üniversite bünyesinde yer alıyor ve

hukuk müfredatını uyguluyor. Yani bu dersler karşılığında Avrupa Kredi Transfer Sisteminde sayılan kredi alabiliyorsunuz. Hukuk kliniklerinin bir kısmı, aynı zamanda üniversite yapılarına tamamen dahil edildi. Bir başka deyişle, ya bir kürsü olarak kuruldular ya da bir laboratuvar statüsüne sahipler, bir bütçeleri var. Tabii hepsi bunu yapmadı, henüz hepsi aynı statüye sahip değil. Ama bu yolda ilerliyoruz, çünkü kliniklerin çok büyük çoğunluğu öğrenciler tarafından çalışmalarını yürütüyor, öğrenciler gönüllü olarak burada çalışıyorlar. Hem sekreterlik görevini yürütüyorlar hem müvekkillere bakıyorlar. Dolayısıyla hukuk kliniklerinin çok büyük çoğunluğu öğrenciler sayesinde ayakta durabiliyor. Yani gerçekten de çok inanılmaz bir uygulama. Bu kliniklerde öğrencilerin kendilerini ne kadar sorumlu hissedebileceklerine tanık olduğunuz zaman gerçekten çok hayran kalıyorsunuz.

Polonya Klinik Hukuk Eğitimi Vakfı, klinikler için fon aramak amacıyla kuruldu aslında. On yıl boyunca bu tür yeniden hibe etme faaliyetleri yürütüldü. Şu anda artık kliniklere hibe vermiyoruz vakıf olarak. Bu noktada belirtmemiz gereken önemli bir husus var; mesela hiçbir zaman hocaların maaşını biz ödemedik. Yani salon tahsis etmek, öğretim üyeleri maaşını ödemek üniversitenin işiydi, biz ekipmanlar veya eğitimler ya da yayınlar gibi başka şeylerde destek sağlıyorduk.

Şimdi, akreditasyon sürecinden bahsetmek istiyorum. Bizim birtakım standartlarımız var, bizim tarafımızdan geliştirilen ve yeni kurulan her kliniğin bu standartlara göre çalışması gerekiyor. Çok katı bir liste var aslında. Bazıları çok formal şeylerden bahsediyor, mesela verilerin korunması gibi temel bilgiler konusu gibi. Ya da ofis yönetiminin nasıl olması gerektiği, nasıl düzenlenmesiyle ilgili standartlar. Diğer kısmı ise eğitim metodolojisiyle ilgili standartlar. Bir başka deyişle hukuk kliniğinin belli birtakım dersler vermesi gerekiyor, mesela etik dersi. Hukuki görüş nasıl yazılır? Yani bizim akreditasyon sistemimiz için uyulması gereken standartlardan bazıları bunlar.

Şimdi, istatistikler hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Polonya'da klinikler yılda yaklaşık on bin davaya bakıyorlar. Bunlardan yaklaşık üçte biri hukuk davaları. Daha önce bahsetmişimdir belki, biz müvekkilleri temsil edemiyoruz mahkemelerde. Dolayısıyla hukuki görüş verebiliyorlar

sadece ve standartlara göre şu da çok önemli: Standartlara göre öğrencilerin sözlü görüş vermeleri yasak, her şeyin mutlaka yazılı olması gerekiyor. O yüzden de öğrenciler önce müvekkile bir görüşme yapıyorlar, daha sonra bir hukuki görüş hazırlıyorlar yazılı olarak, bu yazılı hukuki görüş profesör tarafından yani hocaları tarafından kontrol ediliyor, ancak ve ancak hocaları bunu onayladıktan sonra bir nüshası dosyaya koyuluyor, diğer nüshası ise müvekkile veriliyor ve öğrenci tarafından açıklanıyor.

Ülke çapında yaklaşık iki bin öğrenci üç yüz elli hukuk hocasının süpervizörlüğünde çalışıyor, dolayısıyla süpervizör-öğrenci oranı çok çok olumlu. Yani öğrencilerin aslında hocalarıyla doğrudan temasta bulundukları nadir derslerden bir tanesi hukuk klinikleri dersi. Burada rakamların yıllara yayılmış hâlini görüyorsunuz. Son on yıl içerisinde rakamlar neredeyse iki katına çıkmış, öğrenci ve süpervizör sayısında da aynı şey söz konusu. Aslına bakarsanız süpervizörlerin toplam sayısı üç katına çıkmış.

Şimdi, klinik hukuk eğitiminin önemine baktığımız zaman, hukuk kliniğinin ne kadar önemli olduğunu gösteriyor bize. Yani üniversite dekanları artık hukuk kliniklerini resmî olarak üniversitenin önemli bir parçası olarak tanıyorlar. Bu slayda baktığımız zaman da hukuk fakültelerindeki kliniklerin çoğunun yüz elli ila beş yüz davaya baktığını görüyoruz yıl içerisinde.

Şimdi, neden böyle? Çünkü öğrenci sayıları farklı, otuz öğrenciden başlıyor, büyük kliniklerde ise iki yüzden fazla öğrenci çalışıyor. En üst sıralarda yer alan hukuk klinikleri bugün artık 4. ve 5. yıl öğrencileri için zorunlu hâle getirilmiş durumda ve bu yüzden de giderek daha fazla büyümeye başladılar. Biz bunun iyi bir çözüm olup olmadığı konusunda hâlâ tartışma yürütüyoruz yani bu kadar hızlı büyümenin. Ama bir yandan da kliniklerin büyümesinin nedeni, aslında öğrencilerin buna ihtiyaç duyması. Çünkü giderek daha fazla öğrenci klinik bünyesinde çalışmak istiyor.

Bunun yanı sıra, süpervizörlerle ilgili rakamları gösteren bir grafik görüyorsunuz... Beş ile yirmi arası değişebiliyor gördüğünüz gibi klinik çapında.

Şimdi, ne tip davalara bakılıyor hukuk kliniklerinde? Çoğunlukla hukuk davaları; aile hukuku olabiliyor, miras hukuku olabiliyor. Bunları da dahil ettiğiniz zaman %50 çıkıyor bu hukuk davaları, ama bazı klinikler çok spesifik alanlarda uzmanlaşmış durumda. Ne gibi? Sosyal yardım, finans hukuku ya da kadın hakları veya mülteci hukuku... Bunlar uzmanlaşmış klinikler, bunları da gene yurt çapında çeşitli yerlerde, üniversitelerde görebiliyorsunuz. Davaların çoğu iki hafta içerisinde veya en fazla bir hafta içerisinde sonuçlanıyor. Bunun nedeni ne? Çünkü görüşlerin yazılı olması lazım, daha önce bahsettiğim gibi. Ve bu hukuki görüşün tabii ki düzgün bir şekilde hazırlanabilmesi ve hoca tarafından onaylanabilmesi için bir zamana ihtiyaç var. Çok nadiren bir yıllık bir dava söz konusu olabiliyor. Öğrencilerin idari bir prosedür uygulamaları gereken davalar; genellikle bunlar mülteci hukukuyla ilgili oluyor, uzun sürebiliyor. Hukuk klinikleri aynı zamanda, insan hakları hukukuyla da ilgileniyorlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne dava hazırlayabiliyorlar. Bunlar çok uzun sürüyor.

İnsanlar kliniklerden nereden haberdar oluyor? Çoğunlukla ailelerinden, dostlarından. Yarıdan azı medyadan, haberlerden duyuyorlar. Bazıları sivil toplum örgütlerinden duyuyorlar. Bir şekilde bu hukuk klinikleri konusunda bilgi alıyorlar.

Şimdi, kliniklerden bahsettim. Vakıftan bahsetmek istiyorum. Polonya Hukuk Klinikleri Vakfı 2002 yılında kuruldu. Tarihte genellikle hibe veriyorduk, işimiz buydu çeşitli kliniklere hibe dağıtıyorduk. O yüzden de vakıf olduk yani dernek değiliz biz, vakıf olarak kurulduk. Dolayısıyla işimiz fon toplamak ve kliniklere hibe dağıtmaktı. Bugün artık çoğunlukla eğitim metodolojilerinin geliştirilmesi konusuna eğiliyoruz. Yılda iki kez klinik hukuk konferansı düzenliyoruz, çok fazla yayınumuz var, toplam on yedi ders kitabı yayınladık. Bu on yedi ders kitabından iki tanesi İngilizceye de tercüme edildi ve hatta başka dillere de tercüme ediliyor; Rusçaya, Çinceye tercüme edilen ders kitaplarımız var.

Şimdi, uluslararası iş birliği çalışmalarımız var ve çok yoğun.

Şimdi, Doğu Avrupa ile ilgili sunumu da yükleyebilir misiniz acaba? Bu benim ikinci sunumum olacak...

Genel bir tablo çizmek istiyorum ben size. Şimdi, niye bunu göstermek istiyorum? Çünkü her şeyin bu kadar yolunda gittiği tek ülke Polonya değil, başka ülkelerde de benzer çalışmalar var. Ben şahsen ve Yönetim Kurulu üyelerinin pek çoğu komşu ülkelerle birlikte çalışmalar yürütüyoruz. 2013'te bir Avrupa Klinik Hukuk Eğitimi Ağı kurduk, bu uluslararası bir ağ yani Avrupa çapındaki kliniklerin bir araya geldiği bir ağdan bahsediyorum.

Ekranda klinik hukuk eğitimi ağlarıyla ilgili çok kısaca bilgi veriyorum. Ukrayna'da, Belarus'ta, Rusya'da ve Gürcistan'da klinik hukukla ilgili kurulmuş ağları görüyorsunuz... Gördüğünüz gibi, çoğunlukla Doğu Avrupa ülkeleri bunlar. Batı Avrupa bu konuda daha geri ama Pepe mesela İspanya'dan bahsedecek birazdan. İtalya'da gene çok önemli gelişmeler var, İspanya'da gelişmeler var. Doğu Avrupa'ya baktığımız zaman aslında hemen hemen bütün ülkelerde hukuk kliniği olduğunu görüyoruz. Bunların bir kısmı çok küçük klinikler. Sadece belli konularla ilgileniyorlar. Maalesef hepsi o kadar iyi bir gelişme kaydedemedi. Ve belki de dışarıdan mali destek alamamış olabilirler. Mesela bizim bölgemizde, uluslararası bağışçılardan destek alan birçok klinik, ilgili üniversiteler tarafından tanınmadı ve bu durum haliyle gelişmelerini de olumsuz etkiledi.

Çok teşekkür etmek istiyorum beni dinlediğiniz için. Bugün öğleden sonra tekrar sunum yapacağım. Aklınıza takılan konularla ilgili daha ayrıntılı olarak durma şansımız olabilir diye düşünüyorum.

BAŞKAN – Ben hemen son sözü İspanya'dan Valencia Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Hukuk Felsefesi Profesörü olan Jose Garcia Anon'a bırakıyorum.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Valencia Adalet Bölümü Demokratik Reformlar ve Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü) – Çok teşekkür ediyorum.

Öncelikle sizlerle mevcut deneyimimizi paylaşma fırsatı verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Şu anda artık Valencia Bölgesel Yönetimindeki Adalet Bakanlığının Demokratik Reformlar Genel Müdürlüğünde görev yapıyorum ama

bu görevim öncesinde hem üniversitede hem değişik insan hakları enstitülerinde hukuk hocasıydım ve aynı zamanda da Hukuk Klinikleri Direktörüydim.

Şimdi, neredeyse oturumun sonuna geldik, yorgun olabileceğinizi tahmin ediyorum. Hâl böyle olunca, kısa tutmaya çalışacağım ama Sayın Adalet Bakanı'nın da söylediği üzere, hukuk felsefesi hocalarının önemli olduğunu söylemişti, o yüzden hâlâ beni dinlersiniz diye düşünüyorum. Beni dinlemeniz için birinci neden bu.

İkinci neden ise, sadece iki enteresan şeyden bahsedeceğim. Bunların yararlı olduğunu da düşünüyorum. İki sözcük: Birincisi, bir şeyin üzerine düşünme. İkincisi, sorumluluk.

Şimdi, İspanya'da biz bütün bu sayıların, hareketlerin en gençlerinden biriyiz. 2003'te İspanya'da hukuk kliniklerinin ilk dalgası başladı. İlk dalgada, 2003-2006 yılları arasında biz aslında biraz da hukuk öğrenimi metodolojisini değiştirmeye çalışıyorduk. Niye dersiniz, o yıllarda daha aktif öğretme metotlarını benimsemeye karar vermiştik ve işte Bologna Süreci denen süreci de kendi sistemimize adapte etmeye çalışıyorduk. Bildiğiniz üzere, Bologna Planı veya Süreci, hem Avrupa Birliği hem de diğer Avrupa ülkelerinin birlikte geliştirdiği bir süreçtir. Avrupa Kredi Transfer Sistemi ile de öğrencilerin bir okuldan bir başka okula geçmesi ve başarıyla geçtikleri dersleri saydırmaları mümkün. Bir ülkede alınan derecelerin başka ülkede tanınması olanaklı. Bunu yapabilmek için de tabii ki daha aktif bir öğretim programına ihtiyacımız var ve de öğretme metotlarını değiştirmemize ihtiyacımız var. Aynı zamanda öğrencilerin de öğrenme biçimlerini değiştirmemiz gerekiyordu. O tarihte, dediğim gibi, bir anlamda fırsatları araştırdık ve bu araştırma sırasında kendi hukuk fakültemde hukuk kliniklerinin bu anlamda kullanılabileceğini gördük. Hukuk klinikleri, gerçekten de bu anlamda bütün bu pilot deneyimlerin en rahat görülebileceği bir dönemdi. Dört üniversitede hukuk klinikleri uygulamasına başladık. Bununla beraber, bir de ikinci dalgası var bu hukuk klinikleri çalışmalarının, o da 2013'ten bu yana gelen tarih.

Amerikan üniversiteleri ve Latin Amerikan üniversiteleriyle bir araya geldik bu çerçevede. Latin Amerika üniversitelerinden özellikle bahsetmek

istiyorum. Önceden klinik hukuk eğitimine dair engin deneyimleri olduğu için onlarla da temasa geçmek istedik.

Bir de o dönemde, bu ikinci dalgada daha da fazla üniversite dâhil oldu. İspanya’da 2011’de Valencia’da büyük bir ulusal ve uluslararası toplantı yaptık hukuk klinikleri eğitimiyle ilgili olarak; GAJE ve IJCLE Konferansı. Bütün üniversiteler daha da nitelikli eğitim vermek istiyordu ve hukuk klinikleri de gerçekten fark yaratan bir kalite unsuru olarak görülmeye başlandı.

Başka neler yapıyoruz? Şimdi, genç üniversitelerde de var hukuk klinikleri, genç üniversiteden kasıt 1980-1990 arası kurulanlar. Onun dışında, 14. ve 15. yüzyılda kurulan eski üniversiteler var.

Tabii bizim müfredatımızın hukuk kliniklerini kabul etmesi gerekiyordu, hukuken bunun zemininin hazırlanması gerekiyordu. Bizim üniversitelerimizde uygulamalı dersler de var. Hukuk kliniklerini önce bu stajyerlik dersleri (uygulamalı staj) arasına almanın bir yöntemini bulmalıydık. Onun dışında da öğrencilerin ilgisini çekmeliydik. Öğrenciler bize niye geliyorlar? Öğrenmek için geliyorlar. Diğer üniversitelerden de geliyorlar bizim okullarımıza. Tabii dersi kayıtlı olarak alamadıkları için gönüllü olarak geliyorlar ama baktık ki öğrencilerden de giderek artan bir ilgi var ve değişik konularda, işte ceza kanunu, insan hakları alanı ve sair konularda kliniklere başladık.

Evet, kabaca da Valencia Üniversitesindeki hukuk kliniği için yapılan çalışmalar burada sıralanıyor. 2006’da seçmeli dersti, çok az öğrenci alıyordu. 2010’dan itibaren daha fazla öğrencinin daha yüksek krediyle aldığı bir uygulama ders haline geldi. Ama mevzuatta hâlâ hukuk klinikleri o tarihte uygulamalı ders olarak tam kabul edilmiyordu, gönüllü öğrencilere sunuyorduk bunu, zorunlu değildi o dersler.

Burada kliniğimizi gördük... Kliniklerimiz diğer ülkelerden farklı çalışıyor. Öğrencilerimiz farklı konularda uzmanlaşmış kliniklerde aynı anda çalışıyorlar. Yani diğer ülkelerde genellikle tek bir kliniğe yazılıyor öğrenci. Bizde ise işte kamu yararına çalışma, insan hakları, ceza hukuku ya da cezaevlerinde çalışma konularında bütün kliniklerde eş zamanlı

olarak çalışmak zorunda. Çünkü avukat olduklarında da bu öğrenciler nihayetinde farklı konularla karşı karşıya kalacaklar veya belki bir alanda faaliyet gösteriyor olsalar bile bir anlamda belki insan haklarıyla da ilgilenmek zorunda kalacaklar. O yüzden de deneyimin çeşitliliğini gözetmek istedik.

Hukuk kliniği eğitim metodolojisi nedir? Bir tanesi, gerçek dosyalara bakmak tabii ki, tıpkı hastanelerdeki kliniklerde tıp doktorlarının yaptıkları gibi aslında. Ama bu da yeterli değil bence. Bu yetmeyecektir. Öncelikle sorumluluk demiştik, ikincisi ise yaptığınız iş üzerine düşünüp taşınma.

Şimdi, bir kere biz kurgusal dosyalara bakmıyoruz; önceden icat edilmiş, kurgulanmış dosyaları öğrencilere sunmuyoruz. Onun yerine öğrenci gerçeklikle yüz yüze gelip gerçek dosyalarla karşılaşılıyor. Bundan dolayı da bir sorumluluk taşımak durumundalar yani karşıda hizmet verdikleri sivil toplum kuruluşu veya bireyin sorumluluğunu alıyorlar. Bu da öğrenmelerinin bir parçası ve ben bunun çok daha etkili olduğunu düşünüyorum. Yani o kurgusal dosyalara, davalara bakmaktan daha önemli olduğunu düşünüyorum bu anlamda. Bunun dışında da, öğrendikleri üzerine düşünmelerinin çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu da şu anlama geliyor: Öğrenci şunu soracak “Neden öğreniyoruz?” Bir şey öğreniyoruz, çünkü bir şey yapacağız. Bir şey öğreniyoruz, çünkü gerçekliğe dönüştüreceğiz. Bir şey öğreniyoruz, çünkü bu noktadan diğerine gideceğiz. İşte bütün bunlar öğrenme sürecinde de ciddi değişikliklere, esastan değişikliklere neden oldu diyebilirim.

Burada kullandığımız öğretme ve öğrenme konusunda değişik stratejiler sıralanıyor ama vaktimiz yok, o yüzden geçiyorum. Ama dilerseniz sunumuma bir göz gezdirebilirsiniz.

Burada ise karşılaştığımız zorluklarla ilgili kısa bir özet var. İspanya’da biz bunu yaşayarak öğrendik. Diğer ülkelerde de başınıza gelebileceğini düşünüyorum. Biz kliniğin ne olduğunu bilmiyorduk, üniversitelerde hocaydık, klinik kuracaktık ama avukatlık yapmayı da bilmiyorduk. O yüzden de öncelikle üniversite hocalarına bu kliniklerin ne olduğunu anlatmak lazımdı. Bunun için seminerler, konferanslar, toplantılar, elektronik posta listeleri ya da web siteleri aracılığıyla bilgilendirmeler

yapılabilir. Bunun dışında, müfredatta bu derslerin tanınması lazım. Bizde henüz olmadı ama bunu yapmaya çalışıyoruz, çünkü o da klinikte ders verenleri teşvik ediyor. Sadece ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte de bu derslerin tanınması önemli oluyor çünkü artık küresel olarak çalışıyoruz ve işte adalet konusunda eğitimle ilgili yeni bir küresel hareket var, onun bir parçası olmak için bunu müfredata kabul ettirmemiz lazım.

Bunun dışında, kliniği nasıl işleteceğimizi de bilmek durumundayız. Biz bu anlamda klinik ortamda nasıl öğreteceğimizi bilmiyoruz. O yüzden öncelikle kendimizi klinikte ders verme konusunda tekrar eğitmek zorundayız. O yüzden eğiticilerin eğitimi gerekecektir, yeni materyal ve kaynakların geliştirilmesi gerekecektir. Ve akademisyenler açısından bizlerin de sadece öğretme açısından duruma bakmaması, aynı zamanda araştırmaya da yönlenmesi gerekiyor. Çünkü klinikler aslında araştırma odaklı, sadece eğitime odaklı değil. Gerçeklikle sürekli temasa geçtiğinizde araştırma zorunlu.

Klinik hukuk eğitiminde yararlanabileceğimiz ağlardan bahsettik. Bazı arkadaşlarımız bunlardan bahsetti, “GAJE” var mesela, “Adalet Eğitimi İçin Küresel Koalisyon” diye. 2011 yılında Valencia’da düzenlenen GAJE Konferansı kapsamındaki toplantıda çekilen fotoğraf bu...

Bunlar da 2013 yılında Hindistan’da ve 2015 yılında Türkiye’de düzenlenen GAJE Toplantısından başka fotoğraflar: yaklaşık altmış farklı ülkeden üç yüz civarı insan (avukatlar, akademisyenler, STK’lar).

Ekim ayında da Avrupa ağının bir toplantısı olacak. Tabii ki sizleri, hepinizi Valencia’ya bekliyoruz bu toplantı için.

Bu öğleden sonra ben biraz daha detaylı olarak kliniklerin başka kurum ve kuruluşlarla, yani üniversitenin barolarla, sivil toplum örgütleri ve hükümetle ilişkisinden bahsedeceğim. Ben artık hükümeti temsil ediyorum yeni görevim nedeniyle. Bütün bunları biraz daha açmaya çalışacağım.

Son olarak, şöyle tamamlamak istiyorum: Şimdi, bu türden oturumlar yaptığımızda insanların bizi dinlemesini ve aktif olarak katılmasını istiyoruz. Oturumun aktif olmasını istiyoruz. Öğrencilerimize de aynı şeyi yapmaya çalışıyoruz. Çünkü birtakım bilgiler dinliyorsunuz siz burada

oturarak, bunların yararlı bilgiler olduğunu tahmin ediyorum. Ama bu bilgilerin bir kısmı eğer gerçekten yararlıysa o zaman sizi harekete de geçirecektir diye tahmin ediyorum. Biz kliniklerimizi ilk başlattığımız zaman önceki birtakım modellere baktık; Birleşik Devletler'deki, Güney Amerika'daki, Polonya'daki ama sonra kendi kimliğimize uygun bir model benimsedik. Burada bizim baronun yapısı en az sizinkiler kadar karma; üniversitelerimizin yapısı da öyle, o yüzden de kendi modelimizi geliştirmek zorunda kaldık. O nedenle de sizi de aynı şeye davet ediyorum. Mevcut görevinize göre "Bu konuda ne yapabilirim?" diye lütfen bir düşünün ve bir kenara not alın.

Çok teşekkürler.

BAŞKAN – Çok teşekkür ediyoruz.

Sayın konuklarım, sizin yapılan sunumlarla ilgili olarak sorularınız varsa, sorularınızı alayım.

KATILIMCI (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) – Hukuk kliniklerinin olumlu etkilerinden bahsettiniz hep. Benim sorum, herhangi bir sorunla karşı karşıya kaldınız mı bu süreç içinde? Mesela, öğrenciler iş yükü nedeniyle şikayetçi oldular mı veya müşteri memnuniyeti daha doğrusu müvekkil memnuniyetiyle ilgili birtakım sorunlar olmuş olabilir. Avukatlarla ilgili sorunlar olmuş olabilir. Sorunlarınız nelerdir?

PROF. JOSE GARCIA ANON – Çok iyi bir soru sordunuz.

Gerçekten de, aslına bakarsanız bir hukuk kliniği çalışması başlattığınız noktada ilk andan itibaren düşünmeniz gereken bir soru.

Sorun çıkabilecek dört ayrı alan var. Bir; kaynaklar, paraya ihtiyacınız var çünkü hukuk kliniği işletmek için. Çok fazla paraya ihtiyacınız yok. Nasıl yapılandırıldığınıza bağlı ama her halükarda süpervizörlere para ödemeniz lazım, odaya ihtiyacınız var, telefona, internete yani iş yaparken kullanacağınız her şey söz konusu. Dolayısıyla birincisi kaynak problemi.

İkincisi; beklentiler. Öğrencinin perspektifinden, müvekkilin perspektifinden, üniversitenin perspektifinden, barolar birliğinin ve

baroların perspektifinden. Bu beklentiler çok önemli. Bence ilk andan itibaren ilgili bütün taraflar arasında iyi bir iş birliği kurulması lazım. Yani klinik böyle gizli gizli köşede bir iş yapmaya çalışan bir kurum olmamalı. Herkesin haberdar olduğu, bilgi sahibi olduğu bir kurum olmalı. Bunu yapmanın yollarından bir tanesi, bir danışma kurulu kurmaktır. Danışma kurulunda bakanlıktan, meslekten, çeşitli alanlardan temsilciler olmalıdır. Bu sayede kliniğin ne yaptığıyla ilgili birtakım şüpheler olursa bu kurul vasıtasıyla bunları giderebilirsiniz.

Üçüncü sorun alanı; bence kliniği müfredatın içine yerleştirmek. Şimdi, klinik çok vakit alıyor, öğrenciler çok büyük bir gayret gösteriyorlar. Bunu eğitime dönüştürmeniz gerekiyor. Yani şunu kastediyorum: Bir yandan gönüllü bir çalışma olabilir, daha doğrusu müfredat dışı çalışma olarak faaliyetlerine devam eden gönüllü klinikler de var ama müfredatın bir parçası olan klinikler de var ki bu çok iyi. Çünkü o zaman bir ders oluyor ve öyle olduğu zaman da başka derslerle birleştirebiliyorsunuz. Mesela, diyelim ki toplu konutla ilgili bir sorunu olan bir müvekkil geldi ya da tüketici sorunlarıyla ilgili bir şikâyet geldi, o zaman üniversitenin hukuk fakültesinde o alanla ilgili çalışan insanları yönlendirme şansınız da var. Profesör Grimes çok önemli şeyler söyledi. Bence de ilk önemli sorunlardan bir tanesi kaynak.

Bir diğer sorun alanı; diğer meslektaşlarınızın desteği. Çünkü genellikle insanlar daha fazla iş çıkacak diye bunu yapmak istemiyorlar. Yani “Her zaman yaptığımıza devam edelim işte, bir iş daha çıkmasın” diyebiliyorlar. Bizim avukatlarla veya barolarla hiçbir problemimiz yok. Bizimle birlikte iş birliği yaptılar çünkü kliniklerin ne yaptığını bilmiyorlardı ve iş birliği sonrasında da “Aa, çok ilginç bir deneyimdi” dediler. Neden? Çünkü o öğrencilerin bazıları o avukatların gelecekteki meslektaşları ve zaten “Üniversitede pratiğe yönelik dersler vermiyorsunuz” diye şikâyet ediyorlardı, o yüzden de o alanda bir sorunuz olmadı. İspanya’da daha büyük sorun, bizim için, gönüllü iş yaparak avukatları mesela yanımıza çektik. Çünkü avukatlar da zaten bunu yapıyordu, gönüllü işler yapıyordu ve gelecekteki meslektaşları olan öğrencilere bunu yaptırmamızı da çok takdirle karşıladılar.

KATILIMCI – Ben de bir şey eklemek istiyorum buna: Şu ana kadar söylenenlere kesinlikle katılıyorum yani belli başlı sorunlarımız bunlar. Bizim için de geçerli aynıları.

Birkaç şey daha söyleyeyim. Birincisi; tabii ki söylendiği üzere para problemiydi. Benim bu konudaki en temel önerim şu: En baştan itibaren çok verimli olmaya çalışın. Mesela, kliniklerden bir tanesi Amerikan Vakfı'ndan çok büyük bir hibe almıştı ve çok büyük bir fotokopi makinesi aldı. Bu fotokopi makinesi her ay düzenli servis yapılması gereken bir makineydi ve o aylık hizmet ücreti yeni fotokopi makinesi ücreti kadardı. Yani bir sürü kliniğe fotokopi makinesi alabilirdiniz aslında, o aylık bakım hizmeti karşılığında. Bu verimli değil, o yüzden de verimli olun. Biz mesela hiçbir zaman artı bir maaş ödemedik çalışanlara. Hiçbir zaman çok büyük ofisler açmadık. Hatta ilk başta klinikler çalışmalarına başladılar mekânları yoktu, birtakım sivil toplum örgütlerinin mekânlarında müvekkillerle buluşuyorlardı. Yani derslerini üniversitede yapıyorlardı. Sivil toplum örgütlerinin mekânlarında müvekkille görüşüyorlardı.

Bir başka sorun ise baro. İlk başlarda ne olduğunu hatırlıyorum. Baro Başkanı şöyle demişti: “Asla buna izin vermeyeceğim. Bu ülkede bu kliniklerin gelişmesine asla izin vermeyeceğim.” ve biz de etrafından dolaşmaya çalıştık. Aynı Baro Başkan Yardımcısı ile görüştük, o yeni fikirleri destekliyordu. Onu danışma kurulumuza davet ettik, danışma kurulu üyesi oldu. Daha genç baro üyeleriyle tanıştık. Mesela Amerikan hukuk fakültelerini ziyaret etmiş olan avukatlardı bunlar, avukatların Amerika'da nasıl eğitildiklerine tanık olmuşlardı, onlar biliyorlardı. Şimdi, artık bizim kliniğimizde çalışan insanlar baro başkanı oluyorlar ve artık tabii ki destekliyorlar. Ama bu da zaman aldı.

İkna etmek için çeşitli yöntemler kullandık ama bizim için bu çok zordu, anlatmak çok zordu.

Çok önemli bir şey daha var, ben bunu hep tekrarlıyorum: Standartlar. Yani bir standartlar listesi oluşturmak ve bu standartlar listesinin kliniğin ne olduğunu anlatması, kaliteyi nasıl tesis edeceğini anlatması, sorumluluğun nasıl üstlenileceğini anlatması. Yaptığımız çalışmaların kimseye zarar vermediğini, kamu yararına olduğunu anlatması zordu. Gerçekten de

kampanya sürecimizde biz bu standartları kullandık. İnsanlara kliniğin kampanyasını yaparken, kliniğin reklamını yaparken hep diyorduk ki: “Standartlarımıza bakın lütfen” Çünkü güvenli olmasını istiyor insanlar, herkes için güvenli olmalı; baro için güvenli, müvekkil için güvenli, hukuk fakültesi için güvenli olması gerekiyor ve biz bunu standartlar yoluyla sağladık.

BAŞKAN – Buyurun...

KATILIMCI (Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi) – İki aşamalı bir soru sormak istiyorum.

Profesör Wortham veya Profesör Grimes cevap verirse çok memnun olurum.

Ben şunu sormak isterim: Hukuk kliniklerini keşfettikten sonra ne değişti? Yani böyle bir alan çalışması var mı hukuk kliniklerinden öncesi ve sonrasını karşılaştıran? Hukuk eğitiminizin daha kaliteli olduğunu söyleyebiliyor muyuz bir araştırma sonucuna bakarak? Birinci sorum bu.

İkinci sorum: Hukuk kliniklerinin uygulamasını artıran klinikler aslında entelektüel yönü mü geliştiriyor yoksa teorik yönü mü geliştiriyor sizce? Neden soruyorum bunu, çünkü bu klinikleri biz genellikle tıp fakültelerinin klinikleriyle özdeşleştiririz ve tıp fakültelerinin kliniklerinde daha fazla teori üzerine yoğunlaşmaz. O yüzden de hukuk fakültesinin klinikleri tam olarak neye yoğunlaşıyor?

PROF. LEAH WORTHAM – Bugün öğleden sonra Profesör Richard Roe bir sunum yapacak ve zaman zaman “sokak hukuku” olarak adlandırılan klinik programın sonuçlarına dair bazı ampirik araştırmaların sonuçlarını size aktaracak.

Amerika Birleşik Devletleri’nde klinik pedagojiden interaktif ve uygulamalı öğretim yöntemleri hukuk fakültesinin tamamına sirayet etti.

Ben zaman zaman teoriyle uygulamanın birbirini dışladığı yönünde bence yanlış bir kanının var olduğunu duyuyorum. Öğrenmek için “teoriye” ihtiyaç vardır. Gözlem ve deneyimden öğrendiklerinizi değerlendirmeniz

ve üzerinde düşünmeniz için belli bir derece soyutlamaya ihtiyacınız vardır. Avukatlar kullanacakları becerileri öğrenmek zorundadırlar. Bu becerilere dair kavramsal bir perspektif, bunların öğrenilmesi ve bireyin performansını iyileştirmesinde fayda sağlar.

Bence klinik eğitiminin geliştirilmesinde en önemli konulardan bir tanesi klinik ve eğitimci ağı kurmak. İspanya'daki ağ veya Polonya'daki ağ çok önemli. Klinik eğitimcileri bunu neden söylediğimi gayet iyi anlayacaklardır:

Tek başınıza bir şey yapmak sizi çok izole eder. Özellikle de etrafınızdaki meslektaşlarınız o kadar umursamıyorsa, kendinizi çok yalnız hissedersiniz. O yüzden de böyle bir kliniğin içinde, bünyesinde çalışan insanların temasta olabileceği bir ağ olması lazım. Başka insanlarla temasa geçebilmeli, öğrenebilmeli. Bunu büyüyen bir hareket hâline getirebilmeli ve nitelikli bir hukuk eğitimi için bir araç hâline getirmeli.

Ben de bu söylenenlerin hepsini destekliyorum. Yeni bir şey başlattığınız zaman dışarıdan insanlar bakıp “Ya bu işe yarıyor mu, göster bana nasıl işe yarayacak?” der. Öte yandan hiçbir zaman hiç kimse bu geleneksel derslerin ne kadar işe yaradığını ispat etmeye çalışmıyor. Ben birkaç sene önce sadece kendi kurumumda klinik öğrencileri arasında bir anket yaptım. Bu arada, bizim üç yıllık bir programımız var; ikinci yıl klinik dersi alan öğrencilerle üçüncü yıl klinik dersi alan öğrencileri karşılaştırdım. Yani ikinci yıl klinik dersi almayan öğrencilerin üçüncü yıldaki başarıları ile ikinci yıl klinik dersi alan öğrencilerin üçüncü yıldaki performanslarını karşılaştırdım ve bütün derslerde bir not fazla almışlardı. Daha doğrusu ikinci sınıfta klinik almayan öğrenciler bir dersten B notu alırken, ikinci yılında klinik dersi alan öğrenciler üçüncü yıllarında aynı dersten A alıyorlardı. Şimdi, küçük bir örneklem tabii ki benimki. Hani istatistiksel açıdan önemli olduğunu da iddia edemem ama anlatsal delillerle örtüşüyor bu rakamlar. Dolayısıyla çok güçlü bir yöntem olduğunu düşünüyorum. Bunun nedeni de öğrencilerin bire bir dahil olmaları.

PROF. RICHARD GRIMES – Pardon, ben çok kısa bir örnek eklemek istiyorum.

Öğrencilerimiz, hukuk bürolarına iş başvurusunda bulunuyor ve bu bürolar sadece hukuk kliniği deneyimi olan kişileri işe alıyor. Çünkü bu, öğrenme sürecinde çok önemli bir deneyim ve eğitimlerinden sonra iş bulmalarını da kolaylaştırıyor.

SEDA GAYRETLİ – Amerika’da yüksek lisans çalışmaları yaptım, o yüzden Türkiye ile ABD’yi karşılaştırabiliyorum.

Ben sistemlerin çok farklı olduğunu düşünüyorum. Çünkü bizde bir yıl zorunlu staj var. Yani hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra bir yıllık staj süresinin yarısında bir avukatın yanında yardımcı olarak çalışıyoruz. Diğer yarısında ise işte tıp doktorlarının yaptığı gibi bir iş yapıyoruz, mahkemelere gidiyoruz vesaire.

Şimdi, siz sunum yaparken ben buradaki bilgileri kendi hukuk sistemimize nasıl dâhil edebiliriz diye düşünmeye başladım.

İlk sorum şu: Klinikler başlatılmadan önce ne yapıyordunuz? Çünkü Amerika’da ben zorunlu bir staj olmadığını biliyorum, baro sınavını geçtiğiniz andan itibaren avukatlık yapmaya başlıyorsunuz. Ama bizde mesela bir yıllık staj süresi var, en azından dilekçe nasıl yazılır vesaire, bunları öğrenebiliyoruz. İlk ve en önemli fark bu bence sistemlerimiz arasındaki.

İkincisi, tekrara düşmeyi nasıl engelleyebiliriz? Yani bir yandan klinik hukuk eğitimi veriyorsak ve mezun olduktan sonra da bir de zaten staj yapıyorsa, tekrara düşmemek için ne yapmamız gerekiyor?

DR. FILIP CZERNICKI – Şimdi, bir stajyerlik sistemi olan bir ülke varsa, ki Polonya’da böyle mesela, bu deneyimin kalitesine bakmak lazım, niteliğine bakmak gerekiyor staj süresinin. Bazı ülkelerde çok yapılandırılmış olan süreçler bunlar, çok yüksek kaliteli bir süreç. Ama pek çok ülkede ise aslında bu sömürüden ibaret. Yani hiç öyle önemli yapılandırılmış bir eğitim deneyimi değil. Bazı avukatlar mesela stajyerlerle çok harika işler yapıyorlar ama çoğunluğu bunu yapmıyor. O yüzden de

sayılara baktığımız zaman, çok sayıda insan avukat oluyor. Mesela bazı ülkeler, “Bizim staj sistemimiz çok iyi, çünkü şu kadar avukatımız var.” diyorlardı. Daha az avukat varken çok iyiydi belki o sistem. Ama bugün avukat sayısı arttığı için o kadar da iyi değil. Yani ister mezun olmadan önce olsun, ister mezun olduktan sonra olsun bence yapılandırılmış bir eğitim deneyimi çok önemli. Yani kalkıp işte “Git şunları dosyaya koy, git bunları şuraya götür.” şeklinde bir staj döneminin hiçbir kıymeti yok. Yani eğitim içeriğine bakılması gerekiyor.

Şimdi, tekrarla ilgili sorduğunuz soruya gelecek olursak: Elli yıl çalışıp hâlâ öğrenebiliyoruz bence. Sizin öğrenme deneyiminizle alakalı o.

Güney Afrika’da iki yıllık bir staj dönemi var. Bence “Sürekli Hukuk Eğitimi” kavramı üzerine düşmemiz gerekiyor burada. Yani bizde staj süresi dediğimiz şey, aslında klinik hukuk eğitimi sırasında aldıkları bilginin üzerine bir şeyler inşa etmelerini sağlayan bir süreç. O yüzden de “Sürekli Hukuk Eğitimi” diye bir kavram üzerinde duruyoruz.

ALİ YEŞİLİRMAK (İstanbul Şehir Üniversitesi Hukuk Fak. Öğr. Üyesi) – Sorum az önceki soruyla çok bağlantılı, onun için hemen sormak istedim.

Profesör Wortham’a sormak istiyorum: Önce kısa bir bilgi vereyim. Biz 18 yaşında hukuk fakültesi öğrencisini alıyoruz, dört sene eğitiyoruz, sonra avukat olacaksa bir sene staj görüyor, hâkim veya savcı olacaksa iki sene staj görüyor. Avukatlık stajını ben de yaptım, baroya da kayıtlı avukatım. Çok başarılı bir staj olduğunu söyleme imkânım yok. Yaklaşık yirmi sene önce yapmıştım stajı, hâlâ da başarılı olmadığını rahatlıkla söyleyebilirim.

Hukuk fakültesi öğretim üyesi olarak bizler hem bilgiyi vermeye çalışıyoruz hem de uygulamaya yönelik deneyimlerimizi aktarmaya çalışıyoruz veya öğrencilere bu becerileri kazandırmaya çalışıyoruz.

Siz hukuk kliniğinin tanımını yaptınız. Anladığım kadarıyla bu tanım zaman içerisinde değişti.

Bir de şunu söylemem lazım: Bir avukatlık tekeli var bizde. Hukuki konularda mahkemeye dilekçe verilmesi gerekiyorsa bunun avukat tarafından yapılması gerekiyor. Aksi hâlde yasaya aykırılık teşkil

ediyor. Yani biz Türkiye’de tıp fakültesi gibi hukuk fakültesi maalesef yapamıyoruz. Ya da Güney Afrika örneğinde olduğu gibi, on tane avukat tutup onlarla birlikte öğrencilerin deneyim kazanmasını sağlayamıyoruz.

Sizin bahsettiğiniz, burada bulunma amacımız sanıyorum hukuk kliniği deneyimlerinizden ne elde edebiliriz, bunu anlamamız. Sizin bahsettiğiniz tanımlardan hangisi bize uyuyor, ben onu merak ediyorum.

PROF. LEAH WORTHAM – Çok basit cevap vermek gerekirse şunu söyleyebilirim: Klinik şu demek, bir deneyim yaşıyorsunuz öğrenciye, öğrenci o deneyimden bir şeyler öğreniyor. Ama o deneyim illa ki mahkemeye gitmek demek değil. Kişinin belirli bir hukuk fakültesinde inşa ettiği klinik deneyim ülkenin hukuk sistemi gibi faktörlere bağlı. “Klinik” ifadesiyle öğrencinin deneyimi esas alınarak yapılandırılmış bir eğitimi kast ediyoruz.

Tabii ki çok çeşitli modeller mevcut ve okullar kendi kurumlarında ve sistemlerinde neyin işe yarayacağını kendileri seçmelidirler.

Bu arada, bir önceki soruyla da ilişkilendireyim: Bizde de mesela zorunlu staj dönemi var, 1990’lardan beri. Ama şöyle bir fark var, daha önce söylemiştim: Bir staja gidip sadece gözlem yaparsanız nasıl bir eğitim almış oluyorsunuz? Ama bir staja gidip sadece bakmak yerine uygulama yaparsanız, o sürece dâhil olursanız o zaman sorumluluk almış olursunuz, müvekkille karşı karşıya kalmış olursunuz ve bu tür öğrenmenin genellikle faydalı olduğunu görürsünüz. Fark bu bence.

Şu anda İspanya’daki üniversitelerde öğrencilerin bazıları staja gittiklerinde tamamen o birlikte çalıştıkları avukata, süpervizöre bağlı olarak farklı deneyimler elde ediniyorlar. Bazı öğrenciler ise kliniğe gidiyorlar. Ama benzer olan şey şu: Davalarından sorumlular. Tabii ki süpervizörleri var ama davalarından sorumlular. Değerlendirme yaptıkları günlüklerinde deneyimlerini yazıyorlar ve daha önce öğrenmiş olduklarını hayata geçiriyorlar.

Evet, yine çok önemli bir soruydu. Benim ülkemde de benzer bir kısıtlama var. Yani birtakım adli işlemlerin, hukuksal işlemlerin kimin tarafından yapılabileceğine dair kısıtlamalar var. Bazı işler sadece mesleki

sorumluluk sigortası olan ve eğitimini almış olan avukatlar tarafından yapılabilir. Ama bu klinik eğitimi veremeyeceğimiz anlamına gelmiyor. Şöyle bir kural yok: “Hukuk fakültesi öğrencileri hukuki görüş veremezler.” Sadece şöyle diyor: “Hukuki görüş lisans sahibi avukatlar tarafından verilir.” Şimdi, öğrenci görüşü yazarsa, avukat olan süpervizörü veya hocası bunu onaylarsa burada bir sorun olmaz.

Şimdi, hukuk firmalarını düşünün: Aslında hukuk firmalarında herkes avukat değil, bu tür hukuki görüşler veren avukat yardımcıları var, sekreterler var ama bir hukuki görüş verdiği zaman o hukuk firması o firmanın adı oluyor o kâğıdın altında. Dolayısıyla siz eğer süpervizyonu iyi yaparsanız, ya bir akademisyen bunu yapacak ya da dışarıdan gelen bir avukat bunu yapacak, o zaman herhangi bir kural ihlali yapmış sayılmazsınız.

KATILIMCI – Ben de çok küçük bir nasihatte bulunmak istiyorum bu arada. Çok çeşitli klinik eğitim yöntemleri var, bunların hepsi hukuki görüş vermek zorunda değil. Simülasyon kliniği yapabilirsiniz mesela. Avrupa çapında pek çok üniversitede simülasyon kliniği var. Yani simülasyon duruşması yapabilirsiniz, yaşayan hukuk dediğimiz sokak hukuku uygulamalarını yapabilirsiniz ki, bugün öğleden sonra bununla ilgili bir sunum yapılacaktır.

ALPASLAN AZAPAĞASI – Ben sayın Wortham’a ve Jose Garcio Anon’a bir soru sormak istiyorum.

Amerika Birleşik Devletleri’nde bildiğimiz kadarıyla bir okul bitirildikten sonra hukuk fakültesine başlanıyor. Yani klinik yaparken öğrenciler burada tecrübeli. Ama bizim gibi Kara Avrupa ülkelerinde mesela İspanya gibi, Fransa gibi, Türkiye gibi ülkelerde hukuk fakültesine genç bir yaşta başlanıyor. Uygulamada öğrenciler empati yapıyorlar, özellikle bu savunmasız, kırılgan gruplarla yapıldığı zaman bazen öğrenciler günlerce etkisinde de kalabiliyorlar. Yani öğrencileri olumsuz bir şekilde etkileyebiliyor. Bu konuda ne dersiniz yani bu kliniğin lisans düzeyinde mi yoksa yüksek lisans düzeyinde mi yapılması daha faydalı olur.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Buyurun.

PROF. LEAH WORTHAM – Polonya’daki ilk kliniğin kuruluşunda Jagiellonian Üniversitesi ile birlikte çalıştım. Yine aynı şekilde, birçok farklı ülkede kliniklerin açılması ile ilgili çalışmalar yürüttüm. Açıkçası, hukuk eğitiminin ortaöğrenimden hemen sonra başlayan bir lisans derecesi olduğu ülkeler ile örneğin Amerika’daki gibi bir yüksek lisans derecesi olduğu ülkelerde öğrenciler arasındaki yaş farkının, kliniklerin işleyiş şekli üzerinde pek bir etkisi olduğunu gözlemlemedim hiç. Öğrenciler klinik çalışmalarını genellikle üniversite eğitimlerinin sonlarına doğru yapıyor, yani 21 veya 22 yaş civarında oluyorlar. Bizim öğrencilerimizin çoğu hukuk fakültesine, dört yıllık üniversite eğitimlerini bitirdikten hemen sonra geliyor, yani onlar da 22 yaş civarında oluyor. Bununla beraber, öğrencilerin olgunluk derecesinin her zaman onların kronolojik yaşına bağlı olmayan faktörlere dayalı olarak değişkenlik gösterdiğini gözlemlediğimi de söylemeliyim. Öğrencilerin hukuk öğrenimlerine 18 veya 19 yaşında başladığı birçok ülkede çalıştım; öğrencilerin yaşı klinik çalışmalar bakımından hiçbir zaman önemli bir sorun olmadı.

Ama sizin bahsettiğiniz ikincil post travmatik stres bozukluğu bence herkesi etkiliyor, yaşlarından bağımsız olarak. Literatürde, bu konuyla ilgili olarak faydalı olabilecek pek çok makale var. Benim meslektaşlarımdan bir tanesi bu alanda çalıştaylar düzenleyip makaleler yazdı. Travma geçirmiş müvekkillerle yürütülen çalışmalar ve bunların öğrenciler üzerindeki potansiyel etkilerine dair endişeler, kliniklerin çok ciddiye aldığı bir konu. Gerçekten de, travma geçirmiş insanlarla çalışan insanlarda ikincil travma sonrası stres bozukluğu görülebiliyor. Bunun sonucunda, müvekkillerle görüşme yaparken onların yeniden travma geçirmesine sebep olunması söz konusu olabiliyor. Bu nedenle iyi eğitim almış olmak çok önemli. Ama ben şahsen, öğrencilerin yaşının kritik öneme sahip bir değişken olduğunu düşünmüyorum. Bence, bu gibi zorlu sorunlarla daha öğrenciyken, yani yanı başınızda size yardımcı olmak için hazır bekleyen bir hocanız varken karşı karşıya kalmak, daha sonra avukat veya hakim olduğunuzda tek başınayken ve bu konuda eğitim almamış haldeyken karşı karşıya kalmaktan daha iyi.

Mesela, ben geçen sene İtalya’da bir cezaevinde çalıştım. Mezun olmak üzere olan öğrencilerle psikologlar birlikte çalıştılar. Mesela psikologlar kendileri de çok fazla travma yaşıyorlar, çünkü hükümlü ve tutuklularla görüşme yapıyorlar, çok korkunç hikâyeler var. Yani göçmenler var, bir sürü problemi olan insanlar var ve travmatize oluyorlar.

Şimdi, bu noktada size daha iyi öneride bulunabilecek birisini istiyorsanız ve zaten bir travma yaşayacaksanız niye ilk sene yaşamayın? İlk seneden itibaren aslında bunu kaldırabilirsiniz.

BAŞKAN – Buyurun hanımefendi.

ELİF ERGÜN (Adalet Bakanlığı Hakimi) – Hepinize mükemmel sunumlarınızdan dolayı çok teşekkür etmek istiyorum.

Ben Leah’a bir soru sormak istiyorum.

Müvekkiller öğrencilerin davalarına bakmalarına karşı nasıl bir tutum sergiliyorlar, bunu nasıl karşılıyorlar? Çünkü bildiğim kadarıyla Amerika Birleşik Devletleri’nde de ortak hukuk Anglosakson hukuku. O yüzden de iyi bir avukat olabilmek için içtihadı çok iyi bilmeniz gerekiyor.

PROF. LEAH WORTHAM – Çok dikkatli davranıyoruz yani öğrencilerin kendilerini mutlaka anlatmalarını istiyoruz. Ne yapmayacaklarını, ne yapamayacaklarını. Polonya’daki klinikler de bunu yapıyor biliyorum. Yani müvekkillere çok net öğrenci olduklarını söylüyorlar, süpervizörleri olduğunu söylüyorlar ve genel olarak müvekkiller çok iyi tepkiler veriyor. Çünkü öğrenciler gerçekten de bütün kalplerini bu işe veriyorlar. Zaman ayırıyorlar, bu işi yapmadan önce görüşme ve mülakat teknikleriyle ilgili eğitim alıyorlar, danışmanlık teknikleriyle ilgili eğitim alıyorlar ve ben dünya çapında müvekkillerin verdikleri tepkinin az çok aynı olduğuna tanık oldum yani çok müteşekkik kalıyorlar. Çünkü karşılarında bir öğrenci var, çok çalışıyor onlar için kendini adanmış bir insan görüyorlar ve öğrenciler de “Ya ne güzel, ben birisine yardımcı oldum, ben birisine destek verdim” duygusuyla kendi kendilerini onaylanmış hissediyorlar. O yüzden de gerçek bir katkıda bulunmak için bu ortamın nasıl kullanılabileceğine tanık olmak çok güzel.

KATILIMCI – Ben de bir şey eklemek istiyorum, aslında son iki soruya cevap vermiş olacağım.

Şimdi, beklenti yönetimi çok önemli. Aslında bütün bunların cevabı, öğrencileri hazırlamak, beklentileri yönetmek. Yani herkesin burada verilen hizmetin ne olduğu konusunda net bilgi sahibi olması gerekiyor. Ben öğrencilerime her gördüğümde diyorum ki, “Altın kuralımız ne?” Onlar da diyorlar ki “Ben bir süpervizörün onaylamadığı bir öneride bulunamam, bir görüş veremem.” Yani mülakat sadece olguları tespit etmekle sorumlu bir aşama. Eğer öğrenci doğru soruları sormazsa süpervizör bunu kontrol eder, öğrenci gider soruyu sorar. Son aşamasına kadar o süreç zaten tetkik ediliyor.

BAŞKAN – Buyurun

KATILIMCI (İzmir Barosu) – Benim de sorum şu: Dava dendiği zaman kafam karıştı aslında. Neden karıştı? Şimdi, davanın kazanılıp kaybedileceği hususlar olabilir ve dava öncesinde de bazen duruşmada temsil zorunluluğu var. Şimdi, bu gibi durumlarda bu iki sorunu nasıl çözüyorsunuz, duruşmada bununla ilgili desteği nasıl sağlayabiliyorsunuz?

Bir diğeri de davanın kaybedilmesi durumunda müvekkilin bununla ilgili tepkisi ya da sorumluluğunu nasıl giderebiliyorsunuz?

Teşekkürler.

PROF. JOSE GARCIA ANON – Şimdi, mahkemelerle ilgili İspanya’da bunu yapamıyoruz bizim sistemimizde. Ama çok sayıda dava kazandık ve medyada çıkıyor. “Valencia Üniversitesi öğrencileri şu davayı kazandı.” diye gazete haberleri görüyoruz. Nasıl oluyor? Sivil toplum örgütleriyle çalışıyoruz. Mesela, sivil toplum örgütlerinin avukatları var, bir davaları var, mahkemeye hazırlanacaklar. Öğrenciler onlara destek veriyor. Ya da dava öncesi araştırma yürütüyoruz. Diyelim ki bir sivil toplum örgütü var, bu örgüt uluslararası mahkemelerden bir tanesine gitmek İnsan Hakları Mahkemesi örneğinde dava eden yani dava ile davanın tarafı olmayı istiyor. Bunun mümkün olup olmadığını koşullar altında merak ediyor, onun araştırmasını biz yapıyoruz.

Üçüncüsü, bizde Avrupa veya Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi örneğinde, dava eden ile davanın tarafı olmayan üçüncü bir taraf mahkemeye görüş verebiliyor ve bu verilen görüş ile de müdahil olabiliyor. Müdahil olduğu zaman da bunun dikkate alınması lazım. Müdahillığınız kabul edilirse bir katkınız oluyor. Biz mesela o şekilde dahil oluyoruz; öğrenci için çok iyi, üniversite için çok iyi. Bir düşünün, üniversitede okuyorsunuz, aslında adaletin doğrudan bir parçası oluyorsunuz, adalet sürecinin doğrudan bir parçası oluyorsunuz. Yani resmî prosedürün bir parçası olmak zorunda değilsiniz. Yani davaların yüzde kaçta aslında mahkemeye gitmiyor, bir düşünün. Yani arabuluculuk vesaire gibi konularla da çözülemeyen pek çok dava var. Bunlara aslında biz destek de veriyoruz. Bizim de Polonya’da öğrencileri mahkemeye gönderme şansımız yok, biz öncelikle bir hukuki görüş veriyoruz ve müvekkile seçeneklerini sunuyoruz, neler yapabileceği konusunda bilgi veriyoruz ve eğer müvekkil “Ben mahkemede dava açmak istiyorum” derse, biz ancak ve ancak yazılı görüş almak için parası olmayan müvekkillere destek veriyoruz. Yani yoksullar geliyor bize. Bir form doldurtuyoruz bu insanlara ve mesela bu formu doldurduğumuz zaman, mahkemeye veriyoruz mahkeme de bu kişinin avukat tutma şansının olmadığını böylece görmüş oluyor ve mahkeme bu kişinin savunması ya da temsili için bir avukat tayin ediyor.

Bu arada bizim kliniğimizde bir referans listemiz var. Yani eğer müvekkillerimizin hukuki görüş dışında bir desteğe ihtiyacı varsa, başka birilerine gönderiyoruz. Bir sivil toplum örgütüne gönderiyoruz mesela ya da gönüllü çalışan başka bir avukata gönderiyoruz ya da başka bir hukuk bürosuna gönderiyoruz ve bunların da kaydını tutuyoruz, takip ediyoruz o davanın sonucunun ne olduğunu.

BAŞKAN – Buyurun lütfen.

SUNUCU – Değerli misafirlerimiz, saat 14.30’a kadar yemek arası için yemek salonumuza davet ediyoruz sizleri. 14.30’dan itibaren devam edeceğiz.

Arz ederim.

İKİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNİN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDEKİ ÖNEMİ/DEĞERİ, İNTERAKTİF ÖĞRETME METOTLARI”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

BAŞKAN – Bu oturumda klinik hukuk eğitiminin biraz daha uygulamalı boyutunu ele alacağız .

Sabah teorik boyutundan, tarihçesinden bahsedilen eğitimin uygulaması, özellikle Richard Roe’nin sunumu zannediyorum hepinizi çok eğlendirecek. Bu noktada ben bir konuya da, belki merak uyandıran bir konuya da açıklık getirmek isterim, afişte de var, sağolsun Alpaslan Beyler afişe: “Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinin katkılarıyla” gibi bir şey yazdılar. Bu sempozyumda şöyle bir etkisi oldu Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinin: 2015 yılında biz sabah Jose Garcia’nın bahsettiği dünyanın bu alandaki en büyük örgütü GAJE’nin 2015 yılı Dünya Kongresini Eskişehir’de yaptık geçtiğimiz yaz ve üç yüz elli civarı yabancı konuğumuz geldi. İyi kötü bir çevremiz oluşmuştu. Alpaslan Bey’le hep düşüncemiz, böyle bir kongreyi, böyle bir sempozyumu düzenlemektir ve konuklarımızın belirlenmesinde, konuklarımızın davet edilmesinde ve konuklarla bağlantı kurulmasında Anadolu Hukuk Fakültesinin etkisi oldu. O yüzden büyük bir teveccüh gösterdi Alpaslan Beyler. Bizim katkımız olduğunu da söylediler ama yükün büyüğünü Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı çekti. Onu da vurgulamak isterim.

Evet, bugünkü ikinci oturumun ilk konuşmacısı Georgetown Üniversitesi Street Law Kliniği Müdürü Richard Roe; bize “Hukuk Kliniği

Eğitiminin Öğrencilerin Eğitimindeki Önemi ve Değeri” konulu bir sunum yapacak. Uzunca bir sunum, interaktif bir sunum. Sizin katılımınız bu sunumun kalitesini, zevkini ve eğlencesini de artıracaktır. İnteraktif öğretme metotlarını ele alacak Richard Roe. Ben sözü kendisine bırakıyorum.

PROF. RİCHARD ROE (Georgetown Üniversitesi Street Law Kliniği Müdürü) – Teşekkür ederim Ufuk.

Takdimin için çok teşekkür ediyorum. Burada bulunmak çok güzel. Ankara’ya daha önce defalarca geldim ve bu anlamda Türk üniversitelerine hukuk kliniklerini geliştirme konusunda katkı olursa da çok memnun olacağım.

Bugün ben sizden biraz katılım bekliyorum olacağım. Şimdi, hemen yanınızda oturan iki üç kişiye dönün lütfen ve birbirinizle üç dakika boyunca iyi bir avukatın üç temel niteliği nedir bunu konuşun. Kendi aranızda, hemen yanınızdakilerle “iyi bir avukat olmanın üç önemli niteliği”ni tartışın.

Buyurun efendim... Aranızda Türkçe konuşabilirsiniz tabii...

Teşekkürler. Belki bitirmemiş olabilirsiniz aranızdaki tartışmayı ama lütfen aranızdan iki üç gönüllü alayım.

Hangi üç niteliği konuştunuz arkadaşlarınızla? Buyurun.

KATILIMCI – İletişim becerileri, araştırma, etik ve sorumluluk.

PROF. RICHARD ROE – Mükemmel.

Buyurun hanımefendi...

KATILIMCI – Dinleme, eleştirel düşünme-sorgulama, ikisi bir arada diye düşündük. Üçüncüsü, hukuk bilgisi. Dördü de eklemek istedik, kendini tanıma.

PROF. RICHARD ROE – Çok teşekkürler.

Bir kişi daha, buyurun.

KATILIMCI – Grubum adına söz alıyorum: Dürüstlük, iletişim becerileri ve kendini iyileştirme yönelimi.

PROF. RICHARD ROE – Bir grubu daha alalım, buyurun.

KATILIMCI – Teşekkürler.

Sorumluluk bilinci, hak temelli bakış, adalet duygusu ve mesleki etik; dört oldu ama...

PROF. RICHARD ROE – Çok teşekkürler.

Şimdi, bütün bu katkılar mükemmeldi. Kimisi benzerlik taşıyordu, aynıydı, kimisi farklıydı. Şimdi, size göstereceğim slaytlarda resimlere bakmanızı isteyeceğim. Ardından da bu bahsettiğiniz avukatlık becerileri, nitelikleri slaytlarda da gördüğünüz faaliyetlerle nasıl gerçekleşebilir, bunu tartışacağız.

Gene biraz daha interaktif yapacağım ama başlamadan bir hikâye anlatayım. İyi bir avukat olmak için benim önemli gördüğüm niteliklerden biriyle ilgili bu hikâye. Georgetown bir dönemde bütün fakülte üyelerini bir akşam yemeğine davet etti, yüz elli akademisyen vardı, eşler vardı, büyük bir yemekti ve Rose Parol dediğimiz biri ev sahipliği yapıyordu. Hatırlayan var mı kendisini? Kendisi başkan adayı idi, belki yirmi yıl önce. Şimdi, çok ünlü bu kişi, çünkü çok zengin biriydi ama aynı zamanda da bir demokratı. Bağımsız aday olarak girmişti başkanlık seçimlerine, kazanamadı. Ama çok büyük bir şirketi vardı ve bu şirketin de çok yüksek vergi ödemesi gerekiyordu, çok para, milyonlarca dolar. İki yüz milyon dolar gibi bir vergi ödemesi gerekiyordu. Kanun yoluyla bu vergi tutarını nasıl indirebileceğini merak ediyordu, tabii ki bunu yasal yollarla yapacaktı. Tabii ki büyük bir hukuk departmanı vardı, bir sürü vergi uzmanı istihdam etmişti. Hepsisi çok iyiydi alanlarında ama bir yol bulamadılar. Ama bu adamın bir arkadaşı vardı Martigins Vork adında. Georgetown'da vergi profesörüydü. Aynı zamanda kendisi Ruth Betirskin'in eşiydi, mükemmel bir kadındır, o da o tarihte yüksek mahkeme başkanıydı. Profesör Ginsberk Martigins ile buluştu ve şöyle dedi: "Martigins, şöyle bir vergi sorununuz var, ben sana anlatayım şunu." Anlattı nasıl bir şey olduğunu. Ginsberg adama

döndü ve baktı dedi ki: “Ya, hiç şu şekilde bakmayı düşündünüz mü? Hiç bu taraftan bakmayı düşündünüz mü?” Vergi avukatları dediler ki “Evet, hiç aklımıza gelmemişti, haklı.” Ne oldu biliyor musunuz bu konuşmanın sonunda? Elli milyon dolar tasarruf ettiler. Çünkü bir dakika içinde o önceden tartışılan vergi sorununa başka bir bakış açısından bakabilmişti. Rose Parol “Martigins, ne istiyorsun, ben sana nasıl karşılık verebilirim, ödeyebilirim bunu” dedi, o da dedi ki “Ben bir şey istemiyorum” Onun üzerine Georgetown Üniversitesine bu ünlü iş adamı beş milyon dolar vakfetti ve bu parayla bir vergi kürsüsü açtılar Rose Parol adına. O yüzden de bu yemek veriliyordu bu yüz elli kişiye. Bu hikâyeyi de ben bu yemeğe katıldığım için anlatıyorum.

İşte bu noktada şunu anlatmaya çalışıyorum: İyi bir avukatın ne yapacağını bu örnekten çok iyi anlayabiliriz.

Bu arada, ben bu slaytları Türkçe hazırladım. Bu arada, çok şanslıyım, geçen yıl araştırma asistanım bir Türk-Amerikan öğrenciydi, kendisi yardım etti. İstanbul Üniversitesinden genç bir araştırma görevlisi de Georgetown’a ziyaretçi araştırma görevlisi olarak gelmek ve dört aylığına kütüphanemizi kullanmak istediği için kendisiyle tanışma fırsatım oldu. Eğer isterseniz, herkesi tabii ki davet edemem ama her zaman beklerim ilgili araştırmacıları, genç araştırmacıları, onu da söyleyeyim.

Evet, ben şimdi Türkçesini okuyamıyorum, okumama da gerek yok elimde İngilizcesi var, siz Türkçesini okursunuz oradan. Ama uygulama odaklı interaktif metotlardan bahsediyor slaydımız.

Şimdi, niye bunları kullanmalıyız? Bir kere, bunları kullanırsak bilgi kalıcı olur. Peki, nedir öğrenilen bilgi? Bunun pek çok çeşidi var tahmin edebileceğiniz üzere. Bunu o yüzden de iyi bir avukat olmayı sağlayacak kadarıyla sınırlandıralım. Burada mesela ders verdiğim öğrencilerin bir fotoğrafını görüyorsunuz. Bu fotoğrafta ne görüyorsunuz?.. Yani o daha önce tartıştığınız avukatlık becerilerinden hangilerine karşılık geliyor bu fotoğrafta gördüğünüz?..

İyi avukat olmak için hangi özellikleri burada sergiliyorlar?..

Buyurun hanımefendi.

KATILIMCI – Grup içerisinde birbirinin sözünü dinlemeyi, dinlediğini anlamayı, anladıktan sonra da ifade etmeyi ve tartışmayı öğreniyorlar.

KATILIMCI – Meseleyi tartışıp birbirini dinlemeyi, dinlediklerini anlamayı, yorumlamayı ve çözmeyi öğreniyorlar. Sözel beceri, iletişim becerileri. Birbirleriyle iletişim kuruyorlar.

PROF. RICHARD ROE – Çok teşekkür ederim, mükemmel.

Başka hangi becerileri görüyoruz, eklemek isteyen var mı?

Buyurun...

KATILIMCI – Grup olarak çalışma. Aynı zamanda da bir şey üzerine çalışıyorlar.

PROF. RICHARD ROE – Bunun ne olduğunu bilmiyorsunuz, ben biliyorum, onlara bir sorun verdim. Bu sorun da aslına bakarsanız çok basit bir hukuki meseleydi. Küçük çaplı bir para kaybı meselesi. Burada bir hâkim, bir avukat, bir de savcı var. Yirmi öğrenci, işte kabaca üçe ayırdım; hâkim, savcı ve avukat olarak. Bir süre sonra, yanlış hatırlamıyorsam, bunlar savcı olacaklardı. Odanın başka bir tarafında da hâkimler hazırlanıyorlar. Bir başka tarafta ise avukatlar.

Şimdi, burada sayalım, yedi öğrenci var, bu yedi öğrencinin tamamı ayrılacaklar, birer hâkim ve birer avukatla bir araya gelecekler. Hepsinin birden yediye kadar numaraları var. Böylece yedi küçük üçlü grup olacak, odanın farklı yerlerinde ve bu dava üzerine tartışacaklar. 15-20 dakika süren bir alıştırma bu. Şu anda hazırlık aşamasındalar.

Şimdi, son olarak bu fotoğrafla ilgili söylemek istediğim de şu: Öğrenme, hukukçuluk becerileriyle ilişkilidir. Şimdi bir Bologna Süreci var, Bologna Anlaşması var biliyorsunuz. Bu öğrenme becerilerinin ne olduğuna dair pek çoğu sıralanıyor o anlaşmada. Oraya gidip bakabiliriz. Hani ne türden etkinlikler hangi becerileri geliştirme için işe yarar diye. Bu da hukukçuluk için işe yarayan yöntemlerden biri.

İkinci slaytla devam edelim: Öğrenme, zengin, bütüncül ve karmaşık bir süreçtir. Şimdi, bu slaytta ne görüyorsunuz? Fotoğraftaki öğrenciler sizce hangi avukatlık becerilerini geliştiriyorlar ya da hukukçuluk becerileri diyelim?..

KATILIMCI – Bir sorun çerçevesinde tartışıyorlar.

PROF. RICHARD ROE – Evet, galiba, büyük ihtimalle hocaları tarafından verilmiş bir sorun üzerine tartışıyorlar.

Peki, ne yapacaklar bu tartışmadan sonra?

KATILIMCI – Sanırım bir sunum yapacaklar.

PROF. RICHARD ROE – Evet. Niye? Çünkü arka tarafta dinleyecekler var.

KATILIMCI – Mahkeme mi burası?

PROF. RICHARD ROE – Mahkeme gibi düzenlenmiş bir yer, evet.

Aslında strateji geliştiriyorlar dediğiniz gibi ve son dakika ayarlamaları yapıyorlar. Yani öbür ekibin söylediklerine karşı birtakım sunumlar yapacaklar, bir strateji geliştiriyorlar.

Şimdi, enteresan olan şu: Öğretmen nerede sizce burada? Öğretmenin işi, aslında bu çalışmanın öncesinde oldu bitti. Sorunu hazırlamakta ve eğitimi ona göre düzenlemekte. Öğretmenin çalışması bu noktadan sonra yani sunum yapıldıktan sonra tekrar başlayacak, çünkü öğrenciler sunumu yapacaklar, öğrencilerle öğretmen öğrendiklerini tartışacak ve sonraki adıma geçecekler. Çok da detaya girmeme gerek yok, her şeyi konuşmamıza gerek yok.

Bir sonraki slayda geçelim...

Şimdi, bütün bu metodolojiler oyundan ibaret değil aslında. Aksine, insanların en iyi öğrenme biçimleri üzerine geliştirilmiş durumdalar. Bu yüzden de öncelikle bilginin inşasına bakmamız lazım. Bilginin inşasından kasıt nedir?

Bu arada bu “power point”i isteyen arkadaşlarımız varsa sunumdan sonra memnuniyetle veririm. Bir elektronik posta adresi vereceğim size, bana yazın, ben de size göndereyim.

Şimdi, bilgi olarak değil de bilgiyi inşa ederek en iyi şekilde öğreniriz. Hepimiz farklı bireyler olduğumuz için, farklı deneyimlerimiz olduğu için hepimizin ayrı, birbirinden farklı bilişsel yapıları vardır. Her birimizin bir şeyin ne olduğuna dair düşünce biçimi farklıdır. Mesela, hepimiz sandalyenin ne olduğunu biliriz yani bir sandalye ile bir koltuk arasındaki farkı da biliriz...

Şimdi yine bir hikâye anlatayım size oğlumla ilgili. Hayvanlar için iki tane sözcük kullanıyordu küçükken, biri “Bava”, köpek demek; yani dört bacaklı bütün hayvanlara bunu diyordu. Öbürü de Tüvitvi, bu da bütün kuşlar içindi. Şimdi, bir gün Kaliforniya’da çalışıyorum, eşim çocukları San Diego Hayvanat Bahçesine götürdü. Çok güzel bir hayvanat bahçesi, çok güzel yeşil bir alanı var. Bizim oğlan gidiyor bu yeşil alana bakıyor. Bir bakıyor ki bir sürü fil ve zürafa var. Bizim bakıcımız diyor ki “Tim, zürafaları görüyor musun?” Birden bire üç tane sözcük biliyor “bava”lar var, “cık cık”ler var, bir de zürafalar var. Ama hani “havhav”lar! Zürafaların alt kategorisi gibi, onlar daha büyük ya. Bir zaman geçiyor, bir kitaba bakıyoruz beraber fil görüyor. Ben de Tim’e soruyorum “Bu ne?” diyorum. Ne diyor sizce Tim? “Bu bir zürafa” Ben de diyorum ki, “Tim, hayır, bu bir fil”, o da diyor ki “Hayır!” Sonra fark ediyorum. Bu çocuk gitmiş hayvanat bahçesine, bakıcı “Zürafalara bak!” demiş, zürafaların yanında filler de varmış ama o hepsini zürafa zannediyor. İşte buradaki öğrenme sürecine bakacak olursak, hani ne demeliyim Tim’e? “Tim, yanlış yapıyorsun, düzelt!” mi diyeceğim, nasıl anlatmalıyım?

Ben şöyle düşündüm bu konuyla ilgili: İşte tam Timoti’nin yapması gereken şu; yani bir yere gittiğinde hep yeni kategoriler üretmek için yeni şeyler öğreniyor. Yani öğrendikleri hep deneyime dayalı. Bir öğretmen veyahut bir ebeveyn olarak yeni bir kategori daha öğrendiği için mutluydum yanlış olsa bile bu kategori. Yani bilişsel yapıyı biz böyle inşa ediyoruz. Deneyimimize bakıp onunla ilgili sorular soruyoruz. Tabii yani 10-15 yıl sonra ancak filleri öğrendi de diyebilirim ama yok, öyle

olmadı, daha çabuk öğrendi. Ama ben yavaş yavaş onu gözlemleyerek öğrenme sürecini anladım.

Biz öğrencilerimize de aynı şeyi yapmalıyız. Öğrencilere karmaşık sorunlar sunarak onların o kategorileri oluşturmalarını bekliyoruz. Hata yapabilirler, her şeyi kontrol edemeyiz, her öğrendiklerini ama sanırım üründen ziyade burada süreç önemli. Çünkü zaman içinde öğrenciler daha fazla deneyim kazandıkça kendilerini düzelteceklerdir. Bu da ne demek? Aslında hukuk öğrencilerine gözetim uygulamak lazım, öğrenme süreçlerinde onların yanında ilerlemek lazım.

Devam edelim... Bir tane eksik galiba ama olsun...

Burada bakalım ne olmuş... Enteresan ve ilgi çekici mi diyor...?

Bir slayt eksik ama sorun değil.

Bir kere, ilgi çekici olmalı öğretilenler. Aynı zamanda öğrencilerin anlam atfedeceği konular olmalı ve değerli olmalı bunlar. Yani bir şekilde öğrenciyi bir noktaya götürebilmeli ve yapılabilir olmalılar. Eğer çok zor olursa yapamaz ve öğrenci vazgeçer. Çok kolay olursa da ilgilerini çekmez. O yüzden öğretme ya da öğretim hem bir bilimdir hem bir sanattır. Yani doğru bir denge gözetmeniz lazım. Bir de sınıfta öğrencilerin hepsinin farklı olduğunu da unutmayalım. Eğer çok karmaşık ve zengin bir sorun ortaya atarsak o zaman öğrenciler gerçekten bu konuya ilgilerini sarf edebilirler.

Şimdi, bir şeyin zorlayıcı olması yapılabilirinden farklı kılar. Beyni bir kasa benzetiyorlar; bu “Ancak zorlandığında gelişir ve işler” diyor. O yüzden de biz öğrencilerimizi çalıştırmak zorundayız.

Bu arada, uygulamaya dönük metotlardan bahsediyorum ya hep, çünkü kliniklerde biz nihayetinde zor hukuki çalışmalar yapmalarını bekliyoruz öğrencilerin. Ama sömestr ya da akademik yıl boyunca farklı farklı durumlarla karşılaşacaklar. Öğretmenler etkileşimli metodu tercih ediyorlar, çünkü öğrencinin en hızlı şekilde ilerlediğini bu metotlarda görebiliyorsunuz.

Şimdi, üçüncü satır, kişinin geçmiş bilgi ve tecrübelerinden bahsediyor. Neden geçmiş bilgi ve tecrübeler önemli? Neden öğrenen kişinin geçmiş tecrübeleriyle bağlantı kurmamız lazım? Evet, böyle olursa daha rahat ilgisini, alakasını kurarlar. “Yeni ufuklar verir” dedik ya, ufukları genişler. Tabii, çünkü bir deneyimden başlayıp başka bir noktaya sıçrarlar.

PROF. RICHARD ROE – Çok enteresan bir noktaya değindi hanımefendi. Şimdi, “Bir şeyi bir kere yanlış öğrenirlerse sonradan değiştirmek zor” dediler. Ama düşündüklerini bize söylerlerse biz bunda ayarlamalar yapabiliriz ve bazen onlara doğrudan söyleyerek “Bu böyle değil” diye anlatabiliriz. Bazen de bir faaliyet üzerinden onları dönüştürebiliriz. Çünkü her bir faaliyet, her bir etkinlik aslında yeni bir deneyim verdiği için öğrencilere, onlar değişiyor.

Sonrakıyla devam edelim... Hem bilişsel becerilerini hem de dışa vurumsal ifade becerilerini de kullanırlar bu sayede. Şimdi burada da bununla ilgili bir fotoğraf var...

Ne görüyoruz burada? Öğrenciler burada yine nitelikli avukat olmak için hangi beceriyi sizce geliştiriyor?

BİR KATILIMCI – Ekip çalışması.

PROF. RICHARD ROE – Ekip çalışması... Tamam...

Şimdi, biraz açıklayayım ben bu fotoğrafı. Bu karmaşık bir müzakerenin sorunu üzerine çalışan öğrencilerin fotoğrafı. Otuz sayfadan fazla bir dosyaya baktılar, ticari hukukla ilgili bir işlemi inceliyorlar burada. On saat boyunca bu metin üzerine çalıştılar, on ders saati. Sorunu anlamak zorundaydılar başlangıçta... Bu arada, bir sağ bir sol var gördüğünüz gibi, iki taraf var ve kendi aralarında müzakere yapıyorlar, karmaşık bir ticari görüşme yapıyorlar burada. Kim, kaçta satın alacak vesaire, böyle şeyleri tartışıyorlar. Ama aynı zamanda notlar veriyorlar birbirlerine, küçük notlar tutuyorlar, sunumlar yapıyorlar. Nasıl yapacakları da onlara kalmış durumda.

Peki, öğretmen ne yapıyor? Gözlemliyor. Evet, öğretmen gözlemliyor. Çünkü öğretmen sorunu hazırlamış, zaten uzun zaman almış o. Burada

gördüğümüz arkadaş da bu tür davalarda çok ünlü bir avukattır. Aynı zamanda da bu tartışmalar bittikten sonra öğrencilere geri bildirim vermeli, değerlendirme yapmalı, not vermeli ve onların yaptıklarını anlamalarını sağlamalı. Şimdi, nasıl işlemleyecekleri kısmına bir dakika sonra geleceğiz.

Bu uygulama odaklı çalışmalarda -buraları okuyabilirsiniz siz doğrudan- önemli olan diğer şeyler sıralanıyor...

Peki, bu fotoğrafta bu genç kadın ne yapıyor?.. Bir tanıkla konuşuyor ve bir belgeye de bakıyor; burada beceriler geliştiriyor yine. Yani bunların nasıl yapılması gerektiğini önceden anlattım, bu da son aşaması. Bunun öncesinde birkaç gün bunu nasıl yapacaklarını konuştuk, ondan sonra da şimdi pratiğini yapıyorlar.

Bu biraz daha karışık...

Şimdi, belli bir olayla karşılaştığınızda, bu öğretim yönteminde tepki gösterebilirsiniz, bu sürecin anlamını kavrayabilirsiniz. Hatırlıyorsunuz, bu sabah Bakan, anlamdan bahsetti, hukukun anlamından. Gerçekten de burada anlam dediğimiz zaman, biz hukukçuların sadece söylenenleri anlamalarından bahsetmiyoruz, aynı zamanda da anlamları kavrayabilmelerinden bahsediyoruz. Burada gördüğümüz ne? Birtakım sözcükler var, desenler var... Bunun ne olabileceğini biliyor musunuz, ne resmi bu sizce? Belki bir mezar taşı olabilir, birtakım semboller var. İyi tahminlerdi hep.

Biz burada karmaşık bir dava üzerine yapılmış bir resim görüyoruz... İki öğrenci ile bir polis arasında bir çatışma var; bu da polis ile öğrenciler birbirlerine giriyorlar, polisin gömleğinin kolu yırtılınca kolundaki bu dövme ortaya çıkıyor. Bir çete dövmesiymiş bu. O çetenin hangisi olduğunu bilmeyebilirsiniz ama bu çok tipik bir çete dövmesidir. Ne açıdan bunun böyle olduğunu düşünürüz?.. Evet, bu bir çete dövmesi çünkü burada gördüğünüz gibi telefon telleri üzerine bir ayakkabı çifti atılmış. Burası o çetenin üyelerinden birinin öldüğü yeri temsil eden resimdi. Aynı zamanda sağ tarafta gözyaşları var, o gözyaşları paraya dönüyor. Bu da çeteyle ilgili oluyor. Polis memuru da diyor ki, "Hayır, bu dövme bir çete dövmesi değil, benim çok genç ölmüş olan kız kardeşim için yaptırdığım bir dövme" Şimdi bu resme baktığımızda, yine kızın adını görüyoruz, burada da çok genç

öldüğü yazıyor, mezar taşının üstünde. “14” te, enteresan, belki on dört yaşındaydı kız... Birleşik Devletler’de bir de “14” adında bir çete vardı. Her şey olabilir aslında, her türlü yorum yapabilirsiniz. Ama nihayetinde biz bu dövmede insanların tartışabileceği, yani bu ölen kardeşini anmak için yapılmış bir dövme mi yoksa bir çete dövmesi mi diye tartışabileceğimiz karmaşık bir kavram. Bu tartışma çok eğlenceli olur.

Şimdi bir başka örnek: Ben size alt kısmını okuyorum. Bir kedi katili mi?.. Bu mu o kedi katili? Kedi katilinin yüzü böyle bebek gibi bir yüz olabilir mi? Belki kedi peşinden koşan birinin olabilir ama herkes kedi peşinden koşar...

Evet, şimdi burada ne gibi potansiyel hukuki mesajlar görüyorsunuz?.. Yani burada hukuki bir sorun görüyor muyuz?..

KATILIMCI – Görünüş önemli değildir...

PROF. RICHARD ROE – Evet, olabilir yani gerçekten adil bir yargılama varsa görünüş önemli değildir, doğru.

Buyurun.

KATILIMCI – Burada gördüğümüz aslında insanlarda da gördüğümüz bir savunma. Yani “Bu mu yaptı?” diyorlar, “Kim yapmaz ki” diyor.

PROF. RICHARD ROE – Peki, ikisi de köpek fark ettiyseniz... Onun dışındaki herkes kedi. O yüzden diyor ki, “Belki kedi peşinden koşuyor olabilir ama kim koşmuyor ki?” Peki, bir de dinleyenlere bakın bakalım. Evet, hâkim, jüri hepsi kedi... Yani gerçekten avukat iyi bir avukat mı burada? Çok iyi bir avukat değil, değil mi? Çok büyük bir hata yaptı çünkü çok kötü bir argüman ve bu davayı kazanacakmış gibi durmuyor.

Bir başka problem daha var: Buradaki yargı sistemine baktığımızda bu yargı alanında sizce adil bir yargılama olabilir mi? Olamaz. Çünkü jüri üyelerinin tamamı kedi, sanık ise köpek.

Evet, şimdi gördüğünüz gibi bu tarz etkileşimli yöntemleri kullanarak sınıfı tartışmaya teşvik edebilirsiniz ve hatta bir sömestr boyunca bunları yapabilirsiniz.

Evet, bunların üzerinden çok hızlıca geçeceğim ben, çünkü çok fazla vakit almaya başladı...

Şimdi, ekranda bu tarz vakaları nerede bulabileceğinize dair bir liste var. Yani çok çeşitli yerlerden bulabilirsiniz bu tarz örnekler ve hatta öğrencilerin düşüncesinin nasıl simüle edilebileceğine dair fiiller yazabilirsiniz. Ne gibi mesela? Düşünmek ya da dinlemek, yazmak, çizmek, konuşmak. Bir başka deyişle, bu tarz grafikler, çizgi romanlar veya karikatürler öğrencileri düşünmeye teşvik ediyor.

Şimdi, bunları seçerken öğrenmeye ilişkin bir fikirle yola çıkın. Mesela, adil olmayan bir jüriyle ilgili bir örnek arıyorum ve bu karikatürü gördüm... Hatta bazen sırf bakarak bile aklınıza fikir geliyor. Yani, ilginç bir gazete makalesi okuyorsunuz, ya da ilginç bir dava okuyorsunuz, ya da ilginç bir şarkı dinliyorsunuz, fikir oradan geliyor size ve alıp dosyanıza bunu koyuyorsunuz...

Nasıl kullanacağız bunları? Şimdi, ilk düşündüğünüz şey, yönteminizi bir amaca bağlamanız lazım, bir amaçla ilişkilendirmeniz lazım. O yüzden de bu noktada o yöntemin nasıl daha iyi öğrenme sağlayabileceğini düşünmeniz gerekiyor. Mesela, burada bir müzakere problemi var, bir müzakere meselesi var. Problem şu: Bir hastane komitesindesiniz ve kalp nakli gereken yedi tane hasta var, sadece bir tane kalp var. Nasıl karar vereceksiniz, o kalbi kim alacak? Ve komite tartışıyor. Ne oluyor sizce burada, ne öğreniyorlar bu tartışma esnasında? Adaletin nasıl tesis edileceğini öğrenmeye çalışıyorlar. Kesinlikle ve ilk başta, hiçbir kural vermiyoruz öğrencilere, kuralları kendileri koyuyorlar ve istedikleri şekilde kullanabiliyorlar bu süreci. En sonunda "Nasıl belirlediniz?" diyoruz, bazıları diyor ki, "Oy kullandık" Mesela, burada 3-3 oldukları için karar veremediler, o yüzden de üçüncü bir kişi daha seçtiler. Bazen kura çekiyorlar, çünkü diyorlar ki "Karar veremeyiz yani bizim birtakım prensiplerimiz yok bizim karar vermemize yardımcı olacak" Evet, zar atabilirler, kura çekebilirler ama ne kadar ilgili dinliyorlar birbirlerini? Çok basit bir problem, ne kadar ilgililer, fotoğrafa bakarsanız?..

Sonra “Nasıl geçti bu müzakere, ne gibi beceriler kazandınız?” diye sorduğumuz zaman, bir sonraki adıma geçmiş oluyoruz. Evet, şimdi birinci adım şu: Bir; hazırlık yapmaları gerekiyor. İki; aktivitenin yani o faaliyetin kendisini yapmaları gerekiyor. Üçüncü adım da değerlendirme. Şimdi, burada biz üçüncü bir problemin daha üzerinde düşünmelerini istedik ve bu üçüncü faaliyette müzakerenin temel prensiplerini kullanacak şekilde bir faaliyet yürütmelerini istedik. Bir başka deyişle, bir problem verdik onlara ve birtakım şeyleri müzakere etmeleri gerekti. Müzakere ederken de bu dört tane temel prensibi kullanmaları gerekti. Gene yüzlerine bakacak olursanız, ne kadar yoğun ilgili olduklarını görebilirsiniz. Burada müzakere yapıyorlar, müzakere sırasındaki yüzlerin görüyorsunuz. İkili gruplar hâlinde yapıyorlar, ikiye ayırmıştık sınıfı...

Bu arada, sınıfın yarısı bu. Masanın öbür tarafında da sınıfın öbür yarısı var. Çalışmaya başladıkları zaman da ikili gruplar hâlinde çalışıyorlar.

Peki, öğretmen ne yapıyor? Öğretmen not alıyor, gözlem yapıyor. Çünkü onlara bunu öğreten kişi o. Ama sol tarafa baktığınız zaman bir kâğıt görüyorsunuz.

Bu müzakere egzersizini yaptıktan sonra öğrencilerden birtakım notlar almalarını istedik, ne yaptıklarını sorduk. Tek tek yaptıklarını yazdılar. Sonra da dedim ki “Dört tane müzakere kuralı, dört tane müzakere prensibi vardı, bunlardan hangilerini kullandınız?” diye listelerini kontrol ettik ve hepsini yapmışlardı. Ama ilginç olan şuydu: Bu ödevi onlara verirken bu prensiplerin ne olduğunu söylememiştik. Müzakere sırasında bu prensipleri kendileri buldular.

Bunu bulduktan sonra bir problem daha verdik, yarım sayfalık bir hukuki problemdi bu, tekrar müzakere yapmalarını istedik.

Şimdi, sınıflarınızda öğrencilerinizle hangi noktada başlamak istiyorsunuz, onları hangi noktaya götürmek istiyorsunuz, onları belirlemeniz gerekiyor ve adım adım çeşitli aşamalardan geçirerek o nihai noktaya vardırmanız gerekiyor. Bazen öğrencilere bir fikir vererek işe başlıyoruz, bir fikir ortaya atıyoruz, diyoruz ki, “Bununla ilgili ne düşünüyorsunuz?” Ama bu egzersizler, bu faaliyetler giderek zorlaşıyor.

Şimdi, başlangıç seviyesinden “Üstad” seviyesine ilerlemek buradaki amaç. Tabii ki başlangıç noktasından adım adım o üstat seviyesine gitmeleri gerekiyor.

Evet, gözden geçirme aşaması: Öğretmenler gözlemlerini ve aldıkları notlara dayanarak öğrencilere geri bildirimde bulunurlar. Ben şöyle bir uygulama yapıyorum, benim için çok işe yarıyor: Ben asla öğrencilerime yaptıkları hataları söylemem. Neredeyse hiçbir zaman söylemem. Önce iltifatla işe başlarım yani doğru yaptıkları şeylerle ilgili önce iltifat ederim. Bu arada, benim süpervizörlüğünü yaptığım çok fazla öğrencim var. Bir sokak hukuku kliniğim var benim. Pek çoğunuz biliyorsunuzdur sokak hukukunun ne olduğunu. Pek çok insan şöyle diyor, “Ya, sokak hukuku dediğiniz şey, gidip lisede hukuk dersi vermek.” Şimdi, eğer öğrencilerin seslerini duyurabilecekleri, konuşabilecekleri, düşünebilecekleri bir şekilde bunu tasarlıyorsanız hiç de kolay bir iş değil. Yani onları dinlemeniz lazım, kendi deneyimlerinden bu bilgileri inşa edebilmeleri için fırsat vermeniz lazım, farklı farklı düşünenler var. Bu bilgiyi inşa etmeniz lazım. Çok uzun sürüyor bunu yapmak. Ama yine de ben onları düzeltmek istemiyorum, çünkü öğretmek zor iş, avukatlık da zor iş. O yüzden de ilk başladığımda neyi iyi yaptıklarını anlatıyorum. Not alırken, ben hep iyi yaptıkları beş on tane şeyi yazarım. Yani zayıf oldukları alanlar varsa bile doğru yaptıkları şeyleri önce söylerim. Sonra da “Neyin iyileşmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?” diye sorarım ve yorumlarımın dörtte üçünü tamamladıktan sonra bunu onlara sorarım. Onlar da derler ki, “Şunu yapamadım, bunu yapamadım, onu yapamadım...” Ben de o zaman derim ki, “Bir dakika dur, başa dönelim. Ne yapmak istiyordun da yapamadın?” Çünkü ben onlara benim bir şeyler söylememle bir şeyler öğrenmelerini istemiyorum. Ben onların iyi bir avukat olmaları için kendilerinin bir şeyleri bulabilmesini istiyorum. Zorluklarla karşılaştıkları zaman o durumu çözmelerini, üzerine düşünmelerini ve deneyimlerinden faydalanmalarını istiyorum.

Evet, yansıtıcı düşünmenin önemli olduğunu söyledim. Herhâlde sonuna geldim değil mi?..

Evet, burada bir tane daha var, olumlu yönlerin üzerine odaklanın...

Burada da bir fotoğraf görüyorsunuz... Biraz öğretme eylemi var ama çoğunlukla öğrencilerin birbirleriyle konuşması için önyak olmaya çalışıyoruz.

Evet, modelimiz temel olarak bu... Anladınız mı genel olarak?

Sertaç, simülasyon var mı?.. Tamam...

Bir tane sanal duruşma yaptık.

Georgetown Üniversitesinden bazı öğrencilerle, Türkiye'den, Anadolu Üniversitesinden bazı öğrencileri aldık ve onlar sanal duruşmanın bir kısmını hazırladılar. Georgetown Üniversitesi öbür kısmını hazırladı, internet üzerinden bir sanal duruşma yaptık. Bunu şimdi size internet üzerinden yaptık diyorum, bir videosunu gösterecektim.

Videoyu yüklemeyen önce ikinci grup slaytları koyalım...

Birazdan göstereceğim slaytları önce anlatayım ben size.

Son üç senedir İrlanda ve İskoçya'ya davet ediyoruz, hukuk derneklerine. İrlanda ve İskoçya'da birbirine benzer bir yapı var hukuk öğrencileri için... Sizin için benziyor aslında onların da sistemi. Önce hukuk lisansı eğitimi alıyorlar, daha sonra altı aylık bir dernek stajı, bir yıllık bir asistanlık stajı, altı ay daha ilave staj yapıyorlar.

Şimdi, sokak hukukuyla ilgili bir eğitim yaptık, bunun için davet ettiler bizi. Üç yıl üst üste bunu yaptık, bizi tekrar tekrar davet ettiler. Geçen sene yaptığımız şeydi: Bir ön test ve son test uyguladık. Yani öğrenciler ilk geldiklerinde, daha hiçbir şey yapmadan önce -bu arada bu üç günlük eğitimdi- yapmak istediğimiz şeydi: Biz bu çocukların üç gün içerisinde sokak hukuku eğitmeni olmalarını sağlayacaktık. Şimdi, İrlandalılar ve İskoçlar bu konuda öğrencilere süpervizörlük yapacak insanlara zaten sahipti, o yüzden süpervizörlük kısmını bizim yapmamız gerekmiyordu, biz sadece eğitim verdik. Bu üç gün içerisinde neler yaptığımızı size anlatacağım.

İlk başardıklarımız: Evet, bunların hepsinin Türkçe tercümesi var... Bu arada, eğer bu slaytların bir kopyasını isterseniz lütfen bana e-posta atın ya da burada gelin görüşelim, ben size gönderirim.

Önce videoyu gösteriyoruz...

Evet, Amerikalılar solda, Türk öğrenciler sağda...

Evet, burada Türk grubunun içinde problemin nasıl ele alındığı üzerine bir yorum yapıyorum ve ben Türk hukuk öğrencileriyle konuşuyorum bir noktada, eleştiriyorum onların yaptıklarını, yorumlarda bulunuyorum...

Belki tam yerini bulup göstermek çok zor olacak ekranda ama...

Şimdi, herkesle ilgili bir yorumda bulunuyorum...

Evet, her sene sokak hukuku için bu sanal duruşmaları yaptığımız zaman genelde tanığın ifadesiyle başlıyoruz. Önce tanığın ifadesiyle başlanıyor ve aslında önce avukat gösteriliyor. Daha sonra da küçük bir dairenin içinde tanık gösteriliyor. Ama duruşma devam ettikçe tanığın fotoğrafı büyüyor, büyüyor, büyüyor, avukat da geri planda kalıyor. Çünkü aslına bakarsanız davalarda hep böyle olur. Sizin yaptığınız da böyleydi.

Şimdi, bu arada “Duruşma Pratiği” kitaplarından bir tanesinde bir hikâye vardır, bir tane avukatı anlatır, bütün davaları kazanır bu avukat. Her girdiği davayı kazanıyor ve derler ki, “En iyi müvekkiller onun, o yüzden hep o kazanıyor.” Hayır, en iyi müvekkiller onun değil aslında. O müvekkilleri iyi müvekkil hâline geliyor, hikâyeleri anlattırıyor, olgulara hakim oluyor, sorunları iyi tespit ediyor, o yüzden iyi bir avukat.

Bir başka yaptığınız şey: Bir tane soruyu yönünü değiştiriniz, çok önemli. Mesela, bir mülkün nerede olduğuyla ilgili bir soru sordunuz, çok önemliydi. Yani bir tane can alıcı soruyu sona bıraktınız, bu çok iyiydi.

Son olarak da itirazlar. İtirazlar konusunda bir şey söylemek istiyorum. Bence delil kuralları çok komplike, özellikle bizim için çok komplike. Kesinlikle ben bunu izlerken şunu öğrendim: Gelecekte benzer bir çalışma yapacaksak eğer, iki şeye odaklanalım. Bir, kuralları basitleştirelim; ikincisi de sizin kuralları öğrenmeniz için sizinle biraz vakit geçirelim.

Evet, yeterli oldu mu? Bir fikir verdi herhâlde...

Evet, şimdi bunu gözlemlerken şunu sormak istiyorum: Burada eleştiri kime yöneltiliyor? Bana yöneltiliyor. Yani burada ben daha iyi anlatabilirdim diyorum ya da mesela olguları tespit ederken, ben daha iyi tespit edebilirdim diyorum. Yani öğrenciye “Sen şunu yapmadın, sen şunu daha iyi yapabilirdin” demiyorum. Çünkü biliyorum ki bu çalışmayı bir daha yapsak artık daha iyi yapacaklar zaten, o deneyimi edindiler. Benim tek tek oturup “Şunu yapamadın, bunu yapamadın” dememin bir anlamı yok, çünkü zaten onu öğrendiler artık.

Bu çalışmadan iki hafta sonra Eskişehir’e gittim, bu öğrencilerle konuştum, delil kurallarıyla ilgili kısa bir oturum yaptık ve birtakım kuralları onlara anlattım. Ama öğretmenler ve öğrenciler kendilerini sürekli iyileştiriyorlar, daha iyi hâle getiriyorlar. Ama ben bunu onlara “Şunu yapın, bunu yapmayın” diyerek anlatmak istemiyorum. Kendi üzerimde, kendimi eleştirerek yapmaya çalışıyorum. O yüzden diyorum ki: “Ben bir daha yaptığımda şunu daha iyi yapmak istiyorum.”

Evet, ben soruyu size okuyacağım. Şimdi, bu çalışmanın arkasından İskoçya ve İrlanda’da öğrencilere şu soruyu sorduk: Hukuki meseleleri enteresan ve ilgi çekici bir şekilde sunabildim. Burada ilk grafikte İskoçya’daki oranları görüyorsunuz, test öncesi ve test sonrası; sağ tarafta da İrlanda’yı görüyorsunuz ve özgüvenlerinin hatırı sayılır miktarda arttığına tanık oluyoruz.

Bir diğer soru: “Kendimi hukukçu camiasının diğer üyelerine daha yakın hissediyorum” sorusuydu ve burada “Kendimi hukukçu camiasının diğer üyelerine daha yakın hissediyorum” sorusuna hem İskoçya’da hem İrlanda’da olumlu cevaplar verildi. Yani test öncesindeki “Evet” cevapları ile test sonrasındaki “Evet” cevapları birbirinden oldukça farklı.

Burada da bir başka soru var: “Karmaşık hukuki sorunları ele alabiliyorlar mı alamıyorlar mı?” bunu sormak istedik. Yani komplike birtakım soruları sunabiliyorlar mı, anlayabiliyorlar mı? Gene burada da öğrencilerin kendilerini bu çalışma sonrasında çok daha yeterli hissettiklerini görüyoruz araştırma sonuçlarına göre...

Bu slaytlarda da koyu mavi, her sorudaki kazanımları gösteriyor yani zaman içerisinde edinilen kazanımlar.

Şimdi, elimizde daha fazla veri var aslında ama, size sadece şunu göstermek istedim: Türkiye’deki barolar eğer ellerindeki işin öğrenciler tarafından alınacağı konusunda endişe duyuyorlarsa ben şunu söylemek isterim; İngiltere’de bu eğitim yaklaşımı gerçekten de avukatların daha iyi olmasını sağlıyor ve toplumdaki herkesin aslında amacı, daha iyi avukatlar yetiştirmek.

Evet, şimdi bir potansiyel etkinliğimiz var, karmaşık bir etkinlik bu. Ben bunu size özellikle göstermek istedim örnek olarak. Bundan elimde yaklaşık 30 kopya var, Sertaç, rica etsem acaba okuyabilir misin?

Bu arada, bu gerçek bir dava yani gerçek bir problem. Ama biz bunu bir davaya yani bir vakiya dönüştürdük. Sizden ricam, şimdi Sertaç’ın okuduğu yazıyı dikkatlice dinlemeniz. Daha sonra sizleri gruplara ayıracağım. Burada hukuki bir soru soruluyor, 4-5 kişilik gruplara ayrılmanızı rica edeceğim. Bu arada, şunu da söyleyeyim: Bu sorunun elimde Türkçesi var. Dört tane yapmanız gereken şey olacak. Gruplardan her birisi birini seçecek yani her gruptan hepsini yapmasını istemeyeceğiz, her grup bu yapılacak işlerden birini seçip yapacak.

Evet, buyurun dinleyin lütfen...

SERTAÇ SERTER – Çinli bir adam hava kirliliği nedeniyle şehrinde dava açtı. Çin’in kuzeyinde hava kirliliği yaşayan bir şehrin vatandaşı yüksek kirlilik nedeniyle yerel yönetime karşı ülkede dava açan ilk kişi oldu. Bu kişi kirlilikten etkilenen kişiler için tazminat talep etmektedir.

Yerel Yanzhao Metropolis Daily Gazetesi’nin haberine göre, Kuzey Çin’in Hebei eyaletinin başkenti olan Şiziyi Zhuang sakini olan Le Guiksin, yerel yönetim yetkililerinin hava kirliliğini kanunlara göre kontrol altına almak için görevlerini yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Guiksin şikâyetini bölge mahkemesine iletmış, Şiziyi Zhuang Belediye Çevre Koruma Bürosunun kirliliği azaltmasını, davacıya ekonomik zarardan dolayı 10.000 yuan- yaklaşık 1.600 dolara denk geliyormuş- ve mahkeme masraflarını ödemesini talep etmiştir.

Le Guiksin ayrıca bu kış Çin'deki başka şehirlerin yanı sıra, kendi şehrini de etkileyen yoğun kirlilikte mustarip olan Şiziya Zhuang vatandaşları için de tazminat talep etmektedir. Bir gazete haberine göre Le şöyle demiştir: “Tazminat talep etmemin nedeni, her vatandaşın bu işin ortasında asıl mağdurların bizler olduğunu görmesini istemem.” Le’ye göre, Aralık 2013’ten bu yana kirlilikten mustarip bu tarih hava kirliliğinin Kuzey Çin çapında yayıldığı dönemdir. Öksürmeye başlamış ve koruma amaçlı yüz maskesi hava arındırıcı ve ev içi egzersiz için koşu bandı kullanmak zorunda kalmıştır.

Davacı, Yanzhao Metropolis Daily Gazetesi’ne verdiği demeçte, “Sağlığımıza karşı tehdidin yanı sıra, ekonomik kayıplar da yaşadık.” demiştir. Bu kayıplar devlet ve çevre kurumları tarafından karşılanmalıdır.

İl ve şehir mahkemeleri Le’nin davasını reddetmiştir, ancak bölge mahkemesi davayı hâlâ incelemekte ve bir hafta içinde cevap vermesi beklenmektedir. Çin Bilimler Akademisi’ne göre Pekin’in çevresinde büyük bir sanayi bölgesi olan Hebei’nin bir yıl önce Pekin’in üzerine çöken yoğun zehirli sisin temel kaynağı olduğu söyleniyor. Bu bölgenin başkenti ve en büyük şehri olan Şiziya Zhuang 2013 başlarında parçacık ölümleri bakımından endeks dışı değerlere sahip olduğu ifade ediliyor.

PROF. RICHARD ROE – Evet, problem bu.

Şimdi, Belediye Başkanının tepkisi çok yoğun... Diğer yazılı kısmı okutuyorum Sertaç Bey’e.

Buyurun.

SERTAÇ SERTER – Bilindiği üzere Çin Merkezî Yönetimi... “Fabrikalardan hava emisyonları ve su atıkları ile ilgili aleni rapor yayınlamalarını talep etmeye başlamıştır. Bu raporları esas alarak ve Şiziya Zhuang halkının gerçekte yaşadıklarıyla ilgili bildiklerimize dayanarak kirlilik sorununuzla ilgili gerçekleri reddedemeyiz. Ancak bütün dünyanın gözü önünde hava kalitesi nedeniyle parmakla gösterilmeyi hak etmiyoruz.

Çin hava kalitesi sorunu bir gecede çözülemez. Ekonomimiz, hatta bütün dünya ekonomisi Çin’in sürekli büyümesine bağlıdır ve özellikle bizimki gibi sanayi şehirlerinde çok büyük miktarlarda enerji tüketimi

gerektirmektedir. Ancak Le Guiksin'in açtığı davaya derhal hukuki bir cevap vermemiz ve kamuoyuna uygun bir açıklama yapmamız gerekmektedir. Pekin'de Halk ve Çevre İşleri Enstitüsü'nden Sayın Bay Zang Ziyau bir devlet kurumunun görevini yerine getirmemesi hâlinde vatandaşların dava açma hakkının olmadığını söylemesine rağmen, ben kesinlikle bu görüşe katılmıyorum. Bizler halka karşı görevimizi yerine getirmekte başarısız olmadık. Merkezî yönetimin ve benim idaremin Hebei eyaletinde ve Şiziyazhuang'da bu sorunu ele almak için attığımız çok sayıda hukuki önlem ve politikadan haberdarsınız."

PROF. RICHARD ROE – Şimdi, dört beş kişilik grup oluşturun.

Kâğıtta bir görevlendirme var. Kâğıtlarda yazılı sizden dört tane şey isteniyor; bir tanesini seçin ve o görevi yerine getirmek için neler yapmanız gerekiyor, karar verin. Anlaşıldı mı?

(Beş dakika süre verildi)

Evet, tam bitirmemiş olabilirsiniz, sorun değil... Hâlâ bazılarınız çalışıyor, aslında çalışıyor olmanız çok iyi.

Şimdi beni dinliyorsunuz...

Şimdi, birkaç gönüllü rica edeceğim sizden. Hangi görevi seçtiniz ve cevaplarınız ne?

YRD. DOÇ. DR. İDİL ELVERİŞ (Bilgi Üniversitesi) – Biz dördüncü soruya cevap aradık belediye olarak. Dolayısıyla belediyenin atması gereken adımlar öncelikle şu: Bir denetim yapılması gerekiyor belli ki ama bu denetime ilişkin standart var mı, önce onu anlamak lazım. Yani belediye denetim yapacaksa neye göre yapacak? Buna ilişkin bir mevzuat var mı?

Onun ötesinde, bu standartlar acaba yerelde mi belirlenmiş, ulusal çapta mı belirlenmiş ve bunu kim yapacak? Yani bir duplikasyon olacak mı, yetki meselesi var. Yani biz bunu yerel düzeyde mi yapacağız, ulusal düzeyde mi yapılacak vesaire. Çatışma var mı, çakışma var mı?..

Kirlilik ne kaynaklı, bunu anlamamız gerekiyor belediye olarak. Ona göre endüstriyle kuruluşlardan kaynaklandığını anlıyoruz. Filtre

mi takılacak, başka bir enerji kaynağı mı kullanılması lazım, bunları konuşabilmek için biraz veriye ihtiyacımız var.

Denetim elemanımız var mı? Yoksa hızla kapasitelerini geliştirmemiz ve bu denetim elemanlarını belli bir noktaya getirmemiz lazım.

Onun ötesinde, halka bilgi ve uyarı vermemiz lazım belediye olarak. Hangi saatlerde bu kirlilik daha yoğun, hangi saatlerde kendilerini daha koruyucu önlemler almaları gerekiyor; evden mi çıkmayacaklar, trafiğe mi çıkmayacaklar, engel olmak için uyarlamamız gereken konular nedir?

Aynı zamanda, bu kirlilik kaynaklı sağlık sorunu yaşayan vatandaşlar olabilir, onlara yönelik ve bunların arasında özellikle daha kırılgan gruplar olabilir, yaşlılar, astımlılar, çocuklar vesaire gibi, onlara ilişkin de birtakım önlemler almamız ve ek zararlar doğmasını engellememiz gerekebilir gibi şeyler düşündük kısıtlı vaktimizde.

PROF. RICHARD ROE – Çok teşekkürler Sayın Elveriş, harika.

Evet, Çin’e bilet alabilirler size yani gelin bize, danışmanlık yapın diye.

Şimdi, neyi beğendiniz bu önerilerden?

Bir iki kişiden görüş alalım, neyin iyi olduğunu düşündünüz?

KATILIMCI – Ben şunun çok iyi olduğunu düşünüyorum: Çok kapsamlıydı. Şimdi, hukuki birtakım meselelerle ilgili önerilerde bulunmanın yanı sıra, proaktif birtakım önerilerde de bulundu, gelecekte ne yapılması gerektiğine dair.

Beğendiğim bir başka husus şuydu: Somut tavsiyelerde bulunmakla kalmadı, aynı zamanda soru da sordu. Şimdi, interaktif yani etkileşimli yöntemin en önemli niteliklerinden bir tanesi budur. Yani öğretmenin soru sormasından, öğrencinin soru sormasına bir geçiş yaparız. Bilişsel yapılarımızı soru sorarak geliştiririz ve İdil’in sadece tavsiyelerinden bahsetmediğine tanık olduk. Başka bilmek istediği bilgileri de talep etti, “Standartlar nedir?” dedi, “Olgular nedir?” dedi, birtakım veriler tespit etmeye çalıştı. Biz de işte genç avukatların bunları yapabilmesini istiyoruz.

Çok teşekkürler, harikaydı.

Siz başka bir tane mi yaptınız? Buyurun.

KATILIMCI – Üçüncüyü yaptık biz.

Kısa bir listemiz var. Çok büyük tazminat davaları açılabilir. Bunun dışında, uluslararası sorumluluk doğabilir ve yine cezai sorumluluk iddiaları söz konusu olabilir ve bu sorumluluklar ekonomik açılara yol açabileceği gibi çok büyük ekonomik sonuçlar da doğurabilir, özellikle Çin ekonomisinde, daha sonra da dünya ekonomisinde.

PROF. RICHARD ROE – Evet, burada bir başka yaklaşım görüyorsunuz. Potansiyel problemleri kapsamlı bir şekilde ele alıyorlar. Biraz farklı bir avukatlık becerilerine tanık olduk. Bir öncekinden farkı nedir?

Bu arada bir grubu daha alalım... Birinci veya ikinci soruya cevap veren...

Buyurun.

KATILIMCI – Birinciye yaptık.

Şimdi, gelişmekte olan bir ülke olarak bizim enerji kaynaklarımıza ihtiyacımız var ve fikri mülkiyet kanunlarımız ve ilgili altyapımız yenilenebilir enerji kaynaklarına elvermiyor, o yüzden de fosil yakıtlar kullanmak durumundayız. Fosil yakıtlar da kirliliğe neden oluyor. Ne yapabiliriz? Başka örneklerle bakabiliriz. Mesela, yıllar önce sanayileşme döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği de benzer şeyleri kullanmışlardır. Onlar da benzer bir prosedürden geçmişlerdir.

PROF. RICHARD ROE – Evet, çok teşekkürler.

Birkaç tane gerekçe dinlediniz. Bu gerekçelerden birincisi, bir politika tercihi yapmamız gerekiyor, sanayileşme mi istiyoruz, sağlık mı? Bir seçim yapmamız gerekiyor diyor. Belki bunun kötü olacağını önceden kestiremedik ama bu seçimi yapmamız gerekiyor. Tabii ki insanların refahıyla ilgileniyoruz. İnsanların refahı için bir yandan ekonominin iyi olması gerekiyor ama öte yandan da sağlıklarının iyi olması gerekiyor.

Şimdi, ilk kısmı yaptık, ekonomiye baktık, belki bu noktadan sonra sağlığa odaklanmamız gerekiyor.

İkinci söylediği şey şuydu: Tarih, ekonomi tarihi. Diyor ki “Biz yanlış bir şey yapmıyoruz, ekonomik gelişimin belli bir aşamasındayız. Bütün ülkeler, başka pek çok ülke bu aşamalardan geçti ve onlar da bu yöntemleri kullandılar.” Dolayısıyla tarihsel bir bağlama oturtuyor, ekonomik ve hukuki yanını ele alıyor, çok harika bir cevap.

Şimdi, ben sizden şunu rica ediyorum: Böyle bir egzersiz yaptırdığınızda ya da böyle bir etkinlik yaptırdığınızda uygulamaya yönelik interaktif metodolojinin unsurlarını uygulamaya geçirmiş oluyor muyuz yani bir başka deyişle, benim slaytlarımda size anlattığım konuları siz deneyimlediniz mi? Ve bir klinikte çalıştığınız takdirde, mesela çevre hukukuyla ilgili ya da risk yönetimi kliniğinizde olabilir... Bu arada, bu risk yönetimi sınıfından aldığımız bir vaka, asıl vaka bu değil, çok daha karmaşık yani böyle bir sayfalık bir şey değil, bu bir sayfalık bir örnek, sadece size göstermek için. Ama risk yönetimi kliniğinden biz aldık bu vakayı ve siz de bunları kullanabilirsiniz. Siz benzer yöntemler kullanarak normal sınıflarınızda bu çalışmayı yaptırabileceğinizi düşünüyor musunuz ya da hani bir klinikte bir süpervizörün mesela bu becerileri geliştirmek için bu vakaları nasıl kullandığını görebiliyor musunuz? Bunlarla ilgili sorunuz varsa alayım...

Sorumuz yok herhâlde, çünkü vakit kalmadı zaten...

Evet, zaten vaktinizi aştıysanız, insanlara dönüp bir de “Sorunuz var mı?” diye sormazsınız...

SERTAÇ SERTER – Ben bir şey eklemek istiyorum aslında izin verirseniz.

Bir önceki oturumdaki bir soruya da bir cevap olabilir, Bay Czernicki’nin cevabıyla da çok paralel olacak. Hani, kliniklerle ilgili yapılmış bir araştırma var mı, ne kadar etki ediyor öğrencinin öğretimine... Aslında bir cevap olacak.

Biraz önce seyrettiğimiz o kurgusal duruşmadaki Egemen, hocanın eleştirdiği Egemen bizim dördüncü sınıf öğrencimizdi ve ondan çok yakın bir süre sonra başka bir kurgusal duruşma takımında yer aldı ve bu takımımız Tüketici Hukuku üzerine ulusal bir yarışmada Türkiye birincisi oldu ve ben eminim Egemen'in bunda çok büyük katkısı vardı.

Bir diğer örnek de, yine İnci, dördüncü sınıf öğrencimizdi, hatırlarsınız Hocam. İsmi vermeyeceğim şimdi, reklam olabilir ama mezun olmadan önce İstanbul'da çok iyi bir hukuk bürosunda avukatlık stajını ayarladı. Ben biliyorum ki bunda klinikle çalışmasının çok büyük emeği var, bu işle ilgisi var. Bunu söylemek istedim sadece.

Sağ olun.

PROF. RICHARD ROE – Sertaç, çok teşekkür ederim. Bu ilerlemeleri duymaktan çok memnunum, öğrencilerin de bu işten yararlanmış olmasından dolayı çok mutluyum.

Size de katıldığınız ve dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Evet, Sevgili Richard Roe dinleyicileri de konunun içine çeken sunumu için çok teşekkür ediyoruz. Uzunca bir süre hem zamanı çok verimli kullandı hem de galiba yeni bir bakış açısı sağladı hepimize.

Bu arada, Sertaç'tan da söz edeyim. Sertaç bu toplantının gerçekleştirilmesinde inanılmaz katkısı olan Adalet Bakanlığı personeli ile herhâlde binlerce e-mail'den oluşan bir trafiği yöneten fakültemizin değerli bir elemanı, onu da vurgulayayım dedim.

Öğle yemeğinden sonra biraz yorulmuş olabiliriz.

Dilerseniz şimdi çay-kahve arası verelim, 20 dakika sonra tekrar bir araya gelelim.

Çok teşekkürler.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

“YARGI ETİĞİ EĞİTİMİ VE HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE MESLEKİ SORUMLULUK”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

BAŞKAN – Değerli konuklar, günün üçüncü oturumuna hoş geldiniz. Küçük bir değişiklik yaptık, çay-kahve arasını biraz erkene aldık. Böylece, hem bir dinlenme hem soluklanma hem bilgileri özümseme şansını elde ettik.

Şimdi yine programdaki sırayla devam ediyoruz.

Sevgili Leah bize, hukuk kliniği eğitimi vasıtasıyla “hukuk etiği eğitimi ve mesleki sorumlulukların öğretilmesi” konusunu anlatacak. Son derece önemli bir konu, mikrofonu Leah’a bırakıyorum.

PROF. LEAH WORTHAM (Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi Hukuk Profesörü) – Bu sabah “Neden Amerikan Barolar Birliği standartları önemli? Niye okullar bunları dikkate alıyor?” gibi konuları konuşmuştuk. Hatırlayacağınız üzere, eğer Amerikan Barolar Birliği akreditasyonuna sahip bir hukuk fakültesinden mezun olduğunuzda genel olarak devlet baro sınavına girebiliyordunuz. Bununla beraber, Birleşik Devletler Eğitim Bakanlığı, federal bazda sigortalı olan öğrencilerin kredi uygunluğunun belirlenmesi konusunda Amerikan Barolar Birliği’ni akreditasyon mercii olarak görevlendirmişti. Eğitim Bakanlığı kısa süre önce, bir öğrencinin aldığı eğitim sonucunda ne gibi kazanımlar elde edeceğine dair spesifikasyonların da ilgili akreditasyon ajanslarının

standartlarına dahil edilmesi yönünde karar aldı. Yani zaman zaman ifade ettiğimiz gibi: “Aslanan ne öğrettiğimiz değil, ne öğrendikleri”.

Şimdi biz şunu görüyoruz, normalde “Hep şunu öğreteceğiz.” diye düşünürdük ama nihayetinde öğrenme sonuçlarına bakmadığınız, öğrencilerin ne öğrendiği hakkında kaygılanmadığımız zaman hem kendi zamanımızı hem öğrencilerin zamanını harcıyorduk. 302 sayılı yeni ABA Standardı uyarınca hukuk fakülteleri artık, dört alanda yetkinlik konusunda minimum öğrenme kıstasları uygulamak zorunda. Bunlardan birincisi, maddi hukuk ile usul hukuk bilgisi ve bunların iyice anlaşılmasıdır. Şimdi dünyanın her yerinde pek çok hukuk fakültesi sadece bu kısmı yapıyor. Ancak 302 sayılı Standart uyarınca belirli öğrenme sonuçları elde edilmek zorunda olan üç alan daha var ve bunların hepsi birbirine eşit değerde. Bu alanlar; “hukuki analiz ve muhakeme, hukuki araştırma, sorun çözme ve hukuki bağlamda yazılı ve sözlü iletişim; müvekkiller ve hukuk sistemi karşısında mesleki ve etik sorumlulukların usulünce yerine getirilmesi” ve “avukatlık mesleğine mensup bir kişi olarak yetkin ve de etik bir katılım göstermek adına gerek olan diğer mesleki beceriler” şeklindedir.

Slaytlara bakıyoruz.

Şimdi pek çok ülkeden farklı olarak hukuk fakültelerinin ne öğretmesi gerektiğine dair çok spesifik gereksinimler yok Birleşik Devletler’de. 301 (a) sayılı Standart şöyle bir hüküm içeriyor: “Hukuk fakülteleri, mezun olduktan sonra baroya katılmaları ve avukatlık mesleğine mensup kişiler olarak etkin, etik ve de sorumluluk sahibi bir katılım göstermeleri konusunda öğrencilerini hazırlayan, titiz bir program benimsemelidir.” Standart 301 (b)’de hukuk fakültelerinin “bu amaçlara ulaşacak şekilde tasarlanmış öğrenme sonuçları hazırlayıp yayınlaması” gerektiği düzenlenmektedir.

303 sayılı Standart ise müfredata dair minimum gereksinimleri düzenliyor. Bunlardan bir tanesi, daha önce de açıkladığımız altı kredili uygulamalı ders gereksinimi. Diğeri, iki ayrı yazı yazma dersidir. Üçüncü ve de sonuncusu ise mesleki sorumluluk gereksinimidir. Pek çok hukuk fakültesinde, birinci sınıf müfredatından sonra şart koşulan tek ders mesleki sorumluluk/hukuk etiği dersidir. Ben bu dersi Birleşik

Devletler’de kırk bir kez verdim. Aynı zamanda avukatlar için konuyla ilgili olarak sürekli hukuk eğitimi dersleri veriyorum. Sürekli hukuk eğitimi (CLE), avukatlık lisansının devam ettirilmesi için çoğu eyalette şart koşuluyor; bazı eyaletlerde ise hukuk etiği konusunda da CLE şartı uyguluyor. Ayrıca, hukuk etiği ve mesleki sorumluluk dersi ve bu dersin öğretilmesi konusunda danışmanlık hizmeti de verdim. Birleşik Devletler eyaletlerinin neredeyse hepsi “Mutistate Professional Responsibility Exam” olarak bilinen ve MPRE olarak kısaltılan bir mesleki sorumluluk sınavının başarıyla tamamlanmasını şart koşuyor. MPRE altmış soruluk, çoktan seçmeli bir sınav.

Bütün öğrenciler ilgili etik ilkelerin ve hukuk kurallarının gerçek dünya sorunlarına uygulandığı bir ders almalı. Bence bütün hukuk fakültelerinin eğitim programlarında ister lisans, ister yüksek lisans, ister LLM, ister JD tipi program olsun mutlaka uygulanması gerekiyor. Öğrenciler etik kararlar almayı öğrenmeli, hukuk alanında hangi kariyere girerlerse girsinler. Bazı ülkelerde etik meselesi eğitim programlarında daha çok soyut felsefi kavramlar temelinde olarak ele alınıyor; mesela Immanuel Kant’tan bahsediliyor, ama bu kavramlar hiçbir zaman gerçek hayata uygulanmıyor. Hukuk etiğinde felsefi bir temel oluşturulması elbette ki çok faydalı olabilir; ama öğrencilerin hukuk eğitiminin bir parçası olarak uygulamalı etik dersi de almaya ihtiyacı var. Bu sayede gerçekten karşılına gelen sorunların etik boyutlarını değerlendirebilirler.

Bahsettiğim üzere, ben bu konuda ders veriyorum, normal derslikte verilen derslerden. Ama hukuk etiğinin bazı unsurlarını klinik eğitimde daha efektif bir şekilde ele almak mümkün. Derslikte yapılan dersler, konuyla ilgili önemli bir genel bakış sunabilir; buna karşın klinikler, sorumluluk sahibi olmanın nasıl bir “his” olduğu ve kuralların gerçek yaşam koşullarında uygulanmasının ne kadar karmaşık bir süreç olabileceği konusunda öğrenciler için çok daha etkin bir yardım aracı olabilmekte. Klinikler aynı zamanda, mevcut piyasa koşullarında avukat tutmak için gerekli maddi imkânlara sahip olmayan kişiler için adalete erişim sağlama konusunda avukatlara düşen sorumluluğun ve yükümlülüğün de altını çizen uygulamalardır.

Ben hukuk etiğiyle ilgili dünyanın farklı yerlerinde pek çok ders veya seminer veriyorum. Özellikle de klinik programı düzenleyen arkadaşlarıma bu noktada şunu söyleyebilirim: Mutlaka klinik programınızda etik bileşeni olmalı. Öğrenciler gerçek meseleler üzerinde çalışırken kaçınılmaz olarak etik sorunlarla karşılaşacaklar ve bunları analiz edip doğru davranışı sergilemek konusunda hazırlıklı olmaları gerekir. Hukuk etiğinin tam olarak hangi unsurları üzerinde durulacağı, ilgili kliniğin ne türden bir çalışma yaptığına bağlı olarak farklılık gösterecektir. Ama belli konular var ki bütün kliniklerde öğretilmeli. Misal, gizlilik ile ilgili kurallar. Daha önce de belirttiğim gibi, bütün klinik programlarında etik dersi olmalı ve etik kurallara uyulmasını sağlayacak proses ve prosedürler içermeli. Elbette ki bir klinik programında hukuk etiğinin tüm uygulama alanları için geçerli olan bütün unsurlarını anlatamazsınız. Derslikte verilen hukuk etiği dersleri, çeşitli uygulama türlerinde ortaya çıkabilecek geniş bir yelpazedeki meseleleri öğrenciye tanıtmak noktasında çok faydalı olabilir. Klinikte ise, etik kurallar ile hukuk kurallarının belirli bir uygulama alanında karşılaşmanız muhtemel olan unsurlarını belirlemeniz ve kliniğin, ilgili prosedürlerin işletilmesi konusunda yeterli yönergeler sunup önlemler tesis etmesini sağlamanız gerekir.

Bu slayt, mesleki sorumluluğu öğretme konusunda klinikler tarafından benimsenen farklı yöntemleri gösteriyor. Richard Roe daha önce -hatırlayacak olursanız- bir yöntem örneği sergiledi. İnsanın kendi deneyimleri hakkında öz değerlendirme yapmasından bahsetmişti hatırlıyorsanız. Şimdi, mesleki sorumluluğu klinikte öğretirken, tabii ki okuma materyalleri kullanıyoruz. Yirmi sekiz tane bölümden oluşan bir kitabımız var bizim kullandığımız “Our Learning From Practice” adında. Bunlardan beşi hukuk etiği ve profesyonellik üzerine.

Daha önce CSALE verilerinden bahsetmiştim. Yapılan en son anket verilerine göre kurum içi kliniklerin %97,3’ü hukuk etiği ve mesleki sorumluluk hakkında ders yapıldığını belirtiyor ve genel ders süresinin %10’undan fazlası etik üzerine. Saha yerleştirme (externship) yapan kliniklerin %94,2’si, hukuk etiği konusuna zaman ayırdıklarını ve ders süresinin yaklaşık %17,4’ünü bu konuya adadıklarını bildiriyor.

Sınıfta yapılan okuma ve tartışma çalışmalarının yanında, klinik kılavuzlar ve el kitapları da önemli öğretme araçları arasında yer alıyor. Kliniğin bizzat kendi çalışmaları, bir beyanı kabul etmeden önce olası bir çıkar çatışması olup olmadığının kontrol edilmesi ve gerek müvekkillerle tesis edilen ilişkilerin gerekse müvekkiller adına yapılan iş ve işlemlerin özenli bir şekilde kayıtlarının tutulması gibi şeylere vurgu yapmalı. Ve mutlaka gizlilik sağlanmalı ki bu -bazı ülkelerde, örneğin tercüman gibi gerekli olan kişiler dışında -üçüncü bir tarafın, müşterilerle kurulan ilişkilerde hazır bulunmaması anlamına gelebiliyor. Bu ve bunun gibi günlük kurallar öğrencilerin eğitimlerine ve klinikler tarafından uygulanan prosedürlere mutlaka dahil edilmeli.

Klinik uygulamada zor anlarla karşılaşabilirsiniz; ama bir şeyler öğrenmek için en iyi fırsatı sunan tam da bu anlardır. Klinik gözetmenler bu “öğrenme anlarının” idaresi konusunda hazırlıklı olmalı ve derin bir nefes alıp sakın kalarak öğrencinin “Burada sorun olan nedir? Ne canımızı sıkıyor? Ne türden çıkar çatışmaları var? Ne gibi bir araştırma yapmak lazım?” gibi sorular sorarak sorunu analiz etmesine yardımcı olmalıdır.

Şimdi diğer ülkelerde her zaman mesleki sorumluluk dersi verilmiyor bizdeki gibi. Ama klinik öğretmenleri her durumda hukuk etiği eğitimini programlarına dahil etmek zorunda. Bu nedenle birçok ülkede, uygulamalı hukuk etiği eğitimi sadece kliniklerde veriliyor. C.H. Beck tarafından yayınlanan, “PROFESSIONAL LEGAL ETHICS IN THEORY & CASE STUDIES” başlıklı bu kitap, Polonyalı klinik eğitmenleri tarafından medeni hukuk alanında hazırlanmış bir ders kitabıdır. Bu İngilizce baskının yayınlanmasını ben şahsen çok istedim; bir medeni hukuk ülkesinde uygulamalı bir hukuk etiği ders kitabının nasıl olabileceği konusunda başka ülkelerdeki öğretmenlere örnek teşkil etsin diye. Hukuk sistemleri ile etik kurallar ve hukuk kuralları ülkeden ülkeye farklılık gösteriyor olsa da, benim kendi deneyimlerime göre “meseleler” bütün dünyada hep aynı; her yerde hukukçuların oynadığı rol, gizlilik görevleri, çıkar çatışmalarından kaçınma, müvekkil karşısındaki sadakat yükümlülüğünün sistem ve diğer insanlar karşısındaki yükümlülüklerle dengelenmesi gibi konularda benzer soruların doğmasına yol açmakta. Bu zor soruların nasıl çözüme kavuşturulacağına dair cevap çeşitli olabilir; ama “soruların kendisi” genellikle hep aynıdır.

Ayrıca, etkili meslek etiği konusunda James Rest ve arkadaşları tarafından geliştirilen dört bileşenli modeli de çok faydalı buluyorum. Buna göre meslek mensupları öncelikle, ne zaman ve nerede etikle ilgili bir meselenin söz konusu olduğunu ayırt edebilmeli ve hangi kural ve kanunların hangi durumda uygulanması gerektiğini bilmelidir. Bu şart, etik davranışın “gerekli, ama yeterli olmayan” bir şartıdır. Ne yazık ki, Birleşik Devletler de dahil, pek çok ülkedeki mesleki sorumluluk dersi burada bitiyor.

Hukukçular aynı zamanda, alternatif hareket tarzları geliştirebilmek ve bunları değerlendirebilmek (ahlaki muhakeme) için kural ve kanunların nasıl uygulanması konusunda akıl yürütme kabiliyetine sahip olmalıdır.

Öğrenciler ise, geleceğin hukukçuları olarak, kısmen ileride nasıl bir hukukçu olmak istediklerine bağlı olarak - ki biz buna Birleşik Devletler’de kimi zaman “profesyonel kimlik” diyoruz - hangi dersi alacaklarına karar vermek zorunda. Birleşik Devletler’de özel avukatlar, devlet avukatları, hâkim ve savcılar birçok durumda nasıl hareket edeceklerine dair kendi takdir yetkisine sahip. Bir kişinin “nasıl bir avukat olmak istediğine” dair tahayyülü, bu kişinin takdir yetkisinin ne yönde kullanacağını belirleyen önemli bir unsurdur. Öğrenciler her zaman, olmak istedikleri şeyle bir şekilde uyumlu olarak, saygın bir avukat veya hâkim olma tahayyülüne sahip olmak isterler ve buna ihtiyaçları da vardır.

Son olarak, bu tahayyülü hayata geçirebilmek için insancıl yürekli bir duruşa ve uygulama becerilerine sahip olması gerekir: “bu böyle yapılır” türünden baskılara karşı koyacak kadar yürekli olma, kararlılık ve yaratıcı sorun çözüme becerileri.

Derslikte yapılan bir derste öğrenciye bu dört bileşenin hepsini birden etkili bir şekilde öğretmek çok zor. Bu gibi bir ders, tanımlayıcı konularda, bununla alakalı etik ve kurallarda ve belki de çeşitli olgu motifleri karşısında benimsenebilecek alternatif hareket tarzlarını tartışmak konusunda iyi bir iş çıkarabiliyor olsa da, öğrencilerin nasıl bir hukukçu olmak istediklerini belirleyen, alternatif hareket tarzlarının karmaşıklığını en net şekilde ortaya koyan ve “doğru” olduğuna kanaat getirdikleri şeyler doğrultusunda “hareket etme” pratiğini onlara kazandıran asıl şey “hayatın kendisidir”

CLEPR'nin önermesi, mesleki sorumluluğun bazı unsurlarının ancak klinik eğitim vasıtasıyla en etkili biçimde öğretilebileceği yönündeydi. Bir gözetmenin rehberliği altında edinilen pratikler gerçekten de, “sorumluluğun” anlamı ve bir müvekkilin avukatına duyduğu güvene yaraşır biçimde hareket etmenin önemi gibi temel prensipleri öğrencilerin belleğine yerleştirir.

Teşekkürler.

BAŞKAN – Leah’a çok teşekkür ediyoruz hukuk etiği konusundaki sunumu için.

Şimdi, Filip, bizde çok boş bir alan, çok bilmediğimiz bir alanda sunum gerçekleştirecek, pro bono alanında. “Kamu yararına” diyebileceğimiz, çevirebileceğimiz bir kavram. Hukuk kliniği eğitimi ve avukatların pro bono hizmetini destekleme konulu sunumunu gerçekleştirecek.

DR. FILIP CZERNICKI (Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı) – Tekrar merhaba.

Ben pro bono çalışmalardan yani kamu yararına çalışmalardan ve bunların hukuk klinikleriyle ilişkisinden bahsetmek istiyorum. Öncelikle bizim tanımımıza göre hukuk klinikleri yoksullara ücretsiz hizmet veriyor. Yani uzmanlar denetimindeki öğrenciler ücretsiz hizmet veriyorlar ve bu noktada sadece birtakım beceriler kazanmakla kalmıyorlar, sosyal sorumluluk duyguları da güçleniyor. Yani ikincil çıktısının bu olduğunu söyleyebiliriz öğrenciler açısından ve gerçekten de Polonya’da hukuk camiasında hukuk klinikleri kurulduğundan bu yana ne kadar büyük bir etki yarattığını size anlatamam.

Evet, yirmi beş tane hukuk kliniği var demiştim ve toplamda -bir kere hesaplamıştım ben- yaklaşık dörtte biri ya da üçte biri yani hukuk fakültelerinden mezun olanların dörtte biri, bu günlerde üçte biri hukuk kliniklerinden de mezun olmuş bir şekilde mezun oluyorlar. Rakamları çarptığımız zaman her sene mezun olan iki bin hukuk fakültesi öğrencisi hukuk kliniklerinin çalışmalarına aşına oluyorlar ve sosyal sorumluluk taşıyorlar. Bu bir teori değil, bu bir gerçek. Çünkü bu öğrenciler gerçek

sorunlarla karşılaşılıyorlar, gerçek müvekkillerle karşılaşılıyorlar, gerçek çözümler üretiyorlar.

Bizim vakfımız ilk kurulduğu zaman biz, klinik hukuk eğitiminin yanı sıra pro bono yani kamu yararına çalışma kültürünü geliştirmemiz gerektiğini de düşünüyorduk toplumumuzda.

“Pro bono” kelimesi Latince bir kelimedir ve tabii ki hep Roma Hukuku’na atıfta bulunuruz biz ama “pro bono” kelimesi aslında çok aşına olduğumuz bir tabir. Çünkü tabiri bildiğimiz hâlde aslında bu uygulama çok da aşına olduğumuz bir uygulama değildi. Yani 1990’lı yıllarda avukatlara “Pro bono ne demek?” diye sorduğum zaman pek çok avukat şu cevabı verirdi: “Mahkemenin yeterli gelire sahip olmayan kişilere bir avukat atamasıdır.” derlerdi. Ama aslına bakarsanız “pro bono”nun tanımı bu değil. Çünkü mahkeme bir avukat atadığı zaman onun parasını tabii ki devlet ödüyor. Yani bir karşı argüman getirecek olursak, çok da iyi para almıyorlar diyebilirsiniz. Bu yine de “pro bono” tanımı içerisine girmiyor ama Polonya’da “pro bono” dediğimiz zaman insanlar yıllarca bunu anlıyorlardı. Ve bizim ilk adımızda, ilk aşamada yaptığımız şey, hukuk camiasının bu tabire aşinalık kazanmasını sağlamak. “Kim yapıyor bu işi?” diye sorduk mesela. Baktık etrafa ve çok iyi örnekler gördük. Yani profesyonel, mesleki faaliyetlerinin yanı sıra kamu yararına hizmet veren veya yoksullara ücretsiz hizmet veren avukatlar tespit etmeye çalıştık ve “Pro Bono Hukukçu Yarışması” diye bir yarışma açtık. Çok kısa bir süre içerisinde çok tanınır bir tabir hâline geldi ve yarışmamız da çok saygı duyulan bir yarışma hâline geldi. Jürimizin de saygınlığının buna çok etkisi oldu tabii ki. Jüri üyeleri arasında Ombudsman, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Yüksek Mahkeme Başkanı, Adalet Bakanı ve Baro Başkanı vardı. Dolayısıyla, jürinin bu kadar seçkin üyelerinin olması yarışmayı da çok seçkin bir hâle getirdi. Çok iyi hatırlıyorum, her sene en iyi pro bono avukatı seçiyorlar, ilk sene 10-15 adayımız vardı. Hepsisi şahane işler yapmışlardı, harikulade insanlardı, hepsi kendini adanmış, sosyal sorumluluk taşıyan insanlardı ve aslında ücretsiz hukuk danışmanlığını bir sosyal hizmet olarak veriyorlardı. Yani bilgilerini kullanarak topluma faydalı olmaya çalışıyorlardı. Ama bu hizmeti vermelerini destekleyecek, kolaylaştıracak bir sistem yoktu Polonya’da. O yüzden de, önce tanıtmak

istedik “pro bono” tabirini. İkinci adımda da Pro Bono Beyannamesi’ni imzaladık.

İlk fotoğrafta burada Anayasa Mahkemesi’ni görüyorsunuz. Anayasa Mahkemesi’nde bir konferans düzenledik. Burada benim sağ tarafımda Baro Başkanını görüyorsunuz. Anayasa Mahkemesi Başkanı diğer tarafta oturuyor. Yani hukuk camiasından son derece önemli insanlar burada bulunuyordu ve bu beyanname aslında etik kurallara da atıfta bulunuyordu. Yani baronun etik kurallarına atıfta bulunuyordu, baronun birkaç yüzyıllık tarihine atıfta bulunuyordu ve avukatların, daha doğrusu, hukuk camiası içindeki bütün bireylerin pro bono çalışmalarının aslında uzun zamandır devam eden çalışmalar olduğu tanınıyordu.

Bu Pro Bono Beyannamesi’ni imzaladıktan sonra “Bundan sonra ne yapabiliriz?” diye düşünmeye başladık ve Clearing House Projesi diye bir proje başlattık. Şimdi bu projeye “Takas Projesi” diyebiliriz. “Centrum Pro Bono” diyoruz biz buna. Ne yapıyoruz burada? Öncelikle avukatlara gidiyoruz. Önce büyük firmalara gitmekle işe başladık. Bu büyük firmalar uluslararası alandaki davalara bakıyorlardı. Mesela Londra, New York veya Washington DC’de merkezleri olan büyük firmalardı bunlar. Onlar çok iyi biliyorlardı pro bono işinin ne olduğunu ve hâlihazırda zaten kurum içinde birtakım yükümlülükleri vardı, pro bono çalışmaları yapmalarını istiyordu. Bildiğim kadarıyla, “Amerikan Barolar Birliği 50 saatlik bir pro bono hizmetini şiddetle tavsiye ediyor.” ifadesi kullanılmış. O yüzden de Amerika Birleşik Devletleri’nde bir şekilde bir ofisi olan hukuk büroları pro bonoyu çok iyi biliyorlar. Biz bu firmalara gittik ve dedik ki: “Ayda ya da yılda kaç saat pro bono hizmet verebilirsiniz? Hangi hukuk alanlarında bu hizmeti verebilirsiniz?” Ve onlardan bu beyannameleri aldık. Bunun dışında da sivil toplum örgütlerinden birtakım sorular aldık. Kliniklerde tabii ki yoksullara hizmet veriliyordu. Dolayısıyla biz sivil toplum örgütlerine de hizmet vermek istiyorduk. Sivil toplum örgütlerinin de mesela şirketlerle birtakım problemleri oluyordu, o yüzden hukuk firmalarının bu tür davalara bakmaları uygun olur diye düşündük. Sivil toplum örgütlerinden hukuk kliniğine gelen davalar olduğu zaman önce onlarla bir görüşüyorduk, sorular soruyorduk, avukatın ne yapması gerektiğiyle ilgili bilgileri tespit ediyorduk, bütün dosyaları topluyorduk,

olguları çıkarıyorduk, belirliyorduk, faydalı olabileceğini düşündüğümüz belgeleri topluyorduk, daha sonra bütün bu belgeleri, her şeyi gözden geçirdikten sonra “takas” dediğimiz şeyi yapıyorduk yani davayı takas ediyorduk ve o hukuk firmalarına gönderiyorduk. Yani büyük firmalar bunlar, mesela “İş hukuku konusunda pro bono hizmeti verebiliriz.” demiş bir tanesi, biz onlara gönderiyorduk mesela bu davayı, hazırlığını yaptıktan sonra.

Hep şunu duydum, bu firmalar “Çok memnunuz bu çalışmalardan.” dediler. Yani kendi kurumlarının içinde pro bono yükümlülükleri olsa dahi kalkıp da kamuoyuna bunu duyuramıyorlar. Yani “Pro bono hizmet veriyoruz biz.” diyemiyorlar açık açık. Çünkü bunu dedikleri takdirde dışarıda yardım isteyen insanlardan oluşan upuzun bir kuyruk olacaktır. O yüzden de, pro bono hizmet verseler bile bazılarında kapalı kalıyordu. Yani kendi mahallelerindeki bir kuruma yardım ediyorlardı ya da işte patronun çocuğunun kreşinin davasına bakıyorlardı vesaire. Aslında çok da ilgilenmedikleri alanlarda ufak tefek şeylerle uğraşıyorlardı. O yüzden de, bizden giden işlerden çok memnun oldular. Bütün bu çalışmaların sonucunda hukuk firmaları çok memnun kaldılar. Çünkü gerçekten de asıl ilgilendikleri hukuki alanlarda çalışma fırsatına sahip oldular ve o kadar büyük boyutlarda yardım etme imkânına sahip oldular ki, bu da onları tatmin etti. Öte yandan sivil toplum örgütleri de alabilecekleri en yüksek kalitedeki işi ücretsiz olarak alma şansına sahip oldular. Üç yüzün üzerinde davaya bakıldı bu sistem sayesinde.

Birkaç tane eğitim projemiz var. Burada seminerlerden bahsediyorum. Yine aynı şekilde pro bono avukatlar seminer düzenliyor. Çeşitli hukuk alanlarında sivil toplum örgütlerine seminer veriyorlar. Elli altı hukuk firması bu şekilde hizmet veriyor. Yüz avukat yardım ediyor. Yıllık raporlarımızın kapaklarını görüyorsunuz. Sağ taraftaki bizim bu proje kapsamında yayınladığımız ilk raporumuz. İlk başta çıkardığımız rapor bu. Yani pro bono faaliyetlerinin Polonya’da neye benzediğiyle ilgili bir rapor çıkarmıştık, ilk raporumuz oydu. Bunlar hukuk firmaları. Bazıları tanıdık geliyordur size çünkü büyük uluslararası hukuk firmaları bunlar.

Evet, şimdi kliniklerle ilişkilendirmek istiyorum bu söylediklerimi. Şimdi bu pro bono avukatların çok büyük çoğunluğu büyük firmalarda çalışıyorlar. Küçük de olabilir ama genellikle bu insanların klinik hukuk eğitiminden geçmiş öğrenciler olduğunu gördük. Bu sene pro bono avukatlık yarışması için on beş tane aday gösterildi ve bu adayların galiba üçte biri eski klinik öğrencisi. Yani kendini adanmış ve birtakım sivil toplum kuruluşları kurmuşlar ya da pro bono hizmet verdikleri sivil toplum örgütleri aracılığıyla çalışıyorlar. Bu hakikaten de çok büyük bir değişim. Klinik hukuk eğitimi sayesinde bizim gerçekleştirebildiğimiz bir değişim bu. Hukuk fakültelerinde yarattığımız değişim sonucunda meydana gelen bir anlayış. Ve bütün hukuk camiasının da dönüştüğünü düşünüyoruz biz bunlar sayesinde ve gelecekte de öyle umut ediyoruz ki, hukuk camiasının faaliyetleriyle ilgili genel algıları da değiştirecektir yani hukukçularla ilgili algıyı da değiştirmesini umut ediyoruz. Çünkü burada avukatlar genellikle, biliyorsunuz, sadece çok para kazanmak isteyen insanlar olarak görülürler, sizin paranızı kapmaya çalışan insanlar olarak görülürler. Biz bunu istemiyoruz, bu algıyı istemiyoruz. Yani kamu yararına hizmet eden kişiler olduklarını, sosyal sorumluluk taşıyan kişiler oldukları algısını da yaratmak istiyoruz.

Çok teşekkür ederim.

BAŞKAN – Evet, Filip’e, çok yeni bir konuda yaptığı sunum için teşekkür ediyoruz.

Anadolu Hukuk olarak bu konuda bir projeye de başlayacağımızı müjdelemek isterim.

Şimdiki konumuz Adalet Bakanlığı Stratejik Planı’nda da yer alan adalete erişim konusu. Sevgili Richard, “Hukuk Kliniği Eğitimi ile Adalete Erişim Arasındaki Bağlantı” konulu sunumunu bize muhtemelen İngiltere örneğiyle sunacak.

PROF. RICHARD GRIMES (York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Klinik Programları Müdürü) – Çok teşekkür ediyorum.

Bu sabah kliniklerin eğitim açısından yararlarından bahsetmiştim, şimdi de dışarıya sunulan hizmetlerden bahsedeceğim. Bu sefer fotoğraf, resim yok ama, hiç beklemeysin.

Evet, sanırım şu anda sormamız gereken soru, adalete erişimle neyi kastettiğimiz. Kast edilen, avukata ihtiyacınız olduğunda avukat bulmak. Ve bunun dışında da avukatların yetkin ve verdiğiniz işi alma konusunda istekli olması. Adli yardım bütçeleri son yıllarda giderek azaldı. Bazı avukatlar artık adli yardım davası almayı kabul etmiyor; çünkü kendilerini de ekonomik açıdan olumsuz etkiliyor. Burada aslında fiziksel olarak adalete erişimden bahsediyoruz, ama aynı zamanda bu meselenin bir de etik boyutu var.

Şimdi burada bulunan kişiler nedeniyle “adalete erişim” dediğim zaman biraz tedirgin oluyorum çünkü aslında bu kavramın önemini sizler de zaten biliyorsunuz. Şimdi bir hâkimi düşünün, mahkemede sorumluluklarının ne olduğunu bilir ve dava taraflarının haklarının korunmasını sağlamak için - örneğin adil yargılanma hakkı gibi - gerekli kaynaklara sahip olmalıdır.

Şimdi, adalete erişim meselesi müvekkil ya da halk açısından ne demek, ona bakalım. Şimdi bu bir yandan “avukata erişim” demek, diğer yandan ise hukuki bir sorunun varlığını kabul etmek demek. Bunun için de öncelikle halkın hakları konusunda eğitim alması gerekiyor. Haklarınızın ne olduğunu bilmezseniz, adalete nasıl erişim sağlayabilirsiniz ki?

Örneğin konut, istihdam, ayrımcılık, tüketici haklarının korunması; bunların hepsi, halkın bilmesi gereken konular.

Şimdi, adalete erişim hakkında bir fikrimiz olduğuna göre şunu konuşalım: Kimin sorumluluğu adalete erişimi sağlamak? Bu rolü üstlenmek öncelikle hükûmetin sorumluluğu mu? Etkin bir adli yardım sistemine sahip olmak için neler gerekiyor? Bir yandan hükûmetin sorumluluğu diyoruz, ama aynı zamanda avukatların da sorumluluğu. Bununla ilgili olarak arkadaşım zaten pro bono hizmetlerin öneminden bahsetti. Bazı ülkelerde gönüllü çalışma geleneği çok iyi oturmuş durumda, başka ülkelerde ise pek yaygın değil. Bu sabah benden dinlediklerinizi

düşünürseniz “Bence üniversitelerin ve hukuk fakültelerinin de bu alanda sorumluluğu var.” dememe şaşırırsınız. Elbette avukatların veya hükûmetin sorumluluğunu ikame edecek bir sorumluluk değil bu. Ama üniversiteler de katkıda bulunabilirler adalete erişimin sağlanabilmesi için. Bunun için de öğrencilerini ve akademisyenlerini müdahil olmaları konusunda teşvik edebilirler ve hukuk klinikleri de muhtemelen bunun en etkin yöntemidir. Bunun dışında da çok sayıda sivil toplum örgütü var bu alanda çalışan. Ülkeden ülkeye bunların yapıları değişiyor, kendi uzmanlık alanları olabiliyor, kimi evsizlerin hakları üzerine çalışıyor, kimi engellilerin hakları üzerine çalışıyor ama her durumda bu grupların da adalete erişimde görevlerini yerine getirmeleri lazım. Bir de halkın genelinin bir sorumluluğu var bu konuda. Ben şimdi eski kafalı bir solcuyum. Yurttaşın mutlaka aktif olarak toplumda yer edinmesi gerektiğini düşünüyorum. Bilmiyorum herkes kabul eder mi burada bu görüşlerimi? Ama buradan şunu anlıyorum: Hepimizin sorumlulukları var ve yurttaş olarak da sorumluluğumuz var, adalete erişim bu anlamda yurttaşların da sorumluluğu.

Peki, kim bu adalete erişimi sağlayacak? Öncelikle, anayasal bir zeminin olması lazım. Yani yazılı bir anayasanın bulunduğu sistemlerde, hukuken temsil hakkınızın teminat altına alınıyor olması lazım. Ama ben yazılı bir anayasanın olmadığı bir yerden geliyorum. Yani bu durumda, adalete erişim hakkının başka bir yerde, mevzuatta, teminat altına alınması gerekiyor.

Bunun dışında, bence neler yapılabileceğine dair gerçekçi amaçların olması lazım. Şimdi “Herkesin avukatı olmalı.” demek çok güzel geliyor kulağa ama bu talebi karşılamak o kadar kolay değil. Mesela sizin komşu ülkeniz Gürcistan’daki durumu örnek alalım. Kısa süre önce adli yardım sistemini devreye soktular ama korkarım ki bu sistem talebi karşılamayacak. Bu anlamda iyi niyetlerini çok iyi karşılıyorum, ama gerçekçi olmak lazım; bu gibi talebe dayalı bir adli yardım şeması eninde sonunda fazla pahalı gelebilir. Ve şayet adalete erişim bir gün gerçek anlamda hayata geçirilecekse bunun çözümü, bütün ilgili taraflar arasında tam bir işbirliği sağlamakta yatıyor, hükümet, avukatlar, hukuk fakülteleri, yargı, STK’lar ve daha genel anlamda toplum.

Bunun dışında anlaşmazlık çözümünün alternatif yollarına da bakmalıyız. Bugün farklı konuşmacılardan arabuluculuk konusunda bir şeyler duyduk; uzlaşmadan bahsedildi, tahkimden bahsedildi. Eğer adalete erişim sağlanacaksa, sadece mahkeme üzerinden değil, alternatif anlaşmazlık çözüm yollarının da ortaya konulması gerekiyor. Ama daha da önemlisi -özellikle bunun altını çizmek istiyorum bu öğleden sonra- adalete erişim, aslına bakarsanız ancak ve ancak etkili ortaklıklar gerçekleştirebilirsek ortaya çıkabilir.

Bugün toplantıda çok farklı taraflardan katılımcıların geldiğini gördüm. Barolar var, üniversiteler var, Bakanlık var, bilmiyorum aramızda sivil toplum kuruluşları var mı ama, gerçekten de çok geniş bir yelpazeden katılımcılar var. Herkesin bu anlamda sorumluluğu olduğunu ve de adalete daha iyi erişim sağlanabildiği takdirde bunun herkesin yararına olacağını söylemem lazım.

Ardından da eğitime geliyoruz. Bu sabah da demiştim, şayet dünyanın geleceğine dair bir umudumuz varsa, bunu ancak kendi olduğumuzdan daha iyi bir nesil yetiştirerek yapabiliriz; o zaman eğitimin şimdi olduğundan çok daha iyi olmasını sağlamak bizim sorumluluğumuz.

Şimdi çok uzun uzun konuşmayacağım, birkaç tane önemli meseleden bahsedeyim. Klinikler adalete erişimi iyileştirme yöntemlerinden bir tanesi, ama aynı zamanda etkili bir öğretim yöntemi. Bütün pro bono, kamu yararına çalışmalar klinik değil ve bütün klinikler de pro bono hizmetler vermiyor. Ama pek çok hukuk fakültesindeki klinikler adalete erişime odaklanıyor. Ortada birden fazla model var, isterseniz bu modellerin tamamını alıp ondan sonra da birleştirebilirsiniz ya da tekini seçebilirsiniz. Ve sadece burada saydıklarımla da kısıtlı değil klinik modelleri, ben en temelleri söyleyeceğim. Benim çalıştığım arkadaşlarımla konuştuğum zaman şunu görüyorum: Hükümetin adli yardım sorumluluğu, pro bono hizmetlerden ve hukuk fakültelerindeki klinik çalışmalarından ayrı bir şey. Aslında birbirleriyle bağlantılı olsalar da bunları karıştırmamak lazım. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu kliniklerin varlığı, devletin etkili bir adli yardım sistemi oluşturma yükümlülüğünü ortadan kaldırmamalıdır.

Neden hukuk fakültelerinde klinikler vasıtasıyla kamu yararına çalışmalar yürütülmeli? Çünkü klinikler, eğitim modeli olarak çok yararlı, çok güçlü bir yöntem ve uygun biçimde gözetim sağlandığı takdirde, aksi halde avukata erişim olanağına sahip olmayacak müvekkillere çok değerli yasal hizmetler verilmesini sağlayabiliyorlar.

Klinik programlardan başka kimler yararlanıyor? Benim üniversitem bizim öğretme biçimimiz nedeniyle daha fazla öğrenci çekiyor. Biliyorlar ki, biz hem teorik hem uygulamalı bir eğitim veriyoruz ve öğrenciler geliyor. Onun dışında, hükümet de bundan yararlanıyor. Çünkü, biz daha iyi eğitim verilmesini sağlayarak, dolayısıyla da daha nitelikli ve daha kalifiye mezunlar vererek adalete de daha iyi erişim imkanı tanıyoruz.

Bir takım temel klinik modelleri var, demiştim. Bu listeden beğendiklerinizi seçebilirsiniz, başka şeyler de ekleyebilirsiniz ama en temel modeller bunlar. Öncelikle kurum içi ya da hukuk fakültesi bünyesinde klinikler var. Çoğu zaman bu klinikler sadece tavsiye veriyorlar, bazıları ise mahkeme ve heyet önünde tam temsil imkanı sunabiliyor.

Bir başka yöntem ise dışa açık yöntem. Burada okul hâlâ klinikten sorumlu ama kliniğin fiziksel mekânı okul dışında. Bir toplum merkezi olabilir veyahut başka bir kurumun bir odası olabilir. Her iki modelde de hukuk fakültesi verilen hizmetten sorumlu. Bugün daha önce sorulan sorulardan birine dönecek olursam, hukuk fakültesinin mutlaka denetimi elinde bulundurması lazım ki, orada verilen hizmet mesleki etik kurallara uysun.

Üçüncü bir klinik modeli ise benim “yerleştirme” dediğim bir model. Öğrencilerinizi başka bir kuruma gönderiyorsunuz. Birleşik Devletler’de bu yaygın olarak uygulanıyor ve adına da “externship” diyor. Öğrenci yerleştirildiği kurumda çalışıyor ve kurum da yerleştirme dönemi boyunca öğrencinin gözetiminden sorumlu oluyor. Hukuk fakültesinin sorumluluğu ise, öğrenciyi oraya göndermek, çalışma bittikten sonra da öğrencinin geri gelmesini sağlayıp öğrencinin edindiği deneyimleri yansıtıcı bir yaklaşımla tartışmak oluyor.

Bunun dışında bir de ‘halka açık hukuk okuryazarlığı’ dediğimiz bir model var ya da daha iyi bilinen adıyla ‘street law’ programı. Biz burada halkı hakları ve sorumlulukları hakkında bilgilendiriyoruz. Öğrenciler bir konuda araştırma yapıyor önce, kanunun ne olduğunu anlıyor ve sonra gidip interaktif bir şekilde bunu topluluk gruplarına öğretiyor. Ve bu çok etkili bir öğrenme yöntemi. Ve iki taraf da yararlanıyor; hem sunumu yapan öğrenciler hem de dinleyen halktan kişiler.

Bir diğer klinik modeli ise, öğrencilere dayalı olarak yürütülen yasal reform projelerinden oluşuyor. Örneğin, devlet tarafından istişare süreci başlatılabilmektedir belli bir kanunla ilgili. Bunun üzerine hukuk fakültesi öğrenciler tarafından istişare konusu ile ilgili sunumlar yapılmasını sağlayabilmekte ve öğrenciler bu süreçte mevcut kanunları ve olası bir değişikliğin nedenlerini öğrenebilmektedir. Bunun için öğrencilerin kanunu çok iyi anlaması gerekiyor. Hatta bazen, sunumlarını gönderdikleri taraflardan teşekkür mektubu bile alıyorlar.

Son olarak da, hukuk ilkelerinin uygulanması konusunda öğrencilerin pratik kazanmasını sağlamak amacıyla kurgusal senaryolar çerçevesinde rol yapma esasına dayanan simülasyon seçeneğimiz var. Richard Roe zaten bunu nasıl kullanabileceğini gösterdi. Bu yöntemde simülasyonlar yaparak öğrencileri hazırlıyorsunuz ve öğrenciler daha sonra canlı müvekkil çalışmalarına dâhil olabiliyor.

Şimdi kısaca kliniklerin nasıl yürütüleceği konusunda birkaç bir şey daha ekleyeyim. Birincisi, öğrencilerin kliniklerin nasıl işlediği hakkında çok iyi hazırlanması ve giriş eğitimi alması gerekiyor ki bu şekilde ilgili kural ve sorumlulukları iyice anlayabilsinler. İkincisi, yeterli kaynağın bulunması. Ben kliniklerde ilk çalışmaya başladığımda klinikte kullanmamız için bir tane dosya dolabımız, bir de süpürge dolabımız vardı. Çok iyi şartlar değildi elbet, ama başlamanız için yeterliydi. Ama pek çok klinik bundan çok daha iyi tesislere sahip neyse ki. Yani elinizdeki kaynaklar her ne olursa olsun, hem öğrenciler hem müvekkiller için profesyonel bir iş çıkarabilirsiniz.

Ayrıca, müvekkil bize her ne anlatırsa anlatsın, gizliliği sağlamamız gerektiğini unutmamalıyız. Bu çok önemli, gizliliğin sağlanması.

Bunun dışında, beklentilerin yönetilmesi lazım. Bu bağlamda kliniğin neler yapabileceği, ne yapamayacağı ve nasıl işlediği konusunda herkesi bilgilendirmeliyiz.

Sormamız gereken bir diğer soru da şu: Kliniğin çok iyi bir öğrenme modeli olduğu düşünüldüğünde, klinik dersi kredi değerlendirmesi kapsamına alınmalı mıdır? Yani öğrenciler, klinikteki çalışmalarını karşılığında akademik kredi almalı mıdır?

Ayrıca, klinik dersinde kazanılan deneyimler, müfredatın diğer unsurlarında uygulanan eğitimle ne ölçüde iç içe geçirilebilir?

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Pek çok kişi bunu söylemiş olabilir. Ve esasen Çinli felsefeci Konfüçyüs'e atfedilen bir sözdür. Ne diyor? "İşitirsem unuturum, görürsem hatırlarım, yaparsam anlarım." Gerçekten de klinik eğitimi böyle bir şey. Ama bundan da iyisi, bütün bunlara ek olarak ben bir şeyi yaparım, ne yaptığımı düşünürüm, sonra tekrar yaparım ve işte bu şekilde anlarım. Bu sayede adalete erişim sağlanması hizmetinde elimden gelenin en iyisini yapmış olurum.

Evet, bu da yeni sorular doğuracak, ama bu slaytı da göstermeden geçmek istemedim.

Çok teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Çok teşekkür ediyoruz Richard'a.

Ara vermeden Daven bize "Hukuk Kliniğinde Dezavantajlı Gruplara Hizmet" konulu bir sunum gerçekleştirecek.

Buyurun.

DAVEN DASS (Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman, Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg Hukuk Fakültesi) – Çok teşekkürler.

Evet, Wits Hukuk Kliniği'nden bahsettim bu sabah size ve genel bir bilgi verdim. Deneyimlerinden, pratiklerinden bahsettim. Şimdi metodolojiden bahsetmek istiyorum; yöntem, yöntemin faydaları ve zorlukları. Ve bunu mülteci hakları bağlamında yapacağım çünkü çok

tartışmalı bir konu şu anda. Yani özellikle Güney Afrika'da hassas ve marjinalleştirilmiş gruplar açısından hukuk kliniklerinin öneminden bahsedeceğim.

Şimdi, yöntemden, yöntemin yararlarından ve zorluklarından bahsettiğimiz zaman eğitim açısından buna bakıyoruz. Temel olarak deneyimsel öğrenmeyi pedagojik açıdan destekleyen unsurlar nelerdir? Bu bir yöntem ve gerçekten de geliştirilebilir bir yöntem. Richard aslında çok güzel anlattı, Konfüçyüs'ün dediği gibi: "Duyarsam unutturum, görürsem hatırlarım, yaparsam anlarım." Benzer hisler paylaşıyoruz. Şimdi biz klinik hukuk eğitiminden bahsettiğimiz zaman bunun bir metodoloji olduğunu bilmemiz lazım. Bu bir yöntem yani bir şeyleri yapmanın bir sistemi. Adapte edebiliriz ama aslında bu bir araç kutusu. Bu araç kutusunu nasıl kullanacağınıza karar vermek size ait bir karar. Belli bir amaca hizmet etmek için mi, belli bir ihtiyaca hizmet etmek için mi yoksa bir eksiklik görüyorsanız sistemde ve klinik olarak o eksikliği mi gidermeye çalışacaksınız? Şimdi teori, pratik ve düşünmeden bahsetmiştik. Yöntem aslında bunlara dayanıyor. Dolayısıyla, ister gerçek müvekkil olsun ister simülasyon yapın, ister sivil toplum örgütüyle bir proje yapın, teori, pratik ve öz düşünmeyi birleştirdiğiniz noktada o metodolojiyi aslında yakalamış oluyorsunuz. Biz hukuk öğretmiyoruz yani kanun öğretmiyoruz. Kanunu öğrenmek kolaydır, avukat olmak zordur; avukat gibi düşünmek zordur, avukat gibi hareket etmek zordur. Mesela Leah etikten bahsetti, klinik hukuk eğitiminin etik altyapısından bahsetti. Öğrencilerin etik farkındalığının yükselmiş bir şekilde oradan mezun olmaları gerekiyor. Sosyal adalet bilincinin gelişmesi ve birtakım akıl yürütme yöntemlerini benimsemiş olmaları gerekiyor. Biz onu yapmaya çalışıyoruz. Klinik hukuk eğitiminden bahsettiğimiz zaman doktrinden, kurallardan, prosedürden, hukuk teorisinden, planlamadan, uygulamadan bahsediyoruz. Ama aslında bunların hepsinin bir araya getirilmesinden bahsediyoruz. Yani eğer bunun bir metodoloji olduğunu unutmazsak, hep aklımızda bulundurursak ilk başta algıladığımız kısıtlamaları bertaraf ederiz. Hukuk eğitmenleri olarak bizim yaptığımız şey, öğrenciler yoluyla müvekkile verilen hizmeti kolaylaştırmak ve bu yolla eğitim vermek. Yani her zaman bu sayesinde bir ilk fayda sağlamış oluyoruz hem öğrenci hem müvekkil açısından.

Şuna dikkat etmemiz gerekiyor: Çok fazla özgürlük vermememiz gerekiyor öğrencilere. Öyle bir soru da gelmişti sanırım yani “Hiç şikâyet gelmiyor mu size müvekkillerden?” diye. Aslında bir mesleki sorumluluk söz konusu ve bizler öğrenci merkezli öğrenmede ilerleme kaydederken bu kesinlikle profesyonel bir şekilde yapılmalı. Yani deneme-yanılma yöntemi yapıldığını hissetmemeli oradaki müvekkil, sanki kobaymış gibi hissetmemesi lazım kendisini. O yüzden de, öğrencilere avukat olmayı öğretirken bunu profesyonel bir şekilde yapmayı öğretmemiz gerekiyor. Ve birtakım hassasiyetler de var tabii ki. Öğrenciler aslında sokağa çıktıkları zaman böyle çok küçük, belirgin, paketler içinde “Sorun budur, hadi git çöz.” gibi bir durumla karşılaşmıyorlar. Ders kitaplarında böyledir. Ama karşılaştıkları sorun karman çorman bir şeydir, karmakarışık birçok şeyin üstesinden gelmeleri gerekir ve aslında problemin ne olduğunu bile bilmezler bir vakaya ilk baktıkları zaman. Problemi bulmak bile zordur. Ben öğrencilerime hep şu tavsiyede bulunurum: “Klinik hukuk eğitimine başladığınız zaman kendi klinik deneyimlerinizi eleştirel bir biçimde değerlendirin. Yani eğer danışmanlığınız çok uzun sürdüyse, size karmakarışık bilgiler verildiyse ve ne olduğunu anlamıyorsanız bir yerlere varmaya başladığınızı hissedersiniz. Müvekkil gittikten sonra tekrar üzerine düşündüğünüz zaman sorunları tespit etmeye başlarsınız ve o zaman bir şey başarmışsınızdır.” Öğrencilere hep bunu söylerim ben. Öğrenciler hep not obsesyonuna sahiptir; “Not alacağım.”, “Kaç alacağım?” “Mesela bu davada kaç alırım?” Ben de onlara diyorum ki: “Hayır, içselleştirmeye çalışın. Ne öğrendiniz? Kendi öğrendiklerinizi düşünün.” Gerçek müvekkil modeli bu bilişsel süreci çok ön plana çıkarıyor, dinamikleri ön plana çıkarıyor ve öğrencinin sorun tespit etme becerilerini geliştiriyor. Onun dışındakiler; duruşmalar, sanal mahkemeler, onlar da katkıda bulunuyor veyahut bunların hepsinin bir melezini de gerçekleştirebilirsiniz. Böyle bir çeşitlilikten bahsediyoruz hukuk kliniklerinde. Ve burada dünya çapında giderek daha fazla bir talep var, giderek azalan bir kaynak var. O yüzden de, devrimci bir yaklaşımımızın olması gerekiyor, bir değişim yaratmak istememiz gerekiyor ve değişimi hukuk klinikleri bünyesinde her zaman kucaklamalıyız.

Güney Afrika’dan bir yazarımız var, kendisi Güney Afrika perspektifinden klinik hukuk eğitimi ile ilgili olarak yürüttüğü doktora

çalışmasını yeni tamamladı. Bu hanımefendi karşılaştırmalı bir çalışma yaptı aslında; bölgeler arası bir karşılaştırma yaptı, ülke çapında bir karşılaştırma yaptı, uluslararası alandaki çeşitli örneklerle baktı. Ve diyor ki: “Aslında bir beceri kazanma eğitimi verilecekse müfredatın erken aşamalarında verilmesi gerekiyor.” Şimdi hukuk eğitimi veren hoca, profesör olarak... Bizim böyle bir eğitimimiz yok, klinik eğitim vermek için eğitilmedik biz. Mesela klinik hukuk eğitmeni olmak için bir eğitim verdiler mi bana? Hayır, vermediler, beni o alanın derinliklerine attılar ve kendi kendime öğrendim. Bu noktada iş birliğinin, ortaklığın bir eğitim ortaklığı olduğunu unutmamamız gerekiyor. Bilgi yaymanın bir eğitim yöntemi olduğunu bilmemiz gerekiyor bizim. Çünkü bunları kullandığımız takdirde o klinik hukuk eğitimiyle ilgili farkındalık artıyor.

Klinik hukuk eğitiminin yönteminin daha da geliştirilmesi ancak sorgulama sayesinde olabilir. Bunu yapmalı mıyız? Daha mı fazla yapmalıyız, daha mı az yapmalıyız? Öğrencileri akademik projelere dâhil etmek için, müvekkil odaklı yaklaşımı benimsemek için ne yapmalıyız? Tabii ki şimdi dış etkilere biz de etkileneceğiz. Yani klinik hukuk eğitimi mevcut sosyal, ekonomik, siyasi bağlamdan etkileniyor şüphesiz. O yüzden de, elimizdeki mevzuattan yararlanarak bir şeyler yapacağız. Yani bu mevzuat bizim birtakım şeyler yapmamıza izin verirken birtakım şeyler yapmamıza da izin vermeyecektir. Ama bu bir kenara, şunu akılda tutmamız gerekiyor: Her hukuk öğrencisi aynı öğrenme yöntemiyle öğrenmez, farklı yöntemlerle öğrenir. Eğer farklı yöntemlerle öğreniyorsa, o zaman bizim klinik hukuk eğitimini bir yöntem olarak kullanarak onlara bu farklılaşmış eğitimi vermemiz lazım.

Birinci aşama, öncelikle öğrenciler etik bir sosyal adalet duygusu geliştirmiş oluyorlar. Akıl yürütme becerileri gelişmiş oluyor ve haftalık eğitimlerimizde bana bu tür geri bildirimlerde bulunuyorlar .

Ama bir de adalete doğrudan erişim konusu çok önemli ve bu hukuk klinikleri tarafından toplumun dezavantajlı ve hassa gruplarına destek vermek amacıyla gerçekleştirildi.

Etik konuya gelince... Kanunlarımız olmasına rağmen -çünkü, o kanunlar mültecilerin korunmasını öngörüyordu-, mülteci haklarını

tanımıyordu. Ama aslında bu haklar kâğıt üzerine yazılmış haklardan ibaretti. Yani mültecilere hangi kanunda Güney Afrika seyahat belgesi verilmesi öngörülüyordu? Ona da bakılması gerekiyordu. Çünkü kendi pasaportlarını kullanamıyorlardı, zira bu durumda geldikleri ülkenin korumasından tekrar yararlanıyor gibi değerlendiriliyorlardı. İçişleri Bakanlığı uluslararası hukuk ve ulusal hukuk bağlamında bu belgeleri vermek zorundaydı ama bu belgeler kalmamıştı ellerinde ve dediler ki: “Kusura bakmayın, veremiyoruz.” Müvekkiller bize ilk böyle gelmeye başladılar. Bunlar münferit müvekkillerdi, ağır hasta durumdaki çocuklarını veya anne babalarını görmek için seyahat etmesi gereken müvekkillerdi ve bu seyahat belgeleri yoktu. Ve biz bu yardımı vermeyi reddeden kurumlar yüzünden bu hizmeti vermeyi kabul ettik ve sosyal adalet hissiyatı olan bir insanın yapacağı şekilde biz önce bir farkındalık yaratmaya çalıştık. İlk yapmak istediğimiz şey soruna çözüm bulmak değildi bu arada, ilk yapmak istediğimiz şey soruna ışık tutmaktı, ön plana çıkarmaktı. Ve bu süreçten sonra kliniğin yardımı ile ve dava yoluyla ülkede ilk kez düzenlenen “Güney Afrika Seyahat Belgesi” isimli bir belgeyi bu mültecilere verdik. Bu belge sayesinde hem uluslararası sözleşmelere uygunluk sağladık hem de ulusal hukuka uygunluk sağladık. Ve hukuk kliniği olmasaydı son kez görmeden yakınlarını kaybeden birçok mülteci olacaktı. Yani insani yönünü görmemiz gerekiyor bu işin aynı zamanda.

Tabii ki birtakım zorluklar var, tabii ki kaynak problemleri var. Özellikle de gerçek müvekkille çalışıyorsanız fon probleminiz var. Klinik personel çok önemli. Şimdi klinikte çalışacak personeli çekmek değil tek sorun, onları tutmak da önemli bir sorun. Yani akademik birtakım koşullar istiyorsak, o zaman akademik koşullara karşılık gelecek bir durum yaratmamız gerekiyor ve profesyonel sorumluluklarımızı da arka plana itmememiz gerekiyor. Bunun dışında sorulması gereken soru: Genel bir klinik mi olacak, uzmanlaşmış bir klinik mi olacak? Bu da ihtiyacınıza bağlı, bulunduğunuz coğrafi konuma bağlı. Yani en önemli, en gündemde olan ve ele alınması gereken sorunlar ne ülkenizde ya da bölgenizde? Hangi hizmetleri acilen vermeniz gerekiyor? Yine aynı şekilde hukuk mesleğiyle ilişkileriniz, adalete erişim...

Türkiye'nin şöyle bir avantajı var: Siz adalete erişim mi yoksa klinik hukuk eğitimi mi tartışmasına hiç girmeden ikisini birden gerçekleştirebilirsiniz. Şimdi literatüre baktığımız zaman kurallarla belirlenmiş tek bir seçenek olmadığını görüyoruz. Eğer bir fark yaratmak istiyorsak, öğrenciler için bir fark yaratmak istiyorsak o zaman böyle bir görevimiz var. Literatürde tek bir yol yok. O zaman bu yöntemi nasıl uygulayacağız? Yani küçük başlayın, küçük bir kursla başlayın. O kursun bünyesinde yaratıcı yöntemler geliştirin, becerilerin geliştirilmesine odaklanın. Mesela ikili gruplar hâlinde çalışıyor öğrenciler bizde. İkili gruplar hâlinde çalışmaya başlıyorlar, daha sonra büyük firmalarda çalışmaya başlıyorlar. Şimdi klinik hukuk eğitiminin dinamik bir süreç olduğundan bahsediyoruz. Zorluklarla karşı karşıya kalıyor öğrenciler ama bugün artık diyoruz ki: "Bu zorlukları azaltalım. Problemleri büyüteçle bakmak yerine fırsatlara odaklanalım." Ama ilk yapmamız gereken şey hedef belirlemek. Ne istiyoruz? Öğrenciler için hedefimiz ne, müvekkillerimiz için hedefimiz ne ve bu hedeflere ulaşmak için ne yapmamız gerekiyor?

Son olarak da değerlendirme. Çünkü akademik bir ortamdaysak tabii ki değerlendirme yapmamız gerekiyor ve bir metodoloji, bir yöntem kullanıyorsak bu yöntem işe yaramış mı yaramamış mı diye en nihayetinde bir değerlendirme yapmamız gerekiyor.

Çok teşekkürler.

BAŞKAN – Daven Dass'a teşekkür ediyoruz.

Bugünün son konuşması Jose Garcia'nın ya da bizim aramızdaki adıyla Pepe'nin. Pepe, biraz da Metallica'nın önemli bir albümünü çağrıştıran başlığıyla "Herkes için adalet; avukatlar ve hükûmet için yol gösterici çalışmalar" konusunda bir sunum yapacak.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Valencia Adalet Bölümü Demokratik Reformlar ve Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü) – Çok teşekkür ediyorum. Duyamadım kulaklığım olmadığı için ne söylediğinizi ama insanlar gülüyordu, hoş bir tanıtım olsa gerek.

Şimdi son konuşmacıyım ama umarım en kötüsü ya da en önemsizi olmaz konuşmaların.

Şimdi şunu söylemek istiyorum: Dedim ya daha önce, önceden üniversitedeydim, şimdi ise hükûmet adına çalışıyorum. Üniversitede ders verdiğim dönemde hukuk felsefesi dersi veriyordum. Adalet Bakanı bunun ne kadar önemli olduğunu söyledi. Ben de bu konuyla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Ders verdiğim dönemlerde -sizin için de geçerlidir, hani hukuk felsefesi aldığınız dönemleri düşünün- hukuk felsefesi dersleri okuldayken hep sıkıcıdır. Yani en kuramsal derstir, değil mi? Aslında öyle değil. Bakın, ben de iyi bir örnek. Ben, sanırım kendi üniversitemde hep kuramsal diye değerlendirilse bile benim uzmanlık alanım, kliniği ilk açan veya diğer aktif öğrenme metodolojilerini ilk başlatan kişiyim. Yani uygulamalı da olabiliyor hukuk felsefesi, bunun bir örneğiyim ben. Bu çerçevede, içinde yaşadığımız toplumun ihtiyaçlarını tespit edebilecek bir alan olduğunu düşünüyorum. Biz mesela kliniği kurmadan önce kendi okulumuzda değişik sivil toplum kuruluşlarına, değişik kurumlara “Ne gibi hukuki ihtiyaçlarınız var?” diye sorduk. Sosyal yardımdan bahsetmiyorum, “Hukuki ihtiyaçlarınız nelerdir?” dedik. Şimdi bu ihtiyaçları tespit ettiğiniz zaman bir projeyi başlatabilirsiniz. Ben bunu yaptım geçtiğimiz yıl. Bir dönem İtalya’da ders verdim. Orada öğrencilere “Gidin derneklere, diğer sivil toplum örgütlerine, ‘Torino kentinde ne gibi bir hukuki ihtiyaç var?’ diye tespit edin.” dedim ve beş ayrı klinik projesi başlatıldı orada.

Daha önce kamu yararına çalışmadan bahsedildi. Filip anlattı bunları bize. Şimdi hükûmet açısından artık pozisyonum değiştiği için neler olduğunu da sizlere aktarabileceğimi düşünüyorum. Adalete erişim hakkı -fikri demiyorum, hakkı- için ne yapabiliriz? Benim rolüm şu anda artık bu burada. Adalete erişim sorunları ilk ele alacağımız sorunlar arasında. Hem bireylerin hem değişik toplulukların adalete erişimle ilgili sıkıntıları var. Niye? Çünkü haklarını bilmiyorlar veya bilseler bile adalet sistemlerine nasıl erişeceklerini bilmiyorlar. İkinci olarak da, her ülkede geçerli olan bir şey var, benim ülkemde de durum böyle. Bunlar temel haklar olmakla beraber artık daha az korunan haklar, çünkü devletlerin giderek daha az parası var adli yardıma ayırabileceği. Ve bir yandan da temel hak diyoruz bunlara. Şimdi, aynı zamanda da zorunlu olmamakla beraber avukatların

aslında kamu yararına çalışma, gönüllü çalışma fırsatları var. Farklı nedenleri olabilir ama çoğu avukat bunu şu açıdan tercih ediyor. Diyorlar ki: “İçinde bulunduğumuz topluma katkıda bulunmalıyız. Bu etik bir sorumluluk.”

Hukuki ihtiyaçları bulunan kişilere ücretsiz hukuki hizmetlerin verilmesiyle ilgili olarak bir şeyler söylemek istiyorum. Bu anlamda, öncelikle arkadaşlarımin da bahsettiği, masrafları devlet tarafından karşılanan hukuki yardım programları var. Her ülkede farklı düzenleniyor bu. Ama bunun çok detayına girmeyeceğim şimdi. Ama bu gönüllü çalışma değil, ikisi ayrı şeyler. Mesela bizim ülkemizde adli yardım sisteminde avukatlar burada yaptıkları mesai karşılığı bir ücret alıyorlar. Öte yandan birtakım merkezler veyahut sivil toplum kuruluşları, paraları devletten geliyor olabilir ya da bir vakıf olabilirler, onlar hukuki danışmanlık veriyor olabilirler, oradaki avukatlar da gönüllü çalışıyor değildir. Bunların dışında üçüncü bir kategoridir pro bono, gönüllü veyahut kamu yararına hizmetler.

Bireysel avukatlar veya hukuk firmaları böyle hizmetler verebilirler. Ya da takas evleri -ondan bahsettik daha önce- onlar bu hizmeti verebilirler veya bazen barolar bu takas evi gibi çalışırlar ve onlar bu türden hizmetler verebilirler. Biz İspanya’da en azından benim bölgemde bütün bu olanaklara sahip değiliz, bunların bir kısmına sahibiz.

Adaletle erişimle ilgili olarak ne yapıyoruz, ben onu anlatmaya çalışacağım şimdi. Ben hukuk kliniği eğitimi kökenli olduğum için klinikleri burada adaletle erişim sisteminin neresine yerleştirebilirim diye düşünüyorum. Bir de tabii hukuk felsefecisiyim. Şimdi Rudolf Von Jhering’den alıntı yapmak istiyorum: “Hukuk için savaşmak haklar için savaşmaktır.” diyor. Peki bunu uygulamaya nasıl sokarız? Teorik değil de, uygulamada ne yaparız? Avukatlar açısından neler yapılabilir, biraz bunlardan bahsedeceğim. Üniversiteler, sivil toplum kuruluşları vesaire, onlardan bahsetmeyeceğim. Birleşmiş Milletler’in bize söylediği bir şeyden bahsedeceğim. Bağlayıcı bir belge değil, ama yine de önemli bir belge bu; yani 2012 tarihli, “Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişim Konusundaki İlkeler ve Rehber Kurallar” diye bir belge. Bu belgeye baktığımız zaman baroların, devletlerin ve avukatların birlikte çalışması gerektiği söyleniyor. Çünkü hepimiz, arkadaşlarımin da söylediği gibi,

bu sistemin unsurlarıyız. Hepimizin sorumluluğu var, tek bir tarafın sorumluluğu değil. Hepimiz de gidip kendi görevimizi bulmalıyız. Şimdi bilgi verebilirsiniz, tavsiye verebilirsiniz, başka tür hizmet verebilirsiniz, pek çok farklı olanak var ama -dediğim gibi- adalete erişim sadece hükümetlerin sorumluluğu değildir.

Adalete erişimden bahsederken aslında değişik dalgalar olduğunu söylemeliyiz. İlk dalga ekonomik açıdan dezavantajlı kişilerin ceza davalarında ücretsiz olarak hukuki temsil hakkının bulunması. Zamanında bu değişti ve daha geniş alanlarda adli yardım verilmeye başlandı. Sadece avukatlar değil, aynı zamanda paydaşlar da ikinci dalgada bu konuda faaliyet göstermeye başladılar. Bu arada birinci dalga kesilmiş değil, birinci dalga devam ediyor, ikinci dalgada başka kurumlar da devreye giriyor. Üçüncü dalgada ise hukuk klinikleri de devreye giriyor. Ben birazdan bu konuya daha çok gireceğim.

Bazı ülkelerde artık hukuk kliniklerini adalete erişim konusunda nasıl kullanabiliriz, bunu daha çok tartışmaya başladık. Ama genel olarak adaletin daha alternatif şekillerde de tecelli edebileceğini düşünüyoruz, sadece mahkemede olmuyor. Aynı zamanda bilgi vermek de adalete erişimin bir parçasıdır. İtibarını iade etmek de bunun bir parçasıdır. Ve pek çok örnek verebiliriz, bunların hepsi adalet. Bu anlamda, yeni usuller ortaya çıktı. Mesela uzlaşma bunlardan bir tanesi. Yani kurumsal bir süreçte çözülmek zorunda değil ihtilaflar, başka aktörler de devreye girebiliyor; artık sadece hukukçuların da olmasına gerek yok, bunların hepsi adalete erişimin parçaları.

Avukatların farklı türleri var. Bunlar; klasik avukatlar, bilge avukatlar, pek çok becerileri olan. Bazen onların becerilerine ihtiyacımız var. Bunun dışında başka tür avukatlar da var, onların becerileri ise kendilerine yarayan türde. Şimdi bütün bu farklı becerileri nasıl diğer insanlara yayabiliriz? Özellikle de kurumsal adli yardım sisteminin parçası olmayan ya da bu adli yardım sistemleri tarafından kapsanmayan alanlarda hukuki yardımı nasıl ücretsiz sunabiliriz? Mesela pek çok ülkede cezaevlerinde bulunanlar adli yardım sistemlerinden yararlanamıyorlar ya da toplumsal cinsiyet şiddetine uğramış olanlar adli yardım sisteminden yararlanamıyorlar. Şu

hâlde işte bulunduğumuz topluluğun, toplumun ihtiyaçlarına göre bir şeyler yapmaya karar vermeliyiz.

Filip Czernicki zaten bu kamu yararına çalışan takas evlerinin nasıl işlediğinden bahsetti. Talebi alıyorlar, mevcut kaynaklarla bunları eşleştiriyorlar. O anlamda bir takas evi (pro bono merkezler) diye geçiyor bunlar. Ben üniversitede çalıştığım dönemde barolara gittim, bakın, böyle bir şey var dedim, hiç anlamadılar, “Ya bu nedir?” dediler, “Bir takas bürosu ne işe yarar ?” diye düşündüler ama şimdi hükûmeti temsil ettiğim için böyle bir şeyden bahsettiğimde “Aa mükemmel fikir, hadi yapalım.” diyorlar. Daha önce olduğu gibi. Siz pozisyonunuzu değiştiriyorsunuz, birdenbire bir şeyler işlemeye başlıyor, enteresan.

Bu kamu yararına çalışma meselesi aslında ihtiyaç sahiplerini adalet kaynaklarıyla bir araya getirmek. Nasıl yapılıyor bu takas evlerinde bu işler? Hukuk klinikleri de takas evi gibi işleyebilirler. İhtiyaçlarımız şurada; sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaçları var, bireylerin ihtiyaçları var ve bir de grupların ihtiyaçları var. Şu hâlde her bir takas bürosunun kendi bulunduğu ülkedeki ihtiyaçları tespit etmesi lazım. Bu talepleri alıyor takas bürosu. Bu isterseniz üniversitede olabilir, isterseniz baroda açılmış olabilir veyahut bir grup avukatın oluşturduğu bir sistem olabilir, hiç fark etmez. Bizim ülkemizde bunu üniversitedeki hukuk kliniğinde açmak mantıklıydı. Valencia Bölgesi’ndeki tek klinik Valencia Üniversitesinde. Burada mekân da var, bütçe de var, zaten bu alanda çalışan insanlar var. Önceden yaptıkları iş tanınmıyordu, şimdi tanınır hâle geldi. Bir de potansiyelleri var, nötr, tarafsız üniversiteler. Ama baroların da üniversiteyi tanınması gerekiyor. Çünkü bu hizmeti asıl olarak barodan alacak. Dediğim gibi, bu takas evi ya da pro bono merkezi, ihtiyaç sahiplerini sağ sütunda görülen barolar, avukatlar veya hukuk klinikleriyle eşleştiriyor. Ve birey olarak veyahut bir hukuk firması olarak ya da bir yerel baro olarak bu alanda hizmet sunabileceğinizi belirtiyorsunuz ve arz ile talep eşleştiriliyor. Ve bunun dışında başka bölgelerden de destek alabiliyoruz, o yüzden burada “farklı barolar” yazıyorum. Ama bütün bunların yapılması için hükûmetin desteğine ihtiyacımız var. Niye? Çünkü bu farklı taraflara “Bizim böyle bir yetkimiz var, böyle bir çalışma yapmamız tanınıyor hükûmet tarafından ve biz bu ihtiyaçları tespit ettik, siz de onaylıyorsanız diğer taraflara beraber

aktaralım.” diyoruz. Öncelikle insanlara gönüllü çalışma, kamu yararına çalışma nedir, bunu anlatıyoruz, bunun standartlarını anlatıyoruz ve kimlerin müvekkil olarak kabul edileceğini beraber tespit ediyoruz ve bu taraftakilerin de sorumluluklarını belirliyoruz. Çok kolay gibi görünüyor. Ve bu adli yardım sisteminin tamamlayıcısı, onun ikamesi değil. Bunu anlamak da çok önemli. Bizler sadece adli yardım sisteminde kapsanmayan türde davaları alıyoruz ve işte “herkes için adalet” dediğiniz zaman o “herkes” herkesi kapsamıyor her zaman, biz de işte o kapsanmayanlara bakıyoruz ki, gerçekten herkes için adalet olsun diyoruz.

Önemli olan, dediğim gibi -arkada yatan figür- herkese adaletin gerçek anlamda eriştirilmesi. Adli yardımda kurumsal sistemin dışındakilere erişilmesi.

Bütün bu söylediklerimin daha detaylı versiyonunu İngilizce olarak çevrimiçi bu kılavuzda bulabilirsiniz. <http://www.pilnet.org>; <http://www.probonoforum.org> adreslerindeki web sitelerini ziyaret edebilirsiniz bunun için. Orada bizim sistemimizin bütün gereklerini, tanımlarını bulabilirsiniz.

Bizde hükûmet tarafından bu destekleniyor ama bu farklı şekillerde yapılabilir. Yani başka yöntemleri de var elbette. Biz üniversitedeki hukuk kliniğini böyle kullanmaya karar verdik.

Çok teşekkürler, sağ olun.

BAŞKAN – Evet, sevgili Pepe’ye teşekkür ediyoruz.

Hemen soru-cevap kısmına geçiyoruz.

Kendinizi, kurumunuzu tanıtıp, soruyu kime yönelttiğinizi de belirtirseniz zannediyorum işimiz kolaylaşır.

Buyurun.

AV. ŞENOL KARAASLAN (İzmir Barosu) – Son konuşmacıya bir sorum olacak. Şimdi adli yardım kapsamında kalmayacak işlerden bahsetti. Şimdi bizdeki sistemde adli yardım, yoksulluk ve hukuki yardım kavramının birlikte oluşmasıyla birlikte verilebilen bir sistem. Bir de yine Ceza Muhakemesi Kanunu’nda verilebilen bir sistem. Yabancılar

Kanunu'nda da mülteciler için bununla ilgili yine kurgulanmış bir sistem var. Avukatlık Kanunu'na burada da atıf var. Şimdi bizde aslında geniş bir adli yardım sistemi olmasına rağmen işleyişle ilgili çokça sorunlar var. O başka bir tartışma ama öğrenmek istediğim şey şu: Yani “adli yardım kapsamında kalmayacak işler” derken bunları nasıl sıralıyorsunuz ya da hangi işler adli yardım kapsamında kalmıyor sizin örneğinizde?

Teşekkürler.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Valencia Adalet Bölümü Demokratik Reformlar ve Kamu Hürriyetleri Genel Müdürü) – Şimdi, adli yardım sisteminin dışında olan birtakım vakalar var. Mesela İspanya sisteminde diyelim ki bir idari süreçten, bir prosedürden geçmeniz gerekiyor, paranız var ama engellisiniz ve pek çok sorunuz var bu iş için yani desteğe ihtiyacınız var. Bu mesela adli yardım sisteminin dışındadır yani paranız var ama desteğe ihtiyacınız var. Yani birilerinin size danışmanlık yapması gerekiyor. İdari bir prosedür bu arada bu. Bir mahkemede görülen bir davadan bahsetmiyoruz, idari birtakım prosedürleri gerçekleştirmek için desteğe ihtiyacınız var.

Bir başka örnek ne olabilir? Mülteciler. Mesela İspanya'da bir merkezde ya da kampta bulunan kişilerin, mültecilerin böyle bir hakkı yok. Ancak, sınır dışı edilirlerse böyle bir hakları var. Ama sınır dışı edilmeden önceki prosedürler adli yardıma tabi değil, o kapsamda yer almıyor. Gene, cezaevindeyseniz adli yardım alamıyorsunuz. Yani adli yardım sistemi evrensel bir sistem değil. Ben açıkçası adalete erişmek istiyorsak bu vakaların da dâhil edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Mesela baroların da kapsama aldığı konular değil bunlar. Devlet bu yardımı vermiyor. Peki kim verecek bu hizmeti o zaman? Yani adalete erişimin bu alanlarında kim hizmet verecek? Ben diyorum ki: Başka imkânlar da sağlanabilir. Çünkü üniversitelerin çok büyük bir potansiyeli var bu konuyla ilgili.

İkincisi; avukatlar gibi bir potansiyelimiz var. Yani bunun için, bu vakalar ve bu davalar için vakit ayırmaya gönüllü avukatlar var. Para almayacaklar bu işlerden. O yüzden, ülkeden ülkeye değişebilir bunlar ama pek çok konu olduğunu düşünüyorum adli yardım kapsamının dışında kalabilen.

BAŞKAN – Buyurun.

AV. TURGAY ŞAHİN (Afyon Barosu) – Şimdi benim sunumlardan edindiğim şey, Türkiye’de aslında son derece iyi bir adli yardım sistemi var. Aslında hemen hemen hiçbir şey adli yardım kapsamının dışında kalmıyor. Yani biz barolar olarak gerek ceza yargılamasında gerekse bunun dışındaki tüm talepleri yerine getiriyoruz. Hatta ceza yargılamasında kişinin maddi ihtiyacı olmasa bile, sadece talep etmesi hâlinde en geç birkaç saat içinde ona bir avukat temin ediyoruz ve temsil edilmesini sağlıyoruz. Yani bu anlamda ülkemizde bu eksikliği tamamlamak anlamında bir hukuk kliniği uygulamasının çok gereği olmadığı anlaşılıyor bu yönüyle.

Ayrıca, burada Barolar Birliği temsilcisi aramızdan ayrıldığı için cezalandırma korkusu olmadan söyleyeyim. Aslında bu bir disiplin cezasını gerektiriyor, ama hiçbir avukat danışma konusunda ücret almıyor diyebiliriz. Ülkemizde yaygın olarak danışma saatlerce, üstelik çok detaylı olarak ücretsiz veriliyor. Şimdi bu konuda hukuk kliniği uygulamalarının yerleştirilmesi açısından bambaşka bir bakış açısı gerekiyor. Adli yardım hizmetlerinin tamamlanması bu anlamda çok ihtiyaç gözükmüyor ama sadece pro bono hizmetler konusunda bir çalışma yok. Yani ücretsiz verdiğimiz danışma hizmetleri dışında bu konuda devletin desteği gerçekten tam. Biz Afyon Barosu olarak bize gelen bütçeyi henüz bitiremedik, onu söyleyeyim. Yani fazlasıyla geliyor. Şimdi sadece hayır hizmetleri kapsamında, manevi tatmin anlamında belki, bu hizmetlerin verilmesi hukuk kliniği uygulaması kapsamında olacak mı? Yani bu pratik bir şey mi ve çok gerekli mi? Bunu aslında tüm konuklarımıza, tüm sunum yapanlara sormak istiyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Buyurun.

DAVEN DASS (Uygulama Yöneticisi, Avukat, Okutman, Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg Hukuk Fakültesi) – Şimdi ilk görüşme dediniz. Yani o pro bono değil. “Para almıyoruz.” dediniz ama o da pro bono değil. Çünkü o noktadan sonra eğer bir müşteri beklentiniz varsa, bir para kazanma beklentiniz varsa ona pro bono denilmez zaten.

Şimdi kliniğe ihtiyacınız var, pro bono çalışmaya ihtiyacınız var. Neden? Çünkü bizim çok fazla işimiz var ve bunu yönetmek için buna da ihtiyacımız var klinikler olarak. Yani siz, eminim, baroyla görüştüğünüzde, başkalarıyla görüştüğünüzde karşılanmayan birtakım ihtiyaçları mutlaka tespit edeceksinizdir diye düşünüyorum.

Çok önemli bir soru bu. Çok önemli olmasının nedeni de, benim aslında sunumumda bahsettiğim konulardan bir tanesi. Adalete erişim ile hukuk klinikleri arasındaki ilişki. Müvekkil odaklı yaklaşım aslında hukuk klinikleriyle ilişkilendirilebilen bir eğitim metodolojisidir. Ve müvekkilin ihtiyacından yola çıkarak bir klinikten bahsetmiyoruz. Yani şöyle: Gerçek müvekkil modeli yöntemlerden bir tanesidir sadece ve öğrenme çoğunlukla gerçek müvekkille olur ama mutlaka gerçek müvekkil olmak zorunda da değildir, simülasyonla da olabilir.

DR. FILIP CZERNICKI (Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı)

– Ben Daven’in söylediklerine katılıyorum. Belki sabah oturumunda -hatırlıyorsunuzdur- size birtakım veriler verdim, bazı rakamlar paylaştım Polonya’daki hukuk klinikleriyle ilgili. Mesela dekanlara da benzer sunumlar yapıyorum ben ve diyorum ki: “Bu bir rekabet değil.” Yani “Kaç tane görüş verdik?” meselesinden bahsetmiyoruz. “Kaç görüş verdik, kaç davaya destek verdik?” değil bu, bu yöntemin yerleştirilmesi meselesi. Yani sizin üniversiteniz bünyesindeki hukuk kliniklerinde kullandığınız hukuk metodolojisi burada dikkate almamız gereken şey. Şimdi tabii ki hukuk klinikleri kamu yararına bir hizmet veriyor ve aynı zamanda sosyal sorumluluk hissini geliştiriyor, tabii ki bunu yapıyor. Ve bu anlamda ben şunun önemli olduğunu düşünüyorum. Bir yandan bu amaca da hizmet etmek gerekiyor. Yani hukuk kliniği sadece simülasyon yapılan, eğitim verilen bir yer değil, aynı zamanda kamu yararına hizmet verilen bir yer. Ama siz mesela çok az dava alsanız bile, çok az vakaya baksanız bile yani “Devlet sistemi çok iyi işliyor ve bizim aslında buna ihtiyacımız yok.” diyorsunuz. Çok az davaya baksanız dahi bizim aslında odaklanmamız gereken kısım ve en önemli kısım eğitim kısmı.

PROF. LEAH WORTHAM (Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi Hukuk Profesörü) – Ben de benzer bir şey söylemek istiyorum.

Bir yandan yetersiz hizmet alan kişilere adli yardım sağlanmasına ve diğer yandan hukuk eğitiminde iyileştirme yapmaya ihtiyaç duymayan hiçbir ülkeyle henüz karşılaşmadım. Burada Filip ve Daven'in de söylediği gibi, öğrencilerin öğrenmesi gereken şeyler var. Yani mesleklerinin bir sonraki aşamasına geçmeden önce mutlaka edinmeleri gereken beceriler var. Bu toplantı barolar, hukuk fakülteleri ve bakanlıktan insanları bir araya getirmek konusunda harika bir iş çıkarıyor. Hep birlikte bir araya toplanıp, şu an itibariyle karşılanmayan müvekkil ihtiyaçları ile bunların eğitsel değerini göz önünde bulundurarak hangi dava türlerinin kabul edilmesinin daha önemli olduğunu tartışabiliyorsunuz. Mesela diyelim ki bu davalar üzerine çalışan avukatlar belki hissiyat olarak daha fazla pro bono çalışmak istiyorlar ama ekonomik nedenlerden dolayı yapamıyorlar. O zaman daha fazla öğrenciyi devreye sokarsınız. Gene sivil toplum örgütleri belki vermek istedikleri hizmetleri istedikleri gibi veremiyor olabilir. Ya da belli bir ülke ya da yerel bölge, hangi ihtiyaçların karşılanmadığı tespit ederek bir yandan bu ihtiyaçları karşılarken, diğer yandan öğrencilere değerli bir eğitim imkanı sunacak klinik programların nasıl şekillenmesi gerektiğini değerlendirebilir. Bunların cevabı tabii ki her ülkede aynı olmayacaktır.

Adli yardım sistemimiz birtakım hizmetleri veriyorsa ve çok kapsamlıysa harika. Ama her şeye rağmen, ihtiyaç duydukları hizmetleri yine de alamayan bazı kişiler olduğunu söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Baro, hukuk fakülteleri ve yargı bir araya gelerek ne gibi eksiklikler olduğu konusunda birlikte akıl yürütebilir ve bir klinik programının nasıl bir yandan bu eksiklikleri giderirken, diğer yandan öğrenciler için değerli bir hukuk eğitimi imkanı tanıyacağı konusunu tartışabilirler.

PROF. RICHARD GRIMES (York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Klinik Programları Müdürü) – Ben de meslektaşlarımla söylediğine katılıyorum. Bir şey daha eklemek isterim. Hukuk kliniği kazan/kazan çözümü sunar. Gerçekten de bu ülkede karşılanmayan bir ihtiyaç varsa -yani çok saygı duymakla beraber şüphe de duyuyorum bir yandan, her şey karşılanıyor olamaz- o zaman simülasyon kullanabilirsiniz. Çünkü klinikler simülasyon çalışmaları, sanal çalışmalar sayesinde bu eğitim hizmetini yerine getirebilir. Ama eğer ihtiyaç varsa -ki, olduğunu tahmin ediyorum-

o zaman barolar ile hukuk fakülteleri, bakanlıklar ile sivil toplum örgütleri arasındaki iş birliği son derece önemli. Çünkü kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlayacaktır.

Ben bir ilave daha yapmak istiyorum. Ben hep eleştirilirim yani “Bardak yarı boş.” derim çünkü, hep boş tarafını görürüm. Bu noktada özel avukatların yükünü bir yandan azaltırken bir yandan da öğrenci açısından bunun ne gibi faydalar sağlayabileceğini düşünürüm. Yani siz bir öğrenciyi bir hukuk firmasının bünyesinde hizmet vermek için donatırsanız, o zaman çok daha net bir şekilde bu süreci deneyimleme şansına sahip olur.

KATILIMCI – Avukatlar açısından çok nazik bir konuyu konuştuğumuzu sanıyorum. İnşallah ben doğru cümleler kurarım, tercümanlarımız da doğru tercüme eder. Çünkü bu başlık çok kritik bir başlık bizim açımızdan.

Bir kere şunu baştan tespit etmek istiyorum. Fakültelerdeki eğitim açısından bunun koşul olduğunu, şart olduğunu biliyorum, anlıyorum, destekliyorum, orada hiçbir sıkıntımız söz konusu değil. Biz barolar olarak staj eğitim merkezlerine özellikle gelen yeni meslektaşlarımıza baktığımızda ne büyük eksiklikler içerisinde olduklarını gözlemlediğimiz için fakültelerdeki her ileri adıma -ama bunu ileri adımın ötesinde bir değerlendirme içinde söylüyorum- ihtiyacımız var. Bu anlamda lütfen bundan sonra söyleyeceklerimi eğitime yönelik bir eleştiri olarak algılamayın, eğitime getirilmiş bir eleştiri söz konusu değildir.

Bütün konuşmacılarda bir ortak değerlendirme, bir kabul var. Devlet, adli yardım gibi ya da bizdeki örnekleriyle zorunlu müdafilik gibi başka örneklerle artık yavaş yavaş yardım yapmaktan elini çekmeye başladı. Evet, bu bütün dünyada böyle, yaygınlaşmaya başladı. Bunun yerini yavaş yavaş adına “sosyal sorumluluk” dediğimiz biraz da kendimizi rahatlatığımız bir sorumluluk almaya başladı. Benim yaşımda insanlar burada çok az. Başka şey öğrendiler mi? Bilmiyorum. Bu “devlet” dediğiniz aygıt sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve adaleti sağlar. Devlet aslında bunlar için vardır, devlet bunların varlık sebebidir. Sonra tarihsel süreçte de anladık, giderek devletin küçülmesi kavramları ortaya çıktı. Bir değerlendirir misiniz? Bir şeylerden kaçıyor muyuz acaba? Yani devlet bu tür sosyal

sorumluluk içerisinde kendisini, kendi varlık nedenini görmekten kaçıyor mu? Ondan kaçarak, adına “sosyal sorumluluk” diyerek başka bir yerde kendimize başka bir cephe mi oluşturuyoruz, bir tahkimat mı yapıyoruz acaba? Böyle bakılabilir mi? Bunun yükünü avukata yüklemek, avukat üzerinden yapmak ne kadar doğrudur, ne kadar anlatılanlar çerçevesinde metodolojiktir ya da öyle bakılabilir mi diye bir genel değerlendirmeyi sunmak istiyorum.

Sabahki oturumda da konuşulmuştu, staj eğitimiyle ilgili çok ciddi sıkıntılarımızın olduğu. Bilmiyorum, söylersem şaşırırsınız? Mesela biz İstanbul Barosu olarak 2015 yılı içerisinde, 3.666 stajyeri avukat yaptık. Böyle bir yer var mı dünyada? Biliyor musunuz? Ya da böyle bir şey olabilir mi, böyle bir rakam söz konusu olabilir mi? Yani üniversitelerde hukuk fakültesi açılırken ya da üniversiteler açılırken bu dikkati göstermeyen bir devlet yapılanmasının ya da adalete erişimi sağlamak adına adli yardımlara komik rakamlar -bilmeyenler için söylüyorum- veren bir devlet aygıtının bu çerçeve içerisinde böyle bir yaklaşımı sergilemekteki haklılığını nasıl değerlendireceğiz? Bir sürü hukuk fakültesi açıp, üstelik yardımcı doçentlerle verdikleri eğitimlerle insanları “Alın size avukat.” diye yollayabilen ya da “verin buna 80 saat-100 saat eğitim, hadi avukat yapın.” diyebilen bir algı içerisinden nasıl çıkacağız? Yani bu onun alternatifi niye olamıyor? Niye onları konuşarak belli bir yere gelemiyoruz? Biz “Staj eğitimde hukuk klinikleri kavramının ve onun içeriğinin acaba 120 saatlik bir eğitimle staj eğitiminin eğitim metodolojisi olabilir mi?”yi tartışıyoruz şimdi. Hukuk kliniklerine bir de böyle bakıyoruz. Çünkü bildiğim kadarıyla, Türkiye’de beş veya altı üniversitede hukuk klinikleri var veya daha fazlasının en azından sesi gelmiyor. Bunun dışında kalanlardan bu eğitimden geçmemiş olanlar geldiklerine göre acaba o metodolojiyi staj eğitiminde -bize göre 120 saat gibi bir tablo söz konusu- metodolojik olarak kullanabilir miyiz? Mesela fakültelerde tam da böyle simülasyon, gelir mi? Tam bilmiyorum. Mesela pratik eğitimler yapardık. O, bu anlamda tam da hukuk kliniği midir? Çok iyi bilmiyorum ama mesela bunları çoğaltmak mümkün müdür? Yani simülasyonu doğrudan doğruya staj eğitimde yapabilmek mümkün müdür ya da işte staj eğitimini baro bünyesinin dışına çıkarmak mümkün müdür? Bunları gerçekleştirmeye çalışıyoruz.

“Bunu başarabilir miyiz?” konusunu da sormak istiyorum. Yani 120 saatlik bir ders planlıyoruz, bazen onu 80 saate indiriyoruz anlatmaya çalıştığım nedenlerle.

Çok teşekkür ederim.

DR. FILIP CZERNICKI (Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı) –

Ben başlayayım isterseniz, başka arkadaşlarım devam edebilir belki.

Şimdi söylemek istediğinizi doğru anladığıma emin değilim ama şimdi anlattığınızdan şunu anlıyorum. Polonya’da yakın zamanda yaşadığımız bir örnek var. Ben hukuk okurken, 90’lı yıllarda sistem şöyleydi: Bir teorik derslerimiz vardı hukuk fakültesinde, bir de staj vardı, o staj bizi baro sınavına hazırlardı. Ama staja girmek için de bir sınavdan geçmemiz gerekirdi. Staja girmek çok zordu. Ben denemedim bile açıkçası, çünkü biliyordum geçmeyeceğimi. İkinci problem de şuydu: Çok sınırlı sayıda insan zaten staja alınıyordu. Daha sonra sistem değişti ve staj neredeyse açık hâlâ getirildi. Yani hâlâ bir sınav var ama bu bir devlet sınavı yani baro yapmıyor artık bu sınavı. O yüzden de, lisanslı avukat sayısı Varşova’da on katına çıktı. Yılda yüz hukuk fakültesi mezununu almak yerine... Yani şöyle söyleyeyim: Biz yaklaşık bin kişi mezun olmuştuk, yüz kişi girmişti staja. Ama Varşova Üniversitesinden bahsediyorum, birkaç üniversite daha var Varşova’da. Tahmin edebilirsiniz ne kadar zor bir süreç olduğunu. Bugün baktığımızda ne görüyoruz? Varşova Barosu binin üzerinde avukatı staja alıyor. Şimdi size gösterdiğim rakamları hatırlarsınız belki. Bundan birkaç sene önce bizim hizmet verdiğimiz müvekkil sayısı düşmeye başladı. Ben de “Kliniklere ne oluyor?” diye sordum. Büyük ihtimalle şöyle bir şey oluyor: Bugün artık o kadar çok sayıda nitelikli ve lisanslı avukat var ki, ücretler de düşmeye başladı. O yüzden hizmetler daha erişilebilir hâlâ geldi bir yandan da. Çünkü binlerce avukat var artık binlerce. Yani Varşova’da bile sürekli böyle broşürler bulursunuz arabanın camına iştirilmiş: İşte “Buyurun gelin, adresimiz şu, 10 dolara sizinle görüşme yapabiliriz.” diye. Tabii şimdi bunun kalitesi ne olacak, ondan tereddüt ediyorum ama tam anlamıyla bu oluyor şu anda. Ve bu olduğu için de bugün artık stajın kalitesi... Geçmişte çok daha az sayıda insan staj yapıyordu, daha pratiğe yönelik bir eğitim veriliyordu. Bir patronunuz olurdu, daha yaşça

büyük, tecrübeli bir avukat size yardımcı olurdu ve mesleğe girişinizi kolaylaştırırdı, size destek verirdi. Şimdi bugün binlerce stajyer varken bu insanların staj süresinde pratiğe yönelik çalışmalar yapmanızı sağlamak mümkün değil. O yüzden de klinikler çok değerli hâle geldi. Baro Başkanı da bana bunu söyledi. Yani klinikler sayesinde, klinik eğitimi alan avukatlar sayesinde daha iyi eğitim alabiliyoruz. Çünkü klinikten çıkanlar staj yapmaya başladıklarında hâlihazırda birtakım becerileri edinmiş oluyorlar ve zaten staj eğitimi sırasında hukuk firmalarının o staj eğitimi sürecinde edinmelerinin mümkün olmadığı birtakım beceriler kazanıyorlar. Yani bir avukat yetiştirmek için zorunlu bir eğitim olduğunu düşünüyorum. Gelecekte ne yaptığınız önemli değil bir hukukçu olarak ama her halükarda temel becerilere ihtiyacınız var. Bir de, hukuk fakültesinde bu becerileri daha iyi edinebilerseniz daha sonra baro sınavı sonrasında daha iyi bir avukat olabilirsiniz.

KONUŞMACI – Ben Filip’in söylediklerine bir ilavede bulunmak istiyorum. Polonya aslında sizin söylediklerinizi çok güzel yansıtan örneklerden bir tanesi. Mesela Marsa Brotska, Filip’in meslektaşlarından bir tanesi. Daha etkileşimli eğitim yöntemleri öğretmek üzere baro tarafından işe alınmıştı staj sırasında. Çok zor, bir yandan avukatlar çok iyi eğitmenler çünkü pratik deneyimleri var ama öte yandan da zamanları yok. Yani materyal geliştirecek zamanları yok, müfredat geliştirecek zamanları yok. O yüzden de çok iyi bir ortaklık olacağını düşünüyorum. Tam zamanlı eğitmenlerin avukatlarla çalışması sonucunda daha iyi bir hizmet verebileceğini düşünüyorum. Çünkü eninde sonunda bizim amacımız daha iyi eğitim almış kişilerin müvekkillere daha iyi hizmet vermesi. Genel amacımız bu ve sormamız gereken soru da bu amaç doğrultusunda birlikte nasıl verimli bir şekilde çalışabiliriz.

PROF. RICHARD GRIMES (York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Klinik Programları Müdürü) – Şimdi ben Türkiye için konuşamam, öyle bir yeterliliğim yok, öyle bir bilgim yok ama -bizim bir politikamız vardı, hatırlarsınız belki, Margaret Thatcher adı, şimdi politika yapmaya çalışmıyorum ama- Margaret Thatcher şöyle bir karar verdi. Bu arada tek kişilik bir şovdu o. Margaret Thatcher dedi ki: “İsteyen her genç üniversiteye gitsin.” Şimdi ilk baktığınızda “Aa ne kadar harika.”

diyorsunuz ama ne oldu biliyor musunuz? Çok fazla üniversite mezunu ve başka şey yapamayan insanlar oldu; elektrik teknisyeni kalmadı ülkede, tesisatçı kalmadı. Ve bugün anladığım kadarıyla sizde de benzer bir sorun var. O kadar çok mezun var ki, mesela o kadar çok hukuk fakültesi mezunu var ki, bizim onlara yerimiz yok. Şimdi hakikaten yaşlı bir solcu gibi geleceğim size, ama bence de devletin sorumluluğu, müdahale etmektir. Bu noktada müdahale etmeli ve bugün elimizdeki kadar çok sayıda avukata ve hukuk fakültesi öğrencisine ihtiyacımız yok. Bence çok karmakarışık bir alan hâline geliyor bu ve çok fazla da kaynak tahsis ediliyor bu alanlara.

KATILIMCI – Türk Ceza Kanunu’nda bir madde var. Tam hatırlamıyorum hangisiydi ama 278’inci madde olabilir: “Suçu bildirmeme suçu.” Biz şükür ki şu ana kadar böyle bir şey yaşamadık ama bu bizim ileride yaşamayacağımız anlamına gelmiyor. Bildiğim kadarıyla avukatlar var burada, söylediklerimi düzeltsinler yanlışsa. Avukatların buna ilişkin, gizliliğe ilişkin bazı imtiyazları var, tanıklıktan kaçınabiliyorlar ama şu an kliniklerin yasal bir statüsü olmadığı için bu bizi kapsıyor aslında. Ve bir gün biz veya öğrencilerimiz bir şekilde bir suçu öğrenirsek ne yapacağız? Hatta biz bir de kamu görevlisi olduğumuz için onun cezası sanırım daha da ağır. Yani umarım bu toplantının sonuçlarından biri biz yasal statüye kavuşurken, bu gibi sorunların da ele alınması olur. Ama bu durum sizin ülkelerinizde nasıl yaşanıyor? Legal bir statü var çoğu ülkede. Buna ilişkin bir hüküm var mı, başınıza böyle bir şey geldi mi, merak ediyorum açıkçası.

Teşekkürler, sağ olun.

KONUŞMACI – Bizim böyle bir hükmümüz yok. Yani suç işlemiş kişilerle çalışmıyoruz. Ama mesela biz diyelim ki böyle bir bilgi aldık, polise veya savcıya bildirmek zorundayız. Biz bildirmek zorundayız, avukatların sahip olduğu imtiyaza sahip değiliz.

KONUŞMACI – Ben daha önce etik konuların ne olduğunun tespit edilmesinin öneminden bahsetmiştim ve o ülkedeki hukuk sisteminin bakış açısına göre bu etik kuralların geliştirilmesi lazım. Mesela biz sizinle çalışıyor olsaydık bu konuya birkaç saat ayırırdık ve derdik ki: “Böyle bir yükümlülüğümüz var.” Amerika’da yok. Yani suç bildirmemek suç değil

Amerika’da. Bunun dışında da avukat-müvekkil ilişkisindeki imtiyazın ne olduğunda bakardık. Mesela bizim kanunlarımıza göre bir avukatla birlikte çalışan kişiler de o avukatın korumasından yararlanabiliyor.

Bir de nasıl bir klinikten bahsediyoruz? Yani bir suç duyumu alma ihtimalinizin olduğu bir klinikten mi bahsediyoruz? Çoğu klinik için bu durum söz konusu değil ama bu noktada müvekkile bu bilgiyi vermek de önemli. Yani diyoruz ki: Bizim birtakım standart uygulamalarımız var. Bu bir öğrenci, bu bir avukat değil. Bizim birtakım yükümlülüklerimiz var. Ve bir müvekkilin söyledikleri eğer koruma altında değilse -mesela Polonya’da öyle bir koruma yok, Amerika’da var- bunu önceden söylemek önemli. Yani ilk başta müvekkillerin bunu anlaması lazım. Çünkü o noktada belki birtakım bilgileri vermeyecekler size. Böyle bir tercih yapabilirler ve elbette ki bunu bilmeleri lazım. Burada kliniğin görevi kovuşturma başlatmak değil yani savcılık gibi hareket etmek değil. O yüzden de, en başta kliniğin faaliyetlerini anlatırken bu bilginin verilmesi çok önemli.

İkinci aşamada da, hukuk etiğini nasıl verdiğiniz önemli. Yani öğrencilerin o ülkenin kanunlarını bilmesi lazım ve de kliniğin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için de o bilgiyi kullanmaları lazım.

KONUŞMACI – Şimdi ben de izninizle bu konuda birkaç bir şey daha söyleyeyim: Şimdi öncelikle sizin söylediğiniz açısından şunu ekleyeyim. Gerçekten de müvekkile net olarak bunu söylemek lazım. Bizim standartlarımızdaki hükümlerden biri bu zaten yani “Avukatla aynı korumaya sahip değildir buradaki kişiler.” diyoruz. Yani bu anlamda müvekkil, söyledikleri açısından korunmayacağını bilmeli. Bu birincisi. Tıpkı Leah’ın söylediği gibi, bildirmek lazım. Çünkü kişi burada sadece konuyu paylaşmak istiyordur ama bu konuyu paylaşmadan önce durumu bilmek lazım.

İkinci olarak da, bir kere böyle bir şey olmuştu onu biliyorum. Olay da şöyle bu arada: Olay yerinde, daha doğrusu suç mahallinde polisler klinik tarafından yazılmış bir parça hukuki tavsiye buluyorlar bir kâğıdın üzerinde. O yüzden de, ardından polis geliyor ve klinikteki öğrencileri sorguluyor bununla ilgili. Kliniğin yöneticisi şunu söylüyor polise: “Bu dosyadan bu öğrenci yerine ben sorumluyum, benim yardımcım olarak

çalışıyor. Ben de zaten avukatlık ehliyetine sahibim, o yüzden de bu öğrencinin sorumlu tutulmaması gerekiyor.” Ama işe yaramadı. Yani öğrenci de bütün o soruşturma sürecinden geçmek zorunda kaldı. Aynı korumayı maalesef sağlayamıyoruz öğrencilerimize.

Elbette önden bilgilendirme önemli. Ve biz bu türden örnek olayları toplayarak zaman zaman Adalet Bakanlığı’na sunuyoruz. Bu sayede mevcut mevzuatı bir anlamda değiştirebiliriz diye umut ediyoruz. Yani genel hukuk sisteminde değişiklikler olabilir. Ama maalesef bu konuyla ilgili olarak henüz bir başarı elde edemedik. Bu anlamda korunamıyor müvekkiller bu türden bilgilerin paylaşılması durumunda, avukatla görüşmelerinden farklı olarak.

ÖMER ÖZMEN BAŞTÜRK (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Araştırma Görevlisi) – Merhabalar.

Verilen bu hizmet karşılığında bir hata olduysa bunun sorumluluğunu kim yüklenecek? Yani sadece tavsiye niteliğinde bir şeyler mi var, yoksa avukatlar gibi bir sorumluluk olacak mı? Eğer bir sorumluluk varsa kimin üzerinde olacak. Cevaplamak isteyen herhangi birisi olabilir.

Teşekkür ediyorum.

PROF. RICHARD GRIMES (York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Klinik Programları Müdürü) – Yine ben ancak kendi ülkemden bahsederek örnek verebilirim. İngiltere ve Galler’de kliniklerin tamamında avukatlar çalışıyor. Bu şu anlama geliyor: Biz tamamen serbest piyasadaki avukatlarla aynı kurallarda çalışıyoruz, bu anlamda da avukatlık tazminat sigortamız var. Ama üç yıl önce şöyle bir hata yapıldı. Öyle bir olay hatırlıyorum, çok küçük bir olaydı. Böyle bir şey olduğunda biz hemen müvekkili bilgilendirdik böyle böyle bir hata yapıldı diye. Müvekkile “İsterseniz baroya şikâyet edebilirsiniz.” dedik ve eğer bu anlamda böyle bir harekette bulunacaklarsa bize bildirmelerini istedik. Çok küçük çaplı bir meseleydi, müvekkil de “İyi ki söylediniz, tamam, hiç gerek yok, ben sizi şikâyet etmeyeceğim.” dedi. Ama mesela daha ciddi bir şey olsaydı ve bizim aleyhimize bir dava açılacak olsaydı, o zaman sigorta kapsamındayız, şirkete başvurup, sigortadan yararlanacaktık.

DAVEN DASS (Uygulama Yöneticisi, Avukat, Akutman, Witwatersrand Üniversitesi Johannesburg Hukuk Fakültesi) – Aynısı Güney Afrika için de geçerli. Biz de meslek mensuplarıyla aynı kurallar çerçevesinde çalışıyoruz ve klinik danışmanlar zaten ilgili kurumlarca onaylandıktan avukatlık sigortası geçerli.

DR. FILIP CZERNICKI (Polonya Hukuk Kliniği Vakfı Başkanı) – Polonya’da da aynı şey geçerli. Geçtiğimiz yıllarda tabii Güney Afrika’dan çok şey öğrendiğimiz için onlardan aldığımız standartlardan biri bu; sigorta yükümlülüklerini yerine getiriyoruz bütün kliniklerin. Tıpkı profesyonel avukatlar gibi kliniklerin de sigortası var. Son on beş yıllık faaliyetlerine baktığım zaman öte yandan, herhangi bir şekilde bu tazminatın kullanılma durumu olmadı.

Şimdi müvekkillerin temsil edildiği klinikler sigortalı. O yüzden böyle bir şey olsa -hiç olduğunu duymadım ama- sigorta devreye girer. Ama şunu söylemek istiyorum: Bir klinik açtığınızda sadece gerçek müvekkille çalışmak durumunda değilsiniz. Mesela arkadaşım “Cezaevlerinde çalışıyoruz.” dedi ve orada da çok değerli hizmetler veriyorlar. Onun dışında Pepe’nin bahsettiği türde klinikler var. O kliniklerde öğrenciler kamu politikalarıyla ilgili araştırma yapıyorlar, sivil toplum örgütlerine danışmanlık yapabiliyorlar yani klinik deneyimi çok çeşitli şekillerde tezahür edebilir. O yüzden, muhakkak gerçek müvekkille çalışılmasına gerek yok.

Bu konu ise bir ülkenin veya bir okulun kendi başına alması gereken kararlar türünde. İskoçya’da ve İrlanda’da sokak hukuku eğitiminin çok yararlı olduğu ortaya çıktı ve daha sonra bu programa katılan öğrenciler çok daha rahat iş buldular. O nedenle de, kliniğin muhakkak gerçek müvekkille çalışacak bir yer diye düşünülmemesi lazım, çok çeşitli olabilir.

Ben bir anekdot anlatmak istiyorum, yararlı olacağını düşünüyorum bu noktada. Klinik bir kere mesleki standartların korunması açısından çok önemli. Eğer bir şey veya hata yaparsanız sigorta var bizim ülkemiz için. Benim klinik deneyimimde -dediğim gibi- buna hiç başvurmak zorunda kalmadık. Ama bazen şikâyet geliyor müvekkillerden. Her ne kadar işte ara ara şikâyetler olsa bile bu sene çok enteresan bir örnek

aldım. Müvekkil geldi ve şunu söyledi. Avukat olarak zamanla insanları tanıyorsunuz, anlıyorsunuz. Bu kişi geldiğinde biz hemen “Bu adam belalı bir insan.” dedik. Şimdi bu kişi verilen tavsiyeden memnun kalmamış ve denilmiş ki: “Mevcut durumda dava açamazsınız bu saydığınız nedenden dolayı.” Bunun üzerine müvekkil de diyor ki: “Siz öğrencisiniz, avukat bile değilsiniz, bu ne biçim tavsiye.” Şimdi böyle bir tepki alınca öğrenciler çok kötü hissediyorlar, çünkü ellerinden geleni yapmışlar ve sonra da çok sert bir şekilde eleştirilmişler. O noktada işte “öğretmen anlar” dedim ya, hemen devreye girdim dedim ki: “Burada çok mutsuz bir insan var, ne yaparız?” Hemen öğrencilerle oturup bu meseleyi tartışmaya başladık ve dedik ki: “Tekrar yazalım bu kişiye.” Dedik ki: “Size bize anlattığınız şekliyle bizim önerebileceğimiz tavsiye bu. İsterseniz şu şu şu başka yerlerden de tavsiye alabilirsiniz.” Tabii daha sonra karşı taraf bir daha bize bir şey söylemedi. Büyük ihtimalle bizden hiç hoşlanmıyor hâlâ ama en azından profesyonel olarak yaklaştık ve bence bu çok iyi bir öğretim fırsatıydı.

KONUŞMACI – Bizim örneğimizde biz mesleki kurallara uygun hareket etmek durumunda değiliz, aynı kurallar geçerli değil kliniklerde. Ama bir hata olursa ne yapıyoruz? Gidip müvekkili bilgilendiriyoruz ve diyoruz ki: “Bu bir öğrenme süreci ve bunu biliyordunuz. Eğitim amaçlı yapılıyor bu çalışma yani profesyonel olmadığımız aşikâr.” Ve şu ana kadar bunları yaparak herhangi bir sorunla karşılaşmadık ama bir profesör olarak şunu söylemek istiyorum: Mesela sorunlu ya da hatalı bir rapor gelirse öğrencilerden müvekkile de hızla bilgi vermek durumundayız ve müvekkili her zaman en baştan itibaren bilgilendiriyoruz. Bu bir öğrenme süreci öğrencilerimiz açısından. Yani bu anlamda olabildiğince profesyonel olmaya çalışıyoruz ama “Profesyonel olmayı öğreniyoruz biz burada.” diyoruz. Bunu da gelenler biliyorlar. Ve bu anlamda sorumluluk da bizim açımızdan öğretmek ve bu şekilde öğrenmek. O yüzden, hazırlanan tavsiye veya rapor hatalıysa ben zaten onaylamıyorum.

BAŞKAN – Sevgili konuşmacılarımıza sundukları çok yararlı tebliğler için, size de katılımınız için çok teşekkür ediyorum.

İKİNCİ
GÜN

ULUSLARARASI HUKUK KLİNİKLERİ SEMPOZYUMU

14-15 NİSAN 2016

BİRİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı: Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

İKİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı: Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu
14 - 15 Nisan 2016 - Ankara

BİRİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı

Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

BAŞKAN – Değerli katılımcılar, herkese günaydın.

Öncelikle, ev sahibi olarak hepinize yeniden hoş geldiniz demek istiyorum.

Programın gayet faydalı geçtiğini belirtmek isterim. Son zamanlarda Adalet Bakanlığı olarak bir çok bilimsel toplantı düzenliyoruz. Bu toplantıların sonucunda elde ettiğimiz çıktıların hukuk dünyamıza önemli katkılarının olduğunu düşünüyoruz.

Bir hafta önce Bitlis’te gerçekleştirdiğimiz bir tanıtım toplantısıyla adalet hizmetlerinde şeffaflığın geliştirilmesi için her yıl hazırlanıp kamuoyuna duyurulacak adliye faaliyet raporlarını tanıttık.

On gün önce ise Erzurum’da “Yargıda Zaman Yönetimi” konulu sempozyum vardı. Bu faaliyetler Yargı Reformu Stratejisi’nde yer verilen hedefler açısından önem taşımaktadır. Yine, eş zamanlı olarak şu anda Yargıtay, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’yla birlikte “Türk Adalet Sisteminde Aile, Kadın ve Çocuk” konulu bir çalıştayımız devam ediyor.

Değerli katılımcılar,

Son yıllarda, yargı alanında çok önemli reform çalışmaları yapılıyor. Bu çalışmaların bazılarının sonuçlarını hemen gördük, bazılarını süreç

içerisinde göreceğiz. Yargı Reformu Stratejisi Sayın Başbakanımız tarafından 2015 yılı Nisan ayında kamuoyuna açıklanmıştır. Stratejide yer alan amaçların içerisinde “Adalete Erişim” ve “Hukuk Eğitimi”nin ayrı bir önemi olduğunu düşünüyorum. Dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye’de de adalete erişimde aşılması gereken problemler olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde hukuk eğitimiyle ilgili problemlerin de varlığı bir gerçek. Bugün Türkiye’de sekseni aşkın hukuk fakültesi bulunmaktadır. Hukuk eğitime yönelik herkesin hemfikir olduğu, bazı düşünceler ve eleştiriler bulunmaktadır.

Bugün burada hukuk eğitiminde klinik hukuk yöntemini ele alacağız. Hukuk kliniğinin iki yönü var, malumunuz olduğu üzere bunlardan biri adalete erişimken, diğeri de eğitimidir.

Herkesin hemfikir olduğu hususlardan biri ülkemizde geleneksel takdir yönteminin uygulandığıdır. Klinik hukuk eğitimi yöntemiyle de bunun aşılması mümkün. Bugün için neredeyse dünyanın her tarafında klinik hukuk eğitimi uygulanmaktadır. Türkiye’de ise Bilgi Üniversitesi klinik hukuk eğitimini ve uygulamalarını başlatan ilk üniversite olarak ön plana çıkıyor. Ayrıca Ankara Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesinde bu alanda önemli çalışmaları var. Bu üniversitelerin Avrupa ve dünya örnekleriyle de karşılaştırdığımızda, çok başarılı, profesyonel çalışmaları olduğunu görüyoruz. Bu başarılı çalışmalar akademisyenlerimizin şahsi gayretleri ile yapılmaktadır. Hukuk klinikleri netice itibariyle gönüllüğe dayanan bir çalışma gerektiriyor. Bugün burada her üç üniversitenin temsilcileri ve dekanları da yer alıyor. Diğer yandan, yirmi beş büyük kentimizin başsavcılarını baro başkanları, baro temsilcileri de burada.

Hukuk klinikleri sivil toplum örgütlerini de yakından ilgilendiriyor. Yani klinik hukuk sadece hukuk fakültelerine mahkûm olmuş değildir. Çalışmanın karakteristiği çok aktörlü olmasıdır. Geçen yıl Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara Barosu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığıyla birlikte aile içi şiddetle ilgili güzel bir klinik çalışma başlattık. Çok yönlü bir klinik çalışması oldu. Hem sokak hukuku, hem de canlı müvekkil dediğimiz her iki yöntemi de birlikte içine alan bir çalışma

yaptık. Uygulama, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı İlk Adım Merkezlerinde çok başarılı sonuçlar verdi. İnfaz kurumlarında da aynı şekilde güzel sonuçlar aldık. Aynı zamanda bir internet sitesi de tasarladık.

Aldığımız bu güzel çıktılardan hareketle arabuluculuk merkezleri açılan yerlerde Cumhuriyet başsavcılarımız, barolarımız ve hukuk fakültelerimizle birlikte hareket ederek arabuluculuk konusunda da klinik çalışmalarına başlayacağız. Klinik konusunda ülke olarak önemli mesafe katettiğimizi görüyoruz. Ama elbette ki yapılacak daha birçok çalışma var.

Bu uluslararası sempozyumda aramızda bulunan Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesine, başta Dekanı olmak üzere, değerli öğretim üyelerine, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden değerli Hocamız Gülriz Uygur’a, her zaman iş birliği yaptığımız Bilgi Üniversitesi akademisyenlerine teşekkür ediyoruz.

Bir de, Ankara Barosu’yla bu konuda yakın çalışıyoruz. Ankara Barosu bize hakikaten çok destek verdi. Baronun Gelincik Merkezi de bu işin içinde yer aldı. Bu konudaki yaklaşımlarından dolayı da Ankara Barosu Başkanı Hakan Canduran ve Yönetim Kurulu’na teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Bugünkü oturumda, ülkemizin akademi dünyasından çok değerli bilim adamları var. Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanımız, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanımız, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyemiz Gülriz hanım, Ankara Barosu Yönetim Kurulu üyeleri var. Müsadelerinizle konuşmalar bölümüne geçiyoruz.

İlk konuşmacımız, Prof. Dr. Gülriz Uygur, “Hukuk Kliniğinin Tarihçesi ve Etik” üzerine bir konuşma yapacak.

Buyurun Hocam.

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı) – Ben öncelikle herkese günaydın demek istiyorum.

Alpaslan Bey'e teşekkür ediyorum, ayrıca yine sunumum sırasında da teşekkür edeceğim.

Bugün öncelikle hukuk klinikleriyle ilgili olarak, hukuk-etik ilişkisini belirtmek istiyorum ve buradan hareketle de Ankara Hukuk Fakültesindeki hukuk kliniği deneyimi nasıl karşımıza çıkıyor, onu kısaca anlatmaya çalışacağım.

Dünkü konuşmalardan aldığım notlara göre, öncelikle belli noktaların altlarını çizerek başlamak gerekli diye düşündüm. Bunlardan başlıcaları şunlar: Öncelikle hukuk klinikleri tek türlü yapılamaz, farklı farklı yapılırlar. İçinde bulunulan ülkenin hukuki şartları ve ihtiyaçlarına göre her ülkenin hukuk kliniğini yapması farklılık gösterir. Bu birinci noktamız.

İkinci noktamız; her fakültenin hukuk kliniği de aynılık göstermez. Fakültelere göre değişen farklı klinik dersleri olabileceği gibi, farklı şekillerde hukuk klinikleri yapma yolları da vardır. Örneğin hukuk klinikleri deneyimleri bakımından Bilgi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi her biri farklılık gösterir. Dolayısıyla burada fakültenin kendi yapısı, içinde bulunulan şartlar, o dersten sorumlu hocaların gösterdiği problemler, öğrencilerin ilgisi hukuk klinikleri içeriği ve yapma şekillerini belirlemede etkili olur. Dolayısıyla farklılıkların olması doğaldır. Ama yine ülkemizde de, dünyada da hukuk kliniğinin de belli asgari şartları vardır. İşte, hukuk kliniği uygulamasında bulunanlar da bu şartlara uymak zorundadır. Bunlar dışında, bu kliniği yapmanın kaygısı her fakülteye göre değişir. Böyle de olması gerekir.

Benim hukuk kliniğiyle ilgili temel bir savım var. Bu şöyle: Hukuk eğitiminde etik yer vermek zorunludur. Neden zorunlu, onu biraz sonra açıklayacağım. Bunu da sağlamanın en önemli yollarından birisi hukuk kliniğidir. Niye? Çünkü buradaki temel sav da şu şekilde benim belirttiğim, etik problemi görebilmek için ona dokunmak gerekir. Bu ne demek? Bunları biraz açmaya çalışacağım.

Öncelikle hukuk eğitiminde etik değer ve değerler bilgisine yer verilmesi zorunludur. Zira etik değerler doğru hukuki karara ulaşmak

bakımından önemlidir. Bu hususu da adaletsizliği görmekle yakından ilişkili olarak belirtilebilir. Dün Sayın Bakan da söyledi, “Yorumlama çok önemli, yorumlama bilgisi söz konusu olması gerekir” dedi. Bu, husus en önemli sorunumuzu oluşturuyor. Hukuk yorumlamadır. Bunun için somut olayın doğru bir şekilde yorumlanması, hukuk normunun doğru bir şekilde yorumlanması zorunludur. Hukuki akıl yürütmede iki aşamadan oluşur. Bunlardan birisi keşfetme aşamasıdır. İkincisi de gerekçelendirme aşamasıdır.

Keşfetme aşaması, somut olayın yorumlanmasıyla ilgilidir. Somut olayın yorumlanmasında da adaletsizliği görmek önem taşır. Adaletsizliği görmek önem taşır da, bu o kadar kolay değildir. Neden kolay değildir? Çünkü düşünülen mantık hataları ya da “Fallacy”ler dediğimiz şey, ön yargılar, klişeler, bunlar adaletsizliğin görülmesini zorlaştırır, hatta bazen de imkânsızlaştırır.

Adaletsizliği görmek için hukukçuların belirli erdemlere sahip olması zorunludur. Bunların başında da adaleti gerçekleştirmeyi istemek gelir. Ancak isteme, yalnız başına hiçbir şekilde bir ifade etmez. İsteme, adaletsizliği görmek için yanında ilgilenmeyi gerektirir ve bu da -benim de temel bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştığım kavram olan- dertlenerek ilgilenmeyi gerektirir. Dertlenerek ilgilenmek, gerçekliği olduğu gibi görme olup, ışık aniden ışıyınca kadar dikkatli bir şekilde bakmak demektir. Diğer bir ifadeyle, dertlenerek ilgilenmek, sadece adaletsizliği görmek değil, adaletsizliği giderici şekilde çözüm bulmak demektir.

Hukuk eğitiminde bu yeti öğrencilere nasıl kazandırılır? Buradaki temel problem bu. Adaletsizliği görecektir ve ardından da “Bunu ben nasıl yenerim, nasıl adil olana ulaşırım...” diyecek. Bu şekilde bir dertlenerek ilgilenecek, bir içselleştirilecek. Bunu nasıl kazanır?

Aristoteles, erdemleri karakter ve düşünce erdemleri olarak ikiye ayırır ve karakter erdemlerinin yapı yapı edinilen erdemler olduğunu belirtir. Dertlenerek ilgilenmek de bu şekilde yapı yapı edinilen erdemlerdendir. Diğer bir ifadeyle, adaletsizliği görmek için, adaletsizlik konusu olan şeye dokunulması, onunla bire bir ilişkiye geçilmesi gerekmektedir.

Öğrencilerimin belirttiği ifadeyle, işin içinde olmak gerekir. Yani işin içinde olmadan adaletsizlik görülemez.

Bu bağlamda hukuk eğitiminde hukuk klinikleri önem taşır. Ancak hukuk klinikleri tek başına yeterli değildir. Bunun öncesinde teorik eğitimin verilmesi gerekmektedir. Teorik eğitim, etik değer, adil olma, dürüstlük gibi değerler bilgisini ve meslek etiğiyle ilgili gerekleri ve ilgili ilkelerin bilgisini içerir. Teorik eğitim başlıca adaletsizlik konularıyla ilgili dersleri de toplumsal cinsiyet, insan hakları gibi içermeli ve bunun dışında da hukuk ve edebiyat, sinema gibi adaletsizliğin tartışılacağı konularda da yapılmalıdır.

Teorik eğitimden sonra hukuk klinikleri aşamasına geçilir. Hukuk klinikleri, dertlenerek ilgilenme yolunu gösterdiği için önemlidir; bu, izlenmesi gereken bir yoldur ve yapa yapa gerçekleştirilecek bir yoldur. Bu bağlamda hukuk klinikleri yani bizim Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yaptığımız hukuk klinikleri yapa yapa edinilen erdemleri göstermek için izlenilen bir yol olarak düşünülmelidir. Bu şekilde, öğrenciler işin içinde olmakta, adaletsizliğe dokunmakta ve ardından “Bunu gidermek için ne yapmalıyım?” sorusunu sormaktadırlar. Bu yolda kendi ön yargılarıyla hesaplaşmakta ve bu ön yargıların üstesinden gelerek veya gelmeye çalışarak hareket etmeye çalışmaktadırlar ki, bu ön yargılar bildiğimiz gibi, hâkimlik, savcılık için çok önemlidir. Örneğin tarafsızlık en önemli ilkelerden biridir. Tarafsız olmanın başlıca şartı da ön yargısız olmaktır. Özellikle Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hâkim ve savcı olmak isteyen öğrencilerimiz yer alır. Dolayısıyla tarafsızlığın tam olarak anlamını vererek biz onları mezun etmek zorundayız.

Burada kazandırılması gereken belirli erdemlerdir. Hâkimler, avukatlar ve savcıların belirli bir özelliğe sahip olmaları, özen göstermeleri, ilgilenmeleri gerekmektedir. Tek durumla karşılaşan bir savcı, önündeki hukuk kuralları gerektirmemesine rağmen, o tek durumun bazı sorularına cevap bulmaya çalışıyorsa yani “Bana ne!” demiyorsa, bu tür erdemlere sahip demektir. Erdemli olmak demek, bilgiye sahip olmak demektir. Ön yargılı olarak hareket etmemek demektir. Ön yargılı olarak davranan kişinin erdem sahibi olması mümkün değildir.

Dertlenerek ilgilenmek, adaletsizliğin farkında olmak demektir. Bunun için de hukuk uygulayıcılarının zarar görenlerin sesini duymayı öğrenmeleri gerekmektedir. Bu tür ses duymada da en önemli şey, farkında olmaktır. Farkında olmak ise, baskıların, engellerin ve ön yargıların farkında olmaktır. Örneğin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farkında olmaktır. Bu üç şeyi kazandırmak bakımından hukuk kliniğinin önemi yadsınamaz. Ama dediğim gibi, hukuk kliniği dersi bunu tek başına yapamaz. Bunun için önceden temel bilgilendirme yapılmalı, yani teorik eğitim verilmeli, ardından uygulamayla veya deneyimle Aristotelesçi anlamda bir tür aklı başındalık kazandırma eğitimine yer verilmelidir. Dolayısıyla teorik ve uygulamayla ilgili eğitimin bir arada verilmesi gerekmektedir. Bunun için Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde teorik ve uygulamayı kapsayan üç yıllık bir hukuk kliniği eğitimi söz konusudur.

Birinci yılda çalışma, temel kavramlar ve mevzuat bilgisine dayalı teorik düzeydeki çalışmadır. Bu çalışmayı hukuk fakültesinin ikinci sınıfındaki öğrenciler; hukuk etik ve meslek etikleri, toplumsal cinsiyet, hukuk ve edebiyat gibi dersleri alarak yapmaktadır. Bu dersleri alıp başarıyla tamamlayan öğrenciler üçüncü sınıfta ikinci aşamaya geçmektedir. İkinci aşamadaki çalışmaları “Street Law” kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda da dört farklı street law çalışması yapılmaktadır, onları birazdan belirteceğim. Bu aşama bir sene sürmektedir. Bu bir senelik aşamayı da üçüncü sınıfta tamamladıktan sonra öğrenciler dördüncü sınıfta -başarıyla tamamlayanlar elbette- hukuk kliniğine alınmaktadırlar.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, hukuk klinikleri deneyimiyle ilgili nasıl başladığımızı da belirtmek gerekmektedir. Öncelikle biz, hukuk kliniklerine başlarken, hukuk kliniğini yapalım diye başlamadık. Neydi bizi harekete geçiren kaygı? Şuydu: Belirli erdemleri kazandırmakta, belirli değerleri kazandırmakta teorik eğitimde başarılı olamıyorduk. Yani birinci sınıfta hukuk öğrencisi geliyordu, “Adaleti gerçekleştirmek istiyorum” diyordu ve dördüncü sınıfta ben bu öğrenciyi alıyordum adaletle falan hiçbir ilişkisi kalmamıştı. Ne olmuştu bu öğrenciye bu dört sene boyunca? “Biz ne yapmıştık bu öğrenciye?” diye kendimizi sorguladık

ve “Biz ne yapabiliriz?” sorusuyla başladık. Amacımız ilk başta fakülteye gelen öğrencideki mevcut adaleti gerçekleştirme isteğini sürdürmek ve geliştirmektir. İşte orada yaptığımız ikinci adım, “Biz bunu ancak öğrenciyi işin içine çekersek yani gerçek problemlerle karşılaştırsak yaparız” dedik ve bununla başladık.

Hukukçu olanların bildiği ve öğrenciliğimden beri benim de anlamadığım bir cümle vardır: “Teori başkadır, hukuk uygulaması başkadır. Hukuk fakültesinde öğrendiğiniz başkadır, uygulama başkadır.” Böyle bir şey olamaz. Demek ki böyle bir şey oluyorsa burada bir problem var. İşte biz bu problemi nasıl giderebiliriz? Yani uygulamayı hukuk fakültesine nasıl getirebiliriz? Biz uygulamayla ilgili problemleri hukuk fakültesinde nasıl çözeriz ki, öğrencilerimize de böyle bir cümleyi sarf etmeyelim. Bizi başlatan temel kaygımız buydu.

Buna başladıktan sonra da ne yaptık, onu hemen kısaca belirteyim, sonra bizim deneyimimize geçeceğim. Bu çalışmalara 2006 yılında başladık ve birisi “kadın hakları grubu” ve diğeri “aile mahkemeleri grubu” olmak üzere iki grup çalışması başlattık. Bu çalışmalar street law kapsamındadır. Şimdi, burada tarihimize baktığımızda ben şunu söyleyeyim: Bu çalışmayı ben tek başıma yapmadım. Örneğin “kadın hakları grubu” çalışmasında biz Ankara Barosu ile başından beri birlikte çalıştık. Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi’ne gittim ve “Ben öğrencilerle bu şekilde çalışma yapıyorum, destekler misiniz?” diye sorduğumda “Tabii hocam!” dediler, hemen bütün kapıları açtılar ve biz öğrencilerle, avukatlarla beraber kadın hakları konusunda halkı bilgilendirme çalışmalarını orada başlattık. Dolayısıyla farklı gruplara kadın hakları konusunda avukat-öğrenci birlikte dersleri vermeye başladılar ve bunu yıllar boyu yaptılar. Dolayısıyla bizim en büyük desteğimiz, tarihimiz bakımından Ankara Barosu oldu.

İkinci en büyük desteğimiz, Ankara Adliyesi’ndeki aile mahkemeleri oldu. O hâkimler olmasaydı biz bu çalışmayı bugüne kadar getiremezdik. Bazen çok bunalıyordum, bazen çok sıkışıyordum “Ben bunu yapmayayım” diyordum ama aile mahkemesi hâkimlerimiz “Aman Hocam yapalım, bakın öğrencilere şöyle faydası oluyor, bakın bu oluyor” diyerek hep bizim yolumuzu açtılar. Dolayısıyla onlara hep şükran borçluyum.

Street law'ı nasıl yaptık? Halkı bilgilendirmek halkevlerinde söz konusuydu, belediyelerin yerlerinde söz konusuydu. Ortaöğretimde okullara gittik, öğrenciler kendi mezun oldukları okullarıyla ilişki kurdular ve bu çerçevede de Ankara'da çeşitli okullarda kadın haklarıyla ilgili başta olmak üzere, eğitim seminerleri, konferanslar verildi.

Bu şekilde iki senelik programın ardından, daha fazla çalışma yapmak gerektiğini düşünerek üçüncü seneye geçtik. Önce üçüncü senede uygulamaya ilişkin bilgilerin verildiği sertifikalı eğitim yaptık ve ardından da hukuk kliniği dersini açmaya çalıştık. İşte o dersi açmada da bize en büyük katkıyı -ben burada yüzüne karşı söylemiş gibi olayım, arkasından söylemeyeyim, yanında söyleyeyim- Alpaslan Bey sağladı. Çünkü bu dersin fakültede açılmasında bizim arkamızda oldu, yanımızda oldu. Dört sene önce gelip “Hocam, bu işi yapalım” dediğinden beri hep yanımızda oldu ve dersimiz açıldı.

Bunun dışında başka bir şeyi daha yapmamızı sağladı. Kurumsallaşmamızı sağladı. Mesela, kurumsallaşmamız yoktu ama şu an oldu. Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara Barosu ile bir iş birliği protokolümüz var. Bu işbirliği bize neyi kazandırdı? Şu an Ankara Adliyesinde üçüncü sınıftaki öğrencilerimiz aile mahkemelerinde kurulan stantlarda halkı bilgilendiriyorlar, adliyeye gelenleri bilgilendiriyorlar. Şu an elli altı öğrencimiz çalışıyor. Ekim ayında başladılar, halen devam ediyorlar. Böyle bir faaliyetimiz oldu. Biz bunu kurumsallaştırdık. Diğer türlü gerçekten bu bilgilendirmeyi yapmada çok zorluk çekiyorduk.

İkincisi, çok önemli dediğim bir şeyi şu an yapıyoruz ve sanıyorum önemli yol kat edeceğiz. “Kadına yönelik şiddeti nasıl önleriz?”, temel problemimiz. ŞÖNİM ve İlk Kabul Birimi ile çalışıyoruz. Çok değerli sonuçlar alıyoruz bu sene. Bu da bizim kadına yönelik şiddeti önlemede alternatif planlar sunmamızı da mümkün kılacak bir şey. Dolayısıyla çok yönlü bir çalışma, o çok da değerli.

Üçüncüsü, yine üzerinde çok titizlikle durduğumuz bir çalışma var, hapishaneler kliniği çalışmamız. Bunu da Alpaslan Bey'in, Adalet

Bakanlığının sayesinde bu sene hiç olmadığı kadar iyi yaptık. Yani yıllardır hapishaneye gideriz ama bu sene çok daha iyi oldu. İki ay boyunca, haftada iki kez olmak üzere gittik. Orada mahkûmların, tutukluların hukuki ihtiyaçlarını karşılamak yanında, bir de onlara temel hukuk eğitimi dersini de verdik. Bu anlamda çok iyi bir çalışma yaptık.

Evet, şimdi, ben hemen Ankara Hukuk Fakültesindeki hukuk kliniklerinin özelliklerine başlıyorum. Öncelikle belirli bir etik anlayışına dayanarak oluşturulmaktadır. Bu anlayış da temellerini Aristoteles ve Kuçuradi'nin etik anlayışında bulmaktadır ve bu da dertlenerek ilgilenmek dediğim geliştirmeye çalıştığım kavrama dayanmaktadır.

Hukukçu olmak kimliğinin, ayrılmaz parçası erdem sahibi olmaktır. Bizim kliniklerde sadece avukat meslek etiğine değil, hatta ondan daha fazla hâkim ve savcı meslek etiğiyle ilgili gereklere yer verilmektedir. Çünkü bizim öğrencimiz hâkim ve savcı olmak istemektedir. Üç yıllık etik bakış açısını yerleştirmenin son adımı hukuk kliniğidir. Klinik dersini almak ön şarta bağlıdır. Sonunda sertifika verilmektedir. Yine, iş birliğimizin en önemli adımı, daha önce hep Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi imzalıydı sertifika, bu sene ilk olarak Adalet Bakanlığı-Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi imzalı bir sertifika oldu. Bu da öğrencilerimizi olmadığı kadar teşvik etti ve şimdi bayağı sırada olacaklar sanıyorum.

Kliniğin başarıya ulaşabilmesi için ön şartımız: Hukuk Fakültesi öğrencilerinin ikinci sınıfta hukuk, edebiyat, toplumsal cinsiyet, hukuk etik, meslek etiği derslerini almaları zorunludur.

İkinci olarak, üçüncü sınıfta oluşturulan gruplarda yer alıp başarıyla tamamlamaları şarttır.

Hukuk kliniği dersini, bu aşamalardan sonra alabilmektedirler. Bu, son aşama oluyor.

Hukuk kliniğinin sonunda da sertifikamız veriliyor. Ankara Hukuk Fakültesindeki hukuk klinikleri nelerdir dediğimizde, bunlar: Bireysel başvuru, engelliler, ev içi şiddet, fikrî haklar, hapishaneler, hasta hakları,

kentsel dönüşüm, mülteciler, Türkiye’de işçi olmak, toplumsal cinsiyet kliniği...

Klinik sorumlularımız: Uzunca bir listemiz var, burada bayağı bir klinik sorumlusu hocamız var. Her bir klinikte en az iki hocamız sorumlu oluyor. Dolayısıyla bayağı bir klinik sorumlusu hocamız var. Kadromuz iyi, kalabalık, bu bakımdan da bir sıkıntımız yok.

Hapishaneler kliniği nasıl oluyor, ben ondan küçük bir örnek vererek sunumumu bitirmek istiyorum. Öğrencilerin en fazla ön yargılarının olduğu konuları klinikte seçiyoruz. Bunlardan birisi de hapishanelerdir. Hapishanelerle ilgili, öğrencilerde çok fazla ön yargı bulunmaktadır. Örneğin “Suçludur, suçu işlemiştir, dolayısıyla hapishanede olması gerekir. Hapishanede en kötü şartlarda olması gerekir. Hele bazı suçlular, örneğin işte tecavüzcüler, çocuğunu öldürenler, vesaire, bunların çok çok kötü şartlarda olması lazım.” gibi cümleler kullanmaktadırlar.

Hapishaneler kliniği çalışmamda, ön yargılar içerisinde kaybolmak, ardından bunun farkına varıp kendiyi hesaplaşmak ve üçüncü adımda da kendini bulmak adımlarına yer vermektedir. Bu adımları belirlerken de temel etik çerçevemizde dayanan düşünürler, Aristoteles, Kuçuradi ve Foucault’tur.

Burada deneyime dayalı öğretim metodu söz konusudur. Deneyime dayalı öğrenme metodumda sanat ve gerçekliğe birlikte yer vermekteyim. Sanat boyutunda edebiyat ve resim yer alırken, gerçeklik boyutunda ise hapishaneler yer almaktadır. Sanat ve gerçekliği ortaya koyarken de Foucault’un düşüncelerinden faydalanmaktayım.

Sanat boyutunda Kemal Tahir (Karılar Koğuşu) ve Velazquez-Las Meninas ile Manet- A Bar at the Folies Berger yer almaktadır.

Hapishaneler hukuk kliniğine başlarken, Las Meninas’ı öğrenciye göstermekle başlıyoruz. “Las Meninas” diyoruz ve bunun anlamını bulmalarını istiyoruz. Kendi aralarında Las Meninas tablosu üzerinde iki ya da üç kişilik öğrencilerin oluşturduğu küçük gruplar tartışıp, “Las Meninas’ın anlamı ne? Neyi görüyoruz neyi görmüyoruz? Oradaki

problem ne?" gibi soruları cevaplandırmaya çalışmaktadırlar. Sonra A Bar at the Folies Berger gelmektedir. Buradaki soru, Manet öğrenciye ne zaman açılır?

Las Meninas'tan Manet'e ne zaman geçer öğrenci? Las Meninas'ın da tam anlamını görebilmesi için öğrenciyle ilgili teorik bilgiden sonra hapishaneye gidiyoruz. Hapishaneye gitmeden o tablonun ne gerçek anlamını bilmesi ne de Manet'in ona açılması zor. Yani hapishaneye gitmesinin anlamı, orada bire bir mahkûm ve tutukluyla görüşmesi, ilişkiye geçmesi, probleme dokunması ve kendi ön yargısıyla da hesaplaşması ve onun da üstesinden gelebilmesidir. Şimdi, burada mesela öğrencilerimizden birinin -burada mı bilmiyorum- verdiği bir şey çok önemliydi. Dedi ki, "İki kişiyi öldüren bir insan karşısında ne yapacağımı bilemedim." İşte budur, yani bizim getireceğimiz nokta budur öğrenciyi. Etik değerler bilgisi var, ama bunu hayata nasıl geçirecek bilemiyor. "İki kişiyi öldüren birisine nasıl davranacağım?" bu soru doğmuşsa öğrencide çok önemli bir adım gerçekleşmiş demektir.

Hapishaneye gitmekle bu soru doğuyor ve bu soru doğduktan sonra ve bire bir görüşmenin ardından da problemi anlaması söz konusu oluyor. Kadınlar hapishanesine gidip, eğitimsiz, yoksul, haklarını bilmeyen ve gereği gibi savunmayan, bu anlamda da bazen hak ettiklerinden fazla cezayı alan ya da itiraz süresini geçiren bu grup bizim ilgi odağımız.. Dolayısıyla burada bire bir bilgilendirme, hukuki bakımdan neler yapabileceğimizi düşünüyoruz. Hapishaneye ikinci gidişte, öğrenciler hazırladıkları cevapları paylaşıp gerekli bilgilendirmeyi yapmaktadırlar.

Bu sene hapishanelerde bir iş daha yapıp, temel hukuk bilgileri dersini de verip, bu dersi katılım belgesiyle bitirdik. Öğrenci hapishane deneyiminden sonra Manet'in kendine açıldığını fark etmektedir. Nasıl açılmış oluyor? Farklı bakış açılarının olduğunu saptayıp, kendi baktığı yer üzerinde durmaktadırlar. Hapishaneler kliniğinin öğrencileri, "İnsanlığımızı hatırladık." sözleriyle dersi bitirmektedir. Bu deneyimin izlenme yolunun dertlenerek ilgilenmeyi, öğrenciye bu erdemi kazandırmayı sağlamada önemli olduğunu ileri sürüyorum.

BAŞKAN – Sevgili Hocama, son derece yararlı sunumu ve şahsıma yönelik güzel sözlerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Aslında etiğin öncelikle hukuk fakültesinde içselleştirilmesi gerekir. Etik duygusu fakülte yıllarında öğrenciye kazandırılmalı. Yargı etiği ile gerek Adalet Bakanlığı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve yüksek mahkemeler ayrı ayrı ilgileniyorlar. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunda “Türkiye’de Yargı Etiğinin Güçlendirilmesi Projesi”, Yargıtay’da “Etik İlkelerinin Yaygınlaştırılması, Saydamlığın Güçlendirilmesi ve Yargıya olan Güvenin Artırılması Projesi” yürütülmektedir. Bu konu aynı zamanda baroları da ilgilendiriyor. Yargı Reformu Stratejisi’nde “Yargının hesap verebilirliğini ve saydamlığını artırmak” amacı altında “Tüm yargı mensuplarının uyması gereken etik ilkelerin belirlenmesi” hedefine yer verdik. Uluslararası belgeler de dikkate alınarak, yargının bütün kademelerini kapsayacak biçimde yüksek mahkemeler ve HSYK ile işbirliği halinde yargı mensuplarına yönelik etik ilkeler oluşturulacaktır. Gülriz hocam da çok güzel ifade ettiği için vurgulamak istiyorum, hukuk fakültelerinde etikle ilgili seçimlik ya da zorunlu bir ders olmalı.

Ben Hocam bu güzel sunumdan dolayı tekrar teşekkür ediyorum.

Şimdi de Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Profesör Sayın Turgut Tarhanlı’ya söz vermek istiyorum.

Sayın Dekanımız “Hukuk Kliniğinin Tarihçesi ve Türkiye Uygulaması” konusunda bizlere detaylı bir bilgi verecek.

Bilgi Üniversitesinin Türkiye’de hukuk klinikleri uygulamasında öncü bir rol oynadığını bir daha belirtmek istiyorum. Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi bu uygulamaya hukuk fakültelerinde sistemli ve disiplinli bir şekilde yer veren fakültelerden birisi.

Buyurun Sayın Hocam.

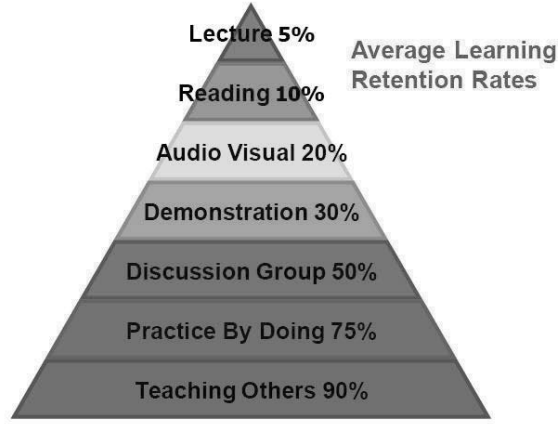

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı)

1. Başlangıç ve Hedefler

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ilk defa 2003 yılında uygulanmaya başlanmış olan hukuk kliniği yöntemi, 1960'lı yıllarda ABD'de ortaya çıkmış ve oradan da tüm dünyaya yayılmış yeni bir hukuk eğitimi modelidir. Hukuk kliniği dersleri, hukuki konularda yeterince destek alamayan toplum kesimlerinin de kendi hayatlarıyla ilgili sorunların çözümünde veya işlerinin takibinde, hukuktan yararlanmalarına olanak sağlamak ve destek vermek amacını taşımaktadır. Klinik eğitimi, hukuk fakültelerinin topluma yönelik doğrudan hizmette bulunması yaklaşımının bir sonucu olarak, öğrencilerin hukuku, sınıf gibi korunaklı ve yapay bir ortamda değil, bizzat yaşayarak öğrenmesini sağlamayı amaçlamaktadır ve temelde, bir eğitim yöntemi olan “yaparak öğrenme” (*learning by doing*) yöntemine dayanmaktadır. “Yaparak öğrenme” yöntemi, esasen, bir faaliyete, o faaliyetin yapılış sürecine dâhil olmak suretiyle öğrenmeyi hedefleyen bir yöntemdir.

Nitekim sosyal psikoloji alanında yapılan araştırmalar, yetişkinlerin hukuk kliniği yöntemi olan “yaparak öğrenme” yoluyla öğrenme etkinliklerini artırdığını ortaya koymaktadır. Konuyu öğrenme piramidi olarak görselleştirmek gerekirse, geleneksel tarzda anlatım yöntemine (takrir, *lecture*) dayalı bir öğrenmedeki etki payı %5 iken, yaparak öğrenmeye dayalı bir öğrenme yöntemi sonucunda bu oran %75'e yükselmektedir. Kişinin bu şekilde öğrendiği bilgileri diğer kişilere aktarmasında ise, öğrenme oranı %90'a kadar çıkabilmektedir.

Source: National Training Laboratories, Bethel, Maine

Hukuk kliniği aynı zamanda, birçok ülkede hukuk eğitimiyle ilgili sıklıkla dile getirilen, “uygulamadan kopuk olma”, “bilgi verme, ancak beceri geliştirmeme” şeklindeki şikâyetlere bir cevap oluşturması bakımından da önemsenen bir eğitim yöntemi olmuştur. Gerçekten, bir kişi müzik programında eğitim gördüğünde, örneğin nasıl keman çalacağına dair sadece teoriyi değil fakat keman çalmayı da öğreniyorsa ya da tıp fakültesi öğrencileri, polikliniklerde gerçek hastalara muayene ederek hekimlik becerilerini geliştiriyorsa, hukuk fakültesi öğrencileri de gerçek ve somut vakalar, dolayısıyla gerçek hukuki uyuşmazlıklar üzerinde çalışarak hukuk bilgilerini kullanma ve uygulama becerilerini geliştirmektedir.

İstanbul Bilgi Üniversitesi, yenilikçi eğitim modellerine açık bir eğitim kurumu olarak ve klinik eğitimine dair yukarıda belirtilen noktalar dikkate alınarak, on beş yıl önce bu modeli hayata geçirmek amacıyla çalışmaya ve girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bunun temelinde, “yaparak öğrenme” yönteminin, taktır yöntemi ve ona paralel olarak uygulanagelen, sadece soyut hukuk vakalarının tartışıldığı “pratik çalışma” yapılması gibi uygulamalara dayanan geleneksel hukuk eğitimi modelinden tamamen farklı olması gerçeği yatmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, bu durumun bilincinde olarak, hukuk kliniği dersini fakülte müfredatına koyarak eğitime başlamadan önce uzun bir hazırlık süreci geçirmiştir.

Bu çerçevede olmak üzere, hazırlık dönemi zarfında, uluslararası alanda bu yöntemi başarıyla ve uzun bir süredir uygulayan üniversitelerin deneyimlerini örnek almış, yerinde incelemiş ve o üniversitelerin hukuk kliniği direktörleri ve öğretim üyeleriyle tartışma ve inceleme toplantıları düzenlemiş ve bunlara katılmış, bu deneyime sahip akademik uzmanları Bilgi Üniversitesine davet ederek bu çalışmalarda Türkiye'ye özgü bir modelin öncelikleri üzerine tartışmalar yürütmüş ve çalışmıştır. Bu evrede düzenlenen eğitim çalışmalarıyla, uluslararası işbirliği içinde, kendi klinik ekibinin gerekli formasyonu kazanmasını hedeflemiştir.

Bu dönemde, ABD'de bulunan *American University* ve *Georgetown University*, Güney Afrika'da bulunan *University of Kwazulu-Natal* ve Macaristan'da bulunan *ELTE* gibi önde gelen kurumlarla işbirliğine gidilmiştir. Diğer yandan, hukuk kliniği dersinin, Fakülte lisans programına dahil bir seçmeli ders olarak açılması için idari hazırlıklar tamamlanmış ve bunu takiben dersin müfredatı oluşturulmuştur. Son olarak, hukuk kliniği dersinden sorumlu olacak tam zamanlı bir öğretim üyesinin yönetimi ve koordinasyonunda, bu dersin yürütülmesiyle ilgili ekibin de katkısıyla bu uygulama başlatılmıştır (2003 Güz).

Önemle belirtmek gerekir ki, hukuk kliniği dersi sadece yenilikçi bir eğitim yöntemi olarak değil, aynı zamanda bir "adalete erişim" aracı olarak da telakki edilmelidir. Bu anlayışla ve yaklaşımla, hukukun bir toplumsal fayda yaratma aracı olarak görülmesi; herkes tarafından erişilen bir hizmet olması ve böylece toplumun sadece maddi imkânlarla sahip kesimlerinin değil fakat herkesin hukuktan ve onun kişileri güçlendirme işlevinden yararlanmasını sağlamaya katkı sunulması amaçlanır. Bu yaklaşımla, hukukun toplumsal yanının ve getirdiği sorumlulukların henüz hukuk fakültesi sıralarındayken ve dolayısıyla mezuniyet öncesinde de, öğrenciler tarafından kavranmasına katkıda bulunulması, bunun için bir fırsat yaratılması söz konusu olur.

Hukuk kliniği dersi, adalete erişim misyonu yanında, hukuk fakültesi öğrencilerinin avukatlık meslek etiği konusundaki farkındalıklarının artırılması bakımından da önem arz eder. Ders müfredatı kapsamında öğrencilerin meslek etiği ve özen sorumluluğu anlamında farkındalığa tüm boyutlarıyla sahip olmalarına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu farkındalık aynı zamanda İstanbul Bilgi Üniversitesinin kendisine biçmiş olduğu toplumsal sorumluluk ve duyarlılık misyonuna da uygunluk taşımaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde, gerek Fakülte akademik faaliyetleri gerek Üniversitenin İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi çalışmaları kapsamında, uygulamalı hukuk çalışmaları olarak anılabilecek, Türkiye’de hukukun uygulanmasıyla ilgili ve özellikle yargıya ilişkin bireysel ve kurumsal (Fakülte ve Merkez) araştırma çalışmalarını da anmak isterim. Bu çalışmalar, hukuk kliniği çalışmalarına paralel ve o konuda da yön gösterebilecek akademik bir katkı olarak da değerlendirilmeye müsaittir. Bu çalışmaların bir kısmı ampirik araştırma yöntemleri kullanılarak uygulanmış ve Türkiye’de, yargısal işleyişe ilişkin olarak gerçekleştirilmiş, alanındaki ilk araştırmalardır. Bugüne değin bu kapsamdaki çalışmaların yedisi kitap olarak da basılmış ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

2. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Yürütülen Hukuk Kliniği Çalışmaları

a. “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği”

Yukarıda açıklanan hukuk kliniği kurma hazırlıkları ertesinde, 2003-2004 öğretim yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde “gündelik hayatta hukuk kliniği” adlı dersle hukuk kliniği eğitimine başlanmıştır. Bu hukuk kliniği modelinde, dezavantajlı ve mağdur olma potansiyelinin yüksek olduğu düşünülen bir hedef grup seçilerek, söz konusu gruba, sahip oldukları haklar ve temel hukuk bilgisi eğitimi verilerek grubun bu sayede ve hukuk bilgisi sayesinde güçlendirilmesi hedeflenir. Hukuk kliniği metodolojisini bilenler için bu başlık altında

yürütülen çalışmanın anlamı, İngilizcedeki karşılığıyla, “*Street Law Clinic*”tir.

Bu bağlamda, ilkin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampüsü çevresinde bulunan ilköğretim okullarında eğitim gören sekizinci sınıf öğrencileri hedef grup olarak seçilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığından alınan izin ve Bakanlık ile işbirliği sonucunda Bilgi Hukuk Fakültesi öğrencileri üç yıl süreyle Dolapdere Kampüsü çevresinde bulunan beş ilköğretim okulunda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” dersi müfredatı içerisinde yer alan konuları içeren dersler vermiştir. Üç yıl sonra bu uygulama sona ermiştir. Ancak bundan sonraki aşamada, yoksul insanlara maddi destek sunan, ihtiyaçlarını karşılamada destek olan sivil toplum örgütlerinin çalışanları ve eğer varsa, çağrı merkezi çalışanlarına yönelik bir hukuk ve hak eğitimi verilmeye başlanmıştır.

2008 yılından itibaren, “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” dersi bünyesinde, Adalet Bakanlığı ile işbirliği halinde, İstanbul’daki ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülere yönelik çalışmalar düzenlenmektedir. Bu işbirliğinin ilk yılında, Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda, deneme mahiyetinde bu projeye başlanmış, başarılı geçmesinin ardından iki farklı erkek ceza infaz kurumunu da içine alacak şekilde, bu hukuk kliniği uygulaması genişletilmiştir. Böylece Ümraniye E ve T tipi Cezaevlerinin yanı sıra, Maltepe L1 ve L2 Cezaevlerinde de dersler verilmeye başlanmıştır. Son yedi yıldır İstanbul’da bulunan beş ceza infaz kurumunda eğitimlere devam edilmektedir. Çalışmalar kapsamında, bugün artık sayıları yüze yakın hükümlünün katıldığı eğitimler sonucunda, bu katılımcılara bir katılım sertifikası da sunulmaktadır. Sertifika almaya hak kazanmak, derslerin en az yarısına katılmayı gerektirmektedir. Ceza infaz kurumlarında düzenlenen kurslarda devamlılığı sağlamanın pek kolay olmadığı dikkate alınırsa, bu sayının derslerin benimsenmesine ilişkin önemli bir gösterge olduğu düşünülebilir.

Kısaca, “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” dersi kapsamında, ilk olarak İstanbul’un sosyo-ekonomik anlamda elverişsiz şartlara sahip bir bölgesinde yaşayan sekizinci sınıf öğrencileri hedef grup olarak

belirlenmişken; ikinci adımda, dar gelirli ve yoksul insanlarla çalışan sivil toplum örgütlerinin personeli ve daha sonra ise, hükümlüler “hedef grup” olarak seçilmiştir. Ders konuları farklı hedef grupların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmektedir. Bir hedef grupla uzun süre çalışınca onların bu çalışma kapsamında söz konusu olabilecek ihtiyaçlarına nüfuz etme olanağı elbette daha güçlenmektedir. Dolayısıyla, bu anlamda bir zaman faktörünün hukuk kliniği programının yürütülmesi ve yürütülme şartları bakımından yapısal bir katkıya sahip olduğuna vurgu yapmak gerekir.

İki yarıyılı da kapsayacak şekilde, bir akademik yıl boyunca verilen “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” dersinde, Fakültemiz öğrencileri, ilk dönemde sınıf dışında yapacakları eğitim çalışmalarına yönelik bir hazırlık döneminden geçmektedir. Öğrenciler, bu derslerde, dezavantajlı gruplarla iletişim kurma, yoksulluk, sosyal dışlanma ve hukukun güçlendirici işlevi üzerine inceleme ve tartışmalar yapmalarının yanı sıra, bu konulara dair beceriler kazandırılmasına da çalışılmaktadır.

Bu derslerde, ayrıca öğrencilerin hukuka yönelik analitik bir bakış geliştirerek, dezavantajlı gruplar açısından ve bu sayede elde edilen bir yaklaşımla, hukukun gerçek hayat ilişkilerindeki yeri ve etkisinin farkına varmaları da amaçlanmaktadır. Dersin ikinci döneminde ise, öğrenciler “alana” inmekte ve cezaevlerinde fiilen sorumluluk üstlenerek çalışmaktadır. Dokuz hafta süren bu eğitimlerde öğrenciler bizzat kapalı ceza infaz kurumlarına giderek, hükümlülerin hem cezaevi hayatında, hem de cezaevi dışında (infaz sırasında veya tahliye sonrasında) ihtiyaçları olan hukuki bilgileri öğretmeye, tartışmaya çalışmaktadır.

Bu dersler öğrenciler tarafından, dersi yürüten öğretim üyesinin gözetiminde, interaktif yöntemler kullanılarak yapılmaktadır. Böylece öğrenciler dokuz hafta içerisinde, eğitim amaçlı sınıf yönetimi, interaktif ders yöntemiyle ders yapma, beklenmedik şekilde yöneltilen sorulara cevap verme, zor durumlarla baş edebilme ve topluluk önünde, mesleki bilgi ve beceri gerektiren bir bağlamda konuşma gibi yeterlikler edinebilmektedir. Dersler, genellikle, iki kişilik öğrenci grupları tarafından yukarıda belirtildiği şekilde gerçekleştirilmektedir. Öğrenciler bu sayede, bir başkasıyla, mesleki

bir formasyon gerektiren ortak bir çalışma ve işbirliği yapma becerisini de geliştirmektedir. “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” dersini, başladığı yıldan bu yana 200’ün üzerinde öğrenci almış durumdadır.

b. “Uygulamalı Hukuk Kliniği”

“Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” dersinde başarılı sonuçlar elde edilmesi üzerine, 2004-2005 akademik yılında, “Uygulamalı Hukuk Kliniği” adında ikinci bir klinik dersi açılmıştır. Bu ders bünyesinde bir avukattan hukuki yardım alma ve hukuki bilgiye erişme imkânı, içinde bulundukları sosyo-ekonomik şartlar nedeniyle çok sınırlı ve zor olan kişilere, yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda, sadece hukuki bilgi verilmektedir.

Öğrenciler hukuki yardıma ihtiyacı olan kişilerle öncelikle bir mülakat yapmakta ve vakanın karakterini öğrenmekte, bunu kayda geçirmekte, daha sonra bu çerçevede söz konusu olan hukuki sorunu tespit etmekte, ardından bu vaka üzerinde hukuki bir araştırma yaparak, konuyla ilgili başlangıçtaki hukuki manzarayı yazılı hukuki bir görüş haline dönüştürmektedir. Hazırlanan hukuki görüş, dersi veren öğretim üyesi tarafından incelendikten sonra kliniğe başvuran kişiye karşısındaki hukuki sorun ile ilgili bilgi verilmektedir. Ders kapsamında bugüne kadar üzerinde çalışılan konular, sosyo-ekonomik imkânları sınırlı kişilerin hukuki sorunlarını oluşturan aile hukuku, iş ve sosyal güvenlik hukuku, borçlar hukuku ve tüketici hukuku gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Daha küçük çapta ceza hukukuyla ilgili vakalar da, bu çerçevede incelenmiştir.

Geçmiş yıllarda, “Uygulamalı Hukuk Kliniği” dersinin duyurulması amacıyla bir broşür hazırlanmış ve Dolapdere Kampüsü çevresinde mukim ve sosyo-ekonomik şartları yukarda belirtilen düzeyde olan kişilerin erişimine sunulmuştu. Ayrıca, kampüs içerisinde de, Üniversitenin mavi yakalı çalışanlarına yönelik duyurular yapılmıştı. “Uygulamalı Hukuk Kliniği”, “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” ne benzer şekilde, öğrencilere hukuk derslerinde öğrendikleri teorik hukuk bilgilerini pratiğe dökme imkânı sağlamaktadır. Bu klinik yöntemi diğer yandan, hukuki bir sorun yaşayan kişilerle iletişim kurma, mülakat yapma, hukuki bir sorunu tanımlama ve teşhis etme, bu sorunun çözümünün anlamını tartışma ve

başvuruda bulunan kişiye sunma gibi avukatlık mesleğinin gerektirdiği becerileri de kazandırmaktadır. Dersi alan öğrenciler, farklı sosyal ve ekonomik çevrelere mensup insanları tanıyarak, onlarla iletişim içinde bulunarak, hukukun (ve hukuk eğitiminin) sadece bir soyutlama değil fakat insanlar arasındaki ilişkilerin kurulması, yürütülmesi veya sona erdirilmesiyle ilgili bir inceleme alanı olduğunun, kısaca hukukun odak noktasında “insan” bulunduğu gerçeğinin ayırdına varma fırsatı ve deneyimini elde etmektedir. Bu klinik dersini bugüne kadar 115 öğrenci almış durumdadır.

“Uygulamalı Hukuk Kliniği” dersine benzer bir üçüncü ders, 2014-2015 öğretim yılında açılmıştır. “Uygulamalı Siber Haklar Hukuk Kliniği” başlıklı bu ders “Uygulamalı Hukuk Kliniği” gibi hukuk öğrencilerinin toplumdaki dezavantajlı grupların adalete erişimine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Öğrenciler, bu ders kapsamında, uygulamaya dönük mülakat yapma, mahkeme kararlarını, soruşturma ve kovuşturma dosyalarını inceleme ve değerlendirme ve hukuki görüş yazma gibi beceriler kazanmaktadır. Dersi alan öğrenciler ağırlıklı olarak İnternet ile ilgili temel hak ve özgürlüklerin kullanımı, bu kanaldan işlenen bazı suçların takibi konularında çalışmalar yapmakta ve uzmanlaşmaktadır. Dersi bugüne kadar henüz sadece 23 öğrenci almış durumdadır.

Yukarıda belirtilen kapsamda açılan bu derslerde elde edilen başarı yurtiçi ve yurtdışında da, farklı açılardan ilgiyle karşılanmıştır. “Gündelik Hayatta Hukuk Kliniği” Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi tarafından, 2005 yılında “Eğitimde İyi Örnekler” arasına seçilmeye layık bulunmuştur. 2005 yılından bu yana, Mısır, Suriye, İran, Pakistan, Ürdün, Afganistan ve Lübnan gibi ülkelerin hukuk fakülteleriyle kurulan işbirliği sayesinde, Üniversitemizde ağırlanan ziyaretçi akademisyenlere yönelik konferanslar düzenlenmiştir. Ayrıca Lübnan ve Pakistan’da, Bilgi Hukuk Kliniği öğretim üyelerince gerçekleştirilen ziyaretlerde İstanbul Bilgi Üniversitesindeki hukuk kliniği modeli ve bu hukuk eğitimi yönteminin tanıtılması amacıyla eğitim programları düzenlenmiştir.

3. Hukuk Kliniği Derslerinin Yapısı

Hukuk kliniği dersleri, Bilgi Hukuk Fakültesinde üçüncü veya dördüncü sınıfta okuyan öğrenciler tarafından alınabilmektedir. Seçmeli olarak sunulan ve öğrencilerin gönüllü olarak aldıkları bu dersler iki yarıyıl boyunca verilmektedir. Dersi almak isteyen öğrencilerle öncelikle bir mülakat yapılmakta ve ders kapsamında kendilerine yönelik beklentiler ortaya konulmaktadır. Bu şekilde, öğrenciler gönüllü olarak ve kendilerini bekleyen sorumluluk bilinciyle bu dersleri seçebilmektedir.

Dersin ölçme ve değerlendirme yöntemi konusunda, hukuk fakültelerinde geleneksel olarak yapıldığı üzere, başarının sınavla ölçüldüğü bir yöntem uygulanmamaktadır. Öğrencilerin başarısı, dönem içinde derse katılım ve devam; avukatlığa veya eğitmenliğe yönelik beceri geliştirme; ders anlatma, hukuki görüş yazma gibi, kısaca yukarıda da temas edilen çok farklı hukuk bilgisi kullanma becerilerini bünyesinde toplayan çalışmalar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Öğrenciler, gerek ders verirken gerek kliniğe başvuran kişilerle görüşürken, genel olarak bu ders bünyesindeki tüm faaliyetlerinde, klinik dersinin öğretim üyeleri tarafından izlenir. Bunu takiben, kendilerine geri bildirimde bulunularak, hangi bakımdan yeterli, hangi bakımdan kendilerini geliştirmeye muhtaç olduğu bilgisi kendilerine verilir. Ve öğrencilerin, kendilerini hafta hafta geliştirmeleri beklenir ve takip edilir. Nitekim “yaparak öğrenme” yönteminin en önemli özelliklerinden birisi budur. Öğretim üyesi kadar öğrenci de kendi gelişimini görme, bunu değerlendirebilme fırsatına kavuşur. Bu, aynı zamanda, adalete erişim hizmeti sunulan kişinin doğru bilgilendirildiğinden emin olunmasını sağlamaya yönelik de bir değerlendirme sürecidir. Dolayısıyla, bir eğitim kurumu olarak, eğittiği kişilere yönelik ve kurumsal anlamda bir “kalite kontrolü” anlamında iç denetim olanağı da sağlanmış olur.

Yukarıda temas edilen hususların ışığında, takdir edersiniz ki, hukuk kliniği yöntemi, öğretim üyelerinin kalabalık bir sınıfta ders anlattığı ve dersi alan öğrencilerle bir hafta sonra tekrar görüştüğü, geleneksel öğretim üyeliği tarzından oldukça farklı bir eğitim sorumluluğunu ve donanımını gerektirir.

Öğrencilerle ders saati dışında da çalışma yürütülmesini ve sık sık iletişim araçları kullanılarak iletişime geçilmesi bunlardan sadece birisidir. Ders geleneksel biçimde tasarlanmış bir sınıfta değil, öğrencilerin ders kapsamında ihtiyaç duyacakları bilgisayar, yazıcı gibi ofis araçlarının da bulunduğu ayrı bir salonda yapılmaktadır. Öğrenciler mülakatları ve diğer çalışmalarını da, bu işlemlere tahsis edilmiş o salonda yerine getirirler. Öğrenciler ikili gruplar halinde çalışmaktadır. Öğrencileri izleme ve denetlemenin oldukça zaman alması nedeniyle hukuk kliniği derslerinde dersi veren öğretim üyesi başına en fazla 12-16 arası bir sayıda öğrenci kabul edilmektedir. Öğretim üyesinin sorumluluğuna dahil öğrenci sayıları, örneğin “gündelik hayatta hukuk kliniği”nde ceza infaz kurumlarındaki derslerin izlenmesi bakımından, bu kurumların kentlerin nispeten daha uzak semtlerinde yer alması nedeniyle ayrıca dikkate alınmayı gerektirir. Dersler her kurumda aynı müfredatının uygulanması yoluyla gerçekleştiğinden haftada yedi defa aynı dersi izlemek için tek bir öğretim görevlisi yeterli olmayabilir. Bu nedenle, klinik öğretim üyeliği kadrosunun teşkilinde gerçekçi bir hesaplama ve değerlendirme yapmaya ihtiyaç vardır. Buna ek olarak, özellikle öğrenciler için ulaşım hizmetinin ayarlanması; ek hoca ihtiyacı; görüşme yapmaya uygun altyapı (oda ve bunun tefrişi) gibi unsurlar bakımından da, geleneksel bir hukuk dersi için gerekli lojistik kalemlerin ötesinde bir hazırlık ve organizasyon desteği elzemdir, dolayısıyla bunun farklı kaynaklar gerektirdiği aşikârdır.

4. Deneyimler ve Öneriler

Türkiye’de, hukuk eğitiminde, ilk kez İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından uygulanan hukuk kliniği yöntemi ile hukuk eğitimi bakımından önemli sonuçlar elde edilmiştir. Dersi alan ve daha sonra mezun olarak avukatlık mesleğine atılan öğrencilerden alınan geri bildirimler dersin kişisel olduğu kadar, mesleki açıdan da başarılı olduğunu göstermektedir. Aşağıda hem hükümlülerden hem de öğrencilerden alınan bazı yorumlar yer almaktadır.

İlkin öğrencilerle başlamak gerekirse:

- ▶ “Onlar benim sayemde değil ben onlar sayesinde hukuka inanır oldum. Bu tecrübe bende büyük farkındalık yarattı. Bizden öyle büyük beklentileri var ki! Bana: ‘Buraya gelmek kolay değil. Siz cesaret ettiniz, bizi dinlediniz ve bize insan olduğumuz hatırlattınız’ dediler. Onlara bunu hissettirebilmiş olmak çok özel.”
- ▶ “Eskiden onları toplumdan ayırmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordum. Zira hapisten çıkınca yine suç işleyebilirlerdi. Artık böyle düşünmüyorum. Bu düşünceden vazgeçmek beni daha iyi bir hukukçu yaptı. (...) Cezaevinde olduğum her an, yeni bir şey öğrendim. Şimdi kendime çok daha fazla güveniyorum.”
- ▶ “Hayatta cezaevi diye yapay bir yer ve orada yaşayan insanlar var. İlla katil de değiller. Öyle bile olsalar o kadar kötü değiller. Saldırıp sizi öldürmüyorlar. Yirmi iki sene ceza almış birisiyle oturup konuşmayı öğrendim. Aslında her gün yaptığımız birçok şeyle oraya girmeye ne denli yaklaştığımızı öğrendim. Masumiyetten ne kadar uzak olduğumuzu öğrendim.”

Hükümlüler açısından bakıldığında, derslerin hukuk eliyle amaçlanan güçlenmeyi, sosyal içermeyi, toplumun parçası olmayı, vatandaşlık deneyimi olarak sadece cezalandırıcı değil güçlendirici bir hukuk düşüncesinin de yer aldığı görülmektedir. Nitekim hızla artan hükümlü sayısı göz önünde bulundurulduğunda, bugün ceza infaz kurumlarında hukuki bilgi ihtiyacının oldukça fazla olduğunun Adalet Bakanlığı yetkilileri tarafından dile getirilir olması da anlamlıdır. Bu anlamda hükümlülere göre:

- ▶ “Tüm tutuklu ve hükümlülerin dış dünyadan ve bilgiden oldukça uzak olduğu bu ortamda böyle bir ders verilmesi şaşırtıcı ve güzel.”
- ▶ “Hukuk dersimizin devamını diliyoruz. Eğitim süresi oldukça bilgilendirici ve özellikle de sosyal anlamda yeniden kendimizi birey hissettiren bir uygulamaydı. Çok teşekkürler.”

- ▶ “Bu eğitimin sürekliliği olmalı. Böylece tutuklu ve hükümlüler kendi sorgulamaları konusunda daha net verilere ulaşabilirler.”
- ▶ “Eğitim, verildiği yer itibarıyla çok özellikli, iyi düşünülmüş ve en maksimum faydanın sağlanacağı kişilere verildi. Bu eğitimin daha uzun soluklu olmasının daha da faydalı olacağı düşüncesindeyim.”
- ▶ “Hakların hukuk çerçevesinde de aranabileceğini verdiğiniz üç aylık kursta anlamış ve öğrenmiş bulunuyorum. Bunu birkaç örnekle izah etmek isterim. Ben dahil cezaevlerinde bulunan çoğu mahkum vasi ataması yapacağımız zaman ailemizden veya arkadaş çevremizden atamıyor korkuyorduk. Neden mi? Tahliye olduktan sonra iase bedelinin atadığımız vasiden istenebileceğini zannediyorduk. Bunun böyle olmadığını öğrendik. Bir arkadaşımız ise CGTİK’nin 95. maddesi uyarınca izne gitmenin mücadelesine girişti. Fakat malum İdare ‘Türkiye cezaevlerinde böyle bir uygulama yoktur’ dedi. Şimdi İnfaz Hakimliğine başvuracak, sonucu bekleyip göreceğiz.”
- ▶ “Biz hiçbir zaman haklarımızı aramayı bilmezdik. Hep boş verirdik. Nasıl olsa alamayız diye. Fakat siz bize haklarımızı almayı ve kendimizi nasıl savunacağımızı öğrettiniz. Yani anlayacağınız biz de bu toplumun vatandaşıymışız. Bizlerin de söz hakkımız olduğunu bir kez daha anlamış oldum.”

Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı üzere, hem hukuk eğitimi hem de adalete erişim açısından önemli katkıları olan bu eğitim yönteminin Adalet Bakanlığı tarafından “Yargı Reformu Stratejisi”ne dahil edilmiş olması çok önemlidir.

Bugün, hukuk kliniği eğitim yöntemi, yukarda temas edilen esaslar dikkate alındığında, Türkiye’deki sadece birkaç hukuk fakültesinin programın dahil edilmiş görünmektedir. Bu yöntemi uyguladığını belirten diğer hukuk fakültelerinin neredeyse tamamında, bu ders, olağan ve olması gereken kapsamının ve uygulanması gereken metodolojinin dışında, geleneksel “pratik çalışma dersleri” biçiminde, çoğunlukla bir yargı kararı

üzerinden yürütülen vaka analizi şeklinde yürütülmektedir. Mevcut sayı ve derslerin içeriği, yurtdışında bu yöntemi uygulayan hukuk fakülteleri ile karşılaştırıldığında, hem çok düşük hem de mevcut standartların gerisinde gözükmektedir. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından düzenlenen uluslararası sempozyum hukuk kliniği çalışmalarının teşviki yanında, derslerin içeriğine dair bazı ölçütlerin ortaya konulması ve bu alanda örnek mahiyetinde bir müfredatın oluşturulmasına yönelik bir çalışmanın yürütülmesi, hukuk eğitiminde klinik yöntemin benimsenmesi ve uygulanması bakımından olumlu bir katkı sunacaktır. Bunlara ek olarak, Yükseköğretim Kurumu ile işbirliği içinde, hukuk kliniği eğitimi ve uygulamasını sürdüren veya buna yönelik altyapı hazırlığını tamamlamış hukuk fakültelerinde “Hukuk Kliniği Anabilim Dalı” kurulmasına olanak verilmesi de, bu alana yönelik eğitim ve öğretim hizmetinin sistematik bir karakter arz etmesinin yanı sıra, klinik hukuk eğitimi alanında akademik personel yetiştirilmesi bakımından da büyük katkısı olacaktır.

Birçok ülkede hukuk klinikleri, kurdukları yerel ve ulusal birlikler eliyle, devletin adalete erişim sağlama politikasında bir aktör olarak yer almaktadır. Adli yardım, *pro bono*, hukuk klinikleri, hatta Türkiye’nin yerel anlamda *paralegal* kavramı altında düşünülebilecek tarihsel aktörleri olan arzuhalciler bu politikanın temel uygulayıcıları olarak mütalaa edilebilir. Hiçbiri birbirinin rakibi olmayan fakat birbirini tamamlayan bu modellerle vatandaşların adalet hizmetlerine erişmesi; adalet hizmetlerinin reaktif olmaktan çok, erken bir müdahale olanağının sağlanmasıyla koruyuculuğa yönelmesi mümkün olabilir. Bu elbette uzun erimli bir değişim hedefi ve hukuk eğitimi ve adalet hizmetlerinin işbirliğine dayanan bir dönüşümü ifade eder.

Bu yönde bir düşünceyle, 2015-2016 akademik yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, mevcut hukuk kliniği çalışmalarımıza paralel olarak, “Hukukçadan Türkçeye” başlığı altında yeni bir girişimde daha bulunulmuştur. Bu çerçevede, hukuk kliniği öğrencileri hukuki metinleri hukuk bilgisi olmayan vatandaşların anlayabileceği günlük konuşma diline çevirme konusunda bir yardım ve destek sunmaktadır.

Buna yönelik tanıtıcı metinler afiş olarak bastırılmış, adliye ve arzuhalci bürolarında ilan edilerek kamunun bilgisine sunulmuştur.

Son olarak, tartıştığımız hukuk klinikleri konusu ve uygulaması, aslında avukatlık mesleğinin toplumsallığı ve meslek etiği anlayışı ile çok yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda olmak üzere, baroların ve yargı organlarının bu tür derslerin hayata geçirilmesi hususunda, ilgili hukuk fakültelerine destek sunmaları ve işbirliği içinde bulunmalarına yönelik çalışmalar da, aynı hedefe özgülünmüş kurumsal ilişkiler ve işbirliği ağı çerçevesinde dikkate alınmayı gerektirecek yapısal girişimler dahilindedir. Böyle bir çaba ve kurumsal işbirliği, adalete erişimin güçlendirilmesi ve buna yönelik hizmetlerdeki mesleki kalitenin artırılması bakımından kayda değer bir katkı sağlayacaktır.

Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

BAŞKAN – Sayın Dekanımıza, bu etkili sunumu için çok teşekkür ederiz.

Bilgi Üniversitesini Bakanlık olarak daha önce ziyaret etmiş ve bilgi almıştık. Hukuk Fakültesinden İdil ELVERİŞ hocamız da burada, sayın hocamız ve öğrencilerle görüşmüştük. Öğrenciler çok etkili anlatımlarda bulunmuşlardı, tecrübelerini yansıtmışlardı. Bir de cezaevi kliniğine bizzat katılmıştık.

Gündelik hayat için, “street law” denilen metodu uyguluyorlardı. Hakikaten etkileyiciydi. Bilgi Üniversitesinde el yordamıyla değil, oldukça disiplinli bir şekilde yürütülen bir uygulama var. Kendilerini tebrik ediyoruz.

Bir de Hocamız Güney Afrika tecrübesinden söz etti. Güney Afrika çok farklı ve etkileyici bir örnek. Güney Afrika Wits Üniversitesinden Daven Dass da aramızda. Buradaki hukuk fakültesi dekanlarımızın, hocalarımızın, özellikle Güney Afrika uygulamalarını görmelerini isterim. Orada hem canlı müvekkil denilen, life client hem de street law var. Profesör David Mc Quoid Mason özellikle bu işin öncülerinden biri.

Güney Afrika da apartheid rejiminin yıkılmasında da bazılarına göre, klinik hukukun belirli bir düzeyde etkisinin olduğu söyleniyor.

Bu güzel sunumlardan sonra on dakika ara vereceğiz, ardında Ankara Barosu'ndan Cemalettin Bey'i dinleyeceğiz.

On dakika sonra buluşmak dileğiyle.

İKİNCİ OTURUM

“HUKUK KLİNİĞİ EĞİTİMİNDE TÜRKİYE UYGULAMALARI”

Oturum Başkanı

Alpaslan AZAPAĞASI

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

BAŞKAN – Efendim, tekrar merhaba.

Ankara Barosu, aile içi şiddetle mücadele konusunda ortaklaşa yürüttüğümüz kliniğe çok önemli destek verdi. Kendilerine buradan tekrar teşekkür ediyorum. Yönetim Kurulu Üyesi Avukat Cemalettin Gürler burada. “Hukuk Kliniğinde Avukatların ve Baroların Rolü” konulu bir sunumu olacak. Bizim klinikler konusunda başarılı olmamız için, Baroların desteğine ihtiyacımız var. Ayrıca adalete erişim konusunda biraz daha esnek düşünmemiz lazım. Öğrencileri de bu işin içine aktif biçimde dahil etmek lazım. İş birliği yaparsak her şeyin üstesinden gelebiliriz.

Biraz önce Erzincan Başsavcımız, Diyarbakır Başsavcımız ve Afyon Baro Başkanımızla konuştuk. Kendilerinde hukuk klinikleri konusunda bir duyarlılık, farkındalık oluşmuş. Bu bizim için son derece önemli. Demek ki Sempozyumla maksat hasıl oluyor.

Ben şimdi sözü Avukat Cemalettin Gürler Bey’e vereceğim. Strateji Geliştirme Başkanlığı olarak hukuki himaye sigortası konusunda da bir çalışmamız var. Bunu adli yardım sistemine nasıl entegre edebiliriz diye çalışıyoruz. Bu konuda komisyon oluşturduk. Üniversitelerden, akademisyenlerden, barolardan temsilciler var. Cemalettin Bey aynı zamanda bu komisyonumuzun da üyesi. Ankara Barosu ile sadece klinik hukukta değil, pro bono uygulamalarında, hukuki himaye sigortası, adli

yardım gibi birçok alanda iş birliğimiz var. Kendilerine çalışmalarımıza katkılarından dolayı tekrar teşekkür ediyor ve sözü Avukat Cemalettin Gürler Beyefendi'ye vermek istiyorum.

AV. CEMALETTİN GÜRLER – Hepinizi saygıyla selamlıyorum Sayın hazirun.

Bu kadar değerli üstadımın yanında, kendimi bir çırak olarak tanımlayarak başlamak istiyorum. Fakat gerek avukatlık pratiği ve bu uygulamanın birçok noktasında yer almış olmam, “Avukatlık ve Noterlik Hukuk Ders Kitabı” yazmış olmam, bir yandan öğretim görevlisi olarak hala Ankara Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu’nda “Avukatlık ve Noterlik Hukuku” dersi vermem, bir yandan baro yönetim kurulunda yer almam nedeniyle hukuk klinik işi en çok beni ilgilendiriyor. Bu nedenle kendi söyleyeceklerimin biraz farklı olacağını belirtmek isterim

Sayın hazirun, önce ben bu işin handikaplarını, eksiklerini ya da olmayacak yerleri üzerinde görüşlerimi söyleyeceğim.

Birincisi; bugün ülkemde yargılamanın taraflarının ve Adalet Bakanlığının üzerinde uzlaştığı bir konu olan avukatlık sınavı ile ilgili konuyla başlamak gerekir. Avukatlık sınavı, hukuk fakültesinden mezun sayısı ve fiilen avukatlık yapanların sayısı birlikte değerlendirildiğinde vazgeçilemeyecek bir noktada. Bir yandan soyut hukuk kurallarının kliniklerde somutlaştırılması yani hukuk öğrencisinin bir hukukçu gibi düşünmesiyle beraber hukukçu gibi de hareket edebilmesi için hukuk kliniklerine ihtiyaç olduğunu söylüyoruz. Diğer yandan da bir de çoktan seçmeli, test tekniği uygulanacak ulusal bir sınav yapmayı hedefliyorsunuz. Hukuk klinikleri ile hukuk öğrencilerinin hukuk problemlerinde somut müdahalesini hedeflerken avukat adayının test usulü sınavdan da geçmesini beklemek çok ciddi bir çelişki.

İkincisi; hukuk kliniklerine ilişkin makaleleri incelediğimizde hep şöyle bir ön şart geçiyor satır aralarında, “Öğrenci sayısının az olması.” Bu yıl Ankara Üniversitesi sekiz yüz elli öğrenci kabul etmiş. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin sekiz yüz elli öğrenciyle on altı kişilik hukuk kliniği uygulaması yapmasını beklemek doğru gelmiyor. Bir an için

linik uygulamasının elli öğrenci hatta yüz öğrenciyle yapıldığını düşünsek dahi geriye kalan yedi yüz elli öğrenci uygulamada yer almayacak gibi görünüyor.

KONUŞMACI – Yüz otuz öğrenciyle yapıyoruz.

AV. CEMALETTİN GÜRLER – Yüz otuz öğrenciyle yapıyorsunuz. Sayıyı arttıralım 300 öğrenciyle yapsanız dahi gene beş yüz elli öğrenciniz dışarıda kalıyor.

Üçüncüsü; uygulamada hukuk kliniği uygulamasının, uygulama konusunda birikim ve pratik sahibi akademisyenler gözetiminde yapılması, raporlanması, sonuçlandırılması gerekmektedir. Türk akademisyenlerin sayısı ve iş yoğunluğu ile öğrenci sayısının yüksekliği göz önüne alındığında uygulamanın çok sınırlı sayıda kalacağı açıktır.

Ayrıca akademisyen azlığı yetkin olmayan kişilerin gözetiminde yapılacak klinik çalışmalarında, çalışmada hedeflenenin tam tersine zararlı sonuçlara neden olabilir.

Dördüncüsü; hukuk klinikleri içinde de yer alacak öğrencilerime, her ne kadar gönüllülük esasında eğitim-öğretim veriyorsak da bu biraz da hukuk kliniğindeki arkadaşlara müfredatta yer almayan bir çalışma yaptırılması meselesidir. Hukuk klinikleri çalışmasında daha iyi fiziki şartların sağlanması ve sürecin sağlıklı işlemesi için Bakanlık bütçesi içinde bir kalem oluşturulması gerekmektedir.

Bunun gibi birçok tespitte daha bulunabiliriz. Ancak asıl olarak hukuk kliniklerinin yaygınlaşması konusunda barolar neler yapabilir? Sorusuna cevap arayalım.

Biz baroların “dezavantajlı gruplar” olarak tanımladığı yani cinsel tercihleri farklı bireyler, işçiler, şiddete maruz kalmış çocuklar, kadınlar, ekonomik durumu adaletle ermeyenlerin hepsinin ilk dokundukları yer barolardır. Barolarda adli yardım, CMK, aile içi şiddet büroları bulunmaktadır. Barolarımızın, yönetim kurulunun adliye ve diğer binamızdaki tüm kapıları açıktır, asla kapanmaz, randevuya bile gerek yoktur. Çünkü orasının hizmet kapısı olduğu bilincindeyiz. Bu dezavantajlı

gruplarla ilişkide yani hukuk klinikleri çalışmasında en önemli sacayağı olduğumuzu ortaya koyuyor.

Biz barolar olarak, hukuk kliniklerini çok önemsiyoruz. Çünkü hukuk klinikleri bizim zamanla mekanikleşen hukuk uygulamalarımıza, genel prosedür ve protokol sınırları içine sıkışmış davranış biçimlerimize yeni bir heyecan, yeni bir duygu, yeni bir alternatif ve canlılık getiriyor. Yani zaman içinde mekanikleşen mesleki faaliyetimize hukuk öğrencileri, genç arkadaşlar daha duyarlı, daha heyecanlı ve daha girişken olarak yanımızda yer alıyorlar. Bu yaygınlaştırma açısından barolar tüm olanaklara sahiptir. Sahip olduğu bu olanakları da hukuk klinikleriyle paylaşmaktan bir dakika geri durmamışlardır, bundan sonra da durmayacaklar.

Barolar olarak hukuk kliniği öğrencilerinin sadece adliye koridorlarında broşür dağıtması ya da ayaküstü konuşmalarla ya da bilgilendirmelerle bu işi yürütmesini çok doğru bulmuyoruz. Biz bu işin daha ileriye taşınmasını savunuyoruz. Ankara Barosunun yaklaşık otuza yakın kurulu var; tüketici haklarından toplumsal olaylara, Cumhuriyet tarihinde iz bırakmış davalardan Gelincik (aile içi şiddet ile mücadele)'e kadar. Bizim gibi birçok baronun da çeşitli kurulları var. Biz bu kurulların tamamında aslında hukuk kliniğinden gelen arkadaşların yer almasının şart olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu sistematüğün içinde sadece belli sayıda dezavantajlı gruplarla muhatap olmak hukuk kliniğinin amacının kısmen sakat kalmasına sebep olabilir. Mağduriyetler sadece çocuk alanında ya da aile içi şiddette olmuyor. Yeterince ve yetkin olmayan bir avukatın sözleşmeler hukukunda ya da sigorta alanında ya da ceza hukukunda yaratacağı olumsuzluklar da çok acı veriyor.

Şahsen kendim, biraz kalabalıkça bir büroda çalışıyorum. Bir uyuşturucu davasında genç meslektaşlardan ikisini toplantıya götürdüm. Görgü, bilgi ve pratikleri artması için. Bir yıllık mesleki deneyimi olan avukat arkadaşım sanığa öyle bir soru sordu ki kahvehanede sohbet anında böyle soru sorulmazdı. Bu deneyim bırakın klinikleri, avukatlığa geldiğinde bile belli yetkinliğe ulaşmamış görüşme teknikleri ya da pratikten geçmemiş meslektaşlarımızın varlığı açısından yol göstermiştir.

Aslında üniversitelerde adalet psikolojisinin okutulmasının zamanının çoktan gelip geçtiğini savunuyorum. Adalet psikolojisinin vermesi gereken noktayı aslında pratikte hukuk klinikleriyle halletmeye çalışıyoruz.

Şimdi pratik önerilerim üzerine konuşmak istiyorum. Tüketici hakem heyetleri de hukuk kliniklerinin uygulama alanlarından birisi olabilir. Türkiye’de neredeyse en çok hukuk başvurusu yapılan alan tüketici hukukudur. Tüketici aldığı mal ve hizmetten kaynaklanan sorunlarının çözümünde tüketici hakem heyetlerine başvurmakta ve bunun bir sonraki aşamasında tüketici yargılamasına gitmektedir. Tüketici hakem heyetleri hepiniz de biliyorsunuz, hepinizin bildiği bir gerçeği artık söyleyelim, tüketici hakem heyetinde başvuru gerektiği şekilde incelenemiyor. Hakem heyeti kararları matbu şekilde yazılıyor, hakem heyeti üyeleri tarafından imzalanıyor. Geline aşamada hiç kimse; “Tüketici hakem heyetinde dosya inceleniyor.” diyememektedir. Fiilen gerekli incelemenin yapılma şansı yok. Tüketici hakem heyetlerinde günde dört yüz karar veriliyor, dört yüz imza atılıyor. Bu sayısal veriler bile iddiamızı doğrulamaktadır.

Tüketicinin ya da hizmet sağlayanın kendisini tam olarak ifade edemediği bir alanda, bir hukuki alanda hukuki sorunun varlığını kabul etmek gerekir. Bu alan hukuk kliniklerinde yer alan hukuk fakültesi öğrencilerinin çalışma yapacağı bir alan olarak önümüzde duruyor. Tüketici hakem heyetleri, uyuşmazlık rakamlarının küçük olduğu ve bu alandaki hukuki hataların tolere edilebileceği bir alandır. Baroların burada iki çeşit destek sağlayabileceğini düşünüyorum. Bunlardan birincisi, tüketici hakem heyetlerinde avukat üye bulunması zorunluluğudur. Tüketici hakem heyetlerinde avukat yerine hukuk kliniğindeki meslektaşlarımızın -ben öğrenci demeyi çok uygun bulmuyorum- yer alması çok daha anlamlı olur.

Tüketici hakem heyetlerinde birinci seçenek yapılamaması halinde klinik öğrencilerini, tüketici hakem heyetinde raporör olarak yer almasını sağlayabiliriz. Yani hem başvuruveren hem de şikâyet edileni dinleyip bir rapor oluşturup bunu tüketici hakem heyetine sunmasını sağlarsak bu bizim için hem tüketici hukukunda destek sağlayacak, hem de meslektaşlarımız açısından iyi bir pratik olacaktır.

Hukuk kliniklerinin diğer bir uygulama alanı, aile içi şiddete ilişkin olaylardır. Başta Ankara Barosu olmak üzere diğer baroların birçok pratik birikimini, hatta teorik birikimini oluşturduk. Aile hukukunda; özellikle aile içi şiddette, ben hukuk kliniklerinin rolünü biraz daha farklı düşünüyorum. Burada aslında mağdurların, talepçilerin temel sıkıntısı hukuki korumadan çok, insan ilişkileri. Karakolda üniformalı, lise mezunu, yaptığı işten maddi - manevi tatmin sağlayamayan, üniversiteden mezun olup ataması yapılamamış öğretmen ya da jeoloji mühendisi olup da iş bulamadığı için polis olmuş ve bu işten nefret eden kolluğun beyanları, mahkemeye geldiğinde mağdurdan on dakika içinde aile içi şiddeti anlatmasını bekleyen savcı, beş dakikada sorunu çözmeyi bekleyen hâkime derdini anlatabilmek gibi şansı yok. Mağdur önce ona aklen, sonra ruhuna dokunacak insana ihtiyaç duyuyor. Çok açık söylüyorum, biz, avukat arkadaşlarımız bile bir aile içi şiddet olayında çok özel olmadığı sürece görüşmede en fazla bir saat zaman ayırabiliyoruz ve bu bir saatlik zaman içinde kişinin size güvenip o anlatamadığı sırları açması son on-on beş dakikaya sıkışıyor. Oysa kendisine hiçbir unvan hâlâ atfedilmemiş onun yanında gönüllülük esasıyla duran, heyecanlı ve zamanını ona ayırabilecek bir genç meslektaşımın çok daha fazla şey ifade edeceği kanaatindeyim.

Şimdi çok meşhur bir konumuz var. Pro bono davaları yani toplum yararına davalar. Adalet Bakanlığı Stratejik Planı'nda pro bono davalarımız var ama mevzuat hâlâ buna izin vermiyor baro yöneticilerinin ve avukatların bildiği üzere. Böyle bir izin yok. Eğer pro bono dava alıyorsanız yani kamu yararına dava alıyorsanız önce onun vergisini ödersiniz. Önce bir buradan başlayalım. Yani pro bono davalarda bir mevzuat düzenlemesine gitmemiz gerekiyor. Vergi Kanunu, Avukatlık Kanunu ve Usul Kanunu'nu kapsayacak bir reform gerekiyor. Eğer bunu yapamazsanız bizim buradaki teorik tartışmalarımız sadece teorik tartışma olmaktan bir adım öteye gitmez. Şimdi Avukatlık Kanunu'yla ilgili olarak Adalet Bakanlığının bir çalışması var, ilerliyor, bu çalışma önümüze gelecek. Adalet Bakanı, görüşmemizde açıkça söyledi. Baro olarak biz bu pro bono davalarla ilgili mevzuat düzenlenmesinde şöyle bir şartın da eklenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yargılama gerektiren konunun içeriğini etkilemeyecek. Çok sayıda kişinin dosyaya müdahil olması

sonuçta dosyanın ilerlemesinde sorun yaratabilir. Avukatlık büroları her pro bono davasında yeterli sayıda hukuk kliniğinden meslektaşımızın da yer alması konusunda bir düzenleme getirebilir. Hatta benim şöyle biraz daha radikal bir görüşüm var ama kişisel görüşüm yani kurumsal duruşum değil. Meslektaşlarımızın hukuk kliniklerinde genç meslektaşları dosyalarına katmaları ve bunu baroya bildirmeleri hâlinde yani baro gözetiminde ve denetiminde yapmaları hâlinde vergilendirmede ya da bir kısım başka alanlarda teşvik getirilebilir. Böylece, genç meslektaşlarımızı da bürolarımıza çekme konusunda ustalarımızın, üstatlarımızın biraz daha atik davranmasının yolu açılabilir.

Hukuk kliniklerinin uygulanabileceği diğer alan da hukuki himaye sigortası. Hukuki himaye sigortasına ilişkin Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından yapılan çalışma yaklaşık altı aydır sürüyor. Bu çalışmada ciddi emek ve efor sarf ediyoruz. Bu çalışma biz avukatların ekonomik anlamda önünü açabilecek bir çalışma. Uzun vadede 3 milyar TL gibi bir paranın avukatlara ödenmesini sağlayacak. Aynı zamanda Türkiye’de hukuka erişim konusunda tüm dezavantajlı gruplara da ciddi anlamda destek sağlayacak, CMK’da ve adli yardımda tam bir reform olacak. Hukuki hizmetin de niteliğinin artırılması konusunda çok önemsedığımız bir alan. Ancak, hukuki himaye sigortasında tartışılan konulardan birisi de; hukuki himaye sigortasıyla koruma kapsamına alınmış risk oluştuğunda dava açmaya değer olup olmadığı yani ön incelemenin kim tarafından yapılacağı. Çalışmanın içinde yer alan sigorta şirketleri diyor ki: “Biz yaparız.” Diğer bir çıkar grubu olarak avukatlar diyor ki: “Biz yaparız.” Mesela bunu hukuk kliniğindeki arkadaşlarla birlikte yaparsak şöyle bir şey olur; kafamızda hukuk klinikleri uygulamalarının neredeyse tamamını aslında kamu alanında veya insan hakları alanındaki yönlerde kullanmak gibi bir eğilim var. Ben de diyorum ki: “İşte bakın, sigorta hukuku gibi bir alan var. Risk oluştuğunda ön incelemesini hukuk kliniğinde arkadaşlarla birlikte yapabiliriz.” Daha ilginç bir şey söyleyeceğim. Türkiye’deki hukuki himaye sigortalarının başvuru oranında neredeyse hak edenlerin %5’i risk oluşuyor, %95’i risk hakkını kullanamıyor ve bunları kullanamayanların büyük bir kısmı da avukat. Çünkü avukatın lehine bir durum var. Mesela bunun bilgilendirilmesi,

bu başvurunun yapılması, izlenmesi gereken yöntemler ve içtihatlar konusunda hukuk kliniğindeki arkadaşların çok ciddi bir faydası olacağını düşünüyorum.

Ankara Barosu Yönetim Kuruluna seçildikten sonra avukatların ciddi bir sorunu olduğunun fark ettim. Bunu da hukuk klinikleriyle beraber çözmemizin cidden faydalı olacağını zannediyorum. Ankara Barosu'nda her hafta yaklaşık 150 civarında disiplin dosyası -başvurusu- önümüze geliyor. Çünkü Avukatlık Kanunu'ndaki ve meslek kurallarındaki düzenlemeler çok katı. Kanun ve meslek kurallarını eğer biraz sert yorumlarsak ya da lehe yorum yapmasak biz Ankara Barosunun 1/5'ini bir senede görevden uzaklaştırırız. Çünkü mevzuat ve meslek kurallarında avukatlık bürosu tabelasının kaç santimetre olacağını, apartman aidatının ödenmemesinin disiplin sorunu olduğu ve disiplin cezası gerektirdiğine kadar giden bir disiplin anlayışımız var.

Avukat olarak meslektaşlarımızın çoğu müvekkillerin hukukunu savunmaktan ve o alanlara o kadar yoğunlaşmaktan kendi disiplin kurallarının ve hukukunun uygulamalarına uzak düşmüşler. Yani şunu diyen çok arkadaşım geldi; "Ne savunma yapacağım, her şey orada görünüyor."

Hukuk fakültelerinde avukatların hak ve yükümlülükleri konusunda çok ciddi eğitim verseniz de pratikte bunun karşılığı olmuyor. Mesela hukuk fakültesinde şunu öğretemezsiniz: "Müvekkilinizle ilişkilerinizde güven değil yazılı beyanlar esastır.", "Beyanların hepsini yazılı alın.", "Bir dava birkaç dava doğurabilir ve ona göre vekâlet ücretini takdir edin " diye bir cümle kuramazsınız. Ama ben avukatlığa başladığımda o kadar acı şeyler yaşadım ki, belli bir aşamadan sonra en samimi olduğum arkadaşla iş yaparken dahi "Bir dakika, sen şu sözleşmeyi, beyanını bir imzala bakayım." diyorum. Yani şunu diyemezsiniz hukuk fakültesinde öğrenciye: "Bir kadın öfkeyle gelip kocası hakkında birçok şey söylediğinde, siz de bunu dilekçenize bir şekilde yansıttığınızda yarın kocasıyla barışıp geldiğinde 'Utanmıyor musun avukat, bunları niye yazdın, nereden uydurdun sen bunu?' cümlesiyle karşılaşacaksınız." diyemezsiniz. Ama biz hukuk kliniğinde bunu deriz. Çünkü hukuk kliniği başka bir alan.

Açıklamalar göz önüne alındığında biz, baroların disiplin uygulamalarında, dosya hazırlamalarında, hatta avukat meslektaşların şikâyetlerinde ya da savunmalarında genç meslektaşların yer alabilmesini sağlarız. Sağlamamız da gerekiyor. Hem genç meslektaşlarımıza meslek disiplini, meslek uygulaması, avukatlık hukuku hakkında bir bilgi vermişken, aynı zamanda onların bilgisinden, görgüsünden de faydalanmış olacağız.

Hukuk kliniklerini küçük alacakların tahsili konusunda da kullanabileceğimiz bir alan olarak görüyoruz. İcra iflas hukukunda yapılan icra takiplerinin yaklaşık %30-35'lik kısmında alacak olan rakam, avukatlık asgari vekâlet ücretinin neredeyse bir katı ya da iki katı kadar rakamlar. Talep edilen rakamlar ciddiyetsiz, icraya konu edilmeyecek rakamlar ve bu icraya konu edilmeyecek miktardaki rakamları icraya koyduğunuzda avukatın vekâlet ücreti, icra masrafları ve harçlar asıl alacağı neredeyse ikiye katlıyor. Ve herhangi bir alacaklının çok büyük miktardaki alacağı ile asgari ücretin onda biri alacağı aynı hukuki muameleye tabi tutuluyor. Bu nedenle, sistem ciddi anlamda tıkanıyor. Ankara Adliyesinde geçen yıl 17.000-18.000 dosyayı kapatan icra müdürlüğü var. İcra müdürlüğünde toplam çalışan sayısı dokuzdur. Diğer bir ifade ile her çalışan başına iki bin dosya düşüyor. Küçük alacakların tahsili hakkında baromuzda bir konferans da yaptık, fikirlerimizi ortaya koyduk. Konferans sonucu ve görüşlerimizi Adalet Bakanlığındaki ilgili kişilerle bilgi olarak paylaştık. Biz hukuk kliniklerindeki arkadaşlarımızdan bu alanda hem icra iflas takiplerinin hafifletilmesi hem de icra iflas pratiği açısından faydalanabiliriz. Şöyle ki: Biz belli bir miktarda olan rakamların yani küçük alacak olarak nitelendirdiğimiz rakamların arabulucuyla çözülmesine ya da hakem yöntemiyle çözülmesine tarafız. Zaten bunun finansmanı hukuki himaye sigortasından kısmen karşılanacak. Bir de bunun yanına hukuk kliniğinden bir iki genç meslektaşımızı da dosyalara katarsak bu alanda da böyle bir fayda sağlamış oluruz.

Aslında buna yönelik elimde çok fazla materyal ve bilgi var. Katkımın daha büyük olması gerektiğini biliyorum ancak zaman sıkışıklığı sebebiyle daha çok pratiğe yönelik olarak konuştum. Daha uzun zamanlarda farklı çalışmalarda görüşmeyi diliyorum.

Şunu eklemek istiyorum; Adalet Bakanlığı bir hukuk reformu çabası içinde ve bu konuda çok ciddi çaba harcıyor, takdirle izliyoruz, omuz vermeye çabalıyoruz ama artık reform sorunları çözmeyecek, bize bir devrim gerekiyor.

BAŞKAN – Sayın Gürler’e sunumu ve, eleştirileri için teşekkür ediyoruz. Şunu söylemek istiyorum; pro bono konusunda da bir projemiz var. Bir projeye başlarken projenin maksadına hâsıl olması için, önce bir durum analizi yapmak; eksileri, artıları nelerdir, onu görmek, bir planlama dâhilinde, o çıktılara göre hareket etmek gerekir. Bu sadece pro bono için değil, bütün projeler için böyledir. Hukuk klinikleri için de aynı süreç gözetilir. Dolayısıyla, eleştiri yaparken bunu dikkate almak lazım. Eğer mevzuat açısından bir sıkıntı varsa, örneğin bir vergilendirme gibi, bu proje kapsamında ele alınıp yasal değişiklik gerektiren hususta taslak hazırlanır. Ondan sonra maksat hâsıl olur. Olaya bu açıdan bakmak lazım, onu arz etmek istiyorum.

Şimdi de son konuşmacı olarak Eskişehir Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanımız Profesör Doktor Ufuk Aydın “Bir Devlet Üniversitesinde Hukuk Kliniğinin Başlatılması” konulu sunum yapacak.

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Türkiye’de hukuk kliniklerinin kurumsallaşmış olduğu fakültelerden. Şu an elimizde de fakültenin Hukuk Klinikleri Birimi’ni anlatan bir broşürü var. Bu broşür, kliniğin ne derece kurumsallaştığını bize çok açık bir şekilde gösteriyor. Uzun zamandır Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesiyle de iş birliği yapıyoruz. Deneyimlerini Ufuk Hocamız sizlerle paylaşacak. Şimdi sözü kendisine veriyorum.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Öncelikle merhaba herkese.

Son söz bana düştü. Sanki Cemalettin Bey’in konuşmasından sonra son söz biraz savunmaya düştü gibi de oldu. Cemalettin Bey’i dinlerken şu geldi aklıma: 2011 yılı, ilk bu işlere başlıyoruz. Zannediyorum bu salondaki yabancı konuklarımız hariç herkesin tanıdığı, akademik titri de olan bir avukat meslektaşına dedim ki: “Biz hukuk klinikleri diye bir projeye başlıyoruz, bir de toplantımız var, sizi de bekleriz.” Aynen şöyle bir cevap

aldım kendisinden: “Biz hukuk kliniklerine karşıyız.” Hemen devamında da “Valla çok da fazla bir şey bilmiyoruz bu konuda ama...” diye devam etti. Şimdi Cemalettin Bey’in söylediği girizgâhı biraz savunmayı gerektirecek bir şey. İşte “Öğrenci sayısı çok, bu kadar çok öğrenciyle nasıl klinik olur?” dedi. İkincisi de “Efendim, bizde angarya kültürü yaygındır, sanki siz beni anladınız...” Gerçekten anlamadım Cemalettin Bey. Yani avukatlık stajında stajyer avukatlardan mı bahsettiniz angarya derken?

AV. CEMALETTİN GÜRLER – Hocam, biz zaten onun finansmanını sağlıyoruz. Şunu diyoruz: “Hukuk kliniğinde görev alan arkadaşlara Bakanlık biraz bütçe ayırırsa iyi olur.”

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Tamam. Şöyle: Tabii, biz hukuk kliniklerini iki yönlü düşünüyoruz. Birincisi eğitim amaçlı düşünüyoruz. İkincisi sosyal hizmet, sosyal yardım amaçlı düşünüyoruz. Yani başka hiçbir kaygımız yok. “Angarya” ifadesi çok ağır, çok rencide eden bir ifade. Siz “Neden olmaz?” diye başladınız, sanki söylediğiniz oydu, biz “Nasıl olur?”un derdindeyiz. Onu ben başlangıçta söyleyeyim ama o pratik düşünce yapınızla sonradan bence çok iyi toparladınız. Dört konuda; tüketici hakem heyetlerinde, hukuki himaye sigortasında, küçük alacakların tahsilinde ve disiplin konusunda kliniklerle iş birliği yapabileceğinizi söylediniz. Demek ki Türkiye Barolar Birliği’nin ya da en azından Ankara Barosu’nun kliniklerle ilgili yine de çok olumlu düşünceler içinde olduğunu gördüm, bundan mutlu oldum. Cemalettin Bey’in şahsında Ankara Barosu’na teşekkür ediyorum. Tabii, konuşmasının sonunda söylediği husus da hepimizi çok rahatsız eden, çok üzen bir husus. Öldürülen avukatlar sebebiyle tüm avukat meslektaşlarıma başsağlığı diliyorum. İnşallah bir daha böyle şeyler yaşanmaz diyerek sunumuma geçmeye çalışıyorum.

Evet, söylediğim gibi, hukuk klinikleri bizim için, üniversiteler için temelde eğitsel yöntemleri ifade ediyor. Bu eğitsel yöntemlerin yanında bir de şüphesiz topluma hizmet, bir sosyal hizmet boyutu da var. Başka düşündüğümüz hiçbir şey yok. Ve bunu yaparken de öğrenciyi bir şekilde uygulamanın içine yerleştirmeyi, uygulamadan öğrenciyi iyi bilgilendirmeyi amaçlıyoruz. Yöntem olarak da dünden beri bahsedilen birçok yöntemi kullanıyoruz.

Bu sunumumun hazırlanmasında bizim kliniğin değerli öğretim üyelerinin çok büyük katkısı oldu, onları da vurgulamak isterim. Kıvılcım Hoca bizim kliniğimizin müdürü. Kasım Hoca, Sertaç Hoca ve Ezgi Hoca da şimdi yapacağım sunumun hazırlanmasında ve bahsedeceğim materyallerin hazırlanmasında çok büyük katkı sahibi oldular. Onlara da vefalı olmanın bir gereği teşekkürlerimi bir kez daha sizin huzurunuzda sunmak istiyorum.

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Kliniği 2011 yılında bir projeyle başladı. Raoul Wallenberg Enstitüsü'nün desteğiyle İsveç'te Lund'da tasarlandı. Neden tasarlandı? Geleneksel öğretim metotları yetersizdi, insan hakları öğretilisine ilişkin farkındalık eksikti, "Acaba ne yapabiliriz?", tabii başka kaygılarımız da vardı. İşte muhtemelen hiçbirimiz öğrenciliğimiz sırasında bir gerçek müvekkil görmemiştik, adliyeye gitmemiştik. Dün bir genel müdürümüzle görüştüm yemekte, o da aynı şeyi söyledi: "Ben adliyeye mezun olduktan sonra sabıkasızlık kaydı için ilk defa gittim." dedi. Yani uygulamadan hep kopuktur hukuk eğitimi. "Bunu nasıl birleştiririz, neler yaparız?" gibi bir düşünce içinde klinik eğitimi tasarlamaya başladık. 2013 yılında "Hukuk Klinikleri Birimi" adında, ayrı bir birim kurduk. Aslında birim ya da merkez olması konusunda o dönem bir tartışma yaşadık. Üniversitemizin yapılanmasında birimler fakültelere, merkezler rektörlüğe bağlı. İlk etapta fakülte dekanlığına bağlı bir birimin daha etkin olacağını düşünerek birimde karar kıldık ve bu bir devlet üniversitesinde kurulan ilk birim niteliğini taşıyordu yani ayrı bir bölümde sekreteri olan, kırtasiye malzemeleri, dosyalama sistemi olan, ayrı bir görüşme odası olan bir birimdi. Böyle bir sistem tasarladık ve amaç olarak da kendimize, az önce söylediğim gibi, hukuk öğrencilerinin hukuk eğitime katkıda bulunmak, sosyal adalete katkıda bulunmak, ülke genelinde klinik hukuk eğitimi yaygınlaştırmak, tanıtmak ve klinik hukuk eğitiminin kurumsallaşmasına katkı sağlamak olarak belirledik.

Tabii, birimi kurmak yeterli olmadı, hemen bir birim yönergesi hazırladık. Yani "Birimin işleyişini nasıl sağlayacağız, nasıl geliştireceğiz?" buna ilişkin bir birim yönergesi hazırladık. Dün Leah'ın bahsettiği, "Manuel"i yani işleyiş ayrıntılarına ilişkin belgeyi ise henüz tamamlayamadık. Ama o konuda da bir çalışmamızın olduğunu vurgulamak isterim.

Birimin -yönergeden aldığım- genel amacını “Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yürütülen hukuk öğretiminin niteliğini, etkinliğini, hukuk kliniği uygulamalarıyla artırmak ve toplumun dezavantajlı kesimlerine ücretsiz hukuksal yardım sağlayarak toplumsal hizmet faaliyetlerini yürütmek” olarak belirledik. Ve faaliyet konularını yine yönergemize aldık: “Bir çalışma programı oluşturmak, birim tarafından ders materyallerinin hazırlanmasını sağlamak, bilimsel araştırma ve yayın faaliyetleri gerçekleştirmek, hukuk kliniklerini hayata geçirmek için ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği sağlamak, bu kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, kliniklerin etkinliğini artırmak için üniversite içindeki birimlerle, yerli-yabancı diğer üniversitelerle iş birliği yapmak, konuya ilişkin gelişmeleri takip edip diğer faaliyetlerde bulunmak” diye geniş bir amaçlar beyannamesi hazırladık.

Zaman içinde kliniği geliştirmeye başladık. Hızlı bir gelişim yaşadık. 2014-2015 öğretim yılında sadece üç programımız vardı. “Gündelik hayatta hukuk” “street law” ki Bilgi Üniversitesinin “street law” için uygun bulunduğu bir kavram, biz de tercih ettik, çok anlaşılır bir kavram. Yurttaş kliniğimiz vardı. Başlangıçta kırk dokuz öğrencimiz vardı. Çocuk hakları, toplumsal cinsiyet, tüketici hakları ve adli yazışma konularında klinik derslerimiz vardı. 2015-2016 yılında, özellikle 2015 yılında -birazdan bahsedeceğim- uluslararası sempozyum gerçekleştirdikten sonra bir atılım ortaya çıktı. On iki program açtık bu yıl. Gündelik hayatta hukuk yani “street law”, yurttaş kliniği, farazi dava, adli yazışma, yasama kliniği -ki, çok özgün buluyorum onu, biraz üzerinde fazlaca duracağım- ön staj ve arabulucu kliniği. Öğrenci sayımız doksandır. Seksen dört öğrencimiz var ama altı öğrencimiz de “Biz de katılmak istiyoruz, destek vermek istiyoruz.” dedi. Toplumsal Cinsiyet, Tüketici Hakları, Borçlar Hukuku, Uluslararası Hukuk, Arabuluculuk, Çocuk Suçluluğu ve Adaleti, Adli Yazışma, Üniversite İçi Hukuk kuralları, İcra İflas ve Cezaevi Projesi diye bunları başlıklandırdık.

Fakültede hukuk klinikleri dersi ki, dersin adını “Hukuk Uygulamaları” diye koyduk ama önümüzdeki yıl bir değişiklikle asıl adına yani olması gereken adına döndürmeyi planlıyoruz; “hukuk klinikleri” ifadesini ya da “klinik hukuk” ifadesini benimseyerek ders açmaya devam edeceğiz.

Şu an için tek dönemlik ve 5 + 0 kredilik bir ders. Önümüzdeki dönem -söylediğim gibi- adını değiştirip “klinik hukuk” ya da “hukuk kliniği” ifadesini kullanıp “hukuk klinikleri 1, hukuk klinikleri 2” diye iki döneme yayma ve kredisini 3’er kredi olarak belirleme niyetimiz var, böyle bir planımız var.

Klinik hukuk dersi açacak öğretim üyeleri bakımından bir koşul koyduk, dedik ki: “Mutlaka iki günlük bir eğitimi geçirmeniz gerekiyor.” Hocalarımızı birimde görevli tecrübeli arkadaşlarımız eğitiyorlar. Aynı zorunluluğu öğrencilerimiz için de getirdik. “Eğer klinik hukuk dersi almak istiyorsanız mutlaka siz de bir ön eğitimden geçmek zorundasınız.” diye bildirimde bulunduk. Sadece üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin almasını uygun gördük. Yine öğrencilere de birimdeki arkadaşlarımız eğitim veriyor ve öğrenciler bu dersleri seçmeden önce ilgi duydukları klinik dersinin öğretim üyesiyle mutlaka bir ön görüşme yapıyorlar. Yani doğrudan doğruya sistemden ders seçmeleri mümkün değil, öğretim üyesinin taleplerini, ihtiyaçlarını, dersin gereklerini mutlaka öğrenci ile öğretim üyesinin görüşmesi gerekiyor. Belki bazı programlar için yabancı dil bilgisi gerekiyor örneğin. Bazıları için belki mutlaka dördüncü sınıfta olmak gerekiyor. Yani bir ön görüşme... Her dersi on öğrenciyle sınırladık, ondan fazla öğrencinin almasını engelledik. Ara sınav yok, dönem sonu başarı notunu öğretim üyelerimiz veriyor.

Burada öğrencilerimizin eğitimlerinden slaytlar görüyorsunuz.

Sevgili konuklar, klinik faaliyetine başlamadan, kliniği kurmadan önce, diğer örneklerde de olduğu gibi, özellikle Bilgi Üniversitesinde Turgut Hoca’nın verdiği örneklerde olduğu gibi, kendi yaşadıkları sürecin bir benzerini biz de yaşadık. İsveç Lund’a bir ziyaretimiz oldu, Valencia’da bu alanda dünyanın en büyük örgütü GAJE (Global Alliance for Justice Education)’ın altıncı toplantısına katıldık ki, toplantıyı düzenleyen sevgili Jose Garcia Anon (Pepe) dün sunumlarda bulundu, şimdi bizimle birlikte. Sonrasında yine dün sunum yapan değerli dostumuz Güney Afrika’dan Daven’in Wits Üniversitesinde ve çok şey öğrendiğimiz sevgili David Mc Quoid Mason’ın Kwazulu Natal Üniversitesindeki uygulamalarını inceledik. 2013 yılında Hindistan Delhi’de GAJE’in yedinci toplantısına

katıldık. Polonya'daki, Çek Cumhuriyeti'ndeki klinikleri inceledik ki, Filip bize Polonya'da destek oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde sevgili Richard Roe bizi çalıştayında çok ciddi biçimde eğitti. Katolik Üniversitesinde sevgili Leah'ı ve Catherine'i ziyaret ettik. Pro bono alanında İtalya'da önemli bir toplantıyı gerçekleştirdik ve orada edindiğimiz bilgileri ülke içinde paylaşma yolunu tercih ettik ve Haziran 2013'te bir uluslararası hukuk klinikleri sempozyumu düzenledik ve bunu hemen 2014'teki bir sempozyum takip etti. 2013 uluslararası sempozyumunu bir yayın olarak çıkardık: "Hukuk Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar" diye bir yayın yaparak aslında bütün hukuk fakültelerinin dekanlıklarına bunu yolladık. Mutlaka sizin dekanlıklarınıza da ulaşmıştır. Hatta barolara da yolladığımı hatırlıyorum. Bir farkındalık yaratmak yararlı olur diye düşündük.

Mayıs 2014 ve Eylül 2014'te iki toplantı gerçekleştirdik ama galiba en büyük toplantıyı -Türkiye'de ilk defa gerçekleşti- 2015 yılı Temmuz ayında GAJE (Global Alliance for Justice Education) 8. Dünya Kongresi'ni topladık ki, klinik hukuk eğitiminin dünyadaki en büyük örgütü olduğunu söyledim. Elli beş ülkeden yaklaşık üç yüz elli konuğu ağırladık. Onunla beraber bu alanda çok önemli bir "journal"ın, çok önemli bir derginin, International Journal of Clinical Legal Education'ın da konferansını gerçekleştirdik.

Diğer hukuk fakültelerine tanıtım yapmaya gayret ettik. Özyeğin Üniversitesinin daveti üzerine oraya gidip arkadaşlarımız klinik hukuk eğitimini tanıttı. Dokuz Eylül Üniversitesiyle bir araya geldik, deneyimlerimizi paylaştık. Hacettepe Üniversitesiyle bir araya geldik. Yine, Mayıs ayında da Kadir Has Üniversitesiyle böyle bir iş birliği, bir deneyim paylaşımı toplantısını gerçekleştireceğiz.

Bugünkü toplantı yaklaşan etkinlik olarak yer alıyor ama şu an itibarıyla gerçekleşti.

Dün kısaca bahsetmiştim, bir pro bono toplantısı planlıyoruz ve 2016'da bir başka etkinliğimiz var.

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Klinikleri Birimi'nde gerçekleştirdiğimiz klinik dersleri bunlar. Street law yöntemini uygulayan

derslerimiz var, hocalarımız var, yurttaş kliniği uygulamalarımız var, farazi davalar ki “moot court” ve “mock trial”lar var. İlk derece mahkemeleri ve temyiz mahkemelerinde farazi davaları ele alıyoruz. Adli yazışma kliniğimiz var; ön staj, yasama kliniği ve arabuluculuk kliniği faaliyetlerimiz arasında.

Gündelik hayatta hukuk kliniği yani street law uygulamasında altı farklı ders açıyoruz. Toplumsal cinsiyet, cezaevi projesi, üniversite içi hukuk kuralları ve tüketici hakları konusunda. Bu sene öğrenci sayımız toplam yirmi dört. Ne yapıyor öğrenciler? Diğer öğrencilerin üniversite içindeki haklarından bahsediyor. Cezaevi ziyaretlerimiz oluyor, cezaevine gidiyor arkadaşlar. Tüketici hakları, karşı cinsle ilişkilerde haklar gibi konularda toplumu bilgilendiriyoruz. Ve öğrencilerimiz broşürler hazırlıyor. Örneğin bir tanesi tüketici haklarına ilişkin öğrencilerimizin hazırladığı bir kılavuz aslında, çok basit ve bunu birçok yerde dağıtıyorlar.

Yine, üniversite içinde bizim çok yaygın yaşadığımız bir sorun, flört şiddeti. Flört şiddetine ilişkin yine öğrencilerimizin street law bünyesinde hazırladığı bir broşürü, bir kılavuzu bütün öğrencilerimize dağıtıyoruz. “Bu tip bir sorunu yaşarsanız nereye, nasıl başvuracaksınız, haklarınız nelerdir?” diye dokümanite ediyoruz aslında çalışmalarını bir anlamda.

Street law’da cezaevi projesi çok özgün... “Özgün” demeyeyim ama içinde yapılanların özgün olduğunu söyleyeyim. Kadın cezaevinde hak eğitimi gerçekleşiyor street law anlamında. Öğrencilerimiz gidiyorlar, şüphesiz hocalarının denetiminde.

Erkek cezaevinde hak eğitimi, yanı sıra mahkûmlar arasında münazara yarışmaları da düzenleniyor. Yani bu mahkûmlardan gelen bir talep, öğrencilerimiz onları çalıştırıyorlar. Bir kütüphane kurduk öğrencilerimizle. Bu doğrudan doğruya belki street law eğitiminin bir parçası değil ama yan bir kazanımı diye söylemek mümkün.

Yurttaş kliniği ya da İngilizce karşılığıyla “international citizen clinics” de aslında şöyle başladı. Yani Avukatlık Kanunu’nun 35’inci maddesinin getirdiği sınırlamalar başta bizi tereddüde düşürdü. Fakat Kasım

arkadaşımız -Kasım Akbaş, arkadaşımızın adını da söylemekte hiçbir sıkıntı yok- şöyle bir projeyle geldi: “Hocam, bizim madem Avukatlık Kanunu’nun 35’inci maddesiyle ilgili tereddüdümüz var, üniversitemize çok sayıda Erasmus Programı’yla yabancı öğrenci geliyor ve biz bunların her gün sorunlarını çözmekle zaman kaybediyoruz -Gerçekten de çok sayıda yabancı öğrenci, işte araç kiralamış, ödemesinde sorun yaşamış, ev kiralamış, ev sahibiyle sorun yaşamış, dil bilmiyor, hukuk bilmiyor, nereye başvuracağını bilmiyor- biz bunlara bir danışma merkezi oluştursak yani “International citizen clinics” uygulamasını yapsak ne dersiniz?” diye geldi ve çok olumlu bulduk ve yurttaş kliniği uygulamasına böyle başladık. Ve hemen Erasmus değişim öğrencileri için 5 farklı dilde Türk hukuku broşürleri hazırladık. Ve nereden gelirse gelsin o çocuklara geldikleri gibi artık birer tane Türk hukuku broşürü, kılavuzu veriyoruz ve diyoruz ki: “Sorun yaşadığınızda -ki, her sene 100’ün üzerinde yabancı öğrencimiz geliyor- kliniğimize uğrayın.” diyoruz.

Bunun yanında da, ayrıca, öğrencilerimiz, genel anlamıyla sorunu olan yoksul- ki, bir gelir testi uyguluyoruz- vatandaşlar geldiğinde onlara hiçbir biçimde vekâlet ilişkisi olmaksızın sadece yol gösterebilecek bir bilgi sunuyor ve bunu öğretim üyesinin denetiminde, gözetiminde yapıyor. Yani “Bu sorununuz için bir idari makama gidebilirsiniz.” ya da “Mutlaka adli yardıma gitmeniz gerekir.” ya da “Bir hukuki sorununuz yoktur.” gibi sadece bir bilgilendirme metnini öğrencilerimiz hazırlıyor ve ilgililere sunuyor.

Kurgusal duruşmalarımız, kurgusal duruşma, simülasyon kliniklerimiz var, mock trail ve moot court’ları birçok alanda gerçekleştiriyoruz. Bu alanda da öğrencilerimizin gelişimini değerlendirmemiz bakımından birkaç etkinlikte çok başarılı olduklarını gördük. Kadir Has Üniversitesinin düzenlediği bir ulusal tüketici farazi dava yarışmasında geçen yıl ikinci olmuştu çocuklar, bu sene birinci oldular. Dün söz edildi, Georgetown Üniversitesiyle sevgili Rick ve sevgili Sertaç bir mock trail gerçekleştirdiler, bir farazi dava gerçekleştirdiler. Öğrencilerin güvenleri inanılmaz boyutlarda. Bize tüketici hukukunu öğretmeye kalkan öğrencilerimizin olduğunu da gördük. Bu bizi mutlu etti aslında.

Adli yazışma kliniğinde öğrencilere adli yazışmaya ilişkin dilekçe hazırlama, gerçek ya da uyarlama davaları yürütme imkânı sunuyoruz. Ön staj kliniğimiz var.

Yasama kliniğimiz, bunu çok özgün buluyorum. Gerçekten bu da öğrenci talebiyle, öğrenci inisiyatifiyle ortaya çıkan bir klinik. Şöyle bir Yasama kliniği: Aslında bu klinikte amaç, öğrencilerin hazırladığı bir yasal değişiklik metnini ilgili mercilere sunmak. Bu, öğrencilerin başlattığı bir taleple ortaya çıktı ve o talep de şuydu: “Çocuk suçluluğunu engellemek, önlemek için acaba biz bir şeyler yapabilir miyiz, mevzuatta değişiklik önerebilir miyiz?” On öğrenci alabildik ama sekiz öğrenci de dedi ki: “Biz de gönüllü olarak katılalım. Yani hiç kredi istemiyoruz. Bu bizi çok ilgilendiriyor, çok ilgimizi çekiyor.” Çocuk adaleti “juvenile justice”... Ve beş aşamaya ayırdı arkadaşlar bunu. Birinci aşamada çocuk suçluluğuna ilişkin mevzuatın taranması ve diğer ülke örneklerini incelediler. İkinci aşamada ise çocuk koruma konusunda görüşmeler yaptılar barolarla, adliyelerle, hâkimlerle, savcılarla, polisle, sivil toplum kuruluşlarıyla. Üçüncü aşamada araştırma ve inceleme yaptılar. Ve dördüncü aşamada bir rapor hazırlıyorlar. Ve son aşamada da önerdikleri yasa değişikliğini, öğrencilerimizin öğretim üyeleri gözetiminde hazırladığı o yasa değişikliği taslağını ilgili makamlara sunmayı planlıyorlar ki, yani öğrencilerin şu aşamaları tek başlarına geçirmeleri, böyle bir hazırlık içinde yer almalarının bile onlara çok şey kattığını düşünüyorum.

Yasama kliniğinin bir başka versiyonunu önümüzdeki yıl başlatacağız. Engellilerin önündeki yasal engellerle ilgili bir yasama kliniğini de önümüzdeki dönem başlatacağız.

Dediğim gibi, çok önemli fırsatlar sundu bize bu Yasama kliniği. Öğrenci inisiyatifiyle başladı, çok öğrenci katıldı, bu bizi mutlu etti.

Yönetsel kurumlarla iyi ilişkiler kurduk. Mesela Eskişehir Emniyet Müdürlüğüyle bir protokol yaptık ve çoğu üçüncü sınıftaki öğrencilerimizle bunu sürdürüyoruz, devam edeceğiz.

Mesela sorunlar yaşadık, adliyeye giremedik ya da adliyeye girişte önemli sıkıntılar yaşadık. Konu çok yeni, öğretim üyesi bulmakta zorlandık.

Uzun bir çalışma. Dördüncü sınıftaki çocuklar mezun olacak, ne yapacağız? Bu bizi biraz sıkıntıya sürükledi. Ama başta da söylediğim gibi, “Nasıl yapabiliriz?”in cevabını aramaya, çaresini bulmaya çalıştık.

Bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, Anadolu Üniversitesi Hukuk Kliniği’ni bugüne yani bu aşamaya getirirken dört basamaklı bir süreci yaşadığımızı düşünüyorum. İlk aşamada en iyi uygulama örneklerini ve uzmanları dinledik yani bilgi topladık, bu anlamda kendimizi geliştirdik. Ve daha sonra kliniği kurduk ve kliniği uzak ve yakın çevreye duyurmaya çalıştık. Burada şöyle ilginç bir şey oldu: Şimdi klinikle ilgili ilk broşürümüz sadece iki sayfalık bir şeydi. Yani insanlar böyle bir şey olduğunu sadece duysunlar istedik. Çok da fazla bir şey yapmamıştık. Ama zaman içinde özellikle klinikteki arkadaşlarımızın katkılarıyla, olayı az önce Alpaslan Bey’in gösterdiği İngilizce-Türkçe bir broşüre kadar getirdik. Yani sürekli olarak gelişmeye, geliştirmeye çalıştık. Üçüncü aşamada eğitimin niteliğinin ve niceliğinin geliştirilmesi ve elde edilen bilgilerin paylaşılmasını sağlamaya çalıştık. İşte diğer üniversitelerle bu anlamda iş birliği, deneyim paylaşımını gerçekleştirmeye çalıştık. Şimdi bulunduğumuz dördüncü aşamada bana göre şunu yapıyoruz: Daha etkin, daha verimli, daha yeni teknikleri uygulayabileceğimiz yöntemlerin arayışı içindeyiz. Bunları becerirsek zannediyorum önemli bir başarı elde etmiş olacağız.

Tabii, bu aşamaya, bu noktaya gelirken Rektörlüğün ciddi desteğini aldık. Dekanlığın yani idarenin ciddi bir desteği var. Raoul Wallenberg Enstitüsü -ki, mutlaka zikretmem gerekir- Bakanlıkla, diğer üniversitelerle ve bizimle de bu anlamda çok ciddi iş birliği yaptı. Zaman zaman bilgi paylaşımı, zaman zaman finansal destek sağladılar. Şu anda onlardan burada bir temsilci yok ama giyaplarında onlara teşekkür etmem gerektiğini söylüyorum.

Konuya inanmış dinamik bir ekibimiz var. Yani bu benim için çok büyük bir şans oldu, bizim için çok büyük bir şans oldu. Gerçekten de genç akademisyenler, konuya inanmış akademisyenler çok başarılı oldular. Öğrencilere konuyu iyi anlattığımızı düşünüyorum. Uluslararası uzmanlar her zaman destek verdiler. Şöyle bir izlenimimi paylaşmama izin verin.

Bu alanda çalışan uzmanlar gerçekten çok alçak gönüllü. Yani GAJE toplantısında yüzlerce uzmanla birlikteydik ve şunu gördüm: Onca bilgi birikimine, onca deneyime rağmen bu düzeyde alçak gönüllülük çok fazla görülmüş bir şey değil. Bu anlamda hepsine yine teşekkür etmek istiyorum.

Konu tabii gündemde. Bu da bizim için bir avantaj oldu. Adalet Bakanlığı Stratejik Planı'na aldı hukuk kliniklerini, klinik hukuk eğitimini. Bizim için bunlar çok yararlı oldu.

Ve bir de tabii Eskişehir olması büyük şehirlere göre faaliyet alanımızı biraz daha rahatlattı, daha kolay hareket edebildik ve bu faaliyetleri gerçekleştirdik.

Ama tabii sıkıntılar da yaşadık. Bir kere işte mevzuatla ilgili sıkıntılarımız oldu. Hâlâ da bunu yaşıyoruz. İşte mesela pro bono anlamında bir şeyler yapmak istiyoruz, Cemalettin Bey'in söylediği engeller çıkıyor, Avukatlık Kanunu çıkıyor. Kamu kurumlarının bu konuda bilgi eksikliği var, onlara uzun uzun anlatmaya çalışıyoruz ama zor. Baroların maalesef başlangıçta daha yoğun olmakla birlikte, giderek azalan bir olumsuz yaklaşımı var. Burada da şöyle ilginç bir anımı anlatmak isterim. 2013'tü yanılmıyorsam, Polonya'da Varşova Lodz Üniversitesinde bir ziyaretimiz oldu. Gerçekten çok iyi şeyler yapıyorlar ve bizi kendi şehirlerinin barosuna götürdüler. İşte biz de o zaman bu 35'inci maddeden çok tereddütlüyüz falan, onu sorduk Baro Başkanı'na. Dedi ki: "Biz de başlangıçta -ki, dünyada genel eğilim bu yani barolar mutlaka başta bir karşı çıkıyorlar- öyle söylüyorduk, öyle düşünüyorduk ama zaman içinde anladık ki, bunun bizim işimizle doğrudan bir ilgisi yok. Hatta, istiyorsanız biz Varşova Barosu olarak, hatta Polonya Barolar Birliği olarak bir yazı yazalım sizin Barolar Birliği'nize, bunun bir tehdit olmadığını, bunun bir eğitsel faaliyet olduğunu bildirelim." "Yok, onu biz kendimiz de yaparız, yapmaya çalışırız en azından." dedik. Yani bu, Türkiye'ye özgü bir şey değil.

Yükseköğretimde esneklik eksikliği bir sorun gibi karşımıza çıkıyor. Yani, özellikle kamu üniversitelerinde çok fazla esnek davranamıyorsunuz, mevzuat sizi çok sınırlıyor. Çok iyi planlama yapmanız lazım, aksi takdirde bir yerlere tosluyorsunuz.

Bilgi paylaşımı çok fazla olmadı birçok paydaşımızla. Eskişehir hem bir avantaj hem de bir dezavantaj. Yani burada bir yanlış yok. Kendinizi duyurmanız bakımından Ankara ve İstanbul gibi çok göz önünde bir şehir değil. Mesafeler işi biraz zorlaştırıyor. Her ne kadar iletişim, ulaşım çok hızlanmış olsa da Eskişehir’de olmak bu anlamda yaptığınız şeylerin ya da yapmayı düşündüğünüz şeylerin duyurulmasında sizi biraz zorluyor.

Ve bir engelimiz de... “Engel” demeyeyim ama bir yakınmamı paylaşayım. Tecrübeli öğretim üyeleri “Bu işten bir şey çıkmaz.” diyorlar. Yani böyle bir ön yargı olduğunu düşünüyorum.

Bütün bunlara rağmen, Bilgi Üniversitesiyle başlayan, Ankara Üniversitesi, Anadolu Üniversitesiyle devam eden bu sürecin bence kaçınılmaz bir süreç olduğunu düşünüyorum. Bütün hukuk fakülteleri bir şekilde kendilerine uygun yöntemi kullanarak öğrencileri uygulamanın içine sokacaklar diye düşünüyorum.

Bu süreçte mutlaka teşekkür etmem gereken bazı kişiler var. Çok şey öğrendik kendilerinden. En başta David Mc Quoid Mason, Ed O’Brien David Güney Afrika’da. Ed O’Brien street law yöneticisiydi, yakın zamanda yaşamını yitirdi. Allah rahmet eylesin diyorum. Catherine Klein, Katolik Üniversitesinde Leah’la birlikte çalışıyorlar, kendisine teşekkür ediyorum. Frank Bloch, GAJE’nin üst düzey yöneticisi. Richard Grimes bize inanılmaz destekler sağladılar. Jose Garcia Anon diye ben söylüyorum ama kendi aramızda hep “Pepe” diyoruz. Çok çok teşekkür ederiz. Filip şu an aramızda değil. Muhammed Mattar şu anda aramızda yok ama defalarca bizi ziyaret etti. Bruce Lasky pro bono alanında son derece yetkin bilgilerini bizimle paylaşıyor. Alpaslan Bey’in desteğini tabii hiçbir zaman unutmamak lazım. Yani belki de Alpaslan Bey olmasaydı biz Bakanlıkta düşüncelerimizi bu kadar rahat söyleyemezdik. Ve şunu da söyleyeyim: GAJE toplantısına galiba Ankara’dan gelen tek üst düzey bürokrat. Çok büyük katkıları olduğunu söyleyeyim. Beni dinlediğiniz için de sizlere teşekkürlerimi sunuyorum.

BAŞKAN – Efendim, Ufuk Hoca’mıza, etkili sunumu ve şahsımıza yönelik güzel sözleri için teşekkür ediyorum. Ufuk Hoca’nın şahsında bütün çalışma arkadaşlarına tekrar şükranlarımızı arz ediyoruz. Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinin çok kısa bir süre içerisinde çok büyük işler başardığını, bu etkili sunum sayesinde görmüş olduk.

Gerçekleştirilen hukuk kliniği uygulamalarının bir domino etkisi yapacağını düşünüyorum. Kliniğe engel gibi gözüken mevzuat, psikolojik birtakım baskılar ya da birtakım görüşler, umarım kısa sürede aşılabacaktır. Nitekim tüm dünyada da bu şekilde olmuştur. Mesela Hırvatistan'da barolar, başlangıçta kliniğe karşı çıkıyor, daha sonra bu işin içinde yer alıyor.

Efendim, ben bütün konuşmacılarımıza ve sizlere teşekkür ediyorum sabırla bizleri dinlediğiniz için.

Şimdi soru-cevap faslına geçelim. Soru soran arkadaşlar lütfen kendilerini tanıtsınlar.

Buyurun.

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN (Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi) –
Efendim, teşekkür ediyorum.

Gerçekten bir buçuk günde çok fazla şey öğrendik. Benim aklıma takılan bir konu var. Özellikle uygulamada çok çeşitli dezavantajlı grupların mensup olduğu sosyal çevrelerin kültürel problemlerini nasıl aşılıyorlar? Yani birçok şeyin olduğunu tahmin ediyorum. Bu klinik meselesi anlatılırken daha çok olumlu yönler vurgulandı, ama ülkemizin çeşitli bölgelerinde, çeşitli yörelerinde tahmin etmediğimiz birtakım şeylerin olduğunu sanıyorum. Bu konuda birtakım deneyler varsa, aktarılırsa teşekkür ederiz.

Saygılar sunuyorum.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz hocam. Belirli bir kişiye mi yoksa herkese mi bu sorunuz?

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN – İsteyen cevap verebilir. Katkılar ve deneyler aktarılırsa sevinirim.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Hocam, siz aynı zamanda halkla ilişkiler konusunda da çalışıyorsunuz, değil mi? Yüksek lisans derslerinde de sizin kitaplarınızı okuduk. Yargı ve halkla ilişkiler konusunda bizim de çalışmalarımız oldu Bakanlık olarak, sizin eserlerinizden de faydalandık. Teşekkür ederiz, sağ olun.

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN – Efendim, ben teşekkür ederim.

Kısaca bir şey arz edeyim izin verirseniz. Ben uzun yıllar Ankara’da, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde çalıştım. Orada yayınladığım bazı eserlerim var. Bir tanesi Halkla İlişkiler, bir diğeri Stres ve Yönetim, bir diğeri Örgütsel Politika ve Taktikler vesaire gibi daha ziyade yönetimin hukuk dışı, teknik yönleriyle ilgili çalışmalarım oldu. Fakat, aslında Ankara Hukuk Fakültesi mezunuyum.

Saygılar.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz sayın hocam.

Buyurun.

AV. CEMALETTİN GÜRLER – Cevap vereyim küçük bir cümleyle. Şimdi hukuk kliniğinde böyle bir sorunun yaşanılması aslında çok olumlu bir şey. Zaten biz şundan korkuyoruz: Bunu hukuk kliniğindeyken bir şekilde çözebiliyoruz, avukat olunca bu sorunu çözemezse. Onun korkusuyla zaten hukuk kliniklerini inşa ediyoruz. Yani hukuk kliniğinde bir şekilde hukuk kliniği öğrencisi hocasıyla, savcısıyla, hâkimiyle bunu bir şekilde çözenin yoluna gidiyor. Ya avukat iken bu sorunu çözemezse. Korkunç olan o. Onun için hukuk kliniklerini önemsiyoruz.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Tabii, efendim, şimdi işin bir bilimsel/akademik tarafı var, bir de gerçek hayat şartları içerisinde karşı karşıya kaldığınız sorunla baş edebilme formasyonu var. Bilgi Hukuk Fakültesinde mesela birinci yarı yılda bu tür bir müzakere veyahut zor gruplarla temas kurmada iletişim gibi belli formasyon meselelerini öğrencilerimize kazandırmaya çalışıyoruz ama örneğin, Dr. İdil Elveriş daha iyi aktaracaktır, çünkü kendisinin

bilfiil yaşadığı bir vakadır, sizinle paylaşayım. Örneğin biliyorsunuz, mahkûmların tahliye sonrasına yönelik olarak mevzuatımızda da var, çalışma mevzuatında da var, işte belli bir istihdam imkânı tanınmasıyla ilgili düzenlemeler var. Bunu dikkate alarak, biz de, cezaevlerinde yürüttüğümüz klinik derslerinde sadece infaz şartlarıyla ilgili değil tahliye sonrasına yönelik imkânları da, o hukuki bilgiyi de kendileriyle paylaşıyoruz. Bu konuda bana aktarılan bilgi şu çerçevede gelişmiş: Cezaevindeki tartışmada, “Tabii hocam, memnuniyetle çalıştırırız. Hele ki bir namus ya da töre cinayeti mahkûmuysa onu seve seve çalıştırırız, ona öncelik veririz” şeklinde olmuş. Dr. Elveriş’in o sınıfta öğrencilerle birlikte gözlemci olarak bulunduğunu paylaşayım ve kendisinin “Böyle bir tartışmayı biz burada sürdüremeyiz” deyip, sınıfı terk edip öğrencileri dersi bitirmek üzere beklediğini anlatayım. Bu nasıl bir örnek? Bu oradaki bir mahkûmda bir biçimde kadına yönelik şiddet vakalarında itibar gösterilebilecek bir suç kategorisi ve mahkûmiyet sonucu doğurduğu gibi bir değerlendirmenin olduğunu ortaya koyuyor. Dolayısıyla, etik olarak bunu paylaşmanız ya da buna sessiz kalmanız mümkün değildir ama bunu paylaşmadığınızı o kişilere iletmeniz de mümkündür. Daha sonradan diğer mahkûmlar bu vakada o arkadaşlarının dile getirdiği ve bir namus cinayetini böyle taçlandıran bir söylemi kendilerinin de reddettiklerini, bunun hukuka aykırı olmakla kalmayıp aynı zamanda kendilerince de paylaşılmadığını ve böyle bir derste de dile getirilmesinin yanlış olduğunu ve o kişinin o derse gelmesini istemediklerini söylediler ve bu konuda hocamıza mektup yazdılar. Dolayısıyla, bu bir örnek olabilir.

Ama mesela daha başka bir vakada bir kadın ve üç çocuğunu eşinin şiddetine maruz kalıp mağdur olmaktan kurtarmak gibi zor bir durumla karşılaştı. Yani devletin sunduğu imkânlar çerçevesinde kendisine sığınma sağlandı ve izini kaybettirdi. Ancak, geride kaldı şimdi ama o erkek eş, eşine böyle bir imkânın sağlanmış olması karşısında, ilgili öğretim elemanına karşı bir husumet duymaya başladı. Dolayısıyla, buna karşı da belli tedbirler alma ihtiyacı doğdu üniversite bünyesinde. Yani bu konunun çünkü oturumlarda dile getirilen o tehdit kısmını da paylaşmak istiyorum. Serçeyi kapmak üzere olan yılan motifi. Bu durum farklı biçimlerde kendini gösterebilir.

Ama şöyle örnekler de var: Mesela bir erkek eş kliniğe başvurarak eşinden ayrılmak istediğini, eşinin başka bir adamla ilişkisi olduğunu söyledi. Bir yandan da hüngür hüngür ağlıyor. Burada da farklı bir örnek var. Yani o insan, temel bir açıdan çok önemliydi çünkü hukuk yoluna başvurmayı yeğlemişti, şiddeti değil. Ve hukukun ona ne çare sunduğunu öğrenmek istedi yani boşanma hukukunun aile hukuku bağlamında ne yolla bir destek sunacağını öğrenmek ve bundan yararlanmak istedi. Bu konuda, öğrenciler açısından önem taşıyan bir diğer husus, ıstırap çeken bir insanın acısıyla da yüzleşme ve ona rağmen mesleki bir sorumluluk içerisinde hareket edebilme formasyonuna sahip olma hâlidir.

Böyle bir deneyim kültürel açıdan da kendini gösterebilir. Örneğin sığınmacı sorunlarıyla ilgili klinik çalışmasında, özellikle farklı kültürlere mensup insanların karşı karşıya kaldığı sorunlar bakımından bu durumlarla karşı karşıya kalındı.

Şimdilik müsaadenizle zamanı dikkatli kullanarak bunlara temas etmiş olmakla yetinmek isterim.

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı) – Turgut Hoca’nın söylediği şey çok haklı. Yani hepimizin yaptığı şey, biz hapishanelerde çok karşılaştık. İşte “Hapishanelere gidiyorsunuz, niye gidiyorsunuz? Oradakiler zaten hak etmiştir. Neden böyle bir şeyi onlara yapıyorsunuz?” şeklinde çevreden çok ön yargılar geliyor, böyle tepkiler geliyor. Bunları çok yaşadık.

İkincisi, şurada çok yaşadık. Biz hani şiddet konusunu çok çalışıyoruz ve asıl amacımız da kendi üniversitemizden, Ankara Üniversitesinden başlayarak şiddeti önlemek. Çünkü cinsel taciz, cinsel saldırı bugün her tarafta var, en fazla üniversitelerde var. O yüzden bunu açıkça belirtiyim. Ve bu konuda da biz zaten başta Rektörlük olarak bunu kabullendik ve kendi üniversitemizde böyle bir şeyden yoksun bir ortam olsun istedik, ama Rektör Bey’le ortaya çıkmadan önce herkes bize “Aa ne demek istiyorsunuz? Bizim üniversitemizde cinsel taciz ve saldırı mı var?” diyordu. Var. Bunun için çok kuvvetli ön yargılar vardı.

Onun dışında, flört şiddeti konusunda özellikle öğrencilerimize yönelik bu flört şiddeti çok yaygın ve Ankara Üniversitesi olarak ben bunu net söylüyorum, bunda yüzde yüz başarı sağlıyoruz. Hatta öğrencilerimize maddi imkân, sığınma, hukuki hizmet, psikolojik destek, bunu da dörtte dört yapıyoruz, bunlarda çok başarılıyız. Ve bu başarılarımız ilk başta bize çok şeydi, “İşte bu kızın da başkasıyla ilişkisi var, siz niye yardım ediyorsunuz, ne yapıyorsunuz? Olmuş bir ilişki.” şeklinde ön yargılar vardı ama aldığımız başarılarla, bu konuda da yıllar geçtikçe ben azalma olduğunu düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Buyurun Kerem Bey.

DOÇ. DR. KEREM GİRAY (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi)

– Biz de hukuk klinikleri programını iki senedir yürütüyoruz ama çok faal şekilde değil, daha çok böyle eğitim seviyesinde veriyoruz. Gündelik hukuk klinikleri kapsamında da bu sene başladık.

Ben sadece şunu söylemek istiyorum: En önemli hukuk kliniklerinden bir tanesinin mülteci hukuku, göçmen hukuku olduğunu düşünüyorum. Burada öncelikle bakanlıklar arası işbirliğinin çok önem teşkil ettiğini düşünüyorum. Özellikle İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında yapılacak bir protokol -keza üniversitelerle bağlantılı olarak- çok çok önem arz edecek. Çünkü mültecilere ulaşamıyoruz. Yani her ne kadar onlara hukuki eğitim versek de ya onların bulunduğu yerlere gitmemiz gerekiyor... Orada da birtakım engellerle karşılaşıyoruz çünkü onların kamplarına giriş müsaadeniz genelde pek verilmiyor. Dolayısıyla, bu konuda Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı beraber bir çalışma yaparlarsa bunun çok faydalı olacağını düşünüyorum.

Son olarak da, mevzuatla ilgili olan kısmı. İşte baroların bu ön yargısının kırıldığı söyleniyor. Bu bir gerçek, doğrudur ancak bunun da temel olarak bir yönetmelik kapsamında bir mevzuata bağlanmasının çok yerinde olacağını düşünüyorum. Adalet Bakanlığı bazında yürütülürse çok iyi olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz Hocam.

Mültecilerle ilgili söyledikleriniz doğru. Sizinle iletişim içerisindeyiz. Türkiye’de yaklaşık üç milyon mülteci var. Galiba genel olarak adalete erişim konusunda, daha özeldede mültecilerin adalete erişim konusunda sorunları var. Hukuk kliniklerinin bu konudaki açığı kapatmak konusunda önemli bir işlev göreceğini düşünüyorum.

Buyurun.

BAYRAM ERAY (Afyonkarahisar Cumhuriyet Başsavcısı) – Sağ olun Sayın Başkanım.

Özellikle Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nden hocama sormak istiyorum. Sunumları çok dikkatli dinledim. Ankara Üniversitesi’nde genelde sahaya inmiş, adliyeden, işte aile mahkemesi hâkimleri, cezaevleri, somut dosyalar ve olaylarla ilgili bu çalışmalarını yürütmüş. Şimdi Eskişehir Anadolu Üniversitesi sempozyum yapmış, uluslararası çalışmalarda bulunmuş ancak adliye ve baro ayağından hiç bahsedilmedi. Şimdi adliye ve baronun olmadığı bir yerde bu projenin başarılı olacağına siz inanıyor musunuz?

Teşekkür ederim.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Ben teşekkür ederim, çok sağ olun Başsavcım.

Konuşmamın sahaya inmediğimiz izlenimini doğurduğunu düşünüyorum ama öyle bir şey yok tabii ki. Sahadayız. Bir kere Eskişehir’deki iki cezaevine her hafta üçer saat iki grup öğrencimiz üniversitenin tahsis ettiği araçla gidiyor. Yasama kliniği çerçevesinde tüm savcılarımızla geçtiğimiz hafta üç ayrı toplantı gerçekleştirdik. International Citizen Clinic kapsamında da -az önce arkadaşlardan sayıyı aldım- iki buçuk senede toplam kırk dosyayı arkadaşlarımız, öğrencilerimiz ele almış. Zaman sınırı sebebiyle belki öyle bir izlenim doğdu. Yoksa sahadayız, topa giriyoruz, bunda da başarılı olduğumuzu düşünüyoruz.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Burada Leah Hanım'ın bir söz talebi var, buyurun.

Prof. LEAH WORTHAM (Amerika Birleşik Devletleri Katolik Üniversitesi Hukuk Profesörü) – Ben bir yorumda bulunacağım sorudan ziyade. Gerçekten de çok bilgece şeyler söylendi. Barodan arkadaşımız daha önce riskle ilgili bir soruyu yanıtlıyordu ve Bilgi Üniversitesi Dekanı'mız da dedi ki: “Riskler var ama bu riskleri yönetmeyi öğrenmeliyiz.” Ve dün, Adalet Bakanlığından temsilci ikincil travma sonrası stres bozukluğundan bahsetti. Travma geçirmiş insanların hikayelerini dinlemek elbette ki insanda etki bırakıyor. Sanırım bu konuyla ve öğrencilerin hukuk kliniklerinde karşılaşacağı başka sorunlarla ilgili olarak şunu söylemek lazım: Avukatlar bu sorunlarla karşılaşılıyorlar ve öğrenciler de avukat olduklarında aynı sorunlarla karşılaşacaklar. Dolayısıyla henüz öğrenciyken, bir de yanınızda hocalarınız varken bu sorunlarla karşılaşmak daha iyidir. Yani avukat olduktan sonra başa çıkmak, hele hiç deneyiminiz yoksa ve yalnız başına iseniz çok daha zor olacaktır.

Dün yaptığım sunumda, hukuk kliniği eğitimi ile ilgili bazı dergi ve kitaplar göstermiştim. Bu dergi ve kitaplar somut olarak, müvekkillerin toplumda karşı karşıya kaldığı sorunlarla karşılaşan öğrencilerle nasıl çalışmak gerektiği ve bu tip sorunlarla karşılaşan öğrencilerle çalışırken hocaların karşılaştığı sorunlarla nasıl başa çıkmak gerektiği konularını ele almaktadır.

Örnek vermek gerekirse, editörlüğünü yapmış olduğum “LEARNING FROM PRACTICE: A TEXT FOR LEGAL EXPERIENTIAL EDUCATION” başlıklı kitabın yeni baskısına ait kitap kapağını göstermiştim dün. O kitapta, kültürel farklılıklarla nasıl başa çıkılacağı konusunu ele alan ve öğrencilerin kendi kültürel geçmişlerinden farklı kültürel geçmişlere sahip müvekkillerle çalışmayı daha iyi öğrenmesine yönelik olarak oldukça pratik yaklaşımlar içeren bir bölüm var.

Post-travmatik stres bozukluğu yaşayan müvekkiller ve bu durumla karşılaşan öğrencilerle nasıl çalışmak gerektiği ilgili olarak Amerika'da hukuk kliniği hocaları tarafından kaleme alınmış pek çok çalışma var.

Bugün burada bizimle olan hukuk kliniği hocalarının kendi deneyimlerini makaleler ve kitaplar aracılığıyla paylaşmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum; işte o zaman karşılıklı bilgi alışverişi olabilecek, öğrencilere verdiğimiz eğitimin niteliği artacak ve hukuk kliniği programlarına katılan müvekkillerin toplumda karşılaştığı sorunların ele alınması noktasında etkili yöntemler benimsenmesi için diyalog oluşturulabilecektir.

Teşekkür ederim.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Prof. Leah Wortham’ın temas ettiği hususu çok önemli buluyorum. Ben İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunuyum ve yirmi yıl o kurumda öğretim üyeliği yaptım, 1999 yılına kadar. Sadece İstanbul Hukukta değil, Türkiye’deki diğer hukuk fakültelerinde de böyleydi, bilenler bilir, genellikle pratik çalışma dediğimiz veya pratik kur diye adlandırılan belli mahkeme kararlarının topluca tartışıldığı veya kurmaca vakaların incelendiği bir uygulama örneğinden ibaretti hukuk eğitiminin uygulama cephesi. O bağlamda da genellikle Bay (A) veya Bay (B), Bayan (A) veya Bayan (B) şeklinde anılan kişiler arasındaki vakalar incelenirdi. Şimdi böyle bir soyutlama karşısında, klinik eğitimi üzerinden aldığınız etkide, belki belli bir risk de olabilir, yahut kültürel farklılıklar kendini gösterebilir ama öte yandan gerçek hayatın çok daha içinde, hatta tamamen içinde olduğunuz da bir vakıdır. Dolayısıyla, klinik yöntemiyle yürütülen eğitimde, Bay (A) ve Bay (B) ilişkisinin ve soyutlamasının ötesinde, gerçek hayatla iç içe bulunarak bir vakayı değerlendirme ve hukuki yol gösterme sorumluluğu altında bulunursunuz. O bakımdan, ben, bunun, aslında hukuk fakültesi mezunlarının, ama gerçek hayat vakalarıyla pişmiş hukuk mezunlarının ve aynı zamanda beceriyle ve bilgiyle de bilenmiş hukuk fakültesi mezunlarının, aynı zamanda baroların birer potansiyel yeni üye namzetleri olması bakımından da, dolayısıyla hukuk uygulaması açısından da bir katkı olduğu kanaatindeyim. Bunun, hukuki bilgiye sahip olma ve bunu kullanma becerisi bakımından daha nitelikli bir katkı oluşturacağını tahmin ediyorum. Belki bunun üzerine -dün de yanılmıyorsam İstanbul Barosu temsilcisi tarafından temas edildi- baroların

staj eğitim merkezleri bünyesinde de bu modeli uygulayabilmeye elverişli bir yapı kurulabilir. Ankara Barosu temsilcisinin konuşmasında sunduğu tekliflerinin bu bağlamda bazı somut örnekler içerdiğini düşünüyorum. Dolayısıyla baroların da fakültelerle birlikte bu konuda bir eklem noktası bulmaya çalışılması gibi, Bakanlıkla da bir eklem noktası bulmaya çalışılmasının önemli olduğunu söyleyebilirim. Bu yönde, kendi kurumum açısından gerçekten bir çaba ve karşılıklı bir etkileşim içinde bulunmaya gayret ediyoruz. Zannediyorum, böyle bir etkileşim ve işbirliğinin barolarla da daha güçlü ve yaygın bir biçimde kurulup geliştirilmesi mümkün olabilir. Bunun da zaman içinde gerçekleşeceği düşüncesindeyim.

Çok teşekkürler.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

Buyurun.

AV. EMRAH YAVUZCAN (Samsun Baro Başkan Yardımcısı) – Gülriş Hocama bir sorum var. Samsun’da Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi Çarşamba İlçesi’nde ve akademisyen kadrosu gerçekten çok az, Sayın Hocam da burada. Şimdi Samsun’da uygulamasını tabii isteriz. Samsun’daki öğrenci sayısı fazla, akademisyen kadromuz az. Fakat uygulama aşamasına gelindiğinde siz dediniz ki: “Her klinikte en az iki hocamız var.” Samsun’da bu kadar küçük bir akademisyen kadrosu varken biz nasıl uygulayabiliriz? İş asistanlara kalır mı? Kalırsa ne olur?

Teşekkür ederim.

PROF. DR. GÜLRİŞ UYGUR (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı) – Çok teşekkür ederim.

Burası çok önemli. Ben başladığımda tek kişiydim. Ne yaptım? İşte street law yani bilgilendirme toplantıları. Ama öğrenci inanılmaz. Yani bir verirsiniz on alırsınız öğrenciden. Yani burada sizin asıl birlikte ilişkiye geçeceğiniz grup öğrenci. Siz öğrenciye sadece yol gösterince onlar inanılmaz işler yapıyorlar. Dolayısıyla, burada “Sizin en fazla güvendiğiniz kimdi?” dersiniz, öğrenciydi. Ben yalnız başıma çıkmadım, öğrenciyle çıktım, ondan sonra Ankara Barosu geldi yanıma, sonra aile mahkemeleri

geldi, sonra grubuma asistan arkadaşlarım geldi, asistanlarım oldu. Baktılar çok iş yapıyorum, bana asistan verdiler. Yani böyle böyle grubumuz çok genişledi. Dolayısıyla, bence sayıyla değil, tek kişiyle çıkılıp çok az iş yapılabilir. Orada işi belirlemek; kadın hakları olur, tüketici olur, hangisi olursa olsun. Tek bir konuyla çıkın, ondan sonra öğrenciyi aktif hâle getirin, onlarla beraber iş yürür.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

İstanbul Barosu Başkan Yardımcımız, sonra da İzmir Barosundan avukat arkadaşımızdan soruları alalım. Çok kısa lütfen.

Teşekkür ederim.

KATILIMCI (AVUKAT) – Dün de söyledim. Yani bu konuda konuşurken hep özen gösteriyorum. Ben, eğitim verilirken bu projeyle ilgili en küçük bir tereddüdüm yok, mutlaka olmalı. Yine dün de rakam vererek söyledim yani 3.660 küsur stajyeri bir yıl içerisinde yetiştiren bir baronun o stajyerlerden gelen yetkinlik olgusunu göz ardı etmesi mümkün değil. Staja ne kadar iyi gelirlerse bizim için o kadar iyi. Çünkü bizim staj evresinde onu iyileştirebilmemiz ancak bir ölçünün ötesinde gerçekleşebiliyor, onun ötesinde gerçekleşemiyor.

Şimdi burada benim bu toplantının belki de tutanaklarına not düşmem gerektiğini düşündüğüm bir olgu var. Bugün ilk defa Cemalettin geldi, onun dışında bir avukat görmedik burada. Oysa konuştuğumuz konuların çok önemli bir bölümü, özellikle bu eğitim safhasının bir ileri aşamasında yani dışarı çıktığınız andan itibaren avukatları çok yakından ilgilendiren pek çok olguyu kapsıyor.

BAŞKAN – Yalnız, yirmi beş yerin baro başkanını davet edebildik.

KATILIMCI (AVUKAT) – Hayır, ben o masada oturanlar için söylüyorum. Burada çok avukat vardı, onun farkındayım, bu tartışmaya katılanlar açısından söylüyorum. Öyle bir şeyle karşılaşıyoruz. Arkadaşlarım beni çok nazik bilirler, çok nezaketli olmaya özen gösteririm, söylediğim zaman da nasıl anlaşılırım bilmiyorum. Çünkü çok değerli hocalarımız. Ama yetkinlikleri konusunda hiç şüphemiz olmayan hocalarımız var ama

çok büyük bir bölümünün avukatlık deneyimleri yok. Bu meslek öyle bir meslek ki, sadece yazılı olan kurallarıyla geçerli olan, onlarla anlatılan falan bir olgu değil. Bizim bir şikâyetimiz var. Ben bu şikâyeti doğrudan doğruya önceki Adalet Bakanı Sadullah Bey'e söylediğimde "Ben de şikâyetçiyim." demişti. "Bu Adalet Bakanlığında çoğu yargıç ve savcı kadrosunda bulunan insanlar avukatlığı biçimlendirmeye çalışıyorlar. "Burada bir yanlışlık var, bizi katın bu işin içine, bizim bu işin ortasında olmamız gerekiyor." dedim. Bana "Evet, haklısınız, bu Adalet Bakanlığında bir tek avukat bile çalışmıyor." dedi. Şimdi, bir tek avukatın bile çalışmadığı bakanlıkta avukatlık biçimlendirilmeye çalışılıyor. Ben sabahdan beri belki sadece bir on-on beş dakika dinlenmek için dışarı çıktım. Bu toplantıları iki gündür izliyorum, başından sonuna kadar. İlk defa bugün -söyledim ya- Cemalettin geldi, orada bulundu.

Yasaya aykırı çok şeyler söylendi farkında olmadan ama niyet o kadar güzel ki. Avukatlığın kendi içinde, o pro bononun sakıncasını oluşturan onlarca, yüzlerce örneğimiz var. Örneğin vergi sorunlarımıza ilişkin çok belli başlı başka örneklerimiz var. Yani bizler avukatlar olarak bugün ön büro sisteminden kaynaklanan nedenle, örneğin İstanbul'da müvekkilimiz dışında bir başkası hakkında bir soruşturma olup olmadığını öğrenemiyoruz. "Vekâletnamenizi getirin." diyorlar. Vekâletnamemi ben oraya koyduğum zaman vergi memuru da geliyor bana "Hadi kestin mi makbuzunu, göster." diyor. Aslında başka bir şey söyledi Cemalettin, "Siz anlıyorsunuz." dedi, daha açık söylemek istemedi ama ben anladım. Yani bizim böyle bağlı sorunlarımız var. Bağlı sorunları yaşamazsak, bu işin içinde olmazsak, birlikte kanun yapma aşamasında konuşamazsak bunlar gerçekleşmiyor. Bugün de burada anlatılan şeyler söz konusu olabiliyor. Mesela Turgut Hocam son derece iyi niyetle söyledi yani bir uzaklaştırma nedeniyle bir kadının ve yanındaki üç kişinin hayatını kurtardıklarını. Hocam, bazen öyle yanlışlıklar yapılıyor ki, biz o işi günde yüz defa yapıyoruz biliyor musunuz? Yani bizim adli yardım sistemimiz İstanbul'da neredeyse kadına karşı şiddeti önleme bürosuna dönüştü artık. Şimdi bunu yanlış yaptığınız zaman sonucu ne olacak? Yani bütün sorun orada. O zaman bu kliniklerde avukat çalıştırılmasının, istihdam edilmesinin -bilerek, tırnak içine alarak söylüyorum- koşul olduğu kanısındayım

ben. Ancak böyle başka sorunlardan kurtulabilmenin ya da olayın içine girebilmenin mümkün olacağını düşünüyorum.

Bir de Cemalettin'in söylediği bazı konularda da işbirliğinin yapılabilmesinin bizim açımızdan da açık olduğunu belirtmek istiyorum.

Sağ olun.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz Başkanım.

Önce İdil Hanım'a bir söz vereceğim çünkü pro bono konusunda söyleyeceği şeyler de var anladığım kadarıyla.

Klinik hukuk dünyanın birçok ülkesinde avukat olmadan olmuyor. Bunu özellikle tekrar vurgulamak istiyorum.

AV. MUHARREM ERCAN (Gaziantep Barosu) – Çok kısa, bir soru sormak istiyorum.

Şimdi klinik çalışmalarının eğitsel tarafını çok net anladık. Gerçek dava yürütülmesi konusunda özellikle duruşma avukatlığı ya da duruşmada savcının rolü, hâkimin rolü ve daha çok uygulamada kamu görevlileriyle muhatap olduğumuzda karşılaştığımız sorunlar ve onun çözüm yolları konusunda avukatlık, hâkimlik ve genellikle savcılık tecrübesi olmayan, hatta duruşma seyretmeyen bir akademik kadroyla bu kısım nasıl verilecek?

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı) – Ben onu hemen söyleyeyim çünkü deneyimimiz var. Biz baştan itibaren hep hâkimlerle, savcılarla, avukatlarla çalıştık. Akademisyen tek başına değildi. Bu birlikte bir çalışma modeli. Aile mahkemesinde hâkimler, Cumhuriyet savcıları ve Ankara Barosu avukatları, biz hep birlikte çalışıyoruz yani klinik böyle bir şey zaten. Bunlar olmadan olmaz.

BAŞKAN – Diğer yerlerde de öyle.

Buyurun.

AV. ŞENOL KARAASLAN (İzmir Barosu) – Bizim için de ufuk açıcı bir çalışma oldu. Şöyle bir talebim olacak: Yani bütünlükçü bir bakış açısıyla hukuk eğitiminin aslında bir eleştirisinin yapılması gerekiyor. Yani klinik bu işin bir bölümü ve ulaşabildiğimiz şey de, temas ettiğimiz bölüm de küçük bir bölüm olacak. Sizden ricam, eleştirel akılla bugün Türkiye’deki hukuk sisteminin bir eleştirisini yapıp, bunu klinik bağlamda nasıl değerlendirdiğinizi görmek istiyorum. Yani arabuluculuğa katıldığınızda bir kurtuluş mucizesi, uzlaşma çalışmalarına katıldığınızda bir kurtuluş müjdeleniyor yani her çalışmada bir kurtuluş müjdeleniyor. Ama bu bütünlük içinde değerlendirilip çözülmeden sanırım her birimiz de yanılırlı bir biçimde ilerlemeye devam ediyoruz. Yani Türkiye’de 86 hukuk fakültesinden, yüz binin üzerinde avukattan bahsediliyor. Almanya’da 2010’lu yıllarda kırk dört hukuk fakültesi var. Yani bu rakamlar korkunç bir taraftan ve bu on yıl içerisinde artarak devam edecek nitelikte rakamlar.

Mesela bizim baro uygulamamızda kadın hakları merkezinin üniversitelerle ortaklaşa yaptığı faaliyetler var ve gerçekten kadın hakları merkezi, günde yedi ya da sekiz civarında 6284 sayılı Kanun’un uygulamalarıyla ilgili iyi örnekler veriyor. Yani biz barolara karşı olduğumuzu söylemiyoruz, eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söylüyoruz.

Teşekkürler.

BAŞKAN

İdil Hanım da hukuk kliniği konusunda öncü bir akademisyenimiz. Türkiye’de kliniği ilk başlatan bildiğim kadarıyla Bilgi Üniversitesi. İdil Hanım’ın pro bono konusunda da söyleyecekleri var. Şimdi pro bono kavramı geçince, hemen İdil Hanım söz istedi. Daha sonra da tabii Sertaç Bey’e söz vereceğim.

Buyurun İdil Hanım.

YRD. DOÇ. DR. İDİL ELVERİŞ (Bilgi Üniversitesi) – Çok teşekkürler Alpaslan Bey.

Sadece pro bono konusunda konuşmak istememiştim, önce onu söyleyeyim.

Biz birçok sorunumuzu sürekli Türkiye'ye has zannetme problemi yaşıyoruz. Hukuk eğitimine olan talebin patlaması bütün dünyada görülen bir şey. Bu yükseköğrenime olan talebin patlamasıyla paralel giden bir şey. Bütün dünyada son elli yılda, Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de, Amerika'da avukat sayıları önce iki kat, sonra dört kat, sonra altı kat arttı. Bu Türkiye'de de böyle oldu ve böyle olmaya da devam edecek. Dolayısıyla, bu farklı bir dünyada yaşamamızla, avukatların toplumsal statülerine başka insanların özenmesiyle, yükseköğrenime talebin artmasıyla ve hatta haklar çağında yaşamamızın insanları hukuk eğitime yönlendirmesiyle çok alakalı şeyler ve bunların önlerine bu tarz barajlar çekilmeye çalışılması da eğitim-öğretim özgürlüğüyle bağdaşmayan şeyler. Bunlar başka barolarda, başka ülkelerde meslek örgütlerince de tavsiye edilmeyen şeyler. Dolayısıyla, lütfen sorunlarımızı sadece Türkiye'den kaynaklı birtakım kontrolsüz şeyler gibi görmeyelim, bu böyle değil. Öncelikle bunu söyleyerek başlamak istedim.

İkincisi: Hukuk kliniklerinde çalışan hocaların avukatlık tecrübesi yok diye bir şey yok. İsterseniz Amerika'daki tecrübemden de bahsedebilirim, Türkiye'deki avukatlık tecrübemden de bahsedebilirim şahsen. Diğer hocalar bakımından da en azından Bilgi Üniversitesinde avukatlık yapmış kişiler tabii ki de bu işi yapıyor. Biz buna başlarken kendi aramızda konuştuk bile. Aman bu işin içerisinde olacak hocaların mutlaka avukatlık tecrübesi olsun ki böyle bir suçlamayla karşı karşıya kalmayalım ve öğrencileri de doğru yönlendirebilelim. Dolayısıyla, başka ülkelerde ne tür tartışmalar yapılmış biz bunları takip ederek tabii ki de uygulamaya çalışıyoruz.

Bir başka şey, Türkiye'de hiçbir klinikte öğrencilerin duruşmaya çıkması gibi bir şey söz konusu değil, böyle bir şey yok. Bunu belki biraz açıklamak lazım. Şimdi bu 35'inci maddedeki hukuki bilgiyi biraz açmak

gerekiyor. Şimdi her şey hukuki danışmanlık değildir, her şey hukuki tavsiye değildir, bazı şeyler hukuki bilgidir. Şimdi siz bir insana temyiz süresinin yedi gün olduğunu söylediğinizde ona bir danışmanlık mı yapıyorsunuz, ona bir tavsiye mi veriyorsunuz yoksa ona bir hukuki bilgi mi veriyorsunuz? Dolayısıyla, hukuk kliniklerinde öncelikle yapılan şey hukuki bilgi vermek. Çünkü insanlar bir avukata gitmeden önce, bir dava açmadan önce bilgi almak istiyorlar, hukuki durumunun ne olduğunu anlamak istiyorlar. Dolayısıyla, bu 35'inci maddeye bu kadar yasakçı bakmamak gerekiyor diye düşünüyorum. Bu da beni birazcık avukatlık tekeline ve pro bonoya getiriyor. Avukatlık tekeli, avukatlar için getirilmiş bir şey değil. Bir kez daha söyleyeyim, avukatlık tekeli avukatların yararına getirilmiş bir şey değildir. Literatürü de açarsanız bakarsanız bunu görürsünüz. Avukatlık tekeli vatandaşların doğru hukuki bilgi alması için getirilmiş bir şeydir. Ve biz de hocalık sorumluluğumuz gereği, bunun sorumluluğu ne olacak gereği, işte öğrencileri hiçbir zaman kişilerle yalnız bırakmayarak, onların yaptıkları araştırmalarda bizden onay almadan kişilere geri dönerek bilgi vermelerinin önüne engel olarak zaten bu hukuki bilginin doğru ulaşması için üzerimize düşeni yapıyoruz.

Ben her bahar döneminde neredeyse üç günümü cezaevinde geçiriyorum. Niye böyle? Çünkü öğrenciler o dersleri mahkûmlarla yaparken yanlış bir bilgi vermesinler diye zamanımı harcıyorum. Keza diğer hukuk kliniği hocaları da, öğrenciler bilgi verirken orada oturuyorlar, yanlış bir bilgi verilmemesini sağlamaya çalışıyorlar. Dolayısıyla, avukatlık tekelinin amacını hatırlamamız lazım. Avukatlık tekelinin amacı "Biz size bir tekel verelim, siz de karşılığında iyi bir hizmet verin."dir. Amaç bu. Dolayısıyla, hukuk klinikleriyle yapılmaya çalışılan da bu, doğru hukuki bilginin verilmesi. Keza zaten bu insanlar bir sene içerisinde bir avukatlık stajına da başlayacaklar.

Son olarak belki şunu da söylemek lazım: Cemalettin Bey birçok öneride bulundu. Bunların bazıları düşünülebilir ama bazıları da beni birazcık yargıdaki problemleri öğrencilerin bedava iş gücüyle kapatalım gibi bir noktaya getirdi. Bizim üniversite olarak her zaman aklımızda tutmamız gereken şey şu: Biz bir eğitim kurumuyuz. Biz devletin adli

yardım politikasındaki eksiklikleri tamamen gidermek üzerine bir şey yapamayız. Böyle kitlesel, şu kadar kişiye bir üniversite versin, böyle bir şey yapamayız çünkü bizim yaptıklarımızın öğrencilere bir öğrenme, beceri geliştirme için katkı sağlaması gerekiyor. Bunu her zaman aklımızda tutmak zorundayız. Belki sayı az olacaktır ama buradan öğrenimsel bir çıktı elde edilmesi gerekiyor.

Pro bono hakkında da belki şunu söylemek lazım: Bütün dünya buraya gidiyor. Bilgi, özellikle hukuki bilgi bir iktidar aracı olmamalı. Yani bu bilgiye, bu hukuki bilgiye, insanların hayatlarını düzelten, onları güçlendiren bu bilgiye herkes erişebilmeli. Bu hukuki bilgi sadece parası olan, sadece parayla elde edilen bir şey olmamak durumunda. Bu anlamda, avukatların topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerinin bir aracı olarak görülüyor bütün dünyada bu. Çünkü hiçbir devletin kaynakları sınırsız değil adli yardım konusunda. Bu nedenle, bunların hepsini göz önünde bulundurmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Çok teşekkür ederim bana söz verdiğiniz için.

BAŞKAN – İdil Hanım’a çok teşekkür ediyoruz.

Hocam, kısa bir izahatta bulunacak, sonra Sertaç Bey’e söz vereceğim.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı) – Şöyle; bize özgü bir durum oldu. Herhâlde dünyada bunun eşi benzeri yoktur. Az önceki konuşmamda “Adliyeye girişte öğrencilerimiz sorun yaşadı.” dedim. Eskişehir Cumhuriyet Başsavcımıza bu salonda bulunan bir sevgili konuğumuz bunu “Hoca adliyeye girememiş.” falan gibi bir biçimde aksettirmiş. Sayın Başsavcım da bana “Sayın Hocam, çok üzüldüm böyle bir şey söylemenize.” dedi. Ben o ifadeyi, tabii biraz da o bilgiyi o şekilde ulaştıran değerli konuğumuzu yadırgayarak ve ayıplayarak ifademi düzelteyim. Adliyeye girişte benim bir sorunum tabii ki olmadı. Öğrencilerimiz paldır küldür girmeye çalışırlarken sorun yaşadılar, biz de gerekli görüşmeleri yaptık ve şu anda hiçbir sorun yaşamıyorlar. Biz Eskişehir Cumhuriyet Başsavcılığı ile gerçekten inanılmaz iyi ilişkiler içindeyiz, bize her zaman destek veriyor. Afyon Cumhuriyet Başsavcımızın sorusu üzerine de dedim ki: “Üç haftadır öğrencilerimiz Cumhuriyet

savcılarımızla toplantı yapıyor. Yani çok iyi bir iş birliğimiz var.” Az önceki konuşmamdan cımbızla aldığı sözü Başsavcımıza ileten değerli konuğumuza bunu da cımbızla almadan doğru bir şekilde iletmesini öneriyorum.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Sertaç Bey, buyurun.

DR. SERTAÇ SERTER (Anadolu Üniversitesi, Araştırma Görevlisi) – Alpaslan Bey, öncelikle çok teşekkür ediyorum hem Bakanlığın katkısı ve yardımları için, hem sizin bize kişisel, senelerdir olan bu içten yardımlarınız için. Gerçekten çok teşekkürler. Aynı zamanda Zühal Hanım’a, Sumru Hanım’a çok teşekkür ediyorum, Jale Başkanına çok teşekkür ediyorum, çok keyifli bir organizasyon oldu ve bence çok da yararlı oldu.

Sayın İstanbul Baro Başkan Yardımcısı’nın aslında söylediklerinin temeline çok katılıyorum; bazı katılmadığım noktalar olsa da genel olarak katılıyorum. Çok önemli bir Baro. Ümit Hoca, çok sevip saydığım, benim kişiliğimin gelişmesinde çok önem verdiğim bir hocadır. Oradan da güç alarak şunu söyleyebilirim: Sizin baronuza ve bütün barolara ne yapmak istediğimizi, kendimizi, anlatabilirse hiçbir sıkıntı çekeceğimizi sanmıyorum. Yani bizim amacımız yarışmak filan değil, beraber bir şeyler yapmak. O yüzden en son söylediğinizi çok önemli buluyorum. Kliniklerde bir yasal düzenleme yapılırken avukatların mutlaka çalışması gerekiyor ve dünyanın iyi örneklerinde de bunun böyle olduğunu görüyoruz. İşte Daven burada, Güney Afrika’da esas işi avukatlar yapıyor. Hatta yasal avukatlık stajınızı kliniklerde dahi yapabiliyorsunuz. Çok önemli bir şey.

Bir de, gene bahsedilen sıkıntıları aşmak için yasal düzenlemelerde de şunu talep ediyorum. Çok doğru, azınlık yapmış olsa da belki bilgisi, tecrübesi eksik oluyor. Bizim de akademisyenler olarak eğitim-öğretim faaliyetlerimizi aksatmadan, avukatlık yolumuzun açılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü benim fakültede okurken, fark ettiğim şeydi bu. En iyi hocalarım -Ümit Hoca, Köksal Hoca dâhil olmak üzere- hem pratikte

hem teoride iş yapanlardı, yani ben hep öyle gördüm. En iyi hocalarım hep onlardı ve muhtemelen de en iyi avukatlardı onlar. O yüzden, hem eğitim-öğretim faaliyetlerinin gelişmesi açısından hem de kliniklerin önünün açılması açısından belli şartlarda -tabii ki asıl amacımız para kazanmak olmayacak ama- kendimizi geliştirmek ve eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmadan, öğrencilerimize de daha faydalı olmak açısından umarım bizim de -akademisyenlerin de- avukatlık yapmamızın önü açılır.

Çok teşekkürler.

BAŞKAN – Teşekkür ederiz.

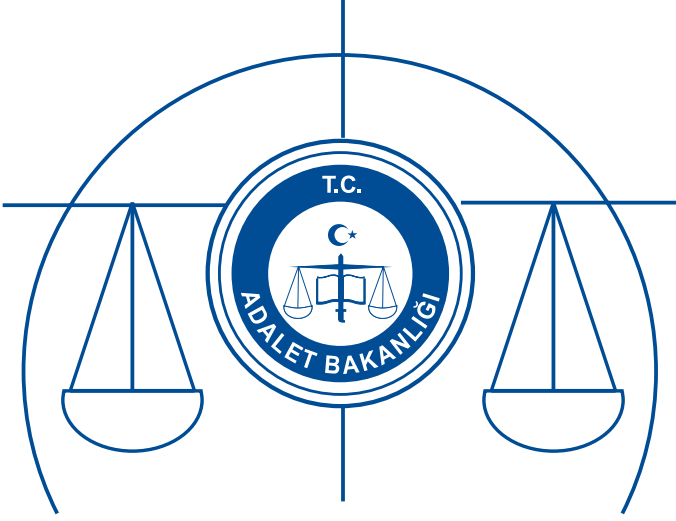
Efendim, Hukuk Klinikleri Sempozyumu burada sona ermiştir. Öncelikle tüm katılımcılara, yurt içinden ve yurt dışından katılan tüm akademisyenlere, çok değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Klinikle uğraşan öğretim üyeleri ve öğrenciler gönüllülük esasına dayanarak çalıştıkları için aslında birer kahramandırlar. Çünkü bizim halkımızın deyimıyla aynı zamanda hayır hasenat işleri ile uğraşıyorlar. Bilgi Üniversitesi, Ankara Üniversitesinde klinikle ilgilenen öğrencileri dinlediğimizde ve Güney Afrika’da Wits Üniversitesini ziyaret ettiğimizde oradaki Apartheid rejiminin getirdiği sorunların ve diğer pek çok sorunun klinik hukuk uygulamalarıyla nasıl çözüldüğünün farkına varıyoruz. Hukuk eğitimi konusunda çok sayıda sempozyum ve çalıştay yapılmıştır. Fakat söylenilen şeyler hep birbirine yakın noktadadır. Az önce bir katılımcı “Reform bitti, devrim başlasın.” demişti ya, bence hukuk klinikleri bir reform değil, devrimdir. Bana göre hukuk alanında yüzyılın buluşudur.

Ben herkese çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum efendim.

Uluslararası Hukuk Klinikleri Sempozyumu
14 - 15 Nisan 2016 - Ankara

**T.C.
ADALET BAKANLIĞI
STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI**

INTERNATIONAL LEGAL CLINICS SYMPOSIUM ULUSLARARASI HUKUK KLİNİKLERİ SEMPOZYUMU

APRIL / NİSAN 2016 - ANKARA

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

**FIRST
DAY**

INTERNATIONAL LEGAL CLINICS SYMPOSIUM

14-15 APRIL 2016

OPENING SPEECHES

FIRST SESSION

**“HISTORY AND CONTEMPORARY APPLICATIONS OF WORLDWIDE
CLINICAL LEGAL EDUCATION”**

Moderator: Gülriz UYGUR

Ankara University Faculty of Law

SECOND SESSION

**“THE IMPORTANCE / VALUE OF CLINICAL LEGAL EDUCATION IN
EDUCATION OF STUDENTS, INTERACTIVE TEACHING METHODS”**

Moderator: Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

THIRD SESSION

**“THE IMPORTANCE / VALUE OF CLINICAL LEGAL EDUCATION IN
EDUCATION OF STUDENTS, INTERACTIVE TEACHING METHODS”**

Moderator: Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

OPENING SPEECHES

PRESENTER – Esteemed Minister, Esteemed Deputy Minister and Undersecretary, Esteemed President and members of the High Council of Judges and Prosecutors, distinguished academicians and members of bar associations, honorable guests attending from abroad, distinguished supervisors of the departments of our Ministry, honorable press members and participants; welcome to the International Legal Clinics Symposium.

Before starting the session, I invite you to a minute of silence in memory of our Great Leader Gazi Mustafa Kemal Atatürk and our saintly martyrs, and then to read our Turkish National Anthem.

PRESENTER – Now I invite Mr. Alpaslan Azapağası, the General Director of the Department of Strategy Development, to make his opening speech.

ALPASLAN AZAPAĞASI (General Director of the Department of Strategy Development) – Esteemed Minister, Esteemed Undersecretary; Esteemed President and members of the High Council of Judges and Prosecutors, our distinguished Public Prosecutors, deans and academics, honorable presidents and representatives of our bar associations, honorable academicians attending from abroad, distinguished supervisors of the

departments of our Ministry; welcome to the Symposium in which we will be discussing with distinguished local and foreign law professionals on legal clinics, that is described as the invention of the century in legal education.

One of the topics that the quests for judicial reform have naturally brought to the agenda of the entire judicial public is legal education. This is because legal education lies at the roots of criticism on the quality of the judiciary. There is a lot of criticism directed towards the education system; nevertheless, everyone agrees that the traditional lecturing system still applies to a large extent.

Today, the number of our faculties of law has exceeded eighty. We have aimed to increase the quality of legal education across the country through collaboration with relevant institutions. When judicial reform is considered in a holistic and systematic manner, it will be seen that a radical change in legal education is needed.

Esteemed Minister, distinguished guests,

Professor Frank Walter from Harvard Law School has a noteworthy quote on law practice: "Law is what lawyers are. And lawyers are what faculties of law transform them into." This quote manifests that the foundation of the justice system is legal education.

Legal clinic is a concept that reflects the idea that clinical applications adopted from medical sciences may also apply for legal study and practice. This method of legal education has two aspects. On one hand, students of faculties of law learn how to integrate abstract knowledge into real life, while, on the other hand, individuals with limited access to lawyers and legal knowledge are provided with legal information and guidance.

The first thing to be understood from clinical legal education is that legal education is not solely limited to theory, but practical methods are presented along with theory in education. The practical aspect of the

education ensures disadvantaged groups to be provided with contribution to and support for settlement of legal problems of disadvantaged groups while, at the same time, offering students of faculties of law a permanent and practicable legal education. In addition to all these, social responsibility policies will also be implemented in real life.

Thanks to legal clinics which we can refer to as a learning technique, theoretical knowledge which is taught to students of faculties of law and often forgotten later gains a meaning in the student's mind and becomes an experience that will not be forgotten for a lifetime. In today's world, clinics in many countries as well as our country serve this purpose. Specific group studies are carried out at clinics and solutions are sought to problems of people living under difficult circumstances.

Legal clinics also aim at minimizing injustice, helping acknowledgment of the importance of providing public services and strengthening civil society. In this frame, legal clinics are implemented through different methods in various countries. The provision of a public service, such as legal aid, is among the purposes of legal clinics. The aim so pursued is to educate individuals with a sense of social responsibility.

Esteemed Minister, honorable guests;

Students interact with each other by improving a solution to the problem or by educating the people involved at the heart of the problem or by working at a department that creates a solution to the problem, depending on type of the clinic course they attend. Legal clinics serve for the purpose of facilitating access of the poor and other vulnerable groups of the society to justice. Legal clinics are structured in different forms depending on target group and method of provision of the legal service needed. Due to varying needs, opportunities and changing rules of law, legal clinics also vary between countries, cities and schools in terms of practice from the aspect of subjects and forms of activity.

Access to justice refers that any kind of measures are taken by the system with the government's support so that people know their rights and can have access their rights effectively. This notion is of high significance in the justice system. In this frame, the topic has been addressed in the Judicial Reform Strategy Document issued during the European Union harmonization process and updated as of this year, while the purpose of "strengthening access to justice" has been addressed as a separate purpose. The "development of methods of legal clinics" has been set out as an objective within the scope of the mentioned purpose.

Significant practices are performed at some universities although this is a very new concept in our country. These universities include Ankara University, Istanbul University, Bilgi University and Anadolu University. For these very reasons, a Protocol was signed in 2015 between our Ministry, the Ministry of Family and Social Policies, Ankara University and Ankara Bar Association for cooperation for implementation of legal clinics by students of the Faculty of Law, Ankara University concerning the Law no 6284 in frame of fight against domestic violence. With the help of this study, students of the Faculty of Law, Ankara University informed the parties and concerned people about fight against domestic violence through their legal clinical practices.

Additionally, our Ministry has been performing legal clinics with a large number of bar associations and institutions, primarily including Ankara University, Anadolu University, Istanbul University, Yıldırım Beyazıt University, Hacettepe University and Ankara Bar Association.

In addition to the expansion of legal clinics throughout the process of fight against domestic violence in Turkey, preparations are made for Protocols regarding legal clinical practices for mediation at mediation centers especially in big cities. Turkey hosts nearly three million refugees, who are experiencing problems with access to justice, and we as the Ministry are aiming at performing clinical practices in many fields such as refugees and intellectual - industrial rights.

Legal clinics do not solely concern faculties of law, they actually require a practice involving multiple actors. Therefore, our symposium hosts chief prosecutors of big cities as well as representatives of bar associations and faculties of law.

Before I finish my speech, I would like to thank Prof. Dr. Ufuk Aydın, the Esteemed Dean of the Faculty of Law, Anadolu University, and his honorable colleagues, and the Faculty of Law, Ankara University as our stakeholder in our legal clinical practices for fight against domestic violence, and Prof. Dr. Gülriz Uygur, the Esteemed Lecturer of the Faculty of Law, Ankara University, and her colleagues for their great support and contribution to the organization of this symposium.

PRESENTER – We thank Mr. Alpaslan Azapağası, the General Director of the Department of Strategy Development, for his speech.

I would now like to introduce Mr. Bekir Bozdağ, the Esteemed Minister of Justice, to make his speech.

BEKİR BOZDAĞ, THE MINISTER OF JUSTICE – The Honorable Undersecretary of our Ministry, the Esteemed President of the Department of High Council of Judges and Prosecutors, distinguished members of the HCJP, honorable chief prosecutors, distinguished academics, esteemed representatives of our Bar Association, and honorable guests attending this symposium from home and abroad; I greet you all with respect before beginning my speech.

I hope that this will be successful symposium and the results that it will yield will be beneficial and successful for our country and our justice policies.

We are all somehow affected by consequences of law. Human beings become a matter of law with their rights even before they are born, and they continue to be a matter of law even after they die. Therefore, law is a profound discipline that encompasses all aspects of our lives before birth,

after death and during lifetime, and countries are required to take this discipline into careful consideration and perform studies on law to the extent of its importance.

We all acknowledge that a good law will yield bad results in the hands of bad law practitioners. Bad laws also give good results in the hands of good lawyers. It is undoubtedly true that the results will be much better if the law and the law practitioner are both good, since it is the law practitioners themselves who give life to positive law. Regardless of what the law maker intends, the law practitioner ultimately ascribes a meaning to the related article of the law and directly applies that article to the concrete case in hand. Therefore, I would like to express that we should all lay serious emphasis on the meaning ascribed to laws by law practitioners rather than the letter and spirit of the laws.

There was a debate on abstract danger and concrete danger during the negotiations held at the Justice Commission of the Grand National Assembly of Turkey on the Turkish Penal Code, particularly on article 216 of Turkish Penal Code, numbered as article 312 in the former Penal Code. Mr. Osman Şirin, the then Vice President of the Court of Cassation, said: "It does not matter whatever rule you write down here, the legal practice has a 95 percent weight and the law has a 5 percent weight. What the Grand National Assembly legislates actually has a 5 percent weight. The 95 percent is about the practice of the law. " As we all know, Mr. Osman Şirin is a notably competent criminal law professional, and a very successful person in his field. We have criticized him for that statement, but this statement is actually a paraphrase of the truth. After all, who is going to decide what the concrete danger is? The law practitioner is going to decide. Who is going to decide if abstract danger exists? The law practitioner is going to decide. Who is going to decide on the nature of malice? The law practitioner is going to decide. Ultimately, it will be up to the law practitioners to decide what exactly the principles and criteria set out in the law are and what their relation to the concrete case in hand are. Therefore, proper education of law

practitioners is a fundamental problem all over the world. All countries are making big investments and performing large-scale activities on education of well-qualified law professionals. We, as Turkey, also continue our work and efforts with a view to educate highly qualified law professionals and improve this field by promoting competition in field of law, educating well-qualified academicians, lawyers and judges and providing them with wider opportunities and taking steps to encourage hard-working and smart students to choose working in this field. We will definitely continue our efforts to that end.

Confidence in judiciary and satisfaction with the service provided by judiciary is always a matter of debate all over the world. This is also a question of debate and criticism in Turkey. Satisfaction with and confidence in judiciary will, of course, be established by decisions. But if we address the matter only in terms of decisions given and do not care about training of the decision-makers and other issues, then we will not be able to obtain the desired result in terms of confidence in and satisfaction with the judiciary. We, as the Ministry, are carrying out noteworthy activities to establish and develop justice policies and solve the problems of Turkey. With regard to this issue of confidence in and satisfaction with judiciary, we shared a series of studies with the public opinion of Turkey within the scope of Judicial Reform Strategy Document and now we are conducting these studies. Perhaps for now, the public opinion in Turkey may differ on what these studies refer to. We know that these are highly important steps with their results when we bring all of them together, particularly in terms of confidence in judiciary and satisfaction with judicial services, supervision of the judiciary by our citizens and strengthening the accountability of the judiciary.

The publication of an annual report every year and the announcement of this report on the web by court houses is of utmost importance in the sense that it allows control by the public. Every judge and every prosecutor will make such declaration, stating how many files have been brought, what

and how they have performed with these files, and they will announce it to the public. This is an extremely important step for Turkey in terms of transparency and accountability.

On the other hand, the subject that we call as “Time Management in Judiciary” is of separate importance. We are all disturbed by prolonged trials, delayed justice, extreme waste of time and high amounts of expenditure. Thus, citizens will be provided by the judiciary with a document stating an estimated time for settlement of the relevant dispute, starting from 2017, which is of ultimate significance in the sense that judiciary will be inspected by the citizen and will make commitments to the public that the file taken will be settled. This will both speed up trial processes and help everyone adopt their own business in a better way. This is another step that we consider of extreme importance.

On the other hand, we are implementing a quite robust system which we call as “Judicial Data Bank”, which will perform a thorough analysis of the judiciary every day, not every year. This will be the first system in the world to have such characteristics, as there is not yet a project in the world which resembles the one that we have contemplated and planned. And those that are available are not as comprehensive and contentful as our project. Thus, this project will present highly important results.

Without any doubt, all these will bear consequences that will improve confidence in and satisfaction with the judiciary.

On the other hand, the notion of legal education is of ultimate importance in terms of pre-service and in-service trainings of candidate judges and prosecutors. However, we have observed that we will not have the opportunity to educate good law practitioners if we are only interested in pre-service and in-service training of judges. Indeed, the real education starts at secondary school. For this reason, we signed a protocol with the Ministry of National Education, thus enabling the course titled “Law and Justice” to be included in elective courses. As for other courses, we have

ensured that subjects that place special emphasis on justice are included in secondary school textbooks so that we can guide our well-educated, hard-working and intelligent children towards the field of law, beginning from primary education.

On the other hand, faculties of law have been performing the most important function in this field. The foundation of our business are laid by our faculties of law. It is extremely crucial that our faculties of law provide high quality education. Admission of highly qualified students into these schools is also very important in this sense. Therefore, the Presidency of the Council of Higher Education (YÖK) and the Ministry of Justice have decided to cooperate in their activity. As you know, the Presidency of YÖK put a quota on faculties of law last year, announcing that those ranked among the most successful top 150 thousand students will be admitted to faculties of law. This is a concrete step which is of highest importance, since faculties of law are primarily among faculties that require the student to possess certain qualifications. From this point of view, we believe that it is critical as a guarantee on the quality of the student.

On the other hand, we all have to focus on the education system of faculties of law. Of course, it would be inappropriate if we as the Ministry of Justice were directly involved in legal education. We know this very well; however, as the Ministry that employs the highest number of people in the field of legal education, we also believe that we have the right to speak about satisfactory education of the people whom we employ. Hence, this does not mean minding the own business of YÖK or faculties of law. This means communicating our needs to YÖK and faculties of law, and contributing to the construction of education in line with our needs. We do not interfere in anyone's business, but we already see the shortcomings in practice. If we report these shortcomings to them, it will neither be a shortage for faculties of law nor be a burden for us, but it will only mean fulfilling our duty. Therefore, we think that it would be helpful for all of us to discuss at length the duration of training at faculties of law, their

curriculum, compulsory courses and other elective courses taught. I should thank Mr. Yekta Saraç, the Esteemed President of YÖK, who presented a very sincere attitude. We convened with the deans of our faculties of law in December 2015, addressed this subject as a preliminary discussion and we established a “Commission on Legal Education” with YÖK, which has been continuing activity. When we, as the Ministry, have to take steps in terms of the outcomes to be presented by the Commission in the following period, we will take these steps without hesitation. The Esteemed President of YÖK also stated that they will take steps without hesitation when they have to.

If you ask me about what the biggest challenge in legal education is, I would like to emphasize that it is the interpretation of the rule of law. The interpretation indisputably requires a certain amount of intelligence and a certain amount of knowledge, and a certain amount of experience, which is beyond question. It also requires a very good use of intelligence and knowledge within the rules of reasoning. Who is going to ensure this? We will have the opportunity to ensure this in the best way during the course of education at faculties of law. Then we will have to place emphasis on things that will facilitate the interpretation. So, we need to have a good knowledge of the philosophy of law. Justifications are written in the law; they are actually the philosophy of that clause, the understanding that brings that clause into existence. What brought that clause into existence, and on what kind of justification is it based upon? When you are distract yourself from that philosophy, it means that you are replacing the law-maker, you are creating a philosophy yourself, replacing the law itself by your own mind and your knowledge. This is when we will destroy the rule of law by means of judges and prosecutors. Whereas, it is a fact that we are obliged to implement a clause of the law properly, whether we like it or not and whether we take it right or wrong. Therefore, it is beneficial for us to have a very good power of interpretation at this point. We cannot grant this power alone.

Judges and prosecutors do not have the opportunity to acquire this power successfully in pre-service training. So who will grant this power? I believe that our faculties of law and our distinguished academics will grant this power. It is not only about memorizing the information, but drawing conclusions from such information and perform their healthy evaluation and interpretation. If we can ensure acquisition of this skill, the information will already be available right there, we will look up for that information and find it. Now there is the internet and there are other possibilities as well, which we can use. In my opinion, memorizing does not mean being a man of skill. Possessing too much knowledge may even be a burden for those who possess such knowledge. However, it is of utmost importance to use that knowledge properly, to interpret and implement it correctly. I would like to mention that this is one of the most important problems that we experience in Turkey. I closely observe that there are major problems on this subject not only in our country but also in other countries. Therefore, I suggest that more effort should be spent and more emphasis should be laid on these subjects at our faculties of law. Each course may have an interpretation in its own way, relevant professors will surely give us that information, but if we lay this burden solely on philosophy or the law of procedure, or introduction to law, then it means we are making a huge mistake. In fact, this is not merely the duty of professors lecturing in these courses. According to my opinion, this is one of the main duties of all academicians lecturing at faculties of law. I would like to express here that we seriously need them to manifest an approach accordingly.

Today, one of the most important problems regarding law in Turkey is the problem of legal parlance. The law has its own specific language and conceptualization, these concepts have a form of expression which we are expected to use correctly. I call it "Legal Parlance in Turkish". Indeed, other countries are in need for legal parlance in German, English, etc. just as we need legal parlance in Turkish; there is need for a very stable literature upon which laws of each country will be based. Currently, I observe that

there are problems experienced by our legal literature in terms of finding a healthy ground. Therefore, I would like to express my sincere opinion that we should take the legal literature seriously.

We think that pre-service and in-service trainings of judges and prosecutors are of utmost importance. Pre-service and in-service training of lawyers are also highly important. The workshop we have performed in İzmir on this subject will yield quite significant results from this aspect and we will take important steps in this frame. If we collaborate with our faculties of law in the new term in the sense that we envisage, our country will go through a process of transformation in legal education from lectured theory to practical education, and we believe that this will be of great benefit. We believe that our faculties of law should be places where an on-site practical approach will prevail rather than a learn-by-route system in which only the lectured topics are addressed or the questions given by the lecturer are analyzed in exams, without opportunity to see a court environment with judges and prosecutors, and without slightest knowledge of what type of service is provided in settlement of a dispute. We also think that we are in need for a major change in system in terms of candidate judges and prosecutors. Therefore, our judges, prosecutors and lawyers should together be subject to an evaluation which should be in form of a single exam rather than separate exams for lawyers and judges-prosecutors, and those taking the exam for judges-prosecutors should continue their internship as judges and prosecutors and others should continue internship as lawyers - surely subject to a certain limit -, which is among the important topics that we will address in the following period. We will take a serious step in this matter and require exams for candidate lawyers. We will also create the necessary infrastructure to establish a certain level of quality in the law profession.

We are also discussing on whether to re-establish the positions of assistant judge and deputy prosecutor in training of judges and prosecutors. This is due to the fact that we cannot obtain satisfactory results with the

training which is provided only in the academy and the limited theoretical training provided at courts. Instead, we need to appoint a candidate judge to each judge and a candidate prosecutor to each prosecutor as an assistant, reviving the master-apprentice relationship whereby a person will train another. As you know, specialty in medicine requires a serious education. For example, a physician specializing in brain surgery will perform these tasks firstly under the supervision of his / her supervisor. Later, that physician will become capable of performing the most complicated brain surgeries. Thus, we wholeheartedly believe in the fact that candidate judges and prosecutors will be able to solve many problems more easily and confidently when they start practicing law dressed in robes if we appoint them as assistants to skilled and well-qualified judges and prosecutors. Here, I would like to say once again that we lay great emphasis on practice.

I would like to thank the esteemed Dean and colleagues of our Faculty of Law in Eskişehir and the honorable Dean of the Faculty of Law of Ankara University, our Professor and distinguished colleagues for their support to us on legal clinics. I hope that all of our faculties of law will be able to achieve great success in the introduction of law students to practical education and their self-improvement beginning from the early years of education in collaboration with our Bar Associations, bars in provinces, and not only with judges and prosecutors but also with lawyers. I congratulate them for their current and future achievements.

There are, of course, internationally reputable and well-trained professionals in this symposium today. Thus, I would like to thank our distinguished international professional guests who have participated this symposium. Hopefully, they will shed light on our study on this subject with their presentations and ideas here, and will put forth important things that we will also be able to benefit from.

On behalf of the Ministry of Justice and in the name of my country, I would like to take this opportunity to express my gratitude to each of the

distinguished experts who participated in this symposium from home and abroad. Again, I hope that this two-day symposium will be successful and yield good results for our country and people, and I tender my kindest regards to you all.

PRESENTER – We thank Mr. Bekir Bozdağ, our Minister of Justice, for his speech.

Esteemed Minister, honorable guests; we will continue the International Legal Clinics Symposium in sessions after a fifteen-minute coffee break.

Thank you.

FIRST SESSION

“HISTORY AND CONTEMPORARY APPLICATIONS OF WORLDWIDE CLINICAL LEGAL EDUCATION”

Moderator

Gülriz UYGUR

Ankara University Faculty of Law

MODERATOR – Welcome.

We would like to begin the first session of Legal Clinics, wishing everyone a nice day.

Before we begin our session today, there are a few persons to whom I would primarily like to thank. Firstly, I owe a debt of gratitude to dear Mr. Alpaslan Azapağası. Because we made our first start to the Legal Clinics together with esteemed Mr. Alpaslan Azapağası and also with esteemed Judge Ms. Jale Yılmaz, which was a long time ago. Mr. Alpaslan, do you remember the day when we first started? We began by discussing “what to do and how to do it”, thinking “we have nothing to start with”; but in four years, we have made our way to this very moment in time, thanks to the incredible determination and wisdom of Mr. Alpaslan. I really think that I personally owe a debt of gratitude to dear Mr. Alpaslan Azapağası, especially on behalf of my faculty, for the contributions that he has made to us, for the great contributions that he has made to this outstanding progress of Legal Clinics in education of the students at Ankara University, Faculty of Law.

Additionally, the organization of this meeting by the Ministry of Justice is a very important step. Because we believe that Legal Clinics are of high significance in legal education. We have seen the results of that in our education.

Therefore, it should be noted that Legal Clinics are essential to improve the quality of education.

There were a number of topics which the Esteemed Minister stressed during his speech. As a legal philosopher, I must say that I was extremely honored by that speech. Because the importance of legal philosophers in legal education is usually not known. The esteemed Minister described legal philosophy as a cornerstone of legal education, which was very important in this sense. He described law as nothing but interpretation, which was also very important. Is it likely for Legal Clinics to involve interpretation? Yes, it is. We can also include interpretation. Thus, I find it necessary to address the considerable significance of the Legal Clinics.

If you allow me, I would like to start our first session and give the floor to our distinguished speakers. For this session, we have guests joining us from the international arena, they are well known names of this field and have been carrying out studies in this field for many years, and I would like to thank them on behalf of all of us. Because they have always been participating in the studies carried out in Turkey and always supporting us. I would like to thank them very much for their attendance and give the floor to the esteemed Professor Leah Wortham. She is coming from the U.S.A. and is a lecturer at the Columbus School of Law of The Catholic University of America in Washington, D.C.

Now I give the floor to dear Ms. Wortham.

PROF. LEAH WORTHAM – Thank you very much.

We are very happy to be here with you. We are very grateful for your kind efforts to invite us to come here, and I think this meeting will be an important step in the spread of clinical education in Turkey.

Now, each of us will make a brief speech, which will be followed by a section for questions and answers. I think we can continue discussions in that part.

First, I would like to make a quick introduction to the historical background of clinical education in the United States. Some U.S. law schools had volunteer legal aid activities and even a few credited programs that look like today's clinics at the beginning of the 20th century and even before. The main development of clinical education in the United States, though, began between the late 1960s and late 1970s. This is the time period in which most legal clinics got started and expanded. Now, our slides are also prepared in Turkish, and later you will also have their copies in Turkish. So I'm going to make my speech by highlighting key parts in each slide now.

One of the topics I will talk about today is the "Council on Legal Education for Professional Responsibility (CLEPR)". This was an organization that was founded through an initiative of the Ford Foundation. Between 1968 and 1978, the Ford Foundation donated \$10 million to supported clinical education at law schools. CLEPR supported the training of teachers and the development of materials. In addition, they provided incentives so that clinical teachers would receive salary and job security opportunities comparable to those of classroom faculty. This was an important step in terms of the sustainability and continuation of clinical education.

The heading of this slide is "National Archive of Clinical Legal Education". My university founded an archive regarding the history of clinical education. This archive contains oral histories, clinical conference programs from the beginning, and other types of materials and photos. Our

archive is open to researchers who want to examine the progress of clinical education.

Now, I would like to tell some more about the historical background of clinical education in the U.S. Around the late 1960s and mid-1970s, we had a significant growth in the population of law school age. 1968 generally was the year when the first post-war baby “boomers”, born in 1946, would have been old enough to go to law school. The baby boom refers to people born in the era from just after World War II through the mid-1960s. Moreover, the women’s movement also was in progress during the period when the baby boomers became law school admission age. More and more women were enrolled at law schools beginning in the 1970s. African-Americans also started enrolling in law schools at much higher rates than in the past.

So, the general population “bulge” of the baby boom generation plus developments in women’s rights and civil rights encouraging more people to go to law school contributed to a rapid increase in the number of students at law schools as well as a more diverse student population. This increase in student applications supported the opening of new law schools and expansion of the existing schools. Naturally, this led to a competition among schools in an effort to attract students. Many universities started new programs in part to compete in the market for students.

This also was a period of student activism when students demanded “more ‘relevant’ legal education”. This meant a demand for education that would that prepare students to practice law and particularly to serve clients who historically had not received adequate representation. As pointed out by your Minister of Justice, the training of legal professionals in our country was not satisfactory to many at those times. The practicing bar and judges often agreed that students were not actually ready to practice law when they graduated.

Here you see a website showing accreditation standards of the American Bar Association. In the United States, we often do things directly

done by government in other countries through other means. We do not have a government entity that sets the curriculum of law schools. Instead, the American Bar Association sets accreditation standards for legal education. The American Bar Association is a voluntary organization. The American Bar Association provides various kinds of support to state bars and the practicing lawyers who join the organization. In the United States, the license to practice law comes through admission to a state bar rather than any kind of national bar admission.

Although the American Bar Association is a voluntary organization, the A.B.A. is very powerful in setting law school accreditation standards for two reasons. The education requirement for sitting for a U.S. bar exam generally is a J.D. degree from an A.B.A. accredited law school. Most people who graduate from law schools take a bar exam even if they do not intend to work directly in a job requiring a law license.

The second reason is that tuition fees are very high at our law schools, and students often borrow money to finance their education. The U.S. has a federally-insured student loan program, which allows students to borrow despite a limited credit history, not to pay interest or make payments while in law school, and to pay back the loan after graduation. But to receive federally-insured student loan, the educational institution the student attends must be properly accredited. The U.S. Department of Education decides the appropriate accreditation agency for the type of educational program, and the A.B.A. is the accreditor for law schools.

For these two reasons, although the American Bar Association is a voluntary organization, the accreditation standards they set for law schools have considerable power. Students want to be able to sit for state bar exams, and they want to be able to get federally-insured student loans.

The American Bar Association has a “Council of Legal Education and Admissions to the Bar”, which is responsible for accreditation standards. It currently has 25 members who represent a broad spectrum of backgrounds:

judges, practicing lawyers, deans of law schools, law professors, a law student, a certified public accountant, and managing director of the city of Philadelphia who is a retired military officer. Most but not all, are from various parts of the legal profession. At least a member or two are not lawyers.

Over the years, the American Bar Association has given strong support to clinical education through the accreditation standards. A change in accreditation standards effective for the 2015-16 class strengthens further a requirement for “experiential education”. Beginning with the academic year 2015- 2016, students at all law schools in the United States are required to earn at least 6 credit hours in experiential courses in order to graduate. You likely are familiar with the European Credit Transfer System (ECTS). I think that the 6 credit/hour in our system corresponds to about 9 ECTS. (This 6 credits is within the minimum of 83 credits that the A.B.A. standards require for graduation. Some law schools already required more than this 6-credit minimum in experiential courses.)

The 6-credit minimum can be satisfied in in-house clinical courses where the supervisor is a law school employee, in field placements outside the law school (also called externship courses), or in simulation courses where students work on simulated rather than “real” matters. An even higher requirement of 15 credits was considered, but, for now, the standard is the 6-credit experiential credit minimum.

Under ABA Standard 303(a)(3), for a course to satisfy the experiential course requirement, it must be “primarily experiential in nature”. It must “integrate doctrine, theory, skills, and legal ethics, and engage students in one or more specified skills.” It also must “develop the concepts underlying the professional skills” and provide “multiple opportunities for performance” and “for self-evaluation”.

In addition to the new ABA experiential education requirement, in December 2015 New York state adopted a skills competency and

professional values requirement. The New York rules give five pathways to satisfy this requirement, one of which is 15 credits of “practice-based experiential coursework designed to foster professional competency training.” California has also considered implementing a 15 credit experiential requirement.

Another A.B.A. accreditation standard requires that law schools provide “substantial opportunities” for student participation in “pro bono legal services, including law-related public service activities”.

When students take a clinical course, they receive credit. Pro bono service means work for which students are not “rewarded” with credit or pay. Such programs seek to encourage law students to do pro bono work after graduation. Such programs seek to have students acknowledge the ethics of public service and serving for public interest from the very moment that they begin studying at the law school.

As I said earlier, the experiential courses are supposed to integrate doctrine, theory, skills and law ethics. If you study law as an isolated subject, you cannot know how to put it into application. Therefore, these practical courses are supposed to contain all of that which I mentioned, and students are supposed to gain the ability to use various professional skills. Apart from this, they are also supposed to understand the concepts lying beneath their professional skills. For example, students should be able to involve themselves in thinking processes on how to fill out a form, to think critically about the reason for doing something, and so on. Law schools should offer opportunities for this purpose. Students also should be provided with opportunity for self-assessment. We would like to ensure students to think over their own performance and consider how they can improve their performance.

The Center for the Study of Applied Legal Education (CSALE), based at the University of Michigan, offers an incredible database on clinical education, which I highly recommend you to have a look at for the useful

information it provides. CSALE has performed three surveys of “applied legal education”. I am going to talk about the 2013-14 Survey of Applied Legal Education and give some data from the survey.

At the time of the survey, 174 out of 198 law schools accredited by the American Bar Association answered at least some part of the questions, and around 48.5 percent of the schools reported that 40 percent or more of the students took an in-house clinical course before graduating. So, this 48.5 percent, shows that in nearly half of the schools, over 40 percent of their students have taken an in-house clinical course.

Additionally, 63 percent of the schools reported that 40 percent or more of their students participated in externship clinics. This suggests that most U.S. students take at least an in-house or an externship course while in law school. And these figures reflect the situation before the new 6-credit experiential course requirement.

Furthermore, 173 responding schools reported a total of 1,322 distinct legal clinics. That is an average of 7 legal clinics on per school. Thirty-seven different subject foci for clinics were reported. During the early years, clinics were mainly general practice with no specific subject matter focus except probably “civil” or “criminal,” but recently clinics are more likely to focus on certain type of cases. As the slide indicates, the highest reported specialty was 7.6 percent of the topics on criminal defense followed by 6.4 percent on immigration. I mentioned though there were 37 different clinic foci reported. Looking at field placement (externship) clinics, the largest subject matter focus was judicial placement at 12.5 percent.

One of the most significant subjects in terms of clinical education is, of course, the improvement of educational pedagogy. This year will be the 39th AALS Conference on clinical legal education. More than 700 people will attend from law schools from all around the United States, likely joined by at least a few from other countries.

This is the website of the Clinical Legal Education (CLEA). A little later, we will be hearing about a similar organization in Poland. Such national networks are an important resource for support of and improvement in clinical education.

For the remaining part of my speech, I would like to show you some textbooks in clinical education. The first is TRANSFORMING THE EDUCATION OF LAWYERS: THE THEORY AND PRACTICE OF CLINICAL Pedagogy, by Sue Bryant, Elliot Milstein, and Ann Halleck published by Carolina Academic Press in 2014. ANOTHER IS THE CLINIC SEMINAR by Deborah Epstein, Jane Aiken, and Wallace J. Mlyniec published by West Academic in 2014. THE CLINICAL ANTHOLOGY: READINGS FOR LIVE-CLIENT CLINICS is edited by Alex J. Hurder, Frank S. Bloch, Susan L. Brooks, and Susan L. Kay (2nd edition Lexis Nexis publishing, 2011). It brings together excerpts from articles that are useful resources for clinical teaching. I am a co-editor and author of LEARNING FROM PRACTICE: A TEXT FOR EXPERIENTIAL LEGAL EDUCATION along with Alexander Scherr, Nancy Maurer, and Susan L. Brooks, the 3rd edition of which was published by West Academic last month.

I also wanted to note ESSENTIAL LAWYERING Skills by Stefan Krieger and Richard K. Neumann, Jr., which is now in its 5th edition published by Wolters Kluwer in 2015.. This is one of many textbooks focused on particular lawyering skills, which may be used as part of “live” clinical or simulation courses.

In addition to these books, there is a peer-reviewed journal called THE CLINICAL LAW REVIEW, which is published by New York University.

Putting clinical education in an international context, THE GLOBAL CLINICAL MOVEMENT, edited by Frank S. Bloch and published by Oxford University Press in 2010, grew from collaboration of members of the Global Alliance for Justice (GAJE). Anadolu University in Eskişehir, hosted the GAJE conference in 2015, which was cosponsored by the

INTERNATIONAL JOURNAL ON CLINICAL LEGAL EDUCATION (IJCLE) based at Northumbria University. CLINICAL LEGAL EDUCATION IN ASIA: ASSESSING JUSTICE FOR THE UNDERPRIVILEGED, edited by Shuvro Prosun Sarker and published by Palgrave MacMillan in 2015 includes a chapter about clinical education in Turkey including programs at Bilgi, Ankara and Anadolu Universities. This slide shows the INTERNATIONAL JOURNAL OF CLINICAL LEGAL EDUCATION JOURNAL previously mentioned as co-host of the 2015 conference at Anadolu University.

There are some other topics that I want to talk about, but there are other speakers waiting in this session. So, I will stop after this general introduction and continue later.

MODERATOR – Thank you very much for your valuable presentation.

Without delay, I would like to give the floor to our second speaker. He came from South Africa.

DAVEN DASS (Director, Practising Attorney, Lecturer, University of the Witwatersrand, School of Law, Johannesburg) – Hello.

I'd like to thank you very much for hosting us and organizing this meeting.

My name is Daven Dass, and I am from the University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa. I am both a lecturer in the school of law as well as the Director of the legal clinic, to which the legal clinic is attached.

My gratitude to Leah for successfully outlining the fundamental tenets of clinical legal education and accordingly I will not repeat them. It is crucial to integrate vulnerable and marginalized groups into the society indeed crucial to provide service for them; we always talk about

transformative legal education and social justice, and we want students to be aware of these while practising law.

The University of Witwatersrand Legal Clinic is one of the largest university legal clinics in South Africa having been established in 1972. It started out as a small advise office staffed voluntarily by final year law students, supervised by volunteer attorneys. As you see, here is some general information about the clinic of the University of Witwatersrand.

While talking about legal clinics, we are discussing standards, curriculum what could essentially be termed clinical best practice, but sight must be had of the fact that the clinic must have a vision, a vision so as to achieve the clinic's mission. The Wits Legal Clinic's vision is as follows: *As a university legal clinic, we aspire to be a leading and proficient university legal clinic, regionally, nationally and globally recognised for our excellence in teaching, research, and our collaborative partnerships.* In respect of collaborative partnership, we mean partnership with a variety of stakeholders whilst always endeavoring to uphold the quality of legal education and legal service. The University of Witwatersrand legal clinic has been supporting and enhancing many other clinics and universities that have clinical programs. The University has also hosted domestic and international delegations including from Turkey.

The book that Leah referred to during her presentation is an important text on the this subject, because, as clinics, our methodologies and pedagogical experiences of experiential learning needs to be published so that this may provide a reference point and assistance to our fellow clinicians as well as offer insight to our academic colleagues.

Here you see a photograph of the Witwatersrand School of Law... This building is located within the University and is extremely well supported by the University.

By way of a synopsis the Wits Legal Clinic consults with 12000 people annually. On average 900 case files are opened in respect of client's matters. 10 practicing attorneys are employed to supervise the clinical program within the clinic. Almost all of the supervising attorneys also lecture within mainstream academia. The Wits Legal Clinic employs and subsequently trains 11 candidate attorneys. In respect of administrative support the clinic employs an office manager, 2 typists, a receptionist and a general administrative clerk.

Currently, the Legal Clinic has 485 final year law students. Indeed, this is a very high number in terms of standards of the clinic, and is between 4 to 5 times higher than the average number of clinic students per supervising attorney. As a result of the extremely high number of students that have been admitted to the clinic, we had to invent a number of new approaches within the clinic in order to offer a quality experiential learning process to these students. The dichotomy that this presents is that on one hand student numbers are increasing whilst on the other resources are declining. This very dichotomy prompts the clinic to self reflect and question the way the way in which we determine priorities of the academic project whilst maintaining a level of efficiency?

Here you see a couple of pictures of the Wits Legal Clinic. Leah alluded earlier to the professional and qualitative standards of the clinic practice. As a clinic continually strive to balance the need of rendering a professional legal service to client whilst simultaneously providing good teaching to students. As mentioned earlier the clinic was actually born out of a student movement, initiated by students. This student movement was an initiative against gross human rights violations during the apartheid era. The service rendered was to the very vulnerable and marginalized persons who fell victim to apartheid atrocities and who required redress in the form of legal assistance. It was a very modest movement, indeed. Practical Legal Studies, the course currently offered in the clinic became a credit bearing, compulsory final year law course in 1989. Today every undergraduate

law student is required to perform practical legal studies. I cannot help but mention that the questions which emanate once you inform a person that you work in a legal clinic are quite hilarious. They ask questions like: “What do you do in a legal clinic?”, for instance. They ask “Do you provide medical service?” “What does the word clinic mean?”. And I answer, “No, we actually give legal advice”.

In fact, if one has to make the analogy between an experiential course and that of a mainstream academic course, a former clinician aptly summarised that if academic courses are done at wholesale, that clinical course are done at retail. Another explanation or summation that can be advanced is that if one were to consider the final year law student as a gift or present about to be given to someone, it would be the clinical course that will wrap the gift or present including the bow and ribbon and consequently create an ideal gift.

Ordinarily the success of not just the institution but the clinical movement itself as well as the advancement of common objectives necessitates that collaborative partnerships is necessary. The Wits Legal Clinic has a cooperation agreement in place with “Legal Aid South Africa”. Through this venture the clinic receives a financial contribution against which a certain number of client files must be opened. In South Africa an umbrella body has been established to co-ordinate domestic clinical issues, this organization is known as The South African University Legal Clinics Association, of which the Wits Legal Clinic is a member. This picture illustrates our reception and waiting area. People arrive at reception and are then directed to the adjacent clinic consultation waiting area. Firstly, they have their names written down in book and when it is their turn, they enter the consultation cubicles, which you see on the screen, along with a pair of student counsellors. Students whilst consulting with the client will never dispense advice without consulting with the supervising attorney on duty. The Wits Legal Clinic renders assistance across six specialized fields, which appears on the slide. One of our units engage in delictual or tort matters such as unlawful arrest and detention.

For instance, this clinic was successful in a recent litigious matter in terms of which the court made an order of 3,5 million rand in respect of our client. We have a Labour Unit, which is particularly busy as a result of the intense problems regarding employment in the country, so we provide support on issues such as wrongful dismissals and unfair practices. The general clinic or the commercial clinic- which is under my supervision, engages in general civil litigation primarily contractual based disputes. But at the same time, it supports all the other clinics. In other words, any matter we can't separately address as a specific subject is handled by the general clinic.

Our Refugee Unit was substantially supported by Atlantic Philanthropies. The unit has successfully litigated in the superior courts to alleviate prejudice. The refugee Unit Asylum and Immigration Department endeavors to overcome biases and it is a remarkable unit with its human rights-oriented functions within the society.

The Property and Eviction Unit deals with urban evictions and disputes in respect of property matters. As I mentioned before, Witwatersrand Legal Clinic is a platform whereby practical skills are imparted and accordingly the different units serve this same primary purpose.

So, what about the pedagogy and the functioning of our program? The Wits Legal Clinic is premised on a live client model. There are however simulations that occur as well, toward the second half of the year, as the course is full time compulsory course. At the commencement of the academic year students are paired up with a partner who they will work with for the duration of the year. The pairs are then grouped into firms of 6. So they would consult in pairs but attend consultations or tutorials in their firms, the introduction of firm in 2015 was necessitated by excessively high student numbers.

The notion of firms further facilitates collaborative learning due to the fact that the group will be able to learn from each other's files. There is in

addition the appointment of a rotational managing partner which facilitates professional responsibility as well as leadership and communication skills.

Students who enter the clinic have studied together for the last 3-4 years yet don't communicate effectively or even at all and the firms are a good way to foster and build relationships between students, who are ultimately the future of the profession. **(9-minute voice record is missing)**

I alluded earlier to the South African University Legal Clinics Association. In 1982, an umbrella organization was founded under the title of the South African University Legal Clinics Association. Actually its name was changed about 2 and a half years ago, and before the change it was known as **AULAI**, the Association of University Legal Aid Institutions. When we talk about legal aid, this term alone falls short to aptly define clinical legal education because we do not only provide legal aid; the work carried out within the body of legal clinics are far more extensive. I am also a Member of the Board of Directors of this umbrella organization.

The South African Legal Clinics Association is a voluntary organization functioning with a progressive approach. The association came into operation in 1982, and their objective is to become a professional and effective organization working on clinical education and access to justice, with due respect for democratic values and human rights. We want to be a professional and efficient organization and we are dedicated to human right that adheres to democratic values. Furthermore, they do not only provide financial assistance but also provide and support necessary and required by new clinics.

There has been a new legislation in South Africa since the last year, and there have been efforts to unify the legal profession in our country. It means that there will be no longer be the traditional split bar between advocates and attorneys, but rather unification under the Legal Practice Act. Through the Association there has been submissions made on behalf

of clinics throughout the country, this was a particularly important as the Legal Practice Act was silent on pertinent clinical provisions

Hopefully, I will be providing further information this afternoon.

MODERATOR – We thank very much to dear Mr. Dass, they are really doing big things and they are very successful, indeed.

Now, without further delay, I would like to give the floor to dear Professor Richard Grimes.

He is from England. He has lectured in Legal Clinics for many years at York Law School, The University of York, and he is among the few professionals in the field who are known worldwide with their studies.

PROF. RICHARD GRIMES (York Law School, Director of Clinical Programmes) – Hello.

Apologies for my poor Turkish!

The esteemed Minister clearly told us about two specific objectives regarding improvement of legal education. The first objective is to improve the quality of lawyers (and law students) and the second is to give support to the public.

I will be addressing this issue of support for the public during my afternoon speech on access to justice. For now, I'm going to speak about the advantages of the clinic in educational terms and give some examples both from my own home country and elsewhere about the benefits of clinical education.

Before my speech, I would like to congratulate the esteemed Ministry of Justice for their courage to take an initiative on the transformation of the legal education. I wish our Ministry of Justice did the same. Throughout the last decade, we have been experiencing budgetary savings on both legal aid and higher education and have regressed rather than made progress.

These are very critical and dangerous times. And here in Turkey, this is something you know better than anyone. So, naturally, it is critically important especially during these times that education improved and legal education in particular.

I am going to talk briefly about the York Law School at the University of York, UK, the School of Law where I was working until 15 days ago! I have just retired. York Law School is amongst top 10 (out of 120) in the UK). Our school is also an academic institution and it is very important to enhance intellectual capacity. I am not telling this to discredit other institutions, I am trying to emphasize that our main focus is academic performance. Around fifty percent of our students become lawyers after they graduate so we must cater for their needs and those who do not intend to practice law.

Now, at the very center of our programme lies the legal clinic. And here is the reason: We think that a doctrine or theory is not well understood if you can't put it into practice. Legal education often consists of students attending a lecture and taking an exam six months later to show what they have learned - and then either passing or failing. This is not good enough in our opinion.

When I first started clinical studies, in 1990, I didn't know what clinic is. I had come from legal practice. I took a job at a local university and they asked me to lecture on the Law of Contracts. So I went to the lecture hall and as now, as you see, I was casually dressed, I wasn't wearing a tie. I walked up to the rostrum and I told the students: "My name is Richard, I have a problem. I bought something the day before yesterday but I have now found out it is faulty", and I paused. There were 300 students in the room. Everybody was silent. I asked "Won't anyone help me?" and finally a brave student raised a hand and asked me: "Could you please give us more details about your problem?" So we started talking, and they effectively interviewed me. What I was actually trying to do there was to make students understand how contracts are formed and what the nature of liability is if contracts are broken.

So to cut a long story short, I kept on ‘lecturing’ like this. Every time that I went to the classroom, I used to pretend to be a different client for the students giving them feedback when they gave me answers. I used to ask “What about this aspect of the law, have you ever thought about that section, have you read that article about this subject?..” and I turned the course into a series of interactive events.

A year later, while I was thinking about what to do during the next year, some students visited me and asked: “Why don’t we do a legal clinic?” Actually, this was the first time I had ever heard that term. Later I found out that what I was doing in the classroom is a kind of clinical education through what is known as simulation. But I didn’t know what these words meant, because I had never heard them before. So I started to investigate and eventually found out about clinical legal education. I visited colleagues in the USA and other countries, visiting 12 different clinics and when I came back, I was much wiser. I returned to my law school and launched a clinic.

Actually, there were a small number of clinics before 1990 in the UK, but they failed to establish themselves long-term. The current situation of the University of Kent is a good example. They now have an amazing clinic and the University of Kent has very high academic standards. Initially, their efforts had been undermined by the local council who did not like the fact that the clinic represented clients against them. The University bowed to pressure and the clinic closed. Much later, in the wave of clinics that opened in the 1990s, it was reestablished. As you may know clinics have become widespread across the UK, and in many other countries.

When I founded my own clinic in 1993, there were only 2 other clinics in the UK. I have carried out regular surveys over the past 15 years and according to the results in 2014, 70 percent of the schools in the UK now have legal clinics.

Even through only 50 percent of law school graduates end up working as lawyers clinical legal education is still crucial. The number of universities with clinics increases year on year. So we can consider this as a movement. So what is the reason for this? Let me show you a few pictures.

Now look at this photograph, what does it show? I don't know if there is a microphone for the audience but you can tell me what this picture makes you think about?

Now there is a law school student here, looks very tired, perhaps for having studied too much. Might there be any other interpretation for this photograph? Yes, the student hasn't studied much he is bored. I don't want to bring any criticism to the lecturers, I'm sure your lessons are lots of fun, but do you know how many students play with their smartphones while you are lecturing? Or how many of them are absent from the classroom? Because, you know what, my students fully attend my clinical lessons!.. Because they know they will be acting unprofessional if they don't attend.

Well, this picture has many interpretations, as I said. For example, studying as a law student is something that makes you feel very lonely. Don't you think so? But in the clinic, you work as a team and understand each other as a team.

I'm going to show you a few more photographs: What about this one? Sorry it doesn't look clear. Well, actually this is the picture of a sponge squeezed. What does it remind you of? Yes, it might be interpreted as exhaustion, it's possible. Now, let's think of this sponge as our brain... Okay, you are in the classroom, and they are pouring all this information on it, like pouring water. Meanwhile, some of the information slips and flows over it and is drips onto the floor. Then you take the exam, and they suddenly squeeze your sponge brain so hard that all the information flows away. Now, I'm not saying that lectures are bad, I'm just trying to tell this one thing: If you don't let students get actively involved, they will retain of what you teach them. There are lectures at my former law school. This is

what we do: We use a problem-solving method plus clinical activities - real work under supervision.

May I show you some more photographs, what about this one? Is this surprise? Yes, I take something in my hand, and I push something and then that thing squirts water on my face. Yes, there is a surprised look here.

What else?.. Would this child do that again? Possibly yes, if it's fun, or that child would point it to mom or dad. But here is the point: With experience, the child acquires an idea about what a water gun or a garden hose is for. This is what our legal clinic students exactly do. They put their knowledge into practice and then have the chance to spend some time away to think over the matter, and the next time they will do more differently and possibly better, whatever they do. So, clinical legal education provides the student with the opportunity to think over the experiences. You do something, and then think over it, and then do it again, and then think over it again. It is not rocket science! Now as an academic I am convinced that linking theory with practice allows real in-depth learning. What is important to understand is what it is like to be lawyer and to possess necessary knowledge and skills for this, and to adopt the values that you have to take into consideration. These, of course, include rules of ethics and professional responsibility.

Well, this photograph is a little bit tragic, isn't it? This poor little bird is about to be swallowed by the snake... Well, there are a number of risks in our job. When you change certain things, or transform the way you have been educating people, some risks are likely to emerge. We have to know about these, but I personally think that we shouldn't do a job if it doesn't have enough quality both in terms of for the student and the client. I mean, the quality of education provided for students must be the same for any law school, and client must be provided with access to service that meets professional standards. A service must not be of poor quality just because it is free or because you don't have any other choice but use that service.

There are risks in clinic but properly managed and supervised they are not a danger - more an opportunity.

I don't know if it makes any sense, this is a weird photograph... There is an English expression that if there is a good idea that works well but you refuse to use it, you probably have "a screw loose." I don't know, if there's any saying in Turkish like this. I think this photo could be what the Dean of the Law School has experienced!.. Bar associations, others, everyone is coming to the Dean and saying: "You should launch a clinic". But he has to adjust the screws first so that his mind will be able to accept the concept.

Finally, this speech was, in fact, just an introduction. We don't do lectures at my law school. We only do clinic (simulation and live-client). I still call it my school even though I have retired. You can contact me if you want further information about this subject.

Thank you very much.

MODERATOR – I'm sure you will have questions to ask him.

Please, Dear Mr. Czernicki.

DR. FILIP CZERNICKI (President of the Polish Legal Clinics Foundation) – Hello.

My name is Filip Czernicki and I'm the president of the Polish Legal Clinics Foundation.

I feel so happy to have come to Turkey again and I am greatly honored to have the chance to make this speech to you at this conference today.

I'm going to give you some information very shortly about the legal clinics in Poland. If I will have time after first part of my speech, I will inform you about the development of Legal Clinics in Central and Eastern Europe.

I prefer to walk during my speech so I'll be walking around and try to address everybody during my presentation.

First of all, I'd like to tell you one anecdote. When I was a student at the Law School, which was in the midst of 1990s, I heard the term "Legal Clinic" for the first time in my life and this was a weird situation, actually. An American judge from Texas come to Poland for a conference held at one of the law school. He was wearing cowboy boots and a huge belt. While making his speech to law students in Poland, he told us about the legal clinics in the USA and said: "Our students represent clients before courts". This was totally like a scene from an American movie, we felt like it wasn't real. Like an imaginary scene. We thought, and said: "yes, that would be something we can imagine but it in practice that has no relation to legal education in Poland. I remember having discussed this idea with the dean of my law school. Perceptions on legal education was far more different in those years; Legal Education meant lecturing in a classroom environment and conveying as much information as possible to the student. We used to make them read books, give them tons of information, test them but in the end, but this kind of education doesn't have any practical aspect.

Our society was in a period of transition during those years, I mean, we had just newly adopted the democratic governance. As we heard more about the experiences in the United States and South Africa, things started to change: Law students in Poland wanted to take control of their own education and lives. One of the leading powers in this push for reforms was the European Law Students' Association ELSA is one of the major student organizations in Poland. ELSA organized a conference on legal education reform - first big conference during which we started discussing whether we could make this change through clinical legal education. Right after we started to implement those activities and, some immediate changes happened.

The figures you can see on the screen go back to the year 2002, and these are the data obtained from the Polish Legal Clinics Foundation statistics. I am going to tell you about its history very briefly.

The first legal clinic was launched in 1997 in Krakow, at Jagiellonian University. And the second one was launched at my home university. I was a law student during those years in which Warsaw Legal Clinics was born. Thanks to the great interest shown by law students and the efforts of the European Law Students' Association, 10 new legal clinics were launched within the subsequent years. Currently, there is a legal clinic at every law school in our country. The total number of legal clinics is 25 across 16 cities. So, each city with a university also has a legal clinic now.

Today, a majority of the Legal Clinics are university based. There are some other forms, which you may have heard before. For example, there are legal clinics launched by non-governmental organizations. This wasn't what we aimed. We were thinking that the Legal Clinics must go parallel with the law curriculum. So, all of the Legal Clinics in Poland are operating within the structure of the university today, and they apply the law curriculum. This means that when you take these courses, you can receive credits which are counted in the European Credit Transfer System. Some of the Legal Clinics have also been fully integrated into the laws school structures. In other words, they were launched as a chair or they have a laboratory status and they have their own budget. Of course, not all of them did that, as they do not have all the same status. But we are making progress on this road, because a majority of the clinics carry out their activities by means of students, who work there on voluntary basis. They both work as secretaries and handle files of clients. So, the majority of the Legal Clinics are active thanks to efforts of students. This is a really amazing practice. You really admire when you notice how much the students can feel themselves responsible for their duties at these clinics.

The Polish Legal Clinics Foundation was actually established to raise funds for the clinics. This kind of regranting activity has been provided for ten years. Our Foundation does not provides grants to clinics at present. Important to mention that we have never paid salaries of lecturers. It was the duty of the school to allocate space and pay salaries of lecturers, so we could provide support for other things like equipment or trainings and publications.

Now, let me tell you more about accreditation process. We have a number of standards which have developed by ourselves and so each newly launched clinic have to perform activity in conformity with these standards. In fact, there is a very strict list. Some of the list items address very formal details, like the issue of basic information about protection of data. Or there are standards related to requirements of office management and organization. The other part of the items comprise the standards related to educational methodology. In other words, the legal clinic must provide a number of courses, like ethics course. Or, how is a legal opinion issued? So, there are some standards which must be complied with for our accreditation system.

Now, few words about the statistics. Clinics in Poland handle about 10 thousand cases per year. Nearly one third of all concern civil cases. I may haven't told before, that we can't represent clients before courts. They can only provide legal opinion and there is another thing which is important according to the standards: Students are prohibited from giving verbal opinions, everything must be in writing only. So, students firstly make an interview with the client, and then issue a legal opinion in writing, which must be checked by their professor; and a copy of the opinion is put into the file only after it is approved by their professor, the other copy is handled over to the client and explained by the student.

Nearly 2 thousand students across the country work under the supervision of 350 law professors, so the supervisor-student ratio is very satisfactory. Legal clinics are one of the rare courses in which students can

have direct interaction with professors. Here you see the related figures over the years. We see that these figures have increased nearly twice within the last ten years, the same applies to the number of students and supervisors. In fact, it appears that the total number of supervisors has increased up to 3 times higher.

Now, when we consider the crucial nature of the clinical legal education, we see how important the legal clinics are. Deans of universities now officially recognize legal clinics as important part of the university. When we look at this slide, we see that majority of the clinics at law schools handle from 150 to 500 cases within the year.

What is the reason for this? Well, the reason is the difference between the numbers of students. There are minimum 30 students in a typical clinic, while this number is over 200 for big clinics. The top ranked clinic here become obligatory for students who are in their 4th and 5th years of study, so that is why they have started to become larger in scale. We are still discussing on whether this rapid growth is a good solution or not. But, on the other hand, these clinics are becoming larger in scale because students just need them. More and more students are now willing to work within the clinic.

Additionally, you see a diagram here, which presents the number of supervisors... As you see, the number varies between 5 and 20 at clinic scale.

So, what kind of case are handled in legal clinics? The files mainly include civil matters, or may be related to the law of domestic relations and the law of succession. With all these included, the number of civil suits may go up to 50 percent, but there are some other clinics which are specialized on very specific subjects. What kind of subjects? Like social aid, the law on finance or women's rights or refugee law, etc... These clinics are specialized ones, which you can see at various universities across the country. A majority of the case files are settled within maximum one or two weeks.

What's the reason for this? Well, the opinions must be in writing, as I said before. And it takes time to prepare that legal opinion properly and have it approved by the professor. It's very rare that settlement of a case takes one year. Cases for which students have to apply an administrative procedure, which are usually related to refugee law, are likely to take a long period of time. Legal clinics also engage in the law on human rights and can prepare for case files to be submitted to the European Court of Human Rights. Such cases take very long time.

So how are people informed about the clinics? Mostly by their families and friends. Less than half by the media and news. Some of them are informed by non-governmental organizations. They somehow hear about these legal clinics.

Well now that I talked about the clinics, I would like to talk about the Foundation. The Polish Legal Clinics Foundation was established in 2002. In the past, we generally used to provide grants to clinics. So we became a foundation, not an association. We were established in form of a foundation. So our duty was to raise funds and to donate money to clinics. Today, we are mainly focused on the development of educational methodologies. We organize clinical legal conferences twice a year, we have a lot of publications. We have published 17 course books in total. 2 of these 17 course books have been translated into English and will soon be translated into other languages. There are Russian and Chinese translations of our course books.

Now, we have international cooperation works which are very intense.

Now, could you please display the presentation on Eastern Europe? This will be my second presentation...

I would like to draw a general picture of the situation for you. So why do I want to show this? Because Poland is not the only country where things are going so well, there are other countries, as well, with similar

activities. I and many members of the Board of Directors have been carrying out activities in cooperation with neighboring countries. In 2013 we launched the European Clinical Legal Education Network, which is an international network, so I'm talking about a network by which the clinics all across Europe are gathered.

I'm going to give a very brief information about the clinical legal networks on the screen. Here you see the networks launched for legal clinics in Ukraine, Belarus, Russia and Georgia... So as you can see, these are mainly the countries of Eastern Europe. Western Europe has made less progress on the subject but Pepe will soon be talking about Spain, which is another example. There also remarkable developments in Italy, like in Spain. When we examine Eastern Europe, we actually see that there are legal clinics nearly in all countries. Some of these are very small clinics. They only engage in very specific matters. Unfortunately, not all of them developed so well. And perhaps they may have failed to get external financial support. For instance, many clinics in our region that received support from international donors have failed to get recognition from the respective universities and which consequently affected their development.

I want to thank you for listening to me. I have another presentation this afternoon. I think we can have an in-depth analysis of any questions related to this matter.

MODERATOR – And for the final speech, I'd like to hand over the floor to dear Mr. Jose Garcia Anon from Spain, who is the Professor of the Philosophy of Law at the School of Law, the University of Valencia.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Director General of Democratic Reforms and Public Freedoms in the Department of Justice at the Generalitat Valenciana) – Thank you so much.

First of all, I tender my thanks to all of you for giving me the opportunity to share our experience.

I am currently working at the Directorate General of Democratic Reforms in the Department of Justice under Valencia Regional Government, and before that, I was working as a law professor at universities as well as a number of human rights institutes and I was also acting as the Director of Legal Clinics.

Well, now that we have finally come to the end of the session, I guess you may be tired. So I'd like to keep it short but the dear Minister of Justice had mentioned that professors of the philosophy are important so I think you can still listen to me. This is the first reason for you to listen to my speech.

And the second reason is that I'm going to talk about two interesting things. I think these are useful, as well. Two terms: The first one is to think over something. The second one is responsibility.

Now, we represent one of the youngest of all figures and movements in Spain, the first wave of legal clinics in Spain started in 2003. During the first wave between 2003-2006, we were, in fact, trying to change the methodology of legal education. If you ask why, we had decided to adopt more active teaching methods, and we were spending efforts to adapt the Bologna Process to our own system. As you know, Bologna Plan or Process is a process that has been developed in cooperation between the European Union and other European countries. With the European Credit Transfer System, students can transfer from one school to another being recognized the courses they have passed. Degrees earned in one country can be recognized in another country. To do this, we, of course, need a more active teaching schedule and we need to change the teaching methods. But we also needed to change the learning methods of students. As I have said, we searched for available opportunities during those times, and during this search, we saw that the Legal Clinics at my own Law School could as well be employed for that very purpose. That period was very suitable to make an observation on all these pilot studies through legal clinics. We began to

practise legal clinics at four universities. Besides there is a second wave of these legal clinic activities, beginning from the year 2013.

We came together with US universities and Latin American universities in this frame. I would especially like to talk about Latin American universities. As we knew about their deep experience on clinical legal education, we wanted to get into contact with them.

Additionally, more and more universities joined in this period of the second wave. We held an extensive national and international meeting on legal clinics in Valencia, Spain in 2011 regarding legal clinics: the GAJE and IJCLE Conference. Following the conference, all universities were aiming at providing higher quality education and people started to consider legal clinics as a quality element creating a real difference.

So, what else do we perform? Today, young universities also have their legal clinics. By saying young universities, I refer to those founded between 1980 - 1990. In addition, there are former universities which were founded in the 14th and the 15th centuries.

Meanwhile, legal clinics had to be adapted to our curriculum, the legal grounds had to be established for this purpose. Our universities also offer applied courses. As the first step, we needed to include legal clinics into those among internship courses (practicum). Apart from this, we needed to attract the interest of students. Why do students come to our university? Because they want to learn. There are also students coming from other universities to our university. As they are not enrolled students, they take the courses voluntarily but we have observed a gradually increasing interest among students. So we started clinics on various subjects such as the criminal law, human rights and etc.

Yes, here is an outline of the activities performed for the Legal Clinic at the University of Valencia. The legal clinic was a selective course in 2006, and very few students were taking this course. Beginning from 2010, this

became a practical course taken by a higher number of students for higher credits. However, legal clinics were still excluded from the scope practical courses during those times, we were lecturing to students on voluntary basis, the courses were not obligatory.

Here we see our clinic... Our clinic functions more differently than in other countries. Our students can simultaneously study in clinics specialized on different subjects. Whereas, in other countries, the student can usually be registered for a single clinic. We have a different system at this point; students have to study simultaneously at all clinics, including work for public interest, human rights, criminal law and work at prisons. This is because these students will eventually have to handle different subjects when they become lawyers. Or even if they perform activity in a certain field, they will probably have to deal with human rights issues somehow. Therefore, we wanted to offer diversity in subjects of experience.

What is the clinical legal educational methodology? One aspect of it is to handle real case files, of course. Like what doctors of medicine do at the clinics in hospitals. But I think this is still not enough.. This will not be enough. I mentioned about responsibility before, and thinking and reflecting over your work, as the second aspect.

We do not handle fictional cases; we don't offer previously invented and fictionalized files to students. Instead, the student is offered and exposed to reality, real case files. For this reason, they have to assume a responsibility, that is, the responsibility for the non-governmental organization or the individual they serve for. I consider this as a part of their learning and I think that this is far more effective. I mean, it means much more than handling fictional files and cases. Moreover, we believe that it is very important for students to think over what they have learned. So, this means: The student will ask "Why do we learn?" We learn something because we will do something. We learn something because we will transform reality. We learn something because we will proceed

from one point to the other. So I can say that all these have brought along significant and fundamental changes.

Here are listed a variety of strategies we use on teaching and learning but we don't have much time, so I'll just skip but you can check the presentation I have provided.

And here is a brief summary of challenges that we have faced. We have learned about them through experience in Spain. I think we may experience the same in other countries. We had no idea about what a clinic is; we were lecturers at universities, we were intending to launch a clinic but we didn't know how to work as lawyers. So, the first thing we had to do was to explain our academicians about what these clinics are. This can be done with seminars, conferences, meetings, giving information via e-mail lists or websites. Apart from that, these courses had to be recognized in scope of the curriculum. We haven't completed that procedure but have still been working on it, because it is encouraging for lecturers of the clinic. The recognition of these courses is important both at national and international scale because we work at global scale and there is a new global movement concerning education on justice and we have to ensure that it is recognized in the curriculum so that we will be able to become a part of that movement.

Apart from this, we also have to know how to operate the clinic. We don't know how to teach in a clinic environment, so firstly we have to train ourselves to become able to lecture again in a clinic. This requires training of trainers, development of new materials and resources and a new perspective for academicians which will not only address the clinic in terms of teaching but also focus on research. This is because clinics are also research-based in addition to their education-based nature. Research is obligatory when you continuously contact reality.

We talked about the networks we could benefit from in clinical legal education. Some of our colleagues talked about these networks,

including “GAJE”, for example, which refers to “Global Alliance for Justice Education”. This is a photograph taken during the meeting held in 2011 at the GAJE Conference in Valencia...

Others GAJE Conference held in India (2013) and Turkey (2015): around 300 people (lawyers, academics, NGOs) of around 60 countries.

And the European network will have a conference in October. Of course we will be very pleased to see you at this conference in Valencia.

During the afternoon session, I’m going to make a more detailed explanation about the relationship of clinics with other organizations and entities, that is, of the universities, with bar associations and non-governmental organizations and the government. With my new commission, I now represent the government. I’m going to describe the subject in further detail.

Finally, I want to end my speech with a few more words: Whenever we hold such sessions, we want listening audience and make them to actively take part. We want the session to be active. We want to ensure the same with our students. By sitting here, you acquire some information which I believe to be useful, but if they are actually useful, then I think that they should bring you into action. When we first launched our clinics, we observed a number of former models in the USA, South America and Poland but then adopted a model which suited our identity. Our bar association has as much hybrid structure as yours, so does our universities, so we had to develop our own model. Therefore, I invite you to do the same. Whatever your duty is, please don’t hesitate to ask yourself “what should I do on this matter?”, put forward ideas and note them.

Thank you.

MODERATOR – Thank you very much.

Dear guests, I can have your questions about the presentations made.

ATTENDANT (İstanbul Medeniyet University) – You have focused only on the positive effects of Legal Clinics. I would like to ask if you have encountered any problem during this process. For example, have you received any complaints from students due to the overload of works? Or there might have been a number of problems related to customer satisfaction or rather, client satisfaction. Or problems regarding lawyers. What are your problems?

PROF. JOSE GARCIA ANON – You have asked a very good question.

To tell the truth, this is a question which you have to ponder over from the very first moment when you start a clinical legal study.

There are four different fields which might pose a problem. The first one is the resources; you need money because you want to operate a legal clinic. You don't need much money. It depends on how you constitute but in any case, you have to pay supervisors, you need a room, telephone, internet... anything that you will be using while working. So, the first one is the resource problem.

The second one is expectations. From the student's perspective, the client's perspective, the university's perspective and bar associations. These expectations are very important. I think that a good cooperation should be established between all relevant parties from the very first moment. I mean, the clinic shouldn't be a body in attempt to do their work secretly. Everybody should be informed about the clinic. One of the ways to do this is to establish an advisory committee. The advisory committee should include representatives from the ministry, the profession and various fields. So you can eliminate any hesitation which might arise in relation to activities of the clinic.

The third problem is to integrate the clinic into the curriculum. The clinic takes a long period of time, students spend huge efforts. You have to transform this into education. What do I mean with that? This can be a

voluntary work on one hand; more precisely, there are also clinics keeping on their activities as extracurricular study, there are volunteers which are part of the clinics, which is very good. This is because you can combine any certain course with other courses. For example, let's say that you have client having a problem about mass housing. Then you will have the chance to guide the client to people working in that field at the law school. Professor Grimes talked about very important subjects. I think one of the first important issues is the resource issue.

And another one is: Support of your colleagues. People usually avoid helping doing this in the fear that they would have to deal with extra work. They can say "Let's just keep on what we always do, why having to handle another work?". We don't have any problem with lawyers or bar associations. They cooperated with us because they didn't know what the clinics were for. After the cooperation, they said "hey, this was an interesting experience!". Why? Because some of those students are the future colleagues of those lawyers and they were always complaining like "You aren't giving practical courses at the university", so we didn't have any problem on that matter, either. This is a bigger problem for us in Spain, for example, we did volunteer work so we could invite lawyers to work with us. They would already be handling such kind of volunteer work, so they greatly appreciated our cooperation with students, who are our future colleagues, on that volunteer work.

ATTENDANT – I'd like to add one more thing to this: I totally agree to what you have said until this moment, I mean, these are our main problems. These apply to us, as well.

Let me say a few more things. The first one, as it was already said, the money problem. By basic suggestion on this matter is that: You should be very efficient beginning from the first moment. For example, one of the clinics had received a huge grant from the American Foundation, so they bought a very big photocopier. It needed regular maintenance service every month and the monthly service fee nearly equaled to the price of that

machine. I mean, another photocopier could have been bought for the clinic with the amount paid for the monthly service. So you can just be more efficient. We, for example, have never paid extra salary to the employees. We have never launched unnecessarily big offices. When the clinics first started activity, they did not even have their own place, they would meet the clients in NGOs' own places, lecture their courses at the university and do their work with the clients at the NGO offices.

Another problem is the bar association. I remember what the Bar President had said early in the beginning: "I'm not going to allow this. I'm never going to let clinics make growth in this country" So we tried to bypass the rules. For example, we discussed with the Deputy of the Bar President, who was supporting new ideas at those times. We invited him to our Advisory Board and he became a member of the Board. We met younger members of the bar. These lawyers had visited law schools in the USA, they had witnessed how lawyers were trained in the USA, so they knew what it was. Now, people working at our clinic become bar presidents and, of course, our clinic is supported now. But it took time for things to get better.

We had to use numerous methods to convince authorities, but this was very hard for us, very difficult to explain.

There is another thing which is very crucial, and which I always emphasize: The Standards. Creating a list of standards identifying the clinic and describing how it will establish quality and how the responsibility will be assumed. It was difficult to explain that our activities didn't harm anyone but were indeed for the public interest. We made use of these standards during our campaign. While carrying out the campaign and advertisement of the clinic, we would say: "Please, view our standards". Because people want things to be safe for everyone; safe for the bar, for the client, and for the law school. By using the standards, we ensured safety of the clinic.

MODERATOR – Yes, please...

ATTENDANT (The Faculty of Law, Süleyman Demirel University) – I would like to ask two questions.

I would be very pleased to have them answered by Professor Wortham or Professor Grimes.

I would like to ask: What change has taken place after the legal clinics were invented? I mean, is there any field study comparing the situation before and after legal clinics? If we looked at the results of a research, could we say that your legal education is of higher quality? This was my first question.

And the second one is: Do you think whether the clinics bringing more practical work to the Legal Clinics improve the intellectual or theoretical qualities? I'm asking this because we usually identify the clinics with those of medical schools where they are less involved in theory. So what exactly is the focal point of the legal clinics?

PROF. LEAH WORTHAM – Professor Rick Roe is going to make a presentation this afternoon and provide you with results of some empirical research about outcomes regarding the clinical program sometimes called “street law” clinic.

In the USA, interactive and applied teaching methods from clinical pedagogy have become widespread throughout the entire law school.

I sometimes hear what I think is a misconception that theory and practice are mutually exclusive. One needs “theory” to learn. You need a degree of abstraction to reflect and think about what you learn from observation and experience, lawyers need to learn skills they will use. A conceptual perspective on those skills helps in learning them and improving one's performance. The books and journals I showed put clinical education in a conceptual framework.

I think one of the most important things in developing clinical education is a network of clinics and teachers. The networks in Spain or Poland are very important.

Clinical teachers can feel quite I'm telling this because: You feel too much isolated when they do not have colleagues teaching in this way in a law school. A network gives teachers the chance to the other. You do something alone. And if your colleagues don't care that much about you,

I support all these that have been said. When you start a new thing, people just ask "Does it really work, will you show me how it works?". On the other hand, nobody has ever tried to prove how much these traditional courses worked. A couple of years ago, I ran a survey among the students of the clinic only at my own school. By the way, we have a three-year program, so I compared students of the clinic in their 2nd year with those in their 3rd year. More specifically, I compared 3rd year performance of students who took clinic course during their 2nd year, with those who didn't; the students attending the clinic course had higher scores by 1 grade. Students who took clinic course during their 2nd year got A from the course during their 3rd year while students who didn't take clinic course got B from the same course. Well, this is of course a small sampling. I can't argue that this is statistically significant but these figures support the narrative evidence. So I believe that this is a very robust method. A reason for this is the direct inclusion of students.

PROF. RICHARD GRIMES – Excuse me, I would like to add a very short example.

Our students apply for jobs with law firms. Increasingly the firms will only employ those who have had experience in the legal clinic. This is an important learning experience and helps them get employment afterwards.

SEDA GAYRETLİ – I studied for the master's degree in the USA, so I can compare Turkey to the USA.

I think that both have highly different systems. Internship for one year is obligatory in our country. When we graduate from a law school, we work as an assistant to a lawyer for the half of a one-year period of internship. For the second half of the internship, we do things like doctors of medicine do, we attend courts, etc.

While you were making your presentation, I started to think how we could integrate the knowledge here into our own law system.

Here is my first question: What were you doing before the clinics were launched? Because I know that there is no obligatory internship in the USA, you start working as a lawyer once you have passed the bar exam. But we have a one-year internship period in which we can at least learn how to write a bill of claim, etc. I think this is the first and the foremost difference between our systems.

And my second question is: how can we avoid repetitions? I mean, if we provide clinical legal education and there is already an internship process after graduation, what should we do to avoid falling into repetition?

DR. FILIP CZERNICKI – Well, if there is a country in which internship procedure is required, like in Poland, for example, we should have a look at the quality of this experience, and the nature of the internship period. These are well structured and top quality processes in some countries. Whereas, in many other countries, this is merely an exploitation. It is not a remarkably well structured educational experience. However, some lawyers, for instance, do great work but the majority fails to do their work at the same quality. Therefore, when we look at the figures, we see that a high number of people are becoming lawyers. Some of the countries would say: “We have a very good internship system as we have this or that number of lawyers”. But perhaps the system was working properly when there was less number of lawyers but it is not that good today because the number has increased. In other words, a well-structured educational experience is of highest importance regardless of whether such experience is provided

before or after graduation. Internship is of no slightest use if the process is merely like “Go put those documents into that file and take them to that place”. So the content of education is to be firstly taken into consideration.

Now, back to the question you asked about falling into repetition: We can work for 50 years and there are still new things we can learn. This is about your personal learning experience.

There is a two-year internship period in South Africa. I think we always have to focus on the concept of “Continuous Legal Education”. What we call as internship period is, in fact, a process which enables students to build upon the knowledge they acquired during clinical legal education. Therefore, we lay emphasis on the concept of “Continuous Legal Education”.

ALİ YEŞİLIRMAK (Academician at the Faculty of Law, Istanbul Şehir University) – My question is closely related to the previous question, so I want to ask it right now.

I’d like to direct this question to Professor Wortham: But firstly let me give some brief information. We give education to 18-year old law students for four years, and then they go through a period of one-year internship if they want to become lawyers, or two-year internship if they want to become judges or prosecutors. I personally went through that internship for lawyers, as well. I’m also a registered lawyer of the bar. I can’t say it was a very successful internship period. I did that nearly twenty years ago and I can still tell that it was not good enough.

We, as members of the Law School, try to teach theory and try to share our practical experience or provide students with these practical skills.

You have made a definition of legal clinic. As far as I understood, this definition has been subject to change within time.

And I have to tell something else: We have a monopoly of lawyers. If a bill of claim is to be submitted to the court for legal matters, this procedure must be carried out by the lawyer. Otherwise, it constitutes a breach of the law. In other words, we unfortunately cannot carry out the procedures of the school of law in the same manner as for a school of medicine. Or, unlike the example of South Africa, we can't assign 10 lawyers to provide students with practical experience.

As you mentioned, I think that our purpose of being here is to understand what we can gain from our legal clinical experience. I really would like to know which of the definitions you mentioned actually comply with our situation.

PROF. LEAH WORTHAM – If I have to give a very simple answer to this question: The concept of clinic means enabling the student to have an experience from which they will learn new things. But the experience doesn't necessarily mean going to the court. The clinical experience one develops in a particular law school depends on factors including the structure of the country's legal system. When we say "clinical", we mean education structured on a student's experience.

Of course, there are various models, and schools should choose what will work in their university and their system.

By the way, let me relate this answer to the previous question: We have an obligatory internship period, for example, since 1990s. But there is one difference, which I noted before: How can you call it as education if you just attend an internship process and only make observation? If you practise instead of merely observing the processes, that is, if you take part in those processes, then it means that you have assumed some responsibility, vis-a-vis the client, and you see that such form of learning is usually effective. I think this is the difference.

Currently, some of the students at universities in Spain gain different experience during their internship, totally depending on the lawyer

and supervisor they work with. And some other students take the clinic. But there is one thing which is similar: They are all responsible for their cases. They of course have their supervisors but they are also personally responsible for their case files and they write down their experience in their internship files which are subject to assessment, and they put their acquired knowledge into practice.

Well, this was a very important question. There is a similar restriction in my country, too. There are restrictions as to who is authorized to execute certain judicial and legal procedures and also there are certain procedures which must be carried out only by authorized lawyers with professional liability insurance and relevant training on the matter. But this doesn't mean that we cannot provide clinical education. There is no such a rule like: "Law students can't provide legal opinions". But there is the rule which is: "Only licensed lawyers can provide legal opinions". So if a student issues a legal opinion and it is approved by their supervisor who is already a lawyer, this won't be any problem.

Let's think about law firms: In fact, not all employees of a law firm are lawyers; there are also legal assistant and secretaries issuing such types of legal opinions, but when any of them issues a legal opinion, the document will bear the title of that relevant law firm. So if you can perform supervision properly or have an experienced academician or and externally assigned lawyer to perform such supervision, so you won't be violating any rule.

ATTENDANT – By the way, I would like to give a brief advice. There is a variety of clinical education methods, and they do not all necessarily have to be related to issuing legal opinions. You can organize simulation clinics, for example. There are simulation clinics at many universities across Europe. You can organize a simulated trial, and practise street law procedures which we call as the living law, and there will be a presentation on this subject this afternoon.

ALPASLAN AZAPAĞASI

I would like to ask a question to Ms. Wortham and Mr. Jose Garcia Anon.

As far as we know, education at a law school starts after graduation from a school in the United States of America. So, students here are experienced when receiving the clinical education. However, in countries of Continental Europe such as Spain, France or Turkey, students start their education at faculties of law at a young age. Students empathize when they do the practice, they may even be affected for days on end, especially when such practice is performed with vulnerable groups. So, this may have a negative impact on students. What do you think about this matter, is it better to do this at undergraduate or graduate level?

Thank you.

MODERATOR – Please, Professor.

PROF. LEAH WORTHAM – I worked with Jagiellonian University on establishing the first clinic in Poland and have worked on starting clinics in a number of other countries as well. To be honest, I haven't noticed that the age difference between students in countries where law is a first degree started after secondary school and where it is a graduate degree, as in the U.S. to be that significant in terms of how the clinic functions. Students generally do clinical work toward the end of their university degree so they might be 21 or 22 at that point. Many of our students come to law school right after four years of college so they also are around 22. I have found also that students often vary in ways not always linked to chronological age. I have worked in many countries where students start their law program at 18 or 19, and it has not created significant problems for clinical work.

The secondary post-traumatic stress disorder issue mentioned earlier likely would affect anyone, regardless of age. A literature review shows a number of useful articles on the subject. One of my colleagues has given

workshops and written in this field. Concern working with clients in trauma and potential effects on students are taken very seriously by clinics. Secondary post-traumatic stress disorder in people working with people who have been traumatized can occur. It also is possible to retraumatize clients when interviewing them so important to be well trained. But I don't think the student's age is a critical variable. And, I think it's better to be exposed to such difficult problems while a student, with a professor there to help, than later as a lawyer or judge with no training or anyone to help.

For example, I worked at a prison in Italy last year. Senior students worked with psychologists, who were themselves exposed to too much trauma as they meet convicted persons and prisoners, there are too many dreadful stories. There are refugees, individuals with many problems and they are traumatized.

Now, at this point, if you want someone to provide a better advice to you and if you are already going to experience a trauma, why not experience that in the first year? Actually, you can take it beginning from the first year.

MODERATOR – Yes, Mrs..

ELİF ERGÜN (Judge of the Ministry of Justice) – I'd like to thank you all for your excellent presentations.

I would like to ask a question to Professor Wortham.

What kind of an attitude do clients display towards students handling their cases, how do they react? Because as far as I know, there is a common Anglo Saxon law in the United States of America. So you must have a very good knowledge of the case law in order to become a lawyer.

PROF. LEAH WORTHAM – We train students carefully to explain to clients and potential clients that they are students: what they will and can do and what they cannot. I know that the clinics in Poland pursue the same

approach. They inform the clients that they are students, but they have supervisors. Clients usually have very positive reactions. Students work so hard to do their best work for clients. They spend lots of time; they receive trainings on meeting and interview techniques and counselling methods. I have personally witnessed that the reactions of clients to students are similar around the world. They highly appreciate students' efforts. They see that the students are dedicated to do their best for them, while students feel like "It is so beautiful to be helping and assisting someone", they feel appreciated. Therefore, it is so nice to witness how clinical education can be employed to make a real contribution both to students and clients.

ATTENDANT – I would like to add something, but actually I will be answering the last two questions.

Well, the management of expectations is so important. In fact, the answer to all these is to prepare students and manage expectations. In other words, everybody is to be clearly informed about what service is provided here. Whenever I see my students, I ask them: "What is golden rule?" They answer: "I can't give any advice or issue any legal opinion unless they are approved by my supervisor." An interview is only held to find out the facts. If the student can't ask the right questions, the supervisor will check them and guide the student to ask the precise questions. So, the procedure is checked until the latest stage.

MODERATOR – Yes, please.

ATTENDANT (Bar Association of İzmir) – My question is: In fact, I was a little bit confused when we talked about cases. Why? There may be circumstances in which a case is accepted or dismissed, and representation of the client at the trial is obligatory before the case. So, there are two problems in such circumstances, the first one is: how can you provide support on this matter during the trial?

And the second one is: how can you avoid negative reactions of the client or assume the responsibility if you lose a case?

Thank you.

PROF. JOSE GARCIA ANON – Well, as for the courts, our system doesn't allow us to do this in Spain. But there are many cases that we won and these have had quite extensive media coverage. We see headings on newspapers like: "Students of the University of Valencia won the case". How is it possible? We work with non-governmental organizations. They have lawyers. For example, when they have a case and they have to prepare for the court, students provide assistance for them. Or we carry out a research before the lawsuit. Let's assume that there is a non-governmental organization, which intends to go to one of the international courts. They want to find out if it is possible under the circumstances, so we carry out a research to find out.

Thirdly, in the example of European or Inter-American Court of Human Rights, an external third party to the claimant may issue legal opinion to the court and it is possible to become an intervening party with such legal opinion issued. When you intervene in the procedure, this should be taken into consideration. If you are approved as the intervening party, you will be able to make a contribution. We usually attend the procedures as an intervening party, which is very helpful for the student and the university. Think about it, you directly become a part of justice while studying at a university. But you don't have to be a part of the official procedure. Just think how many percent of the cases are not referred to the court. I mean, there is a great deal of cases that can't be settled through intermediation or similar procedures. Actually, we provide assistance for such cases, too. We don't have the chance to send the students to court in Poland, we initially issue a legal opinion and offer the options to the client, inform them about what kind of actions can be taken and if the client says "I want to file an action before the court" - and let me remind you that we provide assistance

only for clients who can't afford a written legal opinion. I mean, financially limited people ask for our assistance. - Then we ask these people to fill out a form and when we have the form completed, we submit it to the court and they see that the client is financially incapable of hiring an attorney, so they appoint one to represent and defend them.

By the way, we have a reference list in our clinic, which we use when our clients need any other assistance than legal opinion. We direct them to third parties, to a non-governmental organization, for example, or to a lawyer providing service on voluntary basis, or to another law firm and keep their tracks to follow up the case.

MODERATOR – Yes, please.

PRESENTER – Dear guests, we would like to invite you to our dining hall for a lunch break until 14.30. We will continue the session beginning from 14.30.

Thank you.

SECOND SESSION

“THE IMPORTANCE / VALUE OF CLINICAL LEGAL EDUCATION IN EDUCATION OF STUDENTS, INTERACTIVE TEACHING METHODS”

Moderator

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

MODERATOR – We are going to talk about more practical aspects of clinical legal education in this session.

I think you will really enjoy the practical aspects of education, which we talked in theoretical and historical terms, and especially the presentation of dear Mr. Richard Roe will be entertaining. At this point, I would like to clarify a matter which may arouse interest, as it is also seen in the banner. Dear Mr. Alpaslan gave instructions to prepare a banner with a message like: “With contributions from the Faculty of Law, Anadolu University”. The Faculty of Law, Anadolu University had this contribution in this symposium, which I’m going to tell right now: During the last summer of 2015, we held the Global conference of GAJE, the biggest organization of the world, in Eskişehir. We welcomed nearly 350 foreign guests. We somehow built a social group. I and Mr. Alpaslan intend to organize such a conference and symposium, and AU Faculty of Law had contributions to the selection and invitation of our guests and to contacts made with guests. So it was a quite big favour that dear Mr. Alpaslan showed to us. They said we also had contributions but the harder part of the work was assumed by the esteemed Directorate General for Strategy Development of the Ministry of Justice. I wanted to lay emphasis on this fact.

So, the first person to speak at this Second Session today is Mr. Richard Roe, the Director of Street Law Clinic, Georgetown University. He is going to make a presentation on “The Importance and Value of Clinical Legal Education in Education of Students”. This is a quite long and interactive presentation. Your participation to the presentation will definitely enhance its quality and joy. Mr. Richard Roe will address interactive learning methods. Now to speak to us, please welcome him.

PROF. RICHARD ROE (Director of Street Law Clinic, Georgetown University) – Thank you Ufuk.

Thank you so much for introducing me. It’s so nice to be here. I have visited Ankara for many times before, and I will be very pleased for any contribution that I can make for the development of legal clinics at Turkish universities.

Today, I’ll be waiting for you to take part in my presentation. Now, I’d like to ask you to turn to two or three persons sitting next to you and to have a discussion with them for three minutes on what the three qualities of a good lawyer are. Just discuss with the ones right next to you on the “three essential qualities of a good lawyer”.

Yes, please. Of course, you can speak to each other in Turkish...

Thank you. Well, maybe you haven’t finished your discussion yet but let me just have two or three volunteers right now.

Which three qualities have you discussed on with your colleagues?.. Yes, please.

ATTENDANT – Communication skills, investigating, ethics and responsibility.

PROF. RICHARD ROE – Excellent.

Yes, madam...

ATTENDANT – Listening, critical thinking - questioning, we took these two as one. And the third is, legal knowledge. Also we wanted to add a four element, self-knowledge.

PROF. RICHARD ROE – Thank you very much.

One more person, yes, please.

ATTENDANT – I'll speak for my group. Honesty, communication skills and tendency to self-betterment.

PROF. RICHARD ROE – Let's have one more group, yes, please.

ATTENDANT – Thank you.

Sense of responsibility, perspective based on rights, sense of justice and professional ethics; we counted four qualities, though.

PROF. RICHARD ROE – Thank you very much.

Well, all these contributions were excellent. Some of them were similar, some were identical and some were different. Now, I ask you to look at the pictures that I'm going to show you on the slides. And then, we will be discussing on how these skills and qualities of a lawyer that you mentioned can be implemented with the activities you see.

And I'm going to continue with the interactive method again but before I begin, I want to tell you a story. This story is related to one of the qualities which I believe to be essential for a good lawyer. Georgetown had invited all members of the faculty to a dinner, there were 150 academicians and their spouses. It was a big organization and hosted by a person named Rose Parol. Is there anyone remembering him? He was a Presidential candidate, perhaps 20 years ago. This person was very famous because he was quite rich and he was also a Democrat. He had launched independent run for Presidency but he couldn't win. He had a very big company, which had to

pay extremely high taxes, amounting to millions of dollars. The company had to pay a tax of 200 million dollars. He was wondering how to reduce that amount by legal means, of course he had to do this legally. He had a quite big legal department, with a large number of tax specialists, they were all very successful in their fields but they couldn't find a way. This man had a friend named Martigins Vork, who was a tax professor in Georgetown. He was also the husband of Mrs. Ruth Betirskin, an amazing lady, who was then the president of Supreme Court. Professor Ginsberk met Mr. Martigins and said: "Martigins, we have this tax problem, let me tell you about it", and he explained the matter. Ginsberg answered: "How about handling this matter from a different perspective?" and showed him how to handle the matter from another point of view. When tax lawyers learned about the suggestion, they said: "Yes, we never thought about it before, he's right!" So what do you think happened after this conversation? They saved 50 million dollars. Because he could view this old tax problem from a different perspective within a minute. So, Rose Parol said: "Martigins, you can ask anything from me, I want to pay you for this" and he answered: "I don't want anything". So, this famous businessman donated 5 million dollars to Georgetown University and they launched the Tax Chair with the money in the name of Rose Parol. And this is the reason why they invited these 150 persons to dinner, and I told you this story as I was one of the guests invited.

Here, what I'm trying to tell you is: You can easily understand how mighty a good lawyer can be.

By the way, I prepared the slides in Turkish language. I'm so lucky because, during the last year, my research assistant was a Turkish-American student who helped me with all these. I also found an opportunity to meet a young research assistant who wanted to come to Georgetown as a guest researcher and use our library for four months. If you wish to come - I can't invite everyone, though - but I must note that I would be happy to welcome young researchers any time.

Now, I can't read the Turkish version of the slide, and actually I don't need to as I already have their English versions with me. You can read the Turkish version from there. Our slide is about practice - oriented interactive methods.

Now, why should we use them? The first reason is, knowledge will become permanent if we put it into practice. So, what knowledge is acquired? As you can guess, there is a huge variety of knowledge. Therefore, let's limit them only to the extent that is required for a good lawyer. Here you can see a photograph of students to whom I lecture, for example. What do you see in this photograph? Which of the skills you discussed as essential qualities of a lawyer represents the one you see in this photograph?

Which qualities of a good lawyer are they displaying here?

Yes, madam, please.

ATTENDANT – They are learning how to listen to what each other say, to understand what they listened to, and to express and discuss on what they understood.

ATTENDANT – They are learning to discuss a matter and listen to each other, to understand, interpret and find out what they listened to. Verbal skills, communication skills. They communicate with each other.

PROF. RICHARD ROE – Thank you so much, this is perfect.

Which other skills do we see, is there anyone to make any addition?

Yes, please...

ATTENDANT – Team work. They are also working on something.

PROF. RICHARD ROE – You don't know what the problem is, but I know. I gave them that case. Actually, it was a very simple legal matter.

A minor financial loss. There is a judge, a lawyer and a prosecutor. There were 20 students so I grouped them into three, as judges, prosecutors and lawyers. If I'm not wrong, I remember that the group in this photograph were about to act as prosecutors. And there were also judges preparing at another corner of the room. And the lawyers at another corner.

Now let's count them, there are 7 students. Each of these 7 students will individually get together with one judge and one lawyer. They are all assigned numbers from 1 to 7. So, they will be discussing on the case at different points of the room in form of 7 small groups of three. This was a practice for 15-20 minutes. They are at the preparation stage right now.

And there is one last thing I'd like to tell about this photograph: Learning is associated with law practice skills. As you know, there is the Bologna Process and the Bologna Agreement. The agreement lists most of these learning skills. We can have a look at that agreement to discover what kind of activities are useful for improving what kind of skills. And this is one of the methods that are useful for the law practice.

So let's continue with the second slide: Learning is a rich, integrated and complicated process. Now, what do you see on this slide?.. Which lawyer skills do you think the students in this photograph are improving - or let's say, law practice skills - ?

ATTENDANT – They are having a discussion on a problem.

PROF. RICHARD ROE – Yes, they are probably discussing on a problem given by their professor.

So what are they going to do after this discussion?

ATTENDANT – I guess they are going to make a presentation.

PROF. RICHARD ROE – Yes. Why? Because there is an audience behind them.

ATTENDANT – Is it a court?

PROF. RICHARD ROE – A place organized like a court, that's right.

Well, in fact, as you said, they are developing strategies and making the last minute arrangements. They are going to make presentations against the arguments of the other team, they are building a strategy.

Well, there is something interesting: Where do you think the professor is? In fact, the professor had already finished his work before this practice. His work was to prepare the problem and organize the education accordingly. The professor's work will continue after the presentation because the students will discuss with the professor on what they have learned from this presentation, and then proceed to the next level. I don't think there is need for going into too much detail, we don't need to talk about every single detail.

So let's proceed to the next slide...

Well, all these methodologies are not merely a game. On the contrary, they have been built on the best human learning methods. Therefore, we need to primarily consider the building of knowledge. What does the building of knowledge refer to?..

By the way, if there is anyone who wants to have this power point file, I'd be happy to share it after the presentation. I'm going to give you an e-mail address, just write me and I will send it to you.

Now, the best way to learn is to build knowledge, not to receive knowledge. As we are all unique individuals with diverse experiences, we all have unique cognitive structures. All of us have a different way of thinking on a particular thing. For example, all of us know what a chair is, and we even know about the difference between a chair and a sofa...

Now let me tell you another story, which is about my son. When he was a little kid, he used to have only two words for animals, one of which was "Bow Wow", which meant dog; he meant it for all the animals which have four legs. And the other word was "Tweety", which he used to denote all birds. One day, when I was working in California, my wife took the kids to San Diego Zoo, which is a very beautiful place with an amazing green field. My son went to have a look at that green field. And he saw many elephants and giraffes. Our babysitter asked him: "Tim do you see the giraffes?" Now he suddenly has three words; there are "bow wow"s, "tweety"s and giraffes. But the "bow wow" are like a sub-category of giraffes, as they are larger. Afterwards, when we two were viewing a book together, he saw an elephant. And I asked Tim: "What is it?" . What do you think Tim give as an answer? "It is a giraffe". And I said: "No, Tim, it is an elephant", and he said: "No". Then I realized everything. That he went to the zoo, that the babysitter said "Look at the giraffes", that there were also elephants near them but he thought all of them were giraffes. So, when we look at this process of learning here, what do you think I should say to Tim? Should I say: "You are wrong, Tim, you correct it"? How should I explain it to him?

So, I thought: This is what exactly Timothy does; I mean, whenever he goes to a place, he learns new things to create new categories. All that he learned are based on experience. So, as a lecturer or a parent, I was happy to see that he learned a new category, even if it was incorrect. This is actually how we build our cognitive structure. We look at our own experience and ask questions related to that experience. I could say that he finally learned the elephants 10-15 years, but no, he learned faster. By slowly observing him, I finally discovered his learning process.

We should do the same thing for our students. We give complicated problems to our students and want them to create these categories. They might make mistakes, we can't control everything or every single thing they learned, but I think the process is important rather than the output. Because students will correct themselves as they gain much more experience within

time. So what does it mean? In fact, law students should be supervised and accompanied through their learning processes.

Let's continue... There is a missing one but it doesn't matter...

Let's see what we have here... Does it say interesting and appealing...

One slide is missing but no problem.

First of all, the subject taught must be appealing. It must also make sense for students and be valuable. It must be able to take the student to a point and must be feasible. If it's too difficult, the student will be unable to do it and will finally give up. And if it's too easy, it won't be appealing. For this reason, teaching or education is both a science and art. We should maintain a balance between them. And we should never forget that all the students in a classroom are unique individuals. If we present a highly complicated and rich problem, then students can really pay attention to the subject.

If something is challenging, it is different from feasible. They say, the brain is like a muscle; the more intensely you use it, the more effectively it will develop and function". Therefore, we have to ensure our students to work harder.

By the way, I'm talking about practical methods, because we want students to carry out challenging legal studies in clinics. But they will encounter numerous different situations throughout the term or the academic year. Lecturers prefer the interactive method, as you can see that the student makes the fastest progress by these methods.

Now, the third line is about past knowledge and experience of the individual. Why are past knowledge and experience important? Why do we need to build relations with the past experience of the learner? If we do that, they associate knowledge in a better way. As we said, this "will

broaden their horizons". Yes it will, because they will start from one experience and make a leap to another point.

PROF. RICHARD ROE – The lady pointed out to a very interesting fact.. They said "It is difficult to correct something later if it is learned incorrectly at the beginning". But if they tell us what they think, then we can make some arrangements to that thought and maybe we can tell them "this is not correct this way". And sometimes we can transform them on basis of an activity. Because every activity is, in fact, is the way to a new experience, so that the student is transformed. So...

Let's continue with the next one... By doing so, they will be able to use both their cognitive skills and their expressive skills. Now, there is a related photograph here...

What do we see here? Which skills do you think the students are improving to become qualified lawyers?

ATTENDANT – Team work.

PROF. RICHARD ROE – Team work... Okay...

Now, let me describe this photograph. This is a picture of students working on the subject of a complicated negotiation. They viewed a file of over 30 pages, and are examining a procedure regarding commercial law. They worked on this text for 10 hours, 10 class hours. At the beginning, they had to understand the problem...By the way, there are two sides, left and right, as you can see, and they are holding a negotiation between themselves here, a complicated commercial negotiation. They are discussing on matters like, who is the buyer, what is the sales price, etc.. But they are also giving notes to one another, keeping small notes and making presentations. Their method during this process is up to their preference.

Well, what about the professor? What is he doing? He is observing. Yes, the professor is observing. Because he has already elaborated on the

problem, which already took a large amount of time. And this fellow man we see here is a well-known lawyer who is experienced in such type of cases. After the discussions have been completed, the students should be given feedbacks, their performance should be assessed and graded, and they should be ensured to understand what they did. In about a minute, we are going to talk about how they should process what they have learned.

Here are listed other factors which are important for such practical studies - you can read these lines by yourselves and continue -...

What about this photograph, what is this young woman doing?.. She is talking to a witness and viewing a document; again, she is building some skills. I already described how all these should be done, so this is the last stage. Before that, we had discussed for a couple of days on how to do this, and later they made practice.

This one is a little bit more complicated...

When you encounter an event, you can show a reaction in this teaching method, you can comprehend the meaning of this process. As you remember, the Minister talked about meaning, the meaning of the law. In fact, when we talk about the meaning, we don't just refer to that those who practice law are supposed to understand what they have been told, but also to be able to comprehend the meanings.

What do we see here? There are some words, patterns... Do you know what it might be, what do you think this picture is?.. It may be a grave stone, there are some symbols. They were all good guesses.

Here we see a picture prepared on a complicated case... There is a conflict between two students and one police officer, they fight each other and suddenly the policeman's shirt sleeve is torn and this tattoo on his arm appears. This is the tattoo of a gang. You may not know which gang it is but this is a very typical gang tattoo. From what aspect do we think that way? Right, this is a gang tattoo because, as you see here, there is a pair of

shoes thrown on telephone wires. This was a picture representing the place where a member of that gang died. There are also teardrops on the right side, which are transformed into a money figure. And this is related to the gang. And the police officer says: “No, this is not a gang tattoo, this is a tattoo I have in memory of my sister who died at a very young age.” Now, when you look at this picture, you see the name of the girl, and there is a writing on the grave stone that she died when she was very young. “14” is also interesting, perhaps the girl was at the age of 14 then... Meanwhile, there was a gang in the UK called “14”. In fact, it might be anything, you can make any interpretation. But eventually, this is a complicated subject which people can discuss on, like was this tattoo for just a memory of the deceased sister or a gang tattoo. Such discussions would be much fun.

And here is another example: I want to read the lower lines to you. A cat killer?.. Is this a cat killer, indeed? Can a cat killer have such a baby face? Maybe a cat chaser, but everyone can chase a cat...

Well, what kind of potential legal messages do you see here?.. Do we see a legal problem here?..

ATTENDANT – Appearance is not important...

PROF. RICHARD ROE – Yes, it’s possible, I mean, if there is a fair trial, appearance is not important, that’s right.

Yes, please.

ATTENDANT – What we see here is actually is a defense which we usually experience with people. They say “Did he really do it?” or they say “Who wouldn’t?”.

PROF. RICHARD ROE – Okay, these two are both dogs, if you noticed...And all the other ones are cats. Therefore, it says: “Maybe he’s chasing a cat but who doesn’t?” Okay, now let’s have a look at the audience. Yes, the judge and the jury are all cats... So is this a really good

lawyer here? He is not enough good as a lawyer, is he? Because he made a very big mistake, the argument is very poor it doesn't look like he is going to win the case.

And there is another problem: When we look at the judicial system here, do you think that a fair trial is possible in this jurisdiction? No. Because all members of the jury are cats, but the suspect is a dog.

So, now as you see, you can encourage a class to have discussions by using such type of interactive methods, and you can even do these throughout the semester.

Yes, I will outline these very quickly because it started to take too much time...

Now, there is a list on the screen showing you where to find such type of cases. I mean, you can find these type of examples from various places. You can even write down verbs related to how an idea of the student can be simulated. What kind of verbs, for instance? Like thinking or listening, writing, drawing, talking. In other words, such type of graphics, comic strips or cartoons encourage the student to think.

Now, start with an idea about learning when selecting these items. For example, I was looking for an example about unfair jury and I saw this cartoon... And even there are times when you invent an idea by just looking. I mean, while you are reading an interesting article or a case document or listening to an interesting song and the idea comes up and you take it and include it into your file.

How shall we use them? Now, the first thing you think about is to associate your method to a specific purpose, and build the relation between that method and that specific purpose. So, at that point, you should think how that method will ensure better learning. For example, there is a negotiation problem here. The problem is: You are a member of a hospital committee and there are 7 patients in need for heart transplant, but there is

only 1 heart. How will you decide, who will be selected for the transplant? And the committee is discussing. What do you think is happening here, what are they learning during this discussion? They are trying to learn how to establish justice. We never set any rule at the beginning, they set the rules themselves and can have this process however they want. And finally, we ask: "How did you select the eligible patient?" some say: "We voted". As they were 3 to 3, there was a tie and they couldn't make a decision, so they chose a third person. Sometimes they cast lots, because they say "We can't make a decision as we don't have specific principles on the matter which will help us decide on the subject". Yes they can throw a dice or cast lots, but do you see how eager they are to listen to each other? A very simple problem, and they look so much interested if you look at the photograph?..

Then when we ask them "How was this discussion, what kind of skills have you acquired?" and this is exactly when we proceed to the next level. Yes, now the first step is that: Firstly, they need to make some preparations. Secondly, they need to carry out that activity. And the third step is assessment. Here, we wanted them to spend more time to think over a third problem, and we asked them to carry out an activity by making use of the fundamental principles of negotiation. In other words, we gave them a problem and they needed to negotiate on certain things and they had to use these four fundamental principles during the negotiation. If you look at their faces again, you can see how interested they look. They are holding a negotiation here, you see their faces during the negotiation. They are working in groups of two, we had grouped the whole class into two...

By the way, this group is the half of the class. And there is the other half at the other side of the table. When they start working, they do that in groups of two.

Well, what about the professor? What is he doing? The professor is taking notes, he is observing. Because he is the one who taught them to do that activity. But when you look at the left side, you see a paper.

After this negotiation practice, we wanted the students to take some notes and asked them what they did during the practice. They noted down their activities one by one. Then I asked them “There were 4 principles of negotiation, which of them did you use?” we checked their list and saw that they had used all of the principles. But there is something interesting: When we gave this assignment to the students, we hadn’t told them about these principles. They discovered these principles by themselves.

After this practice, we gave them another problem which was a legal problem covering a half page, and we asked them to hold a negotiation again.

You have to determine at what point you want to make a start with your students at your class and to what point you want to take them; you have to take them through various stages step by step until the final point. Sometimes we start working by giving an idea to the students, we put forward an idea, and ask: “What do you think about it?” But these exercises and practices gradually get harder.

The purpose here is to make progress by starting from the beginner level and proceeding to “Master” level. Of course they need to proceed step by step from the beginner level to that master level.

Yes, the review stage: Lecturers give feedbacks to students on basis of their observations and the notes they take. I have a method which I find very useful: I never tell my students the mistakes they did. I almost never say. I start by complimenting, that is, by emphasizing what they did right. By the way, there are too many students whom I supervise. I have a street law clinic. Many of you know what the street law is. Whenever I ask about it, many people say “What you called as the street law is to lecture on law at a high school”. Now when you contemplate it in a way to enable students to make themselves heard, to have a right to speak, and to think, you will notice that it is not easy at all. So you have to listen to them, you have to give them the opportunity to let them build such knowledge upon their

personal experience. There is a variety of different opinions. You have to build that knowledge. It takes too long to do this. But I don't want to correct them because teaching is a difficult job, law practice is difficult as well. So when I first start, I tell them about the things they did well. While keeping notes, I always note down five to ten things they did well. Even if their performance has some weak aspects, I firstly tell them the things they did correctly. Then I ask them: "What do you think should be improved?" and I ask these only after I have completed the three quarter of my comments. And they say: "I failed to do this and that,..." and then I say: "Hold on a minute, let's go back to the beginning. What was that you tried but failed? Because I don't want them to learn things when I tell those things to them. I want them to discover the things by themselves so that they can become good lawyers. When they encounter challenges, I want them to solve the problems, to think over it and to make use of their experience.

Yes, I laid emphasis of the importance of reflective thinking. I guess I have come to the final part, haven't I?..

Yes, there is one more here, focus on the positive aspects...

And here is a photograph... There is some teaching activity here but mostly we are trying to encourage a conversation between students.

Yes, this is our model, basically... Did you understand it in general?

Sertaç, is there a simulation?.. Okay...

We held a virtual hearing.

We assigned some students from Georgetown University and some students from Anadolu University, Turkey. They prepared some part of the virtual hearing. And Georgetown University prepared the remaining part and we held a virtual hearing on the internet. I was about to show the video of that hearing.

Before loading the video, let's have the second group of slides...

I'm going to show you the slides, but before that, let me make an introduction.

We have been invited to law associations in Ireland and Scotland for the last three years. Ireland and Scotland has similar structures for law students... Their systems are also similar to yours. Students initially study for a bachelor's degree in law, then have an internship period of six months at the association, one year as assistants and then an extra six months again.

We held a training on street law, they had invited us for that training. We held trainings for three successive years, they invited us for three years in a row. As for what we did last year: We applied a pre-test and a post-test. When the students attended for the first time, we wanted to do one thing before they started doing anything - by the way, it was a three-day training-: We were going to train these students as street law instructors within three days. Ireland and Scotland already had eligible people to supervise those students, so we didn't have to supervise them, we just trained them. I'm going to tell you what we accomplished within three days.

Here are our first achievements: Yes, all of these have their Turkish translations... By the way, please send me an e-mail or contact me here if you want a copy of these slides, and I will send them to you.

So let's watch the video, first...

Well, the American students are on the left side and the Turkish students are on the right...

Yes, I am making a comment here on how the problem is addressed within the Turkish group, and I'm talking to Turkish law students at some point, criticizing their performance and making comments...

Maybe it will be hard to find the exact point on the screen, but...

Now I'm making comments on every student.

Yes, during those virtual hearings held every year for street law, we usually start with the witness statement. The witness statement comes first; in fact, the lawyer is shown first. Later, the witness is shown within a small circle. But as the hearing continues, the photograph of the witness grows bigger and bigger and bigger, and the lawyer remains in the background. Because the same happens during hearings in reality. What you did was the same, as well.

By the way, there is a story in one of the "Trial Practice" books which is about a lawyer who wins all cases. People say: "He wins because he always gets the best clients.". No, in fact, he doesn't get the best clients. He transforms their clients into the best client, makes them tell their story, gains control over the fact, identifies the problems, so he is a good lawyer.

Another thing that you did: You changed the direction of one question, this is very important. For example, you asked a question about where the property is located, and this was very important. You left one critical question for the final part, which was very good.

And finally, the objections. I would like to have a few words about objections. I think the rules of evidence are highly complicated, especially for us. There is one thing that I learned for sure while watching the video: If we will carry out a similar study in future, let's focus on two things. Firstly; let's simplify the rules. Secondly; let's spend some time with you so that you will learn about the rules.

Okay, is that enough? This must have given an idea...

Alright, so there is something I want to ask while observing this: Who is the addressee of the criticism here? Me. I say, "I could have told it better", or while fact finding, for instance, I say "I could have performed a

better fact finding". I don't tell the student things like "You didn't do that, you could have done that better". Because I already know that they will do better during the next practice, because they gained that experience. It makes no sense when I tell them "You didn't do this, you didn't do that" etc. because they have already learned that.

After this practice, I visited Eskişehir and discussed with those students. We had a brief session on rules of evidence and I told them about some of the rules. But lecturers and students always improve themselves and get much better. But I don't want to tell them "Don't do this or that" to teach them something. I apply the criticism on myself. So I say: Next time, I want to do that thing better.

Now, I'm going to read the question to you. Following the practice, we asked this question to the students in Scotland and Ireland: I was able to present legal matters in an interesting and appealing manner. Here you see the first graphic showing the rates in Scotland according to pre-tests and post-tests; and here is Ireland on the right side, and we witness a considerable increase in their self-confidence.

Another question: was that "I feel myself closer to other members of the law society", which received positive answers both in Scotland and Ireland. I mean, the answer "Yes" in the pre-test is quite different from the answer "Yes" in the post-test.

Here is another question: "Are they able to handle complicated legal problems?" we wanted to ask about this. Are they capable of directing a number of questions, are they capable of understanding? Again, we see here that the students felt themselves much more competent after this practice, which is evidenced by the results of survey...

The dark blue color on these slides represent the outcomes for every question, that is, the outcomes gained over the time.

Now, we actually have more data available but I just wanted to show this to you: If the bars in Turkey are concerned that students will take their jobs, there is something I have to tell: This educational approach really makes lawyers better and everyone in the society actually aims at training better lawyers.

Now, we have a potential activity, which is a complicated activity. Especially this one, which I wanted to show you as an example. I have about 30 copies of this, Sertaç, could you please read it?

By the way, this is a real case, that is, a real life problem. But we transformed it to a fact. I would like to ask you to carefully listen to the text that Sertaç is going to read right now. Then I will divide you into groups. There is a legal question being asked here, I will ask you to create groups of 4 or 5 people. By the way, let me tell you something: I have the Turkish translation of this question. You have four activities they you have to do. But each group will choose and perform one of these activities so you won't have to do all of them.

Okay, now let's listen to the text please...

SERTAÇ SERTER – A Chinese man filed a lawsuit in his city due to the weather pollution. A resident of the city suffering from weather pollution in the northern part of China has become the first person across the country to file an action against the local government due to high level of weather pollution. The person claimed for damages in the name of all people affected by the pollution.

According to the news by the local newspaper Yanzhao Metropolis Daily, Le Guiksin who is a resident of Shijiazhuang, the capital of Hebei, North China, reported that officials of the local government have to fulfill their duties to take the weather pollution under control as per the laws. Guiksin referred his bill to the regional court, claiming that the level of pollution be reduced by the Municipal Environmental Protection Office

of Shijiazhuang, and the claimant's financial damages amounting to 10 thousand Yuan (which is equal to 1.600 dollars) as well as the judicial expenses be indemnified.

Le Guiksin also claimed for indemnity in the name of citizens of Shijiazhuang, who are suffering from the intense pollution which affects his own city this winter in addition to other cities in Chin. According to a newspaper, Le reported as follows: "I claim for indemnity because I want every citizen to see that we are the real victims here." According to Le, he has been suffering from pollution since December 2013, which is the period in which has become widespread across North China. He started coughing and had to use face protection masks, air purifiers and treadmills for exercise at home.

In his interview on The Claimant reported Yanzhao Metropolis Daily newspaper, he reported: "In addition to the threat against our health, we have also incurred financial damages". These damages must be indemnified by the government and environmental authorities.

Provincial and city courts dismissed the case filed by Le, however, the regional court has been inspecting the action and is expected to reply within one week. According to the Chinese Academy of Science, it is reported that Hebei, which is a major industrial district around Beijing, is the main source of intense toxic fume that descended on Beijing one year ago. Shijiazhuang, which is the capital and the largest city of the region, is stated to have extremely high figures in terms of death due to airborne particles by early 2013.

PROF. RICHARD ROE – Yes, this is the problem.

Well, the Mayor has a very harsh reaction.... I would like to have Mr. Sertaç to read the other part of the text.

Yes, please.

SERTAÇ SERTER – As is known, the Chinese Central Government... “has begun to require factories to issue public reports on their air emissions and waste water. We cannot deny the reality as to our problem of pollution by taking those reports as basis and relying on our knowledge about the real experience of the residents of Shijiazhuang. However, we do not deserve to be addressed before the entire world as the party solely responsible for the air quality.

The air quality problem of China cannot be solved in a night. Our economy, and even the global economy is dependent upon the continuous growth of China and this requires extremely large amounts of energy consumption especially in industrial cities like ours. However, we immediately have to give a legal reply to the action filed by Le Guiksin, and we have to make a suitable explanation to the public on the matter. Although Mr. Zang Ziyau from the Institute of Public & Environmental Affairs in Beijing reported that citizens are entitled to file lawsuits when a governmental authority fails to fulfill its duty, I strongly disagree with this opinion. We have not failed to fulfill our duty towards the public. You are aware of numerous legal measures and policies that have been adopted by the central government and my government in the province of Hebei and Shijiazhuang.”

PROF. RICHARD ROE – Now, I’d like to ask you to create groups of four or five.

There is a mission written on the paper. You are asked to fulfill four tasks as written on the papers, just choose one and decide what you have to do to fulfill that task. Is it okay?..

(5 minutes of time was given)

Well, maybe you haven’t finished yet, but it doesn’t matter... Some of you are still working, which is very good, actually.

Now I’d like you to listen to me...

Now I want to have a few volunteers. Which task did you choose and what are your answers?

ASSISTANT PROF. DR. İDİL ELVERİŞ (Bilgi University) – We searched for an answer to the 4th question as the municipality. So primarily, here are the steps to be taken by the municipality: Apparently there is need for inspections, but firstly we have to find out if there are any standards for such inspections. I mean, which standards will the municipality take as basis for their inspections? Is there any legislation on the subject?

And beyond that, do these standards have local effect or are they applicable across the country and who is going to implement these standards? Will there be a duplication? There is an issue of authorization, that is, about whether we are going to do that at local scale or national scale. Is there a discrepancy or overlap?

What is the source of pollution? We have to figure this out as the municipality. According to what is reported by him, we understand that pollution is caused by industrial facilities. Will an air filter be used or is there need for any other source of energy? We need some data to be able to discuss on these.

Do we have inspection staff? If we don't, then we have to perform capacity building immediately and enhance inspectors' competencies to a certain extent.

And beyond that, we have to inform and warn the public as the municipality. At what time of the day does the pollution get more intense, at what time of the day people have to take protective measures, should they avoid going out or driving, and what are the subjects that we have to adapt to prevent pollution?

At the same time, there might be citizens suffering from health problems induced by pollution, and they may include more vulnerable groups like the elderly, patients with asthma, children, etc. We have to

take a number of measures for them and we may have to prevent further damages. These are all we could think of in our limited time.

PROF. RICHARD ROE – Thank you dear Ms. Elveriş, that’s great.

Well, I think they may buy you flight tickets and invite you to China for your counselling service.

So which of these suggestions did you like?

Let’s have opinions of one or two persons, please tell us which suggestion you liked.

ATTENDANT – I think that it was a great especially because it was very exhaustive. In addition to making advices on certain legal problems, they also gave a number of proactive suggestions on what should be done in the future.

There is also another thing that I liked. There were not only concrete recommendations but also questions. This is one of the most important aspects of the interactive method. We make a shift from the questions directed by the lecturer to those directed by the student. We build our cognitive structures by asking questions and we witnessed that İdil not only talked about recommendations. She also wanted to have other information she needed, like “What are the standards?” and “What are the facts?” and she tried to discover some data. So we want young lawyers to become able to do these.

Thank you so much, it was great, indeed.

You, please, did you perform another task?.. Yes, please.

ATTENDANT – We did the third one.

We have a short list. Indemnity actions can be filed for huge amounts. Apart from this, international responsibility may arise along with claims on

penal responsibility, and these may lead to economic deficits and may bear major economic consequences, especially for Chinese economy and then for global economy.

PROF. RICHARD ROE – Okay, here you see a different approach. They address potential problems comprehensively. We witnessed a little bit more different law practice skills. What difference does it have when compared to the previous one?

By the way, let's have another group, please... Any group that answered the 1st or the 2nd question.

Yes, please...

ATTENDANT – We answered the first one.

As a developing country, we need sources of energy and our laws on intellectual property and the related infrastructure do not allow renewable sources of energy, therefore we need to use fossil fuel. And fossil fuel causes pollution. What else can we do? We can have a look at other examples. For instance, the USA and the European Union made use of similar solutions during the industrialization period years ago. They also went through a similar procedure.

PROF. RICHARD ROE – Okay, thank you very much.

You have listened a few justifications. One of them is that we need to make a choice between policies; do we want industrialization or health? We have to make a choice, they say. Maybe we failed to foresee the unfavorable consequences but we have to make that choice right now. Of course we are interested in welfare of people. We need a good economy for public welfare on one hand, and we need health individuals on the other hand.

Now that we have tried the first one, the economy, we may just focus on health from now on.

And the second message was: History, the history of economy. It says: "We are not doing anything wrong, we are at a certain stage of economic development. All countries went through all these stages and they employed these methods, as well." So it addresses the matter within a historical context, and deals with its economic and legal aspects, it is a great answer.

Now I'm going to ask you something: When you have such an exercise or such a practice, do you think you have implemented the elements of practical interactive methodology? Or in other words, have you personally experienced the subjects I told you about with my slides? If you are working in a clinic, on the environmental law or risk management, for example... By the way, this is a case we borrowed from the risk management class. This is not the original case, which was more complicated and not consisting of a single page. This 1 page was only to show you an example. But we took this case from the risk management clinic and you can use them, as well. Do you think that you can do this practice in your classes by using similar methods? Or, as for a clinic, can you see how a supervisor, for example, made use of these cases to make students improve those skills? I can answer questions if you have any...

Okay, I guess you have no questions, and my time is over already...

Well, you shouldn't ask for questions if you are exceeding your time already. ...

SERTAÇ SERTER – In fact, I want to add something if you let me.

This might as well be an answer to a question in the previous session, which will be quite parallel to the answer of Mr. Czernicki. Which was on whether there is a study performed on clinics, and to what extent it has influence on education of a student... It will be rather an answer, indeed.

We have watched the video of a fictional hearing, in which the student named Egemen, who received the feedbacks from the professor, was our

4th year student who later took part in another fictional hearing team. That team was ranked the first in a national competition on consumer law in Turkey and I'm sure that Egemen made a great contribution to this success.

Another example is İnci, who was our 4th year student, maybe you will remember her, Professor. Inci arranged an internship at a prestigious law firm in İstanbul before her graduation, I don't want to declare the name of the firm as it may be regarded as an advertisement. I am sure that İnci's success is closely related to her work with the clinic, she had great efforts in the clinic. I just wanted to note this fact.

Thank you

PROF. RICHARD ROE – Thank you, Sertaç. I am so happy to hear about the progress made and the benefits gained by the students.

And I tender my gratitude to you all for your participation and interest in listening to me.

MODERATOR – Yes, Dear Richard Roe. We thank him for his presentation which attracted great interest from the audience. He used his time very effectively while providing all of us with a new perspective.

By the way, let me tell about Mr. Sertaç. I would like to note that Mr. Sertaç is a precious member of our faculty, who made great contributions to the organization of this meeting and managed thousands of e-mails in cooperation with the personnel of the Ministry of Justice.

We might be a little bit exhausted after the lunch.

Now let's have a tea- coffee break and meet again 20 minutes later.

Thank you.

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

THIRD SESSION

“TEACHING JUDICIAL ETHICS AND PROFESSIONAL RESPONSIBILITY IN LEGAL CLINICAL EDUCATION”

Moderator

Prof. Dr. Ufuk AYDIN

Dean of the Faculty of Law, Anadolu University

MODERATOR – Dear guests, welcome to the Third Session of the day. We made a small change, and had our tea- coffee break a little bit earlier. So we got the chance to make a pause, have some rest and digest the information.

Now, we continue according to the programme.

Dear Leah is going to tell us about teaching legal ethics and professional responsibility through clinical legal education. This subject has utmost importance so I give the floor to dear Leah.

PROF. LEAH WORTHAM (Law Professor, The Catholic University of America) – We had a discussion in the morning session on questions including “Why are the standards of the American Bar Association important? Why do schools take them into consideration?” You will remember that we talked about the opportunity to sit for a state bar exam generally flowing from graduation from a law school accredited by the American Bar Association. In addition, the U.S. Department of Education designated the American Bar Association as the accreditor with respect to eligibility for federally-insured student loans. The Department of Education recently has required that their accrediting agencies’ standards include

specification of outcomes that a student will gain from the education. As we sometimes say, "It's not what we teach. It's what they learn."

There is one thing that we are observing today; we always used to focus on "teaching" in the past, but after all, we were just wasting our time and students' time if we were not concerned about the outcomes in student learning. The new ABA Standard 302 requires that law schools establish minimum learning outcomes for competency in four areas. The first is "knowledge and understanding of substantive and procedural law." Today, many law schools across the globe fulfill only this standard. However, Standard 302 includes learning outcomes in three other areas, which are equally important. They are (2) "legal analysis and reasoning, legal research, problem solving, and written and oral communication in the legal context"; (3) "[e]xercise of proper professional and ethical responsibilities to clients and the legal system"; (4) "[o]ther professional skills needed for competent and ethical participation as a member of the legal profession."

Let's have a look at the slides.

Unlike many other countries, the United States do not have many specific requirements for what must be taught at law schools. Standard 301 (a) says "A law school shall maintain a rigorous program of legal education that prepares its students upon graduation, for admission to the bar and for effective, ethical, and responsible participation as members of the legal profession." Standard 301(b) requires the law school to "establish and publish learning outcomes designed to achieve these objectives." The four areas of competency that must be reflected in those standards has been described.

Standard 303 specifies a few minimum requirements for the curriculum. One of them is the previously-described, 6-credit experiential course requirement. Another is two writing courses. The third and final is the professional responsibility requirement. In many law schools,

the only required course after the first year curriculum is professional responsibility/legal ethics. I taught this required course 41 times in the United States. I also teach continuing legal education courses in the subject for practicing lawyers. Continuing legal education (CLE) is required by many states as a condition to maintain one's law license, and some states specify a CLE requirement in legal ethics. I also have taught and consulted in teaching legal ethics and professional responsibility, often linked to clinical education, in at more than 20 countries. Almost all U.S. states require passage of the Multistate Professional Responsibility Exam (the MPRE). The MPRE consists of 60 multiple-choice questions.

I think that all law students should have a course that applies the pertinent ethical and law to the type of real world problems that occur in practice. I believe this should be part of all legal education that qualifies people for a legal profession, whether that be a bachelor's, master's program or LLM, or JD program. Students need to learn how to take ethical decisions regardless of which career they will choose in field of law. In some countries, ethics in legal education is only addressed in abstract philosophical terms in educational programs, for example talking about Immanuel Kant but never applying the concepts to day-to-day practice. The philosophical backdrop for legal ethics can be useful, but students also need an applied ethics courses as a part of the legal education to be able to assess the ethical aspects of the problems they will encounter.

As I mentioned, I teach this subject in a required classroom course. Some aspects of legal ethics though are addressed much more effectively in clinical education. Classroom courses can provide an important overview of the subject. Clinics though can more effectively help students to "feel" what it means to be responsible and to see the complexity of applying the rules in actual situations. Clinics also stress the obligation and responsibility of lawyers to provide access to justice for people without financial means to hire a lawyer on the market.

I have been teaching about law ethics in many courses or seminars in different parts of the world. At this point, I have a message especially for my colleagues who organize clinical programs: You must include an ethics component in your clinical program. Ethical issues inevitably come up when students are working on “real” matters, and they must be prepared to analyze those and act appropriately. Which aspects of legal ethics to stress will vary with the type of work that the clinic does. There are a number of topics, though, that must be taught in all clinics, for example, the rules concerning confidentiality. As I noted before, all clinical programs should definitely include ethics instruction and processes and procedures to make sure ethical rules are followed. You can’t teach all aspects of legal ethics that apply in all areas of practice in a clinical program. Classroom courses in legal ethics are useful to expose students to the broad array of issues that can arise across types of practice. In a clinic though, you need to identify the aspects of ethics rules and law that are likely to arise in that area of practice and be sure the clinic provides adequate instruction and safeguards in operating procedures.

Here is a slide on the different ways in which clinics teach professional responsibility. Rick Roe previously displayed an example of method -if you can remember - . He talked about self-reflection on experience. When we teach professional responsibility in the clinic, we, of course, use reading materials. Our *LEARNING FROM PRACTICE* a textbook has 28 chapters. Five of them concern legal ethics and professionalism.

I told you before about the CSALE data. According to their most recent survey, there are classes on law ethics and professional liability in 97.3 percent of the in-class clinics, and over 10 percent of the general course time is on ethics. 94.2% of field placement (externship) clinics report spending time on legal ethics and devoting an average of 17.4 percent of class time to the subject.

In addition to class readings and discussion, manuals and the operating procedures of the clinic are also important teaching vehicles. The

clinic's very operations should stress things like checking for conflicts of interest before accepting a representation and keeping careful records of interactions with clients and things done on their behalf. Confidentiality must be preserved, which in some countries means that third parties, other than someone necessary like a translator, should not be present in interactions with clients. Such daily rules need to be imbedded in the students' training and the clinic's procedures.

Difficult moments arise in clinic practice, but these can present the best opportunities for learning. Clinic supervisors need to be prepared to handle these "teaching moments," to remain calm and help the student and analyze the problem which may include asking questions like the following: What is that which poses a problem here? What does make us feel distressed? What kind of conflicts of interests may be at issue? What research should be done? .

Today, professional liability course is not always provided in other countries as in ours. But clinical teachers have to incorporate legal ethics education in their programs. In many countries, therefore, applied legal ethics education comes only in clinics. This book, *PROFESSIONAL LEGAL ETHICS IN THEORY & CASE STUDIES*, published by C.H. Beck, is a textbook developed by Polish clinicians in what is, of course, a civil law system. I encouraged this English edition to be published so teachers in other countries could see an example of an applied legal ethics textbook for a civil law country. While there are differences among legal systems and ethics rules and law among countries, in my experience, "the issues" are the same across the world: the nature of the role that legal professionals play generates similar kinds of questions about confidentiality duties, avoiding conflicts of interest, balancing loyalty duties to clients with those to the system and other people. The answers to how to resolve these difficult questions may vary, but generally "the questions" are the same.

I also find very useful a four-component model on effective professional ethics developed by James Rest with colleagues. First professionals need to

be able to recognize when there is an ethical issue and know what rules and law are pertinent. This is a “necessary but not sufficient” condition for moral action. Unfortunately many professional responsibility courses, including in the U.S., stop here.

Legal professionals also have to be able to consider how to apply the rules and law to develop possible alternative courses of action and assess them (moral reasoning). This includes considering what interests and values are implicated by alternative courses of action.

Students, and later as legal professionals, need to make decisions about what course to take in part guided by a vision of the type of professional they want to be, what we sometimes call in the U.S. “professional identity”. In the U.S., many situations give the private lawyer, government lawyer, judge or prosecutor discretion to decide how to act. One’s vision of the “kind of lawyer one wants to be” is an important component of deciding how to exercise that discretion. Students want and need to have a vision of an honorable way to be a lawyer or judge, which fits something they would want to become.

Finally implementing that vision requires nurturing character and implementation skills: nurturing courage to act against pressures to conform to “how it is done here” when that is not the appropriate standard, persistence, and creative problem solving.

It is difficult to effectively teach all four of these components in a classroom course. While such a course may do a good job of the identifying issues and relevant ethics and rules and perhaps discussing alternative courses of action in response to fact patterns, it is “life” that most effectively motivates students to consider the type of legal professional they want to become, the complexity of considering alternative courses of action, and gives them practice in actually “acting” according to what they have determined is the “right thing to do.”

CLEPR's premise was that there are important aspects of professional responsibility taught most effectively in clinical education. Practice, with the guidance of a supervision, reminds students of fundamentals like the meaning of "responsibility" and the importance in acting consistent with the trust that clients should be able to put into lawyers.

Thank you.

MODERATOR – We thank Ms. Wortham very much for her presentation on legal ethics.

Now, Filip is going to make a presentation on a subject which we have quite less knowledge about, which is, pro bono. We can interpret this concept as "for the public good". Filip is going to make a presentation on legal clinical education and supporting pro bono services of lawyers.

DR. FILIP CZERNICKI (President of Polish Legal Clinics Foundation)
– Hello again.

I would like to talk about pro bono studies, which refer to provision of legal services for the public good and the relation of such services with legal clinics. First of all, legal clinics provide free legal services to the poor according to our definition. In other words, students under supervision of professionals provide free services which not only make them acquire a number of skills but also strengthen their sense of social responsibility. So we can include these among the secondary outputs of pro bono service in terms of students. Indeed, the legal clinics have created an incredible influence on the law society in Poland since when they were established.

Yes, as I already said before, there are 25 legal clinics. And nearly one fourth or one third of these clinics in total - as I estimated once -, that is, one quarter of law school graduates, and even one third of them recently, graduate from schools also as legal clinic graduates. When we multiply the figures, 2 thousand students who graduate from law schools every year are informed about the functioning of legal clinics and they assume social

responsibility as soon as they graduate. This is the reality, not a theory. Because these students encounter real problems and real client and create real solutions.

When our foundation was first established, we were thinking that we had to develop, in addition to the clinical legal education, the pro bono culture in our society, that is, the legal service for the public good.

The term “Pro bono” is a Latin word; of course we always refer to the Roman law but the word “pro bono” is a term which we are quite familiar with. Even though we know about the term, the practice it denotes was not well known in the past. I mean, in 1990s, when I asked lawyers “What does pro bono mean?”, most would give that answer: “it means appointment of a lawyer by the court to financially limited clients.”. But actually, this is not the definition of “pro bono”. Because when the court appoints a lawyer, that lawyer is of course paid by the government. To make a counter argument, you can say that they are not well paid, but this would still be out of the scope of the term “pro bono”. But when we talk about “pro bono” in Poland, people used to know what it refers to. And what we do at the first stage is to make the law society familiar with this term. We asked, “Who provides such service?” for example. We had a look around and saw many good examples. We tried to find lawyers who serve for the public good in addition to their professional activities and who provide free legal service to the poor, and we launched a competition titled “pro bono lawyers competition”. The term has gained recognition within a very short period of time, and our competition has taken its place among highly prestigious competitions. Our prestigious jury had the greatest contribution to the reputation of our competition. The members of the jury included the Ombudsman, the President of the Constitutional Court, the President of Supreme Court, the Minister of Justice and the Bar President. The competition has gained so much reputation thanks to these prestigious members of the jury. I remember it very well, the best pro bono lawyer would be selected every year. We had 10 or 15 candidates in the first

year. They all had great work experience, they were all amazing persons dedicated to their professions and were socially responsible; they were actually providing legal counseling as a social service, or in other words, they were using their knowledge to work for the public good. But there was no system in Poland to support and facilitate their service. Therefore, we firstly wanted to introduce the term “pro bono”. And we signed the Pro Bono Declaration in the second step.

Here you see the Constitutional Court in this first photograph. We organized a conference at the Constitutional Court. Here you see the Bar President next to me on the right side. The President of the Constitutional Court is seated on the other side. There were many significant personalities from the law society. The declaration also referred to ethical rules, specifically the ethical rules of the bar, and to the history of the bar which covered a few centuries, and it recognized that pro bono services of lawyers, or more specifically all individuals within the law society, were already in effect for many years.

After signing the Pro Bono Declaration, we started to think “What else can we do from now on?” and we initiated a project titled Clearing House Project. We can call this project (the voice record is missing here for a few seconds) as the “clearing project. We call it “Centrum Pro Bono”. What do we do there? Firstly, we visit lawyers. We started by visiting major law firms. These major law firms were handling cases at the international scale. They were big firms with their headquarters located in London, New York or Washington DC. They knew very well about the pro bono concept and they already had a number of liabilities within the body of the firm, they were obliged to provide pro bono services. As far as I know, this statement was in use: “The American Bar Association strongly recommends a 50-hour pro bono service.”. Thus, law firms which have a branch office in the United States of America very well know about the term pro bono. We visited these firms and asked: “For how many hours per month or per year can you provide pro bono service? In which legal fields can you provide

this service?" And we received these declarations from them. Moreover, we received a number of questions from non-governmental organizations. Of course there was legal service provided for the poor in clinics. So, we were also willing to serve for non-governmental organizations as well. Non-governmental organizations had a number of problems with companies, for example, so we thought that it would be appropriate for the law firms to handle such cases. When there was a case file coming to the legal clinic from a non-governmental organization, we would firstly have an interview with them, ask questions to them, identify details about what the lawyer has to do, collect all the files, perform fact finding, collect any documents which we thought could be useful, and then we would perform the procedure which we called as "clearing", the exchange of the case, and we would send the file to those law firms. These were large scale firms. For example, one of them had offered to "provide pro bono service on labor law", so we would send the related case file to them after preparing the file.

I have always heard those firms saying "We are very pleased with these services.". Even when they have pro bono service liabilities within their own body, they would be unwilling to make a public announcement of their service. They would not expressly say "We provide pro bono service.". Because if they had publicly announced their pro bono service, they would have to deal with too many people asking for legal assistance. Therefore, some of them would avoid announcing their pro bono service, they would either provide assistance for an institution in their neighborhood or handle a case file of the kindergarten of the employer's child, etc.. They were actually dealing with minor cases in fields in which they were not that much interested. For this reason, they were quite satisfied with the files sent by us. As a result of all these activities, law firms were highly pleased. This is because they really had the chance to work on their primary legal fields of interest and to provide assistance to such an extent that they were quite satisfied. As for non-governmental organizations, they had the opportunity to receive the highest-quality service for free. Over 300 case files were handled thanks to this system.

We have several educational projects. I'm talking about seminars here. Likewise, pro bono lawyers organize seminars. They lecture non-governmental organizations on various legal fields in seminars. 56 law firms provide such kind of service. They are assisted by 100 lawyers. Here you see the covers of our annual reports. The one on the right side is our first report that we published in scope of this project. This is the report firstly issued by us. We had issued this report on what the pro bono practices were like in Poland. These are law firms. You may be familiar with some of them because these are major international law firms.

Well, now I would like to relate what I told until this moment to the clinics. Most of the pro bono lawyers are employed at major law firms. There might also be small scale firms as well, but we have observed that these persons usually include students who have been through clinical legal education. There were 15 candidates for the pro bono lawyers competition this year; 1 third of these candidates were probably former students of clinics. So it seems that they are dedicated to launch non-governmental organizations or they work by means of the non-governmental organizations for which they provide pro bono services. Indeed, this is a quite radical change. Clinical legal education has helped us realize this change. This is an approach which is the result of a change that we built at law schools. We believe that the entire law society has transformed themselves, and thanks to them, the general perceptions about the practices of the law society will hopefully be subject to change in future, we really hope that it will also change the perceptions on lawyers. Because, you know, lawyers are seen as money-minded people here. We don't want this perception to prevail. We would like to create the perception that they are people working for the public good and that they assume social responsibility.

Thank you very much.

MODERATOR – Yes, we thank dear Filip very much for his presentation on this quite new subject.

I would like to tell the good news that, we as the Faculty of Law, Anadolu University, are going to start a project on this subject.

Now our current subject is access to justice as already included in the Strategic Plan of the Ministry of Justice. Dear Mr. Richard is going to make his presentation on the relation between legal clinical education and access to justice, probably on basis of the example of England.

PROF. RICHARD GRIMES (York Law School, Director of Clinical Programmes) – Thank you very much.

This morning I mentioned about benefit of clinics in terms of education, and now I am going to talk about services provided externally. But no photographs or pictures this time.

Alright, so the question we need to ask right now is what we mean with the term ‘access to justice’. It means finding a lawyer when you need one. And it also means competency and willingness of lawyers in terms of dealing with your case. Legal Aid budgets have consistently cut back over recent years. Some lawyers now refuse to do Legal Aid cases because it is not economical for them to do so. In addition to access to justice in physical terms, we also need to evaluate the ethical aspect of this notion.

To be honest, I feel a little anxious to talk about “access to justice” before this audience because you already know about the importance of this concept. Now, just think about the judge, for instance. Judges know their responsibility in court, and they should have the resources necessary to ensure the protection of parties involved in legal proceedings - a fair trial for example.

Let’s look at what the term ‘access to justice’ means from the perspective of the client or the public. This means “access to lawyer” on one hand, and recognizing the existence of a legal problem, on the other. Therefore, the first thing required is to educate the public on public rights. If you don’t know what your rights are how can you get access to justice?

Housing, employment, discrimination, consumer protection are all examples of areas of law the public should be aware of.

Now that we have an idea about access to justice, let's talk about this question: Who is responsible for ensuring access to justice? It is primarily the government's responsibility to assume this role? What is required to have an effective Legal Aid system? We talk about the government's responsibility, but it is the lawyer's responsibility too. My colleague already mentioned the importance of pro bono services. The tradition of voluntary service is well established in some countries, while it is not common in other countries. If you think over what you heard during my speech, you won't be surprised when I say "I think the universities and law schools also have responsibility on this matter." And of course, it is not a responsibility which is a substitute for the responsibility of lawyers or of the government. However, universities can make a contribution as well to ensure access to justice. They can encourage their students and academics to get involved and probably the most efficient method for this is the legal clinic. Furthermore, there is a large number of non-governmental organizations working in this field. Their structures vary from one country to another, they may have their own fields of specialization, some of them are working on the homeless' rights, some are working on rights of the disabled. However, in any case, these groups also have to fulfill their duties in access to justice. And the public in general have their responsibility on this matter. Personally, I am an old-school 'left-winger'. I believe that citizens must actively take part in society. I don't know if everyone here agrees with my opinions? But this helps me come to this conclusion: We all have our responsibilities as citizens, and the access to justice is also a responsibility of citizens in this sense.

So, who will ensure access to justice? First of all, access to justice must have a constitutional basis. Your right of representation must be legally guaranteed in systems which have their written constitutions. But I come from a place where there is no written constitutional law. This means that access to justice must be enshrined elsewhere - in legislation.

Additionally, there must be realistic objectives on what can be done. I know it sounds good when I say "Everyone should have a lawyer." but it's not easy to meet that demand. Take the situation in Georgia, your neighbouring country, for example. They started implementing a Legal Aid system a short time ago but the system will, I fear, fails to meet the demand. I appreciate the good intentions but one has to be realistic and a demand-led Legal Aid scheme may prove too expensive to run.

The answer is to have full co-operation between all interested parties - government, lawyers, law schools, the judiciary, NGOs and the wider public if access to justice is to become a reality.

Moreover, we should have a look at alternative ways of resolving disputes as well. Today we heard different speakers telling about mediation, conciliation and arbitration. If access to justice is to be achieved, then alternative means of solving problems should also be introduced in addition to court remedies. However, more importantly, - which I especially want to underline this afternoon - access to justice may become feasible only if and when we can guarantee effective partnerships.

Today I saw quite a large number of participants coming from different bodies for the meeting. There are bar associations, universities, the Ministry - a very broad spectrum of participants, though I don't know if there are any non-governmental organizations among us. I have to say that everyone has both responsibility and will benefit from improved access to justice.

Then we must consider education. As I already emphasized this morning, any hope for the world has for the future is to raise a better generation than ours; so it is our own responsibility to ensure further improvement of education.

Now I won't be talking too much but just address several crucial matters. Clinics represent only one of the diverse methods of improving access to justice, but it is also an effective teaching method. No all pro

bono services comprise clinics, and not all clinics provide pro bono services; however, the majority of clinics at law schools focus on access to justice. There are multiple models, and you may either choose to take all of these models and combine them or choose a single one. And the models of clinic are not only limited to those that I mentioned here, but I'm going to talk about the most basic ones. Whenever I have conversations with my colleagues, I discover something: The government's responsibility to provide Legal Aid is separate from pro bono services and law school clinics and these two related but different concepts should not be confused. To put it simply, the existence of these clinics should not relieve government of its duty to ensure an effective legal aid system.

Why should law schools provide service for the public good through clinics? Because it is a really helpful and robust as an educational model that, if properly supervised can provide a valuable legal service for clients who might otherwise not get access to a lawyer.

Who else benefit from clinical programs? My university attracts more students thanks to our teaching method. They attend our programs because they know that we provide a theoretical and practical education. Additionally, the government benefits from these programs, as we enhance access to justice through improved education and the better skilled and qualified graduates.

I said "There are several clinical models". You can choose any one of them from this list and even add other items but these are the most basic models. Primarily, there are in-house clinics or those within the body of the law school. These clinics often provide just legal advice although others might offer full representation in courts and tribunals.

Another method is the outreach model. Here, the school remains responsible for the clinic but the clinic is physically located outside the school. It may be either a community center or a room of another institution. In both models, the law school is responsible for the service provided. If we

go back to one of the questions asked earlier today, the faculty of law must exercise control so that the service provided will comply with professional and ethical rules.

A third clinical model is the one that I call a “placement”. According to this model, you send your students to another institution. The United States uses this extensively and terms it ‘externship’. The student works at that institution and that body is responsible for supervision throughout the placement period. The responsibility of the law school is to send the student to that institution, to have the student back again after the service has been completed, and to discuss the experience in a reflective way.

We also have a model called ‘legal literacy’ or perhaps better known as ‘Street Law’. Here we inform the public about their rights and responsibilities. First, students carry out a research on a subject, find out the relevant law upon that subject and then teach that, in an interactive way, to community groups. This is a very effective learning method. Both the presenting students and the public audience benefit from this method.

A further clinical model involves student-led legal reform projects. For example, government might initiate a consultation process starts in relation to a particular law. The law school can get the students to make representations to that consultation and in the process learn about the existing law and reasons for possible change. This requires students to have a very clear understanding of the law. They even sometimes receive letters of thanks from the parties to whom they send their submissions.

And finally, we have the option of simulation - using role-play and fictitious scenarios to practice the application of legal principles. Richard Roe has already shown how this can be used. You prepare students through the simulation method and they may later get involved in live client work.

Now let me make some very brief comments on running clinics. First, students must be properly prepared and inducted into how clinics run so that they fully understand the rules and responsibilities involved. Secondly,

adequate resources must be available. When I first started at clinics, we had a filing cabinet and a broom cupboard to use as the clinic. It wasn't great but it was enough to get us started. Fortunately, there are many clinics now with much better facilities. Whatever you have make sure it means you can do the job for students and clients professionally.

Also remember that whatever the clients tell us is confidential. Ensuring confidentiality is critically important.

Furthermore, expectations need to be managed. Let everyone know what the clinic can do, what it can't do and how it will operate.

Remember also that as the clinic is such a good model for learning should it be assessed - that is the students given academic credit for their work in the clinic?

Also to what extent can the clinic experience be interwoven with teaching elsewhere in the curriculum?

I want to say one more thing before I end my speech: Many people may have said it before and it is attributed to the Chinese philosopher, Confucius. What is the quote? "I hear and I forget, I see and I remember, I do and I understand." Indeed, this is what the clinical education is. A better definition would be something like that: "I do something, I think over what I did, I do it again and then I understand it. Thus, I regard myself as having done my best in the service of access to justice."

Well, there will be questions after this but I didn't want to skip this slide.

Thank you very much.

MODERATOR – We thank Mr. Richard Grimes very much.

Without any interruption, we give the floor to Mr. Daven for his presentation on service for disadvantaged people in legal clinics.

Yes, please.

DAVEN DASS (Practising Attorney, Lawyer, Lecturer, University of the Witwatersrand, School of Law, Johannesburg) – Thank you very much.

Well, I talked about Wits Legal Clinic this morning and provided an outline of experiences and practices of the legal clinic. Now I would like to talk about the methodologies, the benefits and challenges of the method. I'm going to do this within the context of refugee rights as it is currently a very controversial topic. Specifically, I'm going to tell about the essential nature of legal clinics in terms of vulnerable and marginalized groups particularly in South Africa.

Now, when we talk about the method and its benefits and challenges, we view the subject from an educational perspective. Essentially what is the pedagogical underpinnings of experiential learning?" This is a method and can be really improved. Actually, Richard made a very good explanation about this. As Confucius says: "I hear and I forget, I see and I remember, I do and I understand." We share similar feelings. When we talk about clinical legal education, we need to know that it is a methodology. This is a method, that is, a system of doing things. We can adapt it but it is in fact a toolbox. It is up to you to decide how to use that toolbox. Do you want to serve either for a specific purpose or specific need? Or do you think that the system has deficiencies and the clinic should function to eliminate such deficiency? We talked about theory, practice and thinking. The method is actually based upon them. Thus, you will have adopted the methodology when you combine theory, practice and self reflection, whether it be a live client or a simulation or a project with a non-governmental organization. We don't teach law. It is easy to learn law but hard to become a lawyer; it is hard to think and act like a lawyer. Leah talked about ethics and the ethical infrastructure of clinical legal education earlier. Students are expected to graduate from the clinic with heightened awareness on ethics. They are expected to be equipped with a developed sense of social justice. And they are expected to adopt a number of reasoning methods. This is what we

are trying to do. When we talk about clinical legal education, we actually talk about the doctrine, rules, procedure, theory of law, planning and practice; but in fact, we talk about a combination of all these elements. If we always keep in our minds that this is a methodology, we can overcome the restrictions that we initially perceive. What we do as legal instructors is to facilitate the service provided for clients by means of students, and to provide education by this way. By doing so, we always provide an initial benefit both for the student and the client.

There is something that we need to take into account: We shouldn't provide students with too much independence. I remember receiving a question like "Haven't you ever got any complaints from clients?". Well, there is actually a professional liability concern and most certainly whilst we are advancing a student oriented learning it needs to be done in a professional manner. We shouldn't let the client feel like the subject of an experiment run by trial and error method. And for this very reason, we have to teach students how they must do that professionally if they want to become lawyers. There are, of course, a number of delicate issues. When students are involved in real life situations, they don't encounter small and specific packages of problems, telling them: "Here is the challenge, go solve it.". This is something they encounter only in course books. But their real life experience which they have to overcome is a terribly complicated one, and when they look at a case, they initially don't even know what the problem actually is. It is so hard to figure out the problem at that moment. I always give my students this piece of advice: "When you start clinical legal education, reflect critically upon your clinical experiences. If you had a very long consultation and were given a highly complicated bunch of details and you don't understand what the matter is about, you feel you start reaching some point. When you think over the matter after your conversation with the client, you start identifying the problems and then it means you achieved something." I always tell this to my students. Students are always obsessed with their scores; "I'm going to get marks.", "How many points will I score?" "How many points can I score in this case?"

And I give them this answer: “No, just try to internalize. What have you learned? Think about what you have personally learned.” The real client model significantly reveals this cognitive process and the dynamics of the process, developing their skills to identify problems. Any other elements including trials, virtual courts etc. contribute to the development of their skills, or you can practise a combination of all. We try to lay emphasis on this diversity in legal clinics. There has been an ever increasing demand throughout the entire world, with gradually shrinking resources. Therefore, we need to have a revolutionary approach, we need to create a change and we should always welcome changes in legal clinics.

We have a guest from South Africa, who is an author having recently completed her doctoral study in clinical legal education from a South African perspective. She undertook a comparative study on various examples across regions, nationwide and internationally. And she says: “education in respect of skill building should in fact be provided at earlier stages of the curriculum.” Well, we haven’t been trained to lecture as professors on legal education... We haven’t been trained to provide clinical education. Did they provide any training to make me a clinical legal instructor? No they didn’t. They just sent me to the depths of that field and I somehow learned. At this point, we have got to keep in mind that partnership is an education one. We need to know that conveying information is a method of education. This is because awareness on the relevant legal education will increase when we make use of these methods.

Only by questioning can we ensure further development of the method of clinical legal education. Do we have to do this? Do we have to do this more or less? What should we do to adopt a client- oriented approach in order to integrate students into academic projects? Of course, we will be affected by external factors. Clinical legal education is undoubtedly affected by the existing social, economic and political context. Therefore, we will do something by making use of the legislation in force. Such legislation will allow us to do certain things while prohibiting some other things.

Apart from this, we need to remember this one thing: The same learning method doesn't apply to every single law student. Every individual learns through a different method. If they learn through different methods, then we need to provide them with tailored education by using our clinical legal education as a method.

At the first stage, students usually develop an ethical sense of social justice. They build their reasoning skills and give such kind of feedbacks to me during our weekly tutorials.

And there is the notion of direct access to justice, which is quite important and has been put into practice by legal clinics to assist the disadvantaged and vulnerable groups of the society be taken as reference.

As for the ethics, we had laws which required protection of refugees but refugee rights were not recognized. We had to find out under which law refugees were guaranteed to obtain a South African travel document, because they were unable to use their own passport as they would be construed as re-availing themselves of the protections of their country of origin. The Ministry of Home Affairs had to issue such documents in frame of the international and national laws, but they did not have those documents so they said: "We are sorry but we can't provide the documents." This was when clients first approached us. These were individual clients, who needed to travel to see their gravely ill children or parents in Africa, and they didn't have the travel document. We agreed to provide them with such service because relevant institutions refused to provide assistance for them. We initially tried to raise an awareness which an individual with a sense of social justice would have acted like. Meanwhile, the first thing we wanted to do was not to find a solution to the problem, but to shed light on the problem to reveal the facts. Following this process, we have provided these refugees with a document titled South African Travel Document, which through the clinic's assistance and litigation was issued for the first time in the country. With this document,

we both ensured compliance with the international conventions and guaranteed compliance with the national law. If it weren't for the legal clinic, many refugees would probably have lost their family members before they saw them for the last time. So we also need to view this practice from a humanitarian perspective.

There are, of course, a number of challenges, and lack of resources. Especially if you work with a real client, you will probably have funding issues. Clinical personnel are very important. The problem is not only to attract the personnel but to retain them as well. If we expect certain academic conditions, we need to create circumstances conforming to such academic conditions and we should not ignore our professional liabilities. Additionally, there is this question which should be asked: Will the clinic function for a general purpose or in a field of specialization? This also depends on your needs, the geographical location in which you are located. What are the most critical and current problems that need to be addressed in your country or in your region? Which services should you urgently provide? And likewise, your relations with the legal profession, access to justice...

Turkey has an advantage here: Without having to discuss on which subject to choose between the options of access to justice and clinical legal education, you can perform both at the same time. When we review the literature, we see that there is no single prescribed option. If we want to create a change for students, this will be out duty. There is no single route in the literature. So how shall we apply this method? Start with minor tasks, such as a small-scale course. Develop creative methods in that course, focus on improvement of skills. Students study in groups of two in our courses. They start as groups of two and then start working at big law firms. We tell them that clinical legal education is a dynamic process. Students have to face certain difficulties but now we say: "Let's just mitigate these difficulties. Let's focus on opportunities instead of overestimating problems." But the first thing we need to do is to set a target. What do we

want? What is our objective for students and clients, what are we supposed to do to achieve these objectives?

And finally, the assessment. Because we need to perform an assessment if we are in an academic environment, and we finally have to carry out an assessment on whether the method we use has worked or not.

Thank you.

MODERATOR – We thank Mr. Daven Dass very much.

Today's final speech is by dear Mr. Jose Garcia, or by Pepe as we call him. Pepe is going to make a presentation on "Justice for all; guiding practices for lawyers and the government" which somewhat reminds us of a famous album of the band Metallica.

We welcome him for his presentation.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Director General of Democratic Reforms and Public Freedoms in the Department of Justice at the Generalitat Valenciana) – Thank you so much. I didn't hear what you said because I didn't have earphones but people were laughing so it must have been a nice introduction.

I am the final speaker today and I hope my speech won't be the worst or the negligible one.

Now I would like to tell you this: As I already said before, I was working at the university earlier and now I work for the government. I lectured on the philosophy of law during when I was teaching at the university. The Minister of Justice said that it was so important. I have something to say about it. During those times that I lectured -this applies to you, too; just think about those times you took the course on the philosophy of law - the philosophy of law is always a boring course at school. It is the most theoretical course, isn't it? Well, in fact, it is. Look, I am a good

example myself. Although the course was always regarded as a theoretical one at my own university, it is my field of specialization. I am the person who first launched the clinic or other active learning methodologies. So, the philosophy of law can as well be an applied course, and I represent a good example of that. In this frame, I think that it is a field by which the needs of the society can be identified. For example, we asked various non-governmental organizations and institutions at our own school about their needs before launching the clinic. I'm not talking about social aid, we asked them "What are your legal needs?". You can initiate a project once you identify such needs. I did that last year. I was lecturing for one semester in Italy. There I told the students "Visit associations and other non-governmental organizations to identify the legal needs in the city of Torino." and 5 different clinical projects were started there.

Filip previously told us about service for the public good. Now that my position has changed to the perspective of the government, I think I can tell you what happened. What can we do for the right of access to justice - I'm not talking about the idea but the right - ? And this is my role here at the moment. Problems related to access to justice are among the problems that we will address firstly. Not only individuals but various societies have problems related to access to justice. Why? Because they don't know about their rights, or even if they know, they are unaware of how to access judicial systems. Secondly, there is one thing that applies to every country, like in my country: These are fundamental rights but are less protected today as states have smaller budgets allocated for judicial assistance. We call them fundamental rights. In fact, lawyers have the opportunity to work for the public good and on voluntary basis although it is not obligatory. They may have different reasons but a majority of lawyers think like: "We should contribute to or society. This is an ethical responsibility."

I would like to have a few words on provision of free legal service to clients with legal needs. In this sense, there are legal aid programs the expenses of which are met by the government, as noted by my colleagues.

These have different organizations for each country. But I'm not going to go into detail. But this is not a voluntary service, they are different. For example, lawyers in the legal aid system in our country receive a fee in consideration for their service. On the other hand, they may be providing legal advice for a number of centers or non-governmental organizations funded by the government, or for foundations, and they may not work on voluntary basis. Pro bono services, voluntary services or those for the public good comprise a third category, apart from those.

Individual lawyers or law firms can provide such services. Or clearing houses - which we talked about earlier - can provide such service and bars sometimes function like such clearing house and may provide such type of services. Whereas in Spain, we don't have all of these opportunities but only some part of them at least in my region.

Now I'm going to tell you what we do regarding access to justice. As I previously had been working on clinical legal education, I think about ways to integrate clinics into the system of access to justice here. And I am also a philosopher of law. I want to tell you a quote by Rudolf von Jhering: "The struggle for law is the fight for rights.". So, how do we put that into practice? What do we do in practice, not in theory? And soon I'll be talking about what can be done from the perspective of lawyers. I'm not going to talk about universities or non-governmental organization. I'm going to tell you about something which the United Nation told us. This is not binding, but is still a significant document, dated 2012 on "Principles and guidelines on access to judicial assistance in criminal justice systems". When we look at this document, we are told that bars, the government and lawyers have to collaborate. Because we are all parts of the system as noted by my colleagues. There is no single responsible party, all of us are responsible. All of us have to go find our own mission. You can give information or advice or some other type of service, there is a variety of options, but - as I already said- access to justice is not the responsibility of the governments alone.

Talking about access to justice, we should say that there are several waves. The first wave was related to the provision of free legal representation service for economically disadvantaged individuals in criminal lawsuits. This has been subject to changes over the time and the subjects of judicial assistance have been broadened. Not only lawyers but also stakeholders started to perform activity on the subject during the second wave. Meanwhile, the first wave was not interrupted but ongoing, and third party institutions were included in the second wave. Whereas, in the third wave, legal clinics were put into action. I'm going to make a more in-depth analysis of this subject.

We started discussing more often on how we could use legal clinics for access to justice in certain countries. But we generally think that justice may appear rather in alternative forms than merely in court. Disclosure of information is also a part of the access to justice. Restoration of honor is also a part of this. We can give a good many examples, all of which refer to justice. New forms have emerged in this sense. Reconciliation, for example, is one of these forms. Disputes do not have to be solved in an institutionalized process, other actors may as well be involved; sole presence of law practitioners is no more a necessity, these are all parts of the access to justice.

There are different types of lawyers. These are classical wise lawyers with numerous skills. Sometimes we need their skills. Additionally, there are other types of lawyers, as well, with more limited types of skills. How can we expand these different skills to other people? Especially in fields which are not a part of the judicial assistance system or not covered by such judicial systems, how can we offer free legal assistance? For example, convicted persons in prisons or individuals who are subject to gender based violence are deprived of the opportunity to benefit from the judicial assistance system. So, we should decide to take action depending on the needs of the society in which we live.

I'm going to skip these parts.

Filip Czernicki already talked about how these clearing houses operate for public good. They receive the demands and match them with existing resources. In that sense, they are called a clearing house (Pro bono Centers). While I was working at the university, I visited bar associations and told them about clearing houses. They didn't understand at all. They asked "What is it?", "A clearing house, what is that for?" but they now say "That's a perfect idea, let's just do it." when I told them about it because I represent the government now. As in the past. You change position and suddenly things begin to work, that's interesting.

This issue of service for the public good actually aims at bringing people in need together with sources of justice. How are these works carried out at such clearing houses? Legal clinics may as well function like clearing houses. n. Here are our needs; the non-governmental organizations, individuals and groups have needs. In this situation, each clearing house has to identify the needs in the country where it is located. The clearing house receives such demands. They may be launched within the body of universities, at the bar association or within a system established by a group of lawyers. It doesn't matter whichever applies. For our country, it was logical to launch one in the legal clinic at the university. The only clinic in the Valencia region is at the University of Valencia. This time there is a designated place and budget and even people working in that field. Their work wasn't known well previously but is known now. And they have the potential, they are neutral and objective universities. But bar associations have to recognize the university. Because the service will be primarily received from the bar. As I said, this clearing house or Pro Bono Center matches people in need with the bars, lawyers or legal clinics. You forward your statement that you can offer service as an individual or a law firm in the designated field, and then supply and demand are matched. We can also receive support from other regions, and therefore I write down here "different bar associations". But we need the government's support for all these procedure. Why? Because we tell different parties: "We have such power, and we offer such service which is also recognized by the

government and we identified these needs, so if you confirm, let's transfer them to other parties." We firstly describe what voluntary service or service for the public good is; what their standards are and who can be accepted as clients, and we identify responsibilities of parties on this side. It seems very easy. And this is complementary to this judicial assistance system, not its substitute. It is very important to understand this, as well. We handle only those cases which are not covered in the judicial assistance system, and when you say "justice for all", that "all" does not always cover "everyone", and we handle those that are not covered so there will be justice for all, indeed.

As I previously noted, what is important -the figure lying beneath- is to ensure everyone to have access to justice in real terms. Access to those that are out of the institutional system in judicial assistance.

You can find a more detailed version of what I have just told about in this online guide in English language. For this, please go to the web site: <http://www.pilnet.org>; <http://www.probonoforum.org> You can find all requirements and definitions of our system on the web site.

Ours is supported by the government but it can be done differently. There are of course other methods, as well. We wanted to make such use of the legal clinic at the university.

Thank you so much.

MODERATOR – Yes, we thank dear Pepe.

Now we proceed to the questions and answers part.

For purpose of clarity, we kindly ask you to introduce yourself and your institution and identify to whom you direct your question.

Yes, please.

ATT. ŞENOL KARAASLAN (Bar of İzmir) – I have a question to the last speaker. He talked about services which will not be covered by judicial assistance. Our judicial assistance system functions when the notions of poverty and legal aid emerge together. It is also a system that may be provided under the Code of Criminal Procedure. There is also a fictionalized system in the Law of Aliens for refugees. There is a reference to the Attorneys' Act here. Although we have a very broad judicial assistance system, there are too many problems related to the functioning of this system. This would be the subject of another debate but what I would like to know is: how do you list the “services which will not be covered by judicial assistance”, or which services are excluded from this scope in your example?

Thank you.

PROF. JOSE GARCIA ANON (Director General of Democratic Reforms and Public Freedoms in the Department of Justice at the Generalitat Valenciana) – There are certain cases which are excluded from the judicial assistance system. For example, let's say that you have to go through an administrative procedure in the Spanish system, assume that you can afford it but you are disabled and you have too many problems, so you need assistance for such service. This, for instance, is out of the judicial assistance system, as you have the money but you need assistance. So you need a third party to provide you with counseling service. This is an administrative procedure, by the way. We are not talking about a litigation before the court, you just need assistance to execute certain administrative procedures.

What else can be an example? Refugees. Refugees living at a center or camp in Spain do not have such right, for instance. They will only have that right if they are deported. However, the procedures prior to deportation are not subject to judicial assistance, and not included in that scope. Or if you are in prison, you can't receive judicial assistance. In other words, judicial assistance system is not a universal system. If we want to ensure access to

justice, I think such cases should also be included in the scope. These are not among the subjects included in the scope. The government doesn't provide such assistance. So who is going to provide that service? Who is going to serve in these fields of access to justice? I say: Other opportunities may be provided as well. Because universities have a huge potential on the subject.

Secondly: We have a potential like lawyers. There are lawyers who are voluntary to spend their time for such cases and lawsuits. They will not be paid for such service. So these may vary depending on the country but I think there are many subjects which may remain out of the scope of judicial assistance.

MODERATOR – Yes, please.

ATT. TURGAY ŞAHİN (Bar of Afyon) – What I inferred from the presentations is that there is a quite well established judicial assistance system in Turkey. In fact, nothing ever remains out of the scope of judicial assistance. We as a bar association, fulfill all demands in terms of the criminal procedure and any other procedures excluded from that scope. Moreover, in criminal jurisdictions, we appoint a lawyer to represent the client within a few hours at the latest only upon request even if the client is not financially limited. In this sense, it is apparent that a legal clinical practice to remedy a deficiency is not necessarily required at all.

Furthermore, now that the representative of the bar association has already left, I can say one more thing without the fear of being penalized. In fact, this requires a disciplinary penalty but we can say that no lawyer receives a fee for counseling. Counseling is commonly provided in detail and even for hours for free of charge in our country. A brand new perspective is necessary for localization of the legal clinical practices on this subject. The completion of judicial assistance services does not seem very necessary, but there is no study performed solely on pro bono services. The government fully supports us on the subject except for the counseling

services we provide for free. We as the Bar of Afyon haven't been able to use the budget totally yet. The amount is redundant for our need. So, it is perhaps in scope of charity services or merely for satisfaction but I wonder if such services will be provided in scope of the legal clinic practice. I mean, is it practical and really that necessary? I'd like to ask this question to all guests and speakers.

Thank you.

MODERATOR – Mr. Dass, please.

DAVEN DASS (Practising attorney, lawyer, lecturer, University of the Witwatersrand, School of Law, Johannesburg) – You referred to the first meeting. This is not a pro bono service. You say “We are not paid.” but this is not pro bono. Because a service is not pro bono if you have expectations for a client or earning money after that point. Now you need a clinic and pro bono service. Why? Because we have too much work to do and we as clinics also need it to manage the work. I mean, when you meet the bar and others, you will surely identify particular needs which are not fulfilled.

This is a very important question. This is because it is among the subjects referred to in my presentation. The relation between access to justice and legal clinics. The client-based approach is, in fact, an educational methodology which may be associated with legal clinics. And we are not talking about a clinic by starting from the client's need. To tell in other words: The live client model is only a single one of the methods and learning is often realized through the live client model but it doesn't necessarily have to be a real client, it could as well be through simulation.

DR. FILIP CZERNICKI (President of Polish Legal Clinics Foundation) – I agree with what Daven said. Maybe you remember, I gave you a number of date in the morning session and shared some figures about the legal clinics in Poland. When I make similar presentations for deans, I say: “This is not a competition.” That is, we are not talking about the question “How

many legal opinions have we issued?”. It is not about “how many legal opinions have we issued, for how many case files have we provided legal assistance?” it is about establishing this method. So, what you have to take into consideration here is the law methodology that you use at legal clinics at your university. The legal clinics, of course, serve for the public interest while surely developing the sense of social liability. In this sense, I believe that there is one thing which is important. It is also crucial to serve for this purpose, as well. The legal clinic is not just a place of simulation or training but also service for the public good. But even if you handle very few cases, for example, you say “The government system functions very well and we actually don’t need it.”. Even in that condition, the most important part that we need to focus on is education.

PROF. LEAH WORTHAM (Law Professor, The Catholic University of America) – I would like to say something similar. I have never seen a country which does not have needs for legal assistance to people who are underserved on one hand and needs for improvement of legal education on the other. As Filip and Daven noted here, there are things students need to learn. There are skills that they necessarily have to acquire before proceeding to the next level of their profession.

This meeting is amazing in bringing together people from bar associations, law schools, and the ministry. Together you can discuss what types of cases might be most important to take—considering client needs that are not now addressed and educational value. For example, the lawyers working on such case files may be enthusiastic to work on more pro bono services but they just can’t due to financial reasons. Then you can assign students for such service.

Moreover, non-governmental organizations probably cannot provide all the services that they would like to offer. A particular country, or local area, can consider what needs are unmet and what kinds of clinical programs could address those needs while providing valuable education for students. The answers will not be the same in every country.

It is great if our judicial assistance system provides certain services and is highly comprehensive. I would guess though there are still some people who are not receiving services that they need. The bar, law schools, and the judiciary can think together about what deficiencies there may be and how a clinical program could address those while providing valuable legal education for students.

PROF. RICHARD GRIMES (York Law School, Director of Clinical Programmes) – I agree with the words of my colleagues. I would like to add something else. Legal clinic offers a win-win solution. If there is a need which is not met in this country, then you can use simulations - by the way, I would respect that if everything was covered, but I personally doubt it -. Because the clinics may provide this educational service through simulated and virtual practices. But if there is a need - which I believe to exist -, then the cooperation between the bars and law schools, ministries and non-governmental organizations is of utmost importance. Such cooperation will ensure the most efficient utilization of the resources.

I would like to add one more thing. I am always criticized as I see the “half empty” part of the glass. So, when I think about reduction of the workload of private attorneys, I also think about its potential benefits in terms of the student. If you build the skills of a student for service within a law firm, then the student will have more chance to experience this process more clearly.

ATTENDANT – I think we are discussing a very delicate issue in terms of lawyers. I hope I will make proper sentences and our interpreters will do their proper interpretation. This title is very critical for us.

First of all, there is something I would like to say from the beginning. I know, understand and support that is a requirement in terms of education at law schools; we have no problem there. As our bars have observed many critical weak aspects of our new colleagues who attend internship training centers, we need every further step at the law schools - but I’m saying this

within the frame of an assessment beyond a further step - On this regard, I hope that you won't take my next opinions as a criticism of education because I don't mean to criticize education.

All the speakers have a common opinion and an agreement. The government has been gradually ceasing assistance with various examples like judicial assistance or obligatory advocacy as in ours. This has started to become widespread all across the world, and is slowly being replaced by a responsibility which we call as "social responsibility" and by which we somewhat soothe our conscience. There are very few people at my age here. I don't know if they learned any new knowledge. This instrument that you call "state" ensures social security, education, healthcare and justice. A state exists for these functions, it is the reason for their being. Then we understood that notions like the downsizing of the state have gradually emerged throughout the historical process. Could you evaluate this please? Could we be avoiding certain things? Is the state avoiding to see itself, its own reason for being within such kind of social responsibility? Are we siding against it by building the structure that we call as "social responsibility" in another place, in an effort to fortify our position? Is it possible to look at the subject from this perspective? I wonder how fair or how methodological it is to lay this burden on lawyers. So I would like to present this overall assessment to see if it is possible.

We already indicated in the morning session that we have very critical problems regarding internship training. I don't know if you would be surprised to hear that. We as the Bar of Istanbul, appointed 3.666 interns as lawyers in the year 2015. Is there any other place like this in the world? Do you know such a place? Or is this figure rational? How are we supposed to evaluate this approach of the state as a fair attitude in this frame while the same state structuring avoids paying the same attention to the establishment of new law schools and universities and offers ridiculous amounts of fees for judicial assistance - for those who don't know about it? How can we infer a healthy balance from the perception which ignores

establishment of too many law schools, have the internship trainings provided by assistant professors, and appoint those interns immediately by saying “here is your lawyer”, or “just train them for 80-100 hours and they will become lawyers”? Why does this perception have no alternative? Why can’t we reach to a point by discussing on these matters? Now we are discussing this: “Can we talk about an educational methodology which provides internship training for 120 hours? Is it possible in terms of the notion of legal clinics and their content in the internship training?”. We are discussing legal clinics also from this perspective. Because as far as I know, there are legal clinics in 5-6 universities in Turkey or there are more universities but at least there are no news announced by any of them. Now that there are individuals who haven’t been through that training at the universities other than those which I mentioned, is it possible for us to use that methodology for the internship training? - it is around 120 hours according to our opinion - As for the faculties, for example, is it possible to find that exact simulation? I’m not sure about it. We used to perform practical training in the past. Can it be interpreted as a legal clinic in this sense? I don’t know exactly but I would like to know if it is possible to increase the number of examples? I mean, is it possible to carry out the simulation directly in the internship training or exclude the internship training from the scope of the bar? We are spending efforts to realize this. And I would like to ask you “Do you think we can succeed?”. We plan a course for 120 hours but then have to reduce its period down to 80 hours due to the reasons that I told you.

Thank you very much.

DR. FILIP CZERNICKI (President of Polish Legal Clinics Foundation)

– Let me make the beginning, and then my colleagues can continue if they want.

Well, I’m not sure if I understood what you said properly but I infer those from your speech. We have a recent experience from Poland. When I was studying law in 90s, there was this system; in which we had

theoretical courses at the law school and an internship process before we took the bar exam. But we also had to pass an exam before we attended the internship process. It was too difficult to pass the internship exam. I didn't even try because I knew I wouldn't pass. The second problem was that: There was a very limited number of students admitted for internship. Later, the system changed and internship process was almost open to all participants. There is still an internship exam but it is not held by the state, I mean, by the bar. Consequently, the number of licensed lawyers has increased up to a figure which was 10 times higher in Warsaw. Instead of admitting 100 law school graduates per year... Or let me tell that in other words: We were nearly 1.000 graduates and only 100 had been admitted to the internship. But I'm talking about the University of Warsaw, there are a few other universities in Warsaw. You can guess how difficult that process is. And what do we see today when we look at the current situation? The Bar of Warsaw admits over 1.000 graduates to the internship. Maybe you remember the figures that I showed you. A few years earlier, the number of clients that we served for was gradually decreasing. During that time, I asked "What's happening to the clinics?". And probably there is something like this: There are so many qualified and licensed lawyers available in the field that fees have gradually decreased. On the other hand, services have become more accessible, because there are thousands of lawyers right now. Even in Warsaw, you can come across brochures placed on car windows, which reads: "Welcome to our firm in address, we can provide counseling for 10 dollars.". How could the quality be in this situation? I doubt the quality but this is what has been happening right now. So, the current quality of internship is.... There were less people having training as interns in the past; the trainings were rather practical. You used to have an employer, an elderly and experienced lawyer as you supervisor who would assist you and facilitate the course of your career as a lawyer. Now today, when there are thousands of interns, it is not possible to perform practical studies during the period of internship. Therefore, clinics have gained much more importance. The Bar President also told me about the same. Clinical education can help lawyers receive better training. Graduates of

clinics acquire a number of skills when they start working as interns, and it would usually be impossible for law firms to acquire those skills during the internship process. So I believe that clinics are crucial to educate lawyers. What you are going to do in future as a law practitioner is not important but in any case, you need some fundamental skills. And if you can acquire those skills in a better way at the law school, you can become a more qualified lawyer after the bar exam.

SPEAKER – I would like to add something to what Mr. Filip said. Poland is one of the most beautiful examples reflecting all of what you have told. For instance, Marsa Brotska is a colleague of Filip. During his internship, he had been appointed by the bar to learn about more interactive educational methods. It is challenging, there are very qualified lawyers and instructors with practical experience but they have no time for training. They have no time to develop materials or curricula. So I think this will be a quite successful partnership. I believe that full-time instructors could provide better service in collaboration with lawyers. After all, our objective is to ensure that the clients are provided with better service by individuals who are trained better. This is our general objective and what we have to ask is how we can effectively work collaboratively in line with this objective.

PROF. RICHARD GRIMES (York Law School, Director of Clinical Programmes) – I don't think I can talk about the situation in Turkey, I don't have enough competence or knowledge - but we had a famous politician, named Margaret Thatcher, maybe you remember her, I'm not doing politics, though - She had made a decision. By the way, she used to be called as 'one-man band'. Margaret Thatcher said: "Every young person can study at a university." When you first hear something like this, you find it very appealing, "That's so great." you say. But do you know what happened next? There were now too many people who graduated from universities but failed to do career; it was so hard to find electrical technicians or plumbers. And as far as I understand today, you are currently experiencing

the same problem. There are too many university graduates, too many law school graduates that we no more have a room for them. I think I will really sound like an old-school left-winger but the responsibility of the state is to intervene. The state must intervene at this point because we do not need as many lawyers and law students as we have today. I think this field is getting more and more complicated and there are too many resources allocated to them.

ATTENDANT – There is an article in our Criminal Code. I don't remember exactly, but it may be 278: "anyone, who fails to inform the competent authorities of a crime that is being committed, is punishable." Fortunately, we have never had this experience but it doesn't mean that we will not have such experience in future. I heard that there are lawyers in the audience, so I request them to correct my word if I'm wrong. Lawyers benefit from certain privileges regarding confidentiality, they can avoid standing as witnesses, but this covers us right now as the clinics don't have a legal status yet. What shall we and our students do if we someday and somehow learn about a crime? I guess the punishment would be even more severe as we are public officials. I mean, I hope that, as a result of this meeting, these kind of problems will soon be addressed during our efforts to ensure the clinics to acquire a legal status. What kind of experience do you have in these terms in your country? There is a legal status in many countries. I really wonder if there is any related legal provision on this subject or have you ever had such an experience.

Thank you very much.

SPEAKER – We don't have such a legal provision. We don't work with individuals who have committed a crime. But if we are somehow informed about a crime, we have to report it to the police or the prosecutor. We are liable to report it, we don't possess the privileges of a lawyer.

SPEAKER – I had talked about the importance of identifying ethical subjects. The ethical rules should be adapted to the perspective of the law

system in the relevant country. For example, if we were working with you, we would spend a few hours on the subject and say: "We have this liability." There is no such liability in the USA. It is not a crime to avoid reporting a crime in the USA. In addition, we would have a look at the privilege in the relationship between the lawyer & the client. According to our laws, people working with a lawyer can benefit from protection by that lawyer.

And what kind of a clinic are we talking about? Are we talking about a clinic in which there is the possibility of being informed about a crime? This is not applicable for a majority of the clinics but it is also important to inform the client at this point. So we say: We have certain standard practices. This is a student, not a lawyer. We have a number of liabilities. And if the statements of a client are not under protection - which exists in the USA but doesn't in Poland - it should be reported in advance. So, the client has to understand this because, after having that knowledge, they may avoid giving certain information to you. They may prefer avoiding informing you and, of course, it is their right to know about it. The mission of the clinic here is not to initiate executive proceedings, or in other words, not to act like a public prosecutor. Therefore, it is so important to inform the client in advance while telling them about the activities of the clinic.

Whereas, at the second stage, how you provide the law ethics does matter. Students are expected to know about the laws of the relevant country and use that knowledge in order to ensure proper functioning of the clinic.

SPEAKER – Now let me say a few more words about this topic: Firstly, I have one thing to add to what you just said. I do agree that the client should be clearly provided with that information. It is already one of the provisions at our standards, we say: "The persons here will not enjoy the same extent of protection as lawyers have". Thus, the client should be informed that they will not be protected in terms of the information they have disclosed. This is the first rule. As already said by Leah, the client

should be necessarily informed about that rule. The individual may be intending to share the facts about a subject but you have to know about the situation before the client shares the facts.

Secondly, I had this experience once in the past: Policemen found a piece of paper in the scene of crime, there was a legal opinion written on the paper by a clinic. Then the police ran an interrogation and questioned the students in the related clinic. The director of the clinic told the police officer: “I am responsible for this case file instead of that student, he works as my assistant.. I already have a licence as a lawyer, so this student shouldn’t be held responsible.” but this answer didn’t work. It couldn’t save the student from going through the entire process of interrogation. Unfortunately, we can’t provide the same protection for our students.

Prior information is, of course, important. And we sometimes collect such examples and submit them to the Ministry of Justice. We hope that we can make use of such examples to enable a change in the current legislation; there may be amendments to the general legal system, however, unluckily, we haven’t had any achievements on the subject so far. Clients cannot be provided with protection if they disclose such kind of information unlike in an interview with a lawyer.

ÖMER ÖZMEN BAŞTÜRK (Fatih Sultan Mehmet University, Research Assistant) – Hello.

Who will be responsible for any mistake made in consideration for the service provided? Will there only advisory measures, or liabilities and sanctions like those that lawyers are subject to? If there is a responsibility, who will assume that? Anyone can answer my question.

Thank you.

PROF. RICHARD GRIMES (York Law School, Director of Clinical Programmes) – I can again give examples from my own country. Lawyers work in all of the clinics in England and Wales. So this means: We work

under the same rules as that apply to lawyers in free market, and thus we have lawyers' professional liability insurance. However, I witnessed a mistake three years ago. There was a minor problem. We immediately informed the client and said there was a mistake. We said: "You are entitled to file grievance before the bar." and we wanted the client to inform us in case of filing such grievance. It was a very small issue, and the client said "Thanks for informing me, it doesn't matter at all, I won't file grievance." But if there had been a bigger problem and the client had filed an action against our party, then we would have the right to benefit from the insurance coverage, we would apply to the insurance firm for coverage.

DAVEN DASS (Practising attorney, lawyer, lecturer, University of the Witwatersrand, School of Law, Johannesburg) – This also applies to South Africa. We work with colleagues within the frame of the same rules, and the lawyers' professional liability insurance is applicable as clinical counsels are already authorized by relevant bodies.

DR. FILIP CZERNICKI (President of Polish Legal Clinics Foundation) – This applies to Poland, too. As we learned too many things from South Africa during the last years, we also adopted this standard, and we fulfill the insurance liabilities of all clinics. Clinics also have insurance like professional lawyers do. When I have a look at the activities of the clinic for the last fifteen years, though, there has been no circumstance in which we had to use such coverage.

Today, the clinics in which clients are represented are all protected by insurance. So the insurance coverage would have been applied if any problem had emerged - which I have never witnessed so far - . But I want to note that: You do not necessarily have to work only with real clients when you launch a clinic. For example, I have a colleague, he said: "We work at prisons.". They provide very important legal services there. Additionally, there are some types of clinics which Pepe talked about. In those clinics, students may carry out researches on public policies and provide counseling for non-governmental organizations. The clinical experience can

be offered in a variety of forms. Therefore, it is not necessarily required to work with real clients.

On the other hand, this is among types of decision which are to be individually taken by a country or a law school. The training on street law has turned out to be very successful in Scotland and Ireland and students having attended that program could easily find jobs. Therefore, clinics shouldn't be regarded as places where you necessarily have to work with real clients, there are diverse options.

I would like to tell you an anecdote on the subject, which you may find useful. A clinic is very important primarily in terms of the protection of professional standards. If you make a mistake, we have insurance coverage in our country. As I said before, we have never had an experience in which we had to use our insurance coverage. But there are times when we receive complaints from clients. Despite occasional complaints, I received a very interesting feedback this year. A client visited the clinic. When you become a lawyer, you have more precise impressions of people over the time as you develop your skills. When he visited us, the first thing we thought was that: "This man is troublesome.". Apparently, the man wasn't satisfied with a legal opinion issued for him, and he was told: "You cannot file an action in the current circumstances due to the reasons you mentioned." So the client said: "You are a student, not a lawyer yet, this is such a poor legal opinion." I know that students feel themselves very bad when they receive such feedbacks as they have surely spent their best efforts just to be harshly criticised in the end. At that point, I knew how they were feeling, as I already told you "a teacher will understand", so I asked them: "There is a very distressed person here, what can we do?" We immediately started discussing on this subject and said: "Let's write another letter to that person." We wrote the following: "This is the mere advice we are able to offer to you on basis of the facts you reported to us. If you wish, you can also have legal advice from other places including the following." Then we didn't receive any other negative feedback in response to that letter. He

probably still doesn't like us at all, but we at least displayed a professional approach and this was indeed a very good learning opportunity.

SPEAKER – In our example, we are not obliged to comply with the rules, the same rules do not apply to clinics. But what do we do in case of any mistake? We inform the client and say: "This is a process of learning and you knew about this fact. This practice is performed for educational purposes, thus it is apparent that we are not professionals." We have never encountered a problem by applying this method but I would like to tell this one thing as a professor: If the report issued by the student is problematic or it contains mistakes, we have to inform the client as soon as possible, and from the very beginning of the process. This is also a process of learning for our students. We spend efforts to become as much professional as possible in these terms, but we still say that: "We are learning how to become professional here.". Clients know about it, too. At this point, another responsibility of us is to teach them correctly and ensure them to learn correctly. Therefore, I never approve a legal advice or report if it contains mistakes.

MODERATOR – I tender my gratitude to all dear speakers for their presentations containing very helpful information, and to you, our dear guests, for your kind attendance.

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

**SECOND
DAY**

**INTERNATIONAL LEGAL
CLINICS SYMPOSIUM**

14-15 APRIL 2016

FIRST SESSION

“PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY”

Moderator: Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

SECOND SESSION

“PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY”

Moderator: Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

FIRST SESSION

“PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY”

Moderator

Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

MODERATOR – Esteemed guests, good morning to you all.

I would firstly like to say: welcome again to our symposium.

I would like to mention that the program was very beneficial. We, as the Ministry of Justice, have been organizing many scientific meetings lately. We think that the outcomes of these meetings have great contributions to our world of law.

We held an introductory meeting in Bitlis a week ago, in which we introduced judicial activity reports that will be issued and declared to public every year for improving transparency.

Moreover, we had a symposium titled “Time Management in Judiciary” in Erzurum ten days ago. These activities are important in terms of the objectives referred to in the Judicial Reform Strategy.

At the same time, we continue a workshop on “Family, Women and Children in Turkish Justice System” in collaboration with the Supreme Court of Appeals, the Ministry of Family and Social Policies.

Dear Guests,

Over the last years, there have been very important reform acts in the judiciary. We directly obtained the results of some of these acts, while we will perhaps see the results of others within the process. The Judicial Reform Strategy was announced to the public by our Esteemed Prime Minister in April 2015. I think that “Access to Justice” and “Legal Education” which are in scope of the objectives of the strategy, are especially of importance. As it is worldwide, we know that there are also certain problems that are to be overcome in terms of access to justice in Turkey. Similarly, it is a fact that there are also problems about legal education. There are currently over eighty faculties of law in Turkey. As for legal education, there are some opinions and criticism that is commonly agreed upon.

Here we will discuss on the clinical law method in legal education today. The legal clinic has two aspects, as you know, one of which is related to access to justice and the other is education.

One of the things that everyone agrees on is that the traditional lecturing method is applied in our country. It is possible to overcome this through clinical legal education method. Clinical legal education is applied almost everywhere in the world today. Whereas, in Turkey, Bilgi University comes to the forefront as the first university to launch clinical legal education and practice. Moreover, Ankara University and Anadolu University have also been performing significant studies in this field. When we compare these universities to other examples in Europe and across the world, we see that they have quite successful professional studies. These successful studies are conducted by personal efforts of our academicians. Legal clinics eventually require an effort based on volunteerism. There are representatives and deans of all the three universities here today. Chief prosecutors of the twenty five major cities, presidents and representatives of bar associations are also here.

Legal clinics also closely concerns non-governmental organizations. In other words, clinical legal education is not solely confined to faculties of law. The characteristic feature of this practice is that it involves multiple actors. Last year we started a good clinical study on domestic violence in collaboration with the Faculty of Law of Ankara University, Ankara Bar Association, and the Ministry of Family and Social Policies. We have performed a multi-faceted clinical study incorporating both street law and live client methods. This study yielded highly successful results at the Solidarity Centers which are affiliated to the Ministry of Family and Social Policies. We also obtained similarly satisfactory results in penal institutions. Additionally, we designed a website. Acting from these positive outcomes, we will also start clinical studies on mediation in coordination with chief prosecutors, bar associations and faculties of law in places where mediation centers are launched. We see that our country has made remarkable progress in terms of clinics. However, there is still too much work to do.

We would like to thank the Faculty of Law, Anadolu University, the distinguished academicians primarily including the Esteemed Dean, and our distinguished professor Gülriz Uygur from the Faculty of Law of Ankara University, and academicians of our collaborator Bilgi University, for being with us at this international symposium.

We have also been working in close cooperation with Ankara Bar Association. Ankara Bar Association really gave us much support. Gelincik Center of the Bar also took part in this study. We also would like to express our thanks to Mr. Hakan Canduran, the President of Ankara Bar Association and the Board of Directors for their kind approach on this subject.

Valuable scientists from the world of academia in our country are joining us in today's session. The Esteemed Dean of the Faculty of Law of Bilgi University, the Esteemed Dean of the Faculty of Law of Anadolu University, Esteemed Professor Gülriz Uygur of the Faculty of Law of

Ankara University, and members of the Board of Directors of Ankara Bar Association are here with us today. With your kind permission, we are now proceeding to the speeches.

The first speech will be made by Professor Doctor Gülriz Uygur, on “the History and Ethics of the Legal Clinic”.

Welcome, Professor.

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Sociology of Law) – First of all, I would like to say good morning to all of you.

I want to thank Mr. Alpaslan, and I will also extend my thanks during my presentation.

Today, I’m going to address the law-ethics relationship with an eye to legal clinics in the first place, and then I will try to explain briefly how, from this point of view, the legal clinic is experienced at the Ankara Faculty of Law.

I thought that, taking into consideration the notes I have taken from yesterday’s speeches, it would be worthwhile to start my speech pointing out certain aspects. These include notably the following: First, legal clinics are not performed in a single manner, but in different manners. Each country has its own way of legal clinics depending on the legal conditions and needs of that country. This is the first aspect.

The second aspect is that legal clinics are not identical in every faculty. There may be different clinic lectures that vary from faculty to faculty, and furthermore, there are also different ways to perform legal clinics. For instance, the legal clinic experiences of Bilgi University, Anadolu University and Ankara University are all different from each other. Therefore, the factors that are determinant here in identifying the content and ways of performing legal clinics include the faculty’s own structure, the prevalent

circumstances, the problems shown by the lecturer in charge for that lecture, and the interest of students. Therefore, the existence of differences is very natural. But nevertheless, there are certain minimum conditions which a legal clinic must satisfy in our country, just like at any other place across the world. These conditions must be adhered to by all those who perform a legal clinic. Apart from that, the concerns in performing a legal clinic may, and actually should differ from faculty to faculty.

I have a fundamental argument with regard to legal clinics, which is as follows: It is imperative to include ethics in legal education. I will explain a little later why it is imperative. One of the most important ways to procure this is legal clinics. Why? Because the fundamental argument here is, as I mentioned before, that one must touch an ethical problem in order to see it. What does this mean? Now, I will try to open this up a little.

First of all, it is imperative to include ethical value and values knowledge in legal education, because ethical values are important in reaching accurate legal decisions. This can be described to be in close relationship with seeing injustice. As the honorable Minister put it yesterday: “Interpretation is very important; there must be knowledge of interpretation”. This issue constitutes our most important problem. Law is interpretation. Hence, it is imperative to make a proper interpretation of a concrete case; to make an accurate interpretation of legal norms. Legal reasoning consists of two stages. The first is the stage of discovery. The second one is the stage of justification.

The stage of discovery related to the interpretation of a concrete case. And it is important to see injustice when interpreting a concrete case. Yet this is easier said than done. Why is this not easy? Because logical errors or the so-called “**Fallacies**” along with prejudices, clichés and alike make it difficult or in some cases even impossible to see injustice.

The judiciary must have certain virtues in order to be able to see injustice. Notably, the desire to establish justice. However, a desire does

not mean anything on its own. Desire requires care in order to see injustice, which in turn requires care with concern - a concept which I have been trying to make real in a fundamental manner. To care with concern is to see the reality as is and means to take a close look until a sparkle lights up. In other words, to care with concern means not only to see injustice, but find solutions to fight and eliminate injustice.

In legal education, the question is: How can this virtue be instilled in law students? This is the primary problem here. How can the students gain this virtue and adopt an approach in which they see injustice, show care with concern, and internalize the whole issue, looking for ways of "how can I beat this, who can I reach what is fair and just...". How can this be gained?

Aristotle distinguishes two kinds of virtue, namely virtues of character and virtues of thought, asserting that virtues of character are acquired by habit. Likewise, to care with concern is a virtue that is acquired by habit. In other words, in order to see injustice, one has to touch what is subject to injustice; to establish direct relationship with it. To put it in the words of my students: one has to get into the loop. So, injustice cannot be seen unless one is in the loop.

In this context, legal clinics are crucial in legal education. But legal clinics alone are not sufficient. They must be preceded by theoretical education. Theoretical education includes knowledge on values such as ethical values, being fair, just and honest, as well as knowledge on requirements of professional ethics and principles relating thereto. Theoretical education should also include lectures about major issues of injustice such as gender and human rights, and at the same time address issues in the scope of which injustice can be discussed such as law, literature or cinema.

The next step after theoretical education is the stage of legal clinics. Legal clinics are important since they show the path of caring with

concern. This path is a path that must be followed; a path that must be realized by habit. In this context, the legal clinics performed by us at the Ankara Faculty of Law should be considered as a path followed to show the virtues acquired by habit. Thereby, the students get into the loop, they get in touch with injustice and then as the question “What should I do to eliminate this?”. On this path, they face their own prejudices and try to act without the influence of these prejudices, once they face them and tear them down or at least make endeavors to that end. As we all already know, these prejudices are a very important issue to be overcome by judges and prosecutors. For instance, impartiality is one of the most important principles. The primary pre-condition of impartiality is to be unprejudiced. Notably, the Ankara Faculty of Law is place where students intending to become a judge or prosecutor are educated. Therefore, it is our duty to make sure that these students learn the real meaning of impartiality before they graduate.

What must be instilled at this point is certain virtues. Judges, lawyers, prosecutors must have certain qualities, act in due diligence, and exercise care. If a prosecutor dealing with a single individual case tries to find answers to some questions connected with that individual case although not required by applicable rules of law, i.e. does not say “who cares”, this will mean that the prosecutor has the required virtues. To be virtuous means to have knowledge. To be prejudiced means to take no action. It is not possible for a prejudiced person to be virtuous.

To care with concern means to be aware of injustice. For this, legal professionals need to learn to hear the voice of aggrieved people. The most important thing in hearing that voice is to be aware. And awareness is to be aware of oppressions, obstacles, and prejudices. For instance, awareness of gender inequality. The significance of legal clinics in our efforts to instill these three things is undeniable. But as I said, legal clinic lectures cannot do this alone. Therefore, we need to provide fundamental knowledge, i.e. give theoretical education, beforehand and then proceed to practice or

experience oriented education aiming at establishing a presence of mind in the Aristotelian sense. Hence, theoretical and practical education must go hand in hand. To that end, a 3-year legal clinic education encompassing both the theoretical and practical aspects is given at the Ankara Faculty of Law.

In the first year, the studies focus on theoretical studies based on basic concepts and legislation. These studies are made by 2nd grade students of the faculty of law by taking various lectures including Law Ethics and Professional Ethics, Gender, Law and Literature. Students who take and successfully complete these lectures qualify to proceed to the second stage in the 3rd grade. Studies at stage two can be considered within scope of "Street Law". In this context, four different street law studies are carried out, which I will specify a little later. This stage takes one year. After having completed this stage at 3rd grade, the students qualify to attend the legal clinic in the 4th grade - of course on the condition they complete the previous stage with success.

Another point that should be addressed here is how we started the legal clinic experience at the Ankara Faculty of Law. First of all, we did not say "Let's perform a legal clinic" when we introduced legal clinics for the first time. So, what was the primary concern that made us take action? We used to fail in instilling certain virtues, through theoretical education. At 1st grade, the law student would have an attitude like "I want to establish justice", but when the same student reached the 4th grade we would see that the same student had nothing to do with justice anymore. So, what for god's sake happened to this student during the past four years?" We questioned ourselves asking "What might have we done to this student?" and then searched for solutions asking ourselves "What can we do?". Our primary aim was to maintain and improve the desire to establish justice, a desire already present in students coming to our faculty. Then, in the second step, we thought that "We can do this only if we involve the students into the loop and make them confront with real problems." And so we did.

There is a phrase which is very well-known among legal professionals, but which I can hardly understand ever since my student days: “Theory is a thing, but legal practice is a different thing. What we learn at law school is different from what awaits us in practice”. This is unacceptable. If this is really the case, there must be a problem somewhere. How can we solve this problem? How can the practice be made part of faculties of law? How can we solve the practice-related problems at the faculty of law, so that we do not tell our students such a phrase. This was the core concern that set us into move.

Now, let me briefly mention what we did after our initial steps, and then proceed to what we have experienced ever since. The first steps were taken in 2006, and gave start to two group works namely the Women’s Rights Group and the Family Courts Group. These works are within the scope of Street law. Now, taking a look back to our past, I must say that I did not accomplish all this on my own. For instance, works of the Women’s Rights Group were carried out in collaboration with the Bar Association of Ankara since the very beginning. I went to the Women’s Rights Center of the Ankara Bar Association and when I asked them “I’m intending to do such a study with my students; would you like to support us?” they replied “Of course” and they opened all doors right away so that we, together with students and lawyers, could initiate there our efforts to raise public awareness on the issue of women’s rights. Lawyers and students worked together to give lectures on women’s rights to diverse audiences for many years. So, the Ankara Bar Association has been our most significant supporter throughout our history.

The second most significant support we received was the family courts at the Courthouse of Ankara. Our efforts could have never reached the point we are today without the judges there. There were times where I felt suffocated and trapped, telling myself “I should let it go”. But every time I felt this way, the judges of the family court would cheer me up saying “No, don’t give up now. Look, the students benefit so much from this and that.” Therefore, I will always owe them a debt of gratitude.

How did we perform street law? The venues where we tried to raise public awareness were community centers and municipal spaces. We went to secondary schools; our students contacted the high-schools they had graduated from. And in this framework, we organized training seminars and conferences at various schools in Ankara, notably on the topic of women's rights.

Subsequent to a 2-year program, we decided that more studies should be carried out and proceeded to the third year. The first thing we did in the third year was to organize a training program with certification, at which we provided information on practice. Thereafter, we made efforts to introduce the legal clinic lecture. The most significant contribution we ever received during these efforts was made by - let me tell him right to his face, not behind his back, but in front of him - the very kind Mr. Alpaslan. He was at our back and always on our side during the entire time when we tried to open this lecture at the faculty. He took our side ever since he came to me four years ago saying "Let's do it".

This was not the only thing where he helped us: He helped us to institutionalize. In the past, we used not to be institutionalized at all, but now we are. Nowadays, we have collaboration protocols with the Ministry of Justice, the Ministry of Family and Social Policies, and the Bar Association of Ankara. What gains have we earned from this collaboration? It made us gain this: Currently, our 3rd grade students inform the public at stands set up at family courts of the Ankara Courthouse, they inform the people that come to the courthouse. The current number of students working there is 56. They started last October, and are still continuing. This is an institutionalized activity, without which we had been facing serious difficulties in our attempt to inform the public.

Secondly, we are now working on something which I attach great importance to and in which I believe we will make considerable progress. Our primary problem is "How can we prevent violence against women". ŞÖNİM and First Admission are the institutions we work with. We get very

valuable results this year and this is something that will make it possible for us to suggest alternative plans to prevent violence against women. Hence, this activity is very versatile, and of invaluable importance.

Third, there is another activity which we work on with utmost care: the Prisons Clinic. This year, we have put this activity into practice with a success as huge as never before, thanks to Mr. Alpaslan and the Ministry of Justice. We have been paying visits to prisons for years, but this year everything went much better. We made visits twice a week for two months. There, we not only met the legal needs of detainees and convicted persons, but educated them on basic law. In this sense, it has been a very successful activity.

Now, I would like to explain the characteristics of legal clinics performed at the Ankara Faculty of Law. First of all, legal clinics are created on the basis of a certain ethical approach. This approach takes its foundations from Aristotle's and Kuçuradi's ethical approach, which is actually based on what I call 'care with concern', a concept I have been trying to develop.

Being virtuous is an inseparable part of a person's identity as legal professional. Our clinics do not only focus the professional ethics of lawyers, but even more on requirements that are related to the professional ethics of judges and prosecutors. The reason of this is that most of our students want to become a judge or prosecutor. Legal clinics are the last step of instilling an ethical perspective. Attendance of these clinics is bound to certain preconditions. And a certificate is given in the end. Formerly, the certificate would be signed by the Ankara University Faculty of Law. But now, as part of the collaboration we have established, this year the certificate has been signed by both the Ministry of Justice and the Ankara University Faculty of Law for the first time ever. This has encouraged our students as never before and I expect that from now on the students will line up to attend the clinics.

Our precondition to be met for admission to legal clinics is like this: Students of the Faculty of Law have to take the Law, Literature, Gender, Law Ethics and Professional Ethics lectures at 2nd grade.

Second, they have to take part in and successfully complete the groups at 3rd grade.

Students can attend the legal clinics lecture only after that. This is the last stage.

A certificate is given at the end of legal clinic. The legal clinics performed at the Ankara Faculty of Law include among others the following topics: individual application, disabled people, domestic violence, intellectual rights, prisons, patient rights, urban transformation, refugees, being worker in Turkey, gender ...

Problems dealt with at the clinics make up a pretty long list. We have a considerable number of lecturers in charge for clinics. There are 2 lecturers in charge for every clinic. So, the number of lecturers in charge for clinics is quite high. We are sufficiently staffed. We don't have any problems in this respect.

I would like to conclude my presentation with a short example on how the prisons clinic works. In clinics, we choose topics where the students' prejudices are profound. One of this topics is prisons. The students have many prejudices when it comes to prisons. For instance, they say things like "He is a criminal, he has committed a crime, and therefore must be put in prison. He deserves to live under worst conditions in prison. Especially certain offenders like rapists or those who have killed their own child deserve worst of the worst conditions".

The prisons clinics comprises the steps of getting lost in one's own prejudices, becoming aware of those prejudices, facing them, and in the third step finding oneself as a person. When identifying these steps, our

fundamental ethical framework is based on principles set forth by Aristotle, Kuçuradi, and Foucault.

What is in question here is the method of teaching by experience. In my opinion, art and reality should hold equal place in the method of teaching by experience. At least, this is what I do. The art aspect comprises literature and painting, while the reality aspect comprises prisons. I make use of Foucault's thoughts when exerting art and reality.

In the art aspect, we see Kemal Tahir (Karılar Koğuşu) and Velazquez' Las Meninas as well as Manet's A Bar at the Folies-Bergère.

We introduce the Prisons Legal Clinic by showing the students the "Las Meninas". Then we ask them to find the meaning of "Las Meninas". They discuss the painting in small group of 2 or 3 and try to find the answer to questions like: What does **Las Meninas** mean? What do we see and what do we not see? What's the problem there? Then comes "A Bar at the Folies-Bergère". The question here is when does Manet open up to the student?

At which point does the student proceed from **Las Meninas** to **Manet**? After relevant theoretical knowledge is given, we take the student to prison so that the student can see the real meaning of **Las Meninas**. A student can hardly understand the painting's real meaning unless the student visits a prison; nor will **Manet** open up itself unless. The aim of the prison visit is to make the student have one-on-one interviews and establish direct relationship with the prisoner or convicted person, touch the problem, face and eventually tear down his own prejudices. There was something very important by one of our student - I don't know whether he's here right now. He said "I got in a quandary in front of a person who had killed 2 people". This is exactly the point we want to bring our students. The student has knowledge on ethical values, but does not know how to implement them in real life. "How should I treat a person who killed 2 people?" Once this question has arisen, it will mean that the student has accomplished a very crucial step.

This question arises as soon as the student visits a prison, and once this question has arisen, followed by a one-on-one interview, the student gets to understand the problem. Our focus of interest is to visit a women's prison and to see there a group of uneducated, poor prisoners who are unaware of their rights and therefore fail to properly defend their rights, and in consequence sometimes happen to receive a punishment more severe than what they actually deserve or miss their legal time for appeal. Therefore, what we try here is to find ways on how to provide one-on-one information, and what we can do in the legal sense. In our second prison visit, students share their answers to legal questions and provide necessary information.

This year, we carried out one more activity at prisons; we gave a course on basic law, at the end of which the participants received a certificate. After the prison experience, students notice that Manet starts to open up for them. How does this happen? The students become aware of the existence of different points of view, and question their own perspective. Students attending the Prisons Clinic finish the course with the words "we have been reminded of our humanity". I suggest that this learning by experience plays an important role in instilling in the students the virtue of caring with concern.

MODERATOR – I thank dear Professor for her highly beneficial presentation and beautiful compliments about me.

In fact, what is essential is to firstly internalize ethics at the faculty of law. Students should be introduced to the sense of ethics during the years at the faculty. The Ministry of Justice, the High Council of Judges and Prosecutors, and high courts all deal with the judicial ethics on individual basis. The High Council of Judges and Prosecutors has been carrying out the "Project on Strengthening the Judicial Ethics in Turkey" and the Supreme Court has been carrying out the "Project on Expanding the Ethical Principles, Strengthening Transparency and Increasing Trust in the Judiciary". This subject also involves bar associations, as well.

In frame of the Judicial Reform Strategy, we addressed the objective of “determining the ethical principles which all members of the judiciary should comply with” under the purpose of “increasing the accountability and transparency of the judiciary”. Ethical principles will be set out for members of the judiciary to encompass all levels of the judiciary in collaboration with high courts and the Higher Council of Judges and Prosecutors. As already expressed very effectively by Professor Uygur, I would like to emphasize that faculties of law should offer an elective or compulsory course on ethics.

And I thank her again for her beautiful presentation.

Now I would like to give the floor to Professor Turgut Tarhanlı, the Dean of the Faculty of Law, Bilgi University.

Our Esteemed Dean is going to give us detailed information about “The History of Legal Clinics and Its Practice in Turkey”. Here I would like to point out here again that Bilgi University plays a leading role in the practice of legal clinics in Turkey. The Faculty of Law of Bilgi University is one of the faculties that has incorporated this practice into faculties of law in a systematic and disciplined manner.

Please, Professor.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi University, Dean of the Faculty of Law)

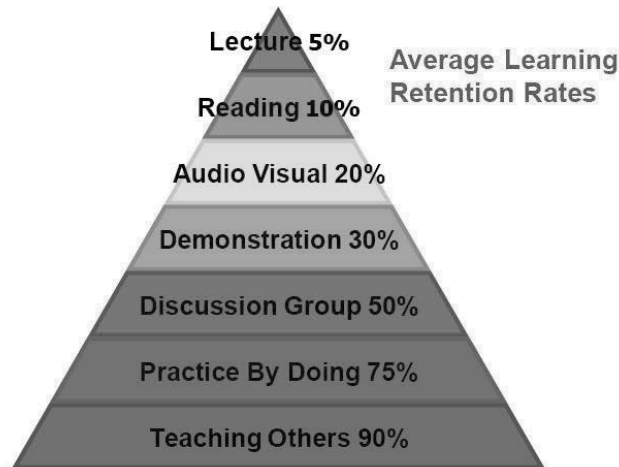
1. Beginning and Objectives

Having been put into practice at the Istanbul Bilgi University Faculty of Law in 2003 for the first time, the Legal Clinics method is a new model of legal education that emerged in the U.S. in the 1960s and from there spread out to the rest of the world. The aim of legal clinic lectures is to give to those segments of community, which are in lack of sufficient legal support with regard to their own lives or follow-up of their own affairs, the chance

to benefit from law and give them support. Clinical education, as result of an approach asserting that faculties of law should provide direct service to the public, aims at ensuring that student get their legal education not in a sheltered and artificial environment like the classroom, but by experience and is in principle based on *learning by doing*. “Learning by doing” is, in essence, a method according to which learning takes place by participating in an activity, i.e. in the process of doing that activity.

Indeed, research studies in the field of social psychology have revealed that the learning efficiency in adults can be improved through learning by doing, as a method to perform legal clinics. If we would visualize this in form of a Learning Pyramid, it can be seen that the average learning retention rates in traditional teaching methods (*lecture*) is 5%, whereas the rate in learning by doing is 75%. The same rate can reach up to 90% when a person teaches others what he/she has learned by doing.

Source: National Training Laboratories, Bethel, Maine

Importance is attached to legal clinics also in that they serve as a teaching method capable of providing response to complaints such as “disconnectedness from practice” or “providing information without development of skills”, which are frequently expressed in many countries with regard to legal education. Thus, just like a music student who does not only learn theoretical information about how to play the violin but learns to play the violin in practice, or like a medical student improving his medical skills by examining real patients at an outpatient clinic, law students find the opportunity to use their legal knowledge and improve their skills by working on real concrete cases, on real legal disputes.

Istanbul Bilgi University, as an educational institution open to innovative education models, and taking into account the points mentioned above in relation to clinical education, started to make attempts and endeavors to put this model into practice 15 years ago. The reason underlying this was that “learning by doing” is completely different from both the method of lecturing and the traditional method of legal education, which is applied in parallel with lecturing based “practical studies” where abstract legal cases are discussed only.

Being aware of this fact, the Faculty of Law at Istanbul Bilgi University engaged in a long-lasting preparation process before including the Legal Clinic lecture into the faculty’s curriculum.

In this framework, during the preparation process, we took an example by the experiences of universities worldwide that had been applying this method successfully for a long time, made site visits, organized and attended discussion and assessment meetings with legal clinic directors and members of those universities, and invited experienced academic experts to Bilgi University in order to discuss and elaborate the priorities of a model peculiar to Turkey. Through training studies performed at that stage, we wanted to make our own clinical staff gain the required formation, in international collaboration.

During that period, collaborations were established with prominent institutions like the *American University* and *Georgetown University* in the U.S., the *University of KwaZulu-Natal* in South Africa, and *ELTE* in Hungary. On the other hand, administrative preparations were carried out to open the Legal Clinic lecture as an elective course included in the Faculty's undergraduate program, followed by creating the curriculum of the lecture. Lastly, Legal Clinic was put into practice under the management and coordination of a full-time faculty member in charge for the lecture, along with the valuable contributions of the staff responsible of performing the lecture (Fall Semester 2003).

It must be emphasized that the Legal Clinic lecture should not be regarded as a mere innovative educational method, but as a tool of "access to justice". With this mindset and approach, the ultimate goal was to contribute to ensure that law is seen as a tool of social benefit, that law becomes a service accessible by everybody, and that thereby not only the financially strong sections of the community, but everybody can benefit from law and the strengthening function thereof. With this approach, we contribute to and create an opportunity for our students to comprehend the social aspect of law and the responsibilities connected therewith even before they graduate, i.e. when they are still studying at the faculty of law.

Along with its mission of ensuring access to justice, the Legal Clinic lecture is also important in that it raises awareness among the law students with regard to professional ethics of lawyers. The lecture's curriculum comprises studies that are intended to raise the students' awareness of professional ethics and due diligence in all its dimensions. This awareness is at the same time in compliance with the social responsibility and social sensitivity mission adopted by Istanbul Bilgi University.

At this point, I would like to mention the individual and institutional (Faculty and Headquarters) research activities carried out at Istanbul Bilgi University Faculty of Law within scope of both the faculty's academic activities and the university's Human Rights Law Research Center

activities, in form of applied legal studies focusing on legal practice and, in particular, the judiciary in Turkey. These studies can be considered as an academic contribution made in parallel to and as guidance for Legal Clinic activities. Some of these studies are performed by empirical research methods and are first of a kind ever carried out in Turkey on the topic of the judiciary's functioning. Up to the present, seven of these studies have been printed as book and published by Istanbul Bilgi University Publications.

2. Legal Clinic Activities at Istanbul Bilgi University Faculty of Law

a. "Legal Clinic in Daily Life"

Subsequent to preparations made on the road of establishing a Legal Clinic, as explained above, the first ever Legal Clinic lecture was opened at Istanbul Bilgi University Faculty of Law in the academic year 2003-2004, under the name "Legal Clinic in Daily Life". In this legal clinic model, a target group was chosen which was thought to be disadvantaged and to have a high potential of being aggrieved. The aim was to educate the target group on their rights along with basic law, thereby strengthening the target group through the help of legal knowledge. For those acquainted with Legal Clinic methodology, the studies carried out under this heading can be defined as "*Street Law*" Clinic.

In this context, at first, 8th grade students attending the elementary schools located in the vicinity of Istanbul Bilgi University Dolapdere Campus were chosen as target group. With the permission of and in collaboration with the Ministry of National Education, students of the Bilgi Faculty of Law gave lessons at five elementary schools located in the vicinity of Dolapdere Campus for a period of three years, covering topics that are part of the "Civil and Human Rights" curriculum. This application ended after three years. But in the next stage, a law and rights training was commenced for NGO staff and call center staff, if any, who provide financial support to poor people and help them to meet their needs.

Starting from 2008, within scope of the “Legal Clinic in Daily Life” lecture and in collaboration with the Ministry of Justice, we have been engaging in activities directed towards prisoners imprisoned at Penitentiary Institutions in Istanbul. In the first year of this collaboration, start was given to this project for trial purposes at the Bakırköy Women’s Closed Penitentiary Institution. Turning out successful, the Legal Clinic’s coverage was expanded to also include two separate Men’s Penitentiary Institutions. Thus, we started to give lessons also at Maltepe L1 and L2 penitentiaries, along with Ümraniye Type E and T penitentiaries. For the last seven years, trainings are carried on at five Penitentiary Institutions in Istanbul. Within scope of studies, a participation certificate is given to participants of these trainings, the number of participants of which has now reached up to 100 prisoners. To become eligible for such certificate, the participants are required to have attended at least half of the lessons. Considering that attendance is not a very easy issue in courses organized at Penitentiary Institutions, this number can be regarded as an important indicator of how well these lessons are embraced by prisoners.

In short, while in the first step 8th grade students living in a socio-economically disadvantaged region of Istanbul had been chosen as target group of the “Legal Clinic in Daily Life” lecture, the target group in the second step comprised NGO staff working with low-income and poor people, followed by prisoners in the third step. Course subjects are chosen according to the target groups’ needs. The longer we work with a target group, the stronger gets the chance to penetrate the needs of that target group. Therefore, it must be emphasized that, in this sense, time factor makes a structural contribution to the performance of the Legal Clinic program and the conditions under which it is performed.

In the “Legal Clinic in Daily Life” lecture covers an entire academic year comprising two semesters. In the first semester, the students carry out preparations for the training activities to be performed out of the classroom. During these lessons, students assess and discuss topics like communication with disadvantaged groups, poverty, social exclusion, and strengthening

function of law, while gaining and improving their skills with regard to these topics.

Another purpose of these lectures is to make the students develop an analytical perspective to law and thereby become aware of the place and impact of law in real life relations with particular focus on disadvantaged groups. In the second semester, the students ‘take the field’ and assume real responsibility to work at prisons. During the 9-week trainings, the students visit the closed penitentiary institutions in person, where they try to teach and discuss with the prisoners the legal knowledge they might need both in and outside the prison (during their serve time in prison or after their discharge).

The lectures are performed by the students using interactive methods under supervision of the lecturer in charge for the lecture. Thus, during the course of nine weeks, the students find the chance to gain various skills such as class management for educational purposes, teaching by interactive methods, giving answer to unexpected questions, coping with difficult situations, and public speaking in a context that requires professional knowledge and competence. In general, the lectures are performed by groups of two students each, in the manner described above. Thereby, the students gain also the skill to work and collaborate with another person on a subject that requires professional formation. So far, over 200 students have taken the “Legal Clinic in Daily Life” lecture ever since the day it was opened for the first time.

b. “Applied Legal Clinic”

After the “Legal Clinic in Daily Life” lecture turned out successful, a second clinic lecture named “Applied Legal Clinic” was opened in the academic year 2004-2005. Within scope of this lecture, one-on-one interviews are performed to provide legal information to persons who have very limited or stringent access to legal information or legal aid from a lawyer, due to the socio-economic conditions they live in.

In the first step, the students make an interview with persons in legal need, where they try to find out and record the character of the case in order to identify the underlying legal problem. Thereafter, they make legal research on the case and then prepare a written legal opinion, in which they specify the initial legal outlook of the case. This legal opinion is reviewed by the lecturer who is in charge of the lecture, and then the applicant is provided with the relevant legal information. The topics addressed so far within scope of this lecture include several areas such as family law, labor and social security law, obligations law, and consumer law regarding the legal problems faced by socio-economically handicapped people. There have been also cases connected with criminal law, but to a smaller extent.

In the past years, a brochure was prepared to announce the “Applied Legal Clinic” and distributed to persons that lived in the vicinity of Dolapdere Campus in socio-economically constrained circumstances. Besides, announcements were made at the campus for blue-collar workers of the university. Similar to “Legal Clinic in Daily Life”, “Applied Legal Clinic” gives the students the chance to put into practice the theoretical legal knowledge they learn in law lessons. This clinical method does, at the same time, help the students gain skills that are crucial for lawyers such as communicating with persons facing legal problems, making interviews, defining and identifying a legal problem, discussing ways to solve that problem, and propose the suggested solutions to the applicant. Students taking this lecture get the chance to getting acquainted with people of difference socio-economical standing and thereby recognize by experience that law (and legal education) is not just an abstraction, but an area of investigation related to the creation, maintenance and breaking-up of relationships between people, i.e. that the “human” is at the focal point of law. So far, 115 students have taken this clinical class.

A third lecture similar to “Applied Legal Clinic” was opened in the academic year 2014-2015. This lecture named “Applied Cyber Rights Legal Clinic” aims at helping the disadvantaged groups of society get access to

justice, just like the “Applied Legal Clinic” lecture. In this lecture, students gain practice-oriented skills such as making interviews, examining and assessing court decisions as well as investigation and prosecution files, and writing legal opinions. Students taking this class engage and specialize mainly in topics related to the exercise of fundamental rights and freedoms in connection with the internet, and investigation of certain crimes committed through this channel. So far, only 23 students have taken this class.

The success achieved in above-mentioned lectures has attracted great interest both in and outside our country. In 2005, “Legal Clinic in Daily Life” was chosen as one of the “Best Examples in Education” by Sabancı University Educational Reform Initiative. Thanks to collaborations established with faculties of law from several countries such as Egypt, Syria, Iran, Pakistan, Jordan, Afghanistan and Lebanon since 2005, we have been able to organize conferences at our university where we have hosted many guest academicians. Moreover, training programs have been organized in Lebanon and Pakistan, at which lecturers of Bilgi Legal Clinic informed the audience about the Legal Clinic model and legal educational method applied at Istanbul Bilgi University.

3. Structure of Legal Clinic Lectures

At Bilgi Faculty of Law, Legal Clinic lectures can be taken by students attending the third or fourth grade. These elective lectures are voluntarily taken and continue for two semesters. Students intending to take a clinical lecture are called to an interview, where they are informed about what is expected from them. Thus, our students can voluntarily decide whether they really want to take this class, being fully aware of the responsibilities awaiting them.

With regard to assessment and evaluation, the students’ success is not measured by exams - unlike the traditional practice applied by faculties of law. The students’ success is assessed according to their participation and

attendance throughout the semester; development of skills required to work as lawyer or lecturer; and studies that embody the students' skill in using their legal knowledge in several topics, as mentioned before, including lecturing, writing of legal opinion and alike. The students are supervised by lecturers in charge for clinical lectures; in all their activities carried out within scope of this lectures ranging from interviews with persons coming to the clinic to training activities. Afterwards, feedback is provided to the students to inform them in which aspects they are found competent and in which aspects they must improve themselves. The students are expected to improve themselves week by week, and this progress is monitored. In fact, this is one of the most important characteristics of "learning by doing". Just like the lecturer, the student also gets the chance to see and assess his own development. This is at the same time an assessment process intended to ensure that adequate information is provided to people who receive access to justice services. Therefore, as an educational institution, a sort of internal audit or "quality control" is created to supervise both the students educated there and the institution itself.

In light of the issues addressed above, as you would appreciate, the legal clinic method requires an educational responsibility and knowledge completely different from traditional lecturing methods where a lecturer teach a crowded class and sees the students again in a week.

Working with students also outside course hours and getting in touch through the use of diverse means of communication are only a few of these requirements. Lectures are performed not in a traditionally designed classroom, but a separate designated hall equipped with office supplies such as computers, printers etc. which the students need for that lecture. The students perform their interviews and other studies in the same designated hall. They work in groups of two. Since the assessment and evaluation of students is very time consuming, maximum 12-16 students are admitted per lecturer in charge for Legal Clinic lectures. This limited number of students per lecturer is also important because, for instance,

the penitentiary institutions, which the students visit within the scope of “Legal Clinic in Daily Life” in order to provide legal training under supervision of a lecturer, are located in relatively remote districts of the city. Since trainings are performed by implementing the same curriculum at every institution, a single lecturer might not be sufficient to supervise the same training seven times a week. Therefore, a realistic calculation and assessment must be made when staffing the clinical lecturers. In addition, notably with regard to the arrangement of transport means for students, need for additional lecturers, and adequate infrastructure for performing interviews (room and furnishings), preparative and organizational support reaching far beyond the logistic items necessary for traditional legal lectures is crucial and therefore it is obvious that this requires different resources.

4. Experiences and Suggestions

The legal clinics method, which was put into practice for the first time in Turkish legal education by Istanbul Bilgi University Faculty of Law, has delivered very significant results in legal education. Feedbacks received from students that took this lecture and started to work as lawyer after their graduation have shown that the lecture has been a huge success not only personally but also vocationally. Please find below some comments we have received from both prisoners and students.

First, I would like to start with the students:

- ▶ “It has been not them but me who came to believe in law. This experience created a huge awareness for me. Their expectations from us are so high! They told me: ‘It is not an easy thing to come here. You have shown the courage, you have listened to us and reminded us that we are human’. It is very special to have made them feel this way.”
- ▶ “In the past, I would think that it is inevitable to exclude them from society, because they would possibly commit crime again after their

discharge. I don't think this way anymore. Having abandoned this way of thinking made me become a much better law professional. (...) I have learned new things every moment I spent at prison. My self-confidence is much stronger now."

- ▶ "There is an artificial place in life called prison and there are real people living there. And they are not necessarily murderers. And even if, they are actually not that bad. They do not attack us to kill. I have learned to sit and speak with a person convicted to 22 years. I have learned how near we come to get in there with the things we do every day. I have learned how far away we are from innocence."

If we look from the viewpoint of prisoners, it can be seen that the lectures have instilled concepts like taking strength from law, social inclusion, being part of society, and adopting an idea of law that is not punishing but strengthening as an experience of citizenship. In fact, taking into consideration the rapidly increasing number of prisoners, it is very meaningful that officials of the Ministry of Justice have begun to express that the need for legal knowledge in penitentiary institutions is pretty high. To put it in the words of prisoners:

- ▶ "It is very surprising and pleasant to see such a training is given in an environment where all prisoners and convicted persons are highly remote from the outer world and knowledge."
- ▶ "We wish that our legal training is continued. The training was very informative, and made us feel like real individuals especially in the social sense. We are so thankful."
- ▶ "This training must continue. Thereby, the prisoners and convicted people will get access to more explicit data about their interrogation."

- ▶ “The training was given at a full-featured place. Everything was very well-thought-out and participants were chosen from among persons that would benefit most. I think that it would be even more beneficial if this training would last for longer.”
- ▶ “I have learned and understood from the 3-month training that rights can also be claimed through law. I would like to explain this with a few examples. Most prisoners detained in prisons, including me, used to be afraid to appoint a family member or friend as guardian. Why? Because we thought that, after our discharge, the subsistence allowance would be claimed from our guardian. Now we have learned that this is not the case. On the other hand, one of our friends made an attempt to take a leave under Article 95 of the Law on the Execution of Sentences and Security Measures. But the administration told him there was no such thing in practice at Turkish prisons. Now, he is going to file an application at the Enforcement Judge’s Office. We will wait and see what is going to happen.”
- ▶ “We never knew how to claim our rights. We would just ignore it, telling ourselves that we couldn’t succeed anyway. But you have taught us how to claim our rights and how to defend ourselves. Well, it turns out that in the end we are citizens of this country too. I have understood once more that we have a right to speak, too.”

It’s a very important step that, this educational method, which has made significant contributions in terms of both legal education and access to justice as I tried to summarize above, has been incorporated into the “Judicial Reform Strategy” by the Ministry of Justice.

Today, taking into consideration the issues mentioned above, Legal Clinic as an educational method seems to have been included into the program of only a few faculties of law in Turkey. In almost all of the other faculties, which assert that they have been implementing this method,

this lecture is performed in form of a traditional “practical study course” beyond the scope and methodology it should normally have; mostly in form of case analyses carried out on grounds of a court order. When the current numbers and content of lectures is compared with foreign faculties of law which are applying this method, it can be seen that both aspects are very low and behind the current standards. The international symposium organized by the Ministry of Justice Directorate General for Strategy Development will not only encourage legal clinic studies, but also make positive contribution to set certain criteria for the lectures’ content and to commence efforts aiming at creating an exemplary curriculum on this area, so as to ensure that legal clinic is adopted and applied in legal education. Moreover, the fact that faculties of law, which are already applying Legal Clinic as an educational method or which have completed their infrastructural preparations to that end, are given the chance to establish a Department of Legal Clinic, in collaboration with the Council of Higher Education, will make valuable contributions to make the educational services in this specific character gain a systematic character, while supporting the training of academic staff for the purpose of legal clinic education.

In many countries, legal clinic are recognized as an actor in the state’s access to justice policy through national and international unions they establish. Legal aid, *pro bono*, legal clinics and even petition-writers, who can be considered as historic actors in the *paralegal* sense if regarded in Turkey’s local context, can be seen as the primary implementers of these policies. By these models, which do not compete with but complement each other, it could be possible to make the citizens get access to justice, while transforming the legal services from a reactive to a protective character through creating the opportunity of early response. This is of course a change of long-range which expresses a transformation based on a collaboration between legal education and legal services.

With this mindset, Istanbul Bilgi University Faculty of Law started a new initiative in the academic year 2015-2016. This initiative is called “From Lawish to Turkish” that goes in parallel with ongoing Legal Clinic studies. In this framework, Legal Clinic students are providing aid and support for translating legal texts into colloquial language so that these texts can be understood also by citizens who don’t have any legal knowledge. To that end, promotional texts have been printed on banners put up at courthouses and petition writing offices to inform the public.

Lastly, the subject and practice of legal clinics which we have been discussing here is very closely related to the collectivism and occupational ethics of lawyering as a profession. In this context, efforts to receive support from and collaborate with bar associations and judicial organs with regard to put into practice such type of lectures, are to be handled as part of structural initiatives which must be taken into account within the framework of institutional relations and collaborative networks aiming at the same goal. An endeavor and institutional collaboration like this will make significant contribution in achieving a stronger access to justice and increased professional quality of related services.

Thank you, dear Moderator.

MODERATOR – We thank the Honorable Dean very much for this effective presentation.

We, as the Ministry, previously visited Bilgi University and received information. Assistant Professor İdil ELVERİŞ of the Faculty of Law, is also here with us. We met our esteemed assistant professor and students during our visit. The students made quite effective narrations and reflected their experience. We also personally visited the Prison Clinic.

They were implementing a method for daily life, which is called the “street law”. It was really impressive. We observed that the practice at Bilgi University was in a quite disciplined manner. We congratulate them for their efforts.

The Professor also mentioned about the South African experience. South Africa is a very unique and impressive example, indeed. Daven Dass from Wits University in South Africa is also here with us now. I especially introduce the deans and academics of faculties of law here to the practices in South Africa. Both “live client” and “street law” practices are applied there, and Professor David Mc Quoid Mason is especially one of the pioneers of this practice.

Some argue that clinical law had impact, to a certain level, on the collapse of apartheid in South Africa.

After these beautiful presentations, we will now have a ten minute break and then give the floor to Mr. Cemalettin Gürler of Ankara Bar Association.

We will continue ten minutes later.

SECOND SESSION

“PRACTICES IN LEGAL CLINICAL EDUCATION IN TURKEY”

Moderator

Alpaslan AZAPAĞASI

The General Director of the Department of Strategy Development,
The Ministry of Justice

MODERATOR – Ladies and gentlemen, welcome again.

Ankara Bar Association gave us considerable support for the clinical practice that we jointly performed on domestic violence. I would like to express my sincere gratitude to them again. Here is Attorney Mr. Cemalettin Gürler, the Member of the Board of Directors. He will make a presentation on “the role of lawyers and bar associations in legal clinics”. We need bar associations to support us in our efforts for success in field of clinics. Furthermore, we need to adopt a little bit more flexible way of thinking in respect of access to justice. We also need to actively involve students into this practice. We can achieve everything if we can cooperate.

We have just had a conversation with the Esteemed Chief Prosecutors of Erzincan and Diyarbakır and the Esteemed President of Afyon Bar Association. I noticed that they had a sense of awareness and consciousness on legal clinics. This is of utmost importance for us. It means that we have been achieving our purpose through the Symposium.

Now I will give the floor to Attorney Mr. Cemalettin Gürler. We, as the Directorate of Strategy Development, have also worked on legal protection insurance. We have been working to find out how we can integrate this

into the legal aid system. We established a commission for this purpose. It has members from universities, academia and bar associations. Mr. Gürler is also a member of our commission. We have been in collaboration with Ankara Bar Association in many fields, not just in clinical law, but also in subjects such as pro bono practices, legal protection insurance, and legal aid. So, I again tender my gratitude to them for their contributions to our efforts and I introduce Attorney Mr. Cemalettin Gürler for his speech.

ATT. CEMALETTİN GÜRLER – First, I would like to greet all attendants with all my respect.

First of all, I must say that I see myself like an apprentice in front of you most honorable masters. But legal clinics are of particular concern to me, not only because I have held several positions in the practice of advocacy as well as legal clinic practices, but also because I have written a textbook on Attorneys' and Notary Publics' Law, along with the fact that I'm still teaching Attorneys' and Notary Publics' Law as lecturer at Ankara University Vocational School of Justice while being board member of the bar association. Therefore, I must note that what I am going to say here are going to be a little different, dear attendants. First, I would like to express my opinion on the handicaps, deficiencies and aspects that are totally out place:

The first thing that must be addressed is the bar exam - a current issue in my country over which consensus is reached between judicial parties and the Ministry of Justice. The bar exam is indispensable especially in face of the number of law school graduates and people actively working as lawyer. On one hand, we say that legal clinics are necessary so that abstract legal rules can be concretized at clinics, i.e. so that the law student can learn to think and also act like a legal professional. But on the other hand, you intend to do a nationwide multi-choice exam using the test technique. To expect a prospective lawyer to pass a test-style exam while legal clinics are

actually aimed at making the law students give concrete response to legal problems is very contradictory.

Second, when we look at articles written on Legal Clinics, we can see that a pre-condition can be read between the lines, namely “a low number of students.” This year, 850 students have been admitted to Ankara University. It doesn’t seem right to expect that the Ankara University Faculty of Law can perform a legal clinic for 16 students where there exist a whole 850. Even if we would assume for a second that the clinics were performed with 50 or even 100 students, it becomes apparent that the remaining 750 students will not be part of the clinics.

SPEAKER – We are doing it with 130 students.

ATT. CEMALETTİN GÜRLER – Okay, then let it be 130. Yet, even if you would do it with 300 students, it would mean that 550 students still remain out.

Third, legal clinics require in practice that supervision, reporting and finalization is done by academicians that have both extensive knowledge and practice. Taking into consideration the number and workload of Turkish academicians in the face of the high number of students, it is obvious that legal clinics will remain very limited in practice.

Moreover, clinical studies done under the supervision of incompetent persons owing to the scarce number of academicians may do more harm than good.

Fourth, as I usually say to my students intending to join legal clinics, even though this education is given on voluntary basis, it actually means that participants of legal clinics are requested to do a study that is not included in curricula. In order that legal clinics can be performed under better physical conditions and in order that the whole process can be performed in a healthier way, a separate cost item should be incorporated in the Ministry’s budget.

One could make many more observations like this. But the primary question is what can the bar associations do to make the legal clinics more widespread?

Bar associations are the first place where “disadvantaged groups”, namely individuals with different sexual choices, workers, children exposed to violence, women, and people financially incapable to get access to justice get in touch with. Bar associations comprise legal aid, CMK board and domestic violence offices. The doors of bar associations, Boards in the courthouses and buildings are always open. They never close. You don’t even have to make an appointment. Because we know that those doors are there to serve people. This proves that we are the most important trivet in relations with disadvantaged groups, and therefore, in legal clinic studies.

We, as bar associations, attach great importance to legal clinics, because legal clinics are a source of new excitement, a new feeling, an alternative, and liveliness for our legal practices that get mechanized over time, for our patterns of behavior that get stuck within the borders of general procedures and protocols. In other words, law students join us in our mechanized professional activities with a more sensitive, more enthusiastic, more sociable attitude. Bar associations have every means to make this more widespread. And they have not hesitated a moment, and surely will not, to share these means with legal clinics.

As bar associations, we don’t find it very right that legal clinic students perform this task just by handing out brochures at courthouse corridors or by short talks made and information given without a seat. We believe that this should be taken one step further. Ankara Bar Association has almost 30 boards; ranging from consumer rights to social events, from cases that have left a mark on the Republic’s history to the Gelincik project which aims at fighting against domestic violence. Just like us, many bar associations have their own boards. We believe that legal clinic students must be present in all those boards, because if merely certain disadvantaged groups are dealt with in this systematic, this may partly cripple the actual objective of legal

clinics. Unjust treatment does not happen only in children or in domestic violence. The adversities which a lawyer with insufficient competence might cause in contract law or in the field of insurance or in criminal law will cause not a lesser degree of pain.

I myself am working at a somewhat crowded office. There was a case about drugs. I took two of my younger colleagues to the meeting so that they could improve their manners, knowledge, and practice. One of these colleagues, who had one-year professional experience at that time, asked to the suspect such as question which had been totally unacceptable even at an ordinary conversation held at the coffeehouse. This experience has proven that, let aside clinics, there are colleagues who lack a certain competence level even when they start working as lawyer and who have no command of interview techniques or practices.

In fact, I have been asserting for long that forensic psychology must be taught at university. With legal clinics, we try to take care of something that is actually supposed to be solved by forensic psychology.

Now, I want to talk about my practical suggestions. Arbitral tribunals for consumer problems could also be an application area for legal clinics. Most of the legal actions taken in Turkey are associated with consumer law. Consumers resort to consumer arbitration tribunals to settle any disputes that arise from purchased goods or services, while the next step is consumer courts. And let me now tell a truth that is too well known to all of us, applications filed at consumer arbitration tribunals are not examined properly. Arbitral awards are written using printed templates and then just signed by members of the arbitral tribunal. At the point reached, nobody can say “Files are examined at consumer arbitration tribunals”. Actually, there is not even a chance to carry out the required examination. Consumer arbitration tribunals deliver 400 arbitral awards a day; 400 signatures are affixed. These numbers are proof enough of our claim.

We must admit the presence of a legal problem in face of an area, a legal area where the consumer or service provider is deprived of its opportunity to express itself properly. So, this area stands out as an area where students of faculties of law participating in legal clinics will perform work. Considering the low amounts in dispute at consumer arbitration tribunals, legal mistakes are relatively tolerable. I think that bar associations could provide to two types of support here. First, consumer arbitral tribunals are obliged to comprise a member who is lawyer. It would be very meaningful if the lawyers present in consumer arbitral tribunals could be substituted by my colleagues - I don't prefer to call them students - participating in legal clinics.

If this first option is found to be not feasible with respect to consumer arbitration tribunals, a second option could be that clinic students are incorporated in arbitral tribunals as reporter. In other words, if we could manage that they hear both the complainant and complainee, prepare a report and submit it to the consumer arbitration tribunal, this would be very supportive for us in terms of consumer law, and at the same time a good practical exercise for my colleagues.

Another application area for Legal Clinics is domestic violence. All bar associations, notably the Ankara Bar Association, have an extensive accumulation of practical and theoretical knowledge. In terms of family law, my idea for the role of legal clinics is a little different, especially with regard to domestic violence. Here, the primary difficulty faced by victims of violence, by claimants is human relations rather than legal protection. The victims can hardly make themselves understood to uniformed police officers, who are graduates of high school and get no satisfaction from their job neither financially nor emotionally or who have graduated from university but ended up as police officer although they hate it, yet had no other choice because they couldn't get an assignment or employment as a teacher or geological engineer, or to public prosecutors expecting the victim to make his/her statements about domestic violence in just ten minutes at

court, or to the judge who expects to solve the whole case in five minutes. The victim needs a person who will touch first the victim's mind and then his/her soul. I'm going to put it very plain: even we as lawyers can allocate maximum one hour for domestic violence interviews, unless the case is very special. It takes quite some time until the victim trusts the lawyer and feels safe enough to reveal his/her deepest secrets. So you have only ten to fifteen minutes left to hear what really matters. I believe that, in contrast, our young colleagues not assigned an official title, voluntarily standing by the victim, enthusiastic and willing to spend time with the victim, will matter a lot in this respect.

Now, I'm going to address a very prominent issue: Pro bono cases, i.e. cases for public benefit. The Ministry's Strategic Plan includes pro bono cases, but the current legislations do not allow this as is already known to lawyers and managers of bar associations. There is no such permission. If you take a pro bono case, i.e. if you take a case for public benefit, you will have to pay the tax for it first. Let's start with this in the first place. We need to make a legislative arrangement for pro bono cases. We need a reform that will cover the Tax Code, Attorneys' Act and Procedure Law. Otherwise, the theoretical discussions will remain in theory. The Ministry has a study relating to the Attorneys' Law. Some progress has already been made and the outcome will come before us. In a meeting, the Minister of Justice made a very explicit statement about this. As bar association, we think that the legislative arrangement regarding pro bono cases should include an additional provision, which will not have any impact on the contents of a proceeding. The high number of persons involved in the case may impede the progress of the whole case. Law Offices might bring an arrangement in which a sufficient number of colleagues participating in legal clinics would take place in each pro bono case. I even have a somewhat radical idea, which is my personal idea and does not represent my institutional standing. I think that possibly certain tax incentives and other incentives could be granted on the condition that our colleagues include legal clinic participants into their case files and report this to the bar association. Thereby, we could

pave the way for our masters and experts to take more swift steps so as to make our young colleagues part of law offices.

Another area where legal clinics could be useful is legal protection insurance. The study carried out by the Ministry of Justice Directorate General for Strategy Development with regard to legal protection insurance are ongoing since about six months. A great deal of effort is put in this study. This study will open the way for us lawyers in the economic sense. In the long term, it will ensure that an amount as high as 3 billion TL is paid to lawyers. Also, it will provide considerable support for all disadvantaged groups in terms of access to justice in Turkey. A comprehensive reform will be made in legal aid and in the Code of Criminal Procedure (CMK), to which we attach great importance in connection with improved quality of legal services. However, an issue discussed with regard to Legal Protection Insurance is the question whether it will be worth to file legal action if a risk under legal protection coverage takes place; i.e. the question by whom the preliminary examination will be carried out. Insurance companies involved in these efforts say: "We can do it." Lawyers, an another interest group, say: "We can do it." But, how about doing it with colleagues participating in legal clinics? In our minds, we all tend to think that almost all legal clinics can be used in areas of public space or human rights. But I say: "Look, there is also insurance law. We could do the preliminary examination of occurred risks together with our colleagues from legal clinics." And let me say something that is even more interesting: In Turkey, the rate of beneficiaries exercising their right of risk in legal protection insurance applications is about 5%, whereas those not able to exercise that right is 95%. These 95% comprise lawyers to a large extent, because there is a situation in favor of the lawyer. For instance, colleagues from legal clinics will be very much useful for informative purposes as well as filing applications, the methods to be followed, and case-law.

After my appointment at the Board of Ankara Bar Association, I noticed that lawyers have a serious problem. I believe that this problem

could be solved very conveniently in collaboration with legal clinics. At the Ankara Bar Association, there are about 150 incoming disciplinary files - applications per week. The reason of this is that the provisions set forth in the Attorneys' Law and in the code of practice are very stringent. If we would interpret the Law and the code of practice a little strict or if we would not interpret in favor, we would dismiss 1/5 of the entire Ankara Bar Association within just one year. Because the Law and code of practice include provisions that prescribe how many centimeters the size of a law office's sign must be. We have a too far-reaching understanding of discipline, according to which failure to pay condo fee is regarded as a disciplinary problem and must be punished with disciplinary penalty.

Most of our lawyer colleagues can hardly find the time to ensure full compliance with disciplinary rules or legal provisions because they spend all their time and concentrate completely on defending their clients' rights. I have many friends telling me: "Why should I make a defense, it is all written there."

Even if Faculties of Law give comprehensive education on the rights and responsibilities of lawyers, this remains unrequited in practice. For instance, you cannot teach this at a faculty of law: "In client relations, written statements prevail over trust.", "Take all statements in writing.", "A single case may give rise to several lawsuits; set your attorneys' fee accordingly". But when I started to work as lawyer, I experienced so bad things that "Wait a minute, first sign this statement or that contract" has now become a sentence that I use even when I do business with my closest friends. But, at a faculty of law, you cannot advice the students like this: "Imagine that a women comes to you in a rage and tells many things about her husband and if you write this down in the petition, you might confront a sentence like 'Shame on you, why have you written all that, how did you make all that up?' once that woman makes peace with the husband. But, at legal clinics, we can say that, because legal clinics are a whole different area.

Taking into consideration the explanations made here, we will and must ensure that our young colleagues can take part in disciplinary practices of bar associations, in preparing files, and even in complaints and defense statements of lawyers. Thereby, our young colleagues will gain knowledge on professional discipline, professional practices, and attorneys' law, while we will make use of their knowledge and manners.

We think that legal clinics could also be used for collecting minor receivables. In about 30-35% of all debt enforcement proceedings initiated under Bankruptcy and Enforcement Law, the receivables to be collected amount to just 1 or 2 fold of the minimum attorneys' fee payable. The claimed amounts are frivolous and actually not worth to initiate enforcement proceedings. But if enforcement proceedings are initiated nonetheless, the primary debt almost doubles once the attorney's fee, enforcement costs and other fees are added. Moreover, no matter how high an amount claimed by a creditor is, it is legally treated the same as an amount of just 1% of minimum wage. Therefore, the system gets seriously stuck. At the Ankara courthouse, an enforcement office closed about 17.000-18.000 files last year. The number of staff working there is 9. In other words, each of them had to deal with 2 thousand files. We had a conference at our bar association to discuss the collection of minor receivables. The results of that conference and our opinions have been submitted to the relevant people at the Ministry of Justice. In this respect, it would be very useful if we could use our colleagues from legal clinics to lessen the burden of bankruptcy and enforcement proceedings, and at the same time make them gain practice in bankruptcy and enforcement. We argue that certain amounts defined as minor receivables should be settled by mediation or arbitration. The costs of this will be financed from legal protection insurance. We could gain considerable benefit if one or two young colleagues from legal clinics would take part in those files.

I actually have got a lot more materials and information about this. I know that my contribution should be higher but due to the limited time I

preferred to speak more about the practical aspects. I hope to see you again at more detailed events that will give us more time.

In addition, the Ministry of Justice has put serious efforts in the issue of legal reform, which we have been watching with great appreciation. We have always done our best to give them a helping hand, but we have reached a time where the reform will not suffice to solve the problems. What we need is a revolution.

MODERATOR – We thank Mr. Gürler for his presentation and remarks. I want to note that we also have a pro bono project. When starting a project, one should first carry out a case analysis, to reveal pluses and minuses of the project, and to take action in frame of a plan and in conformity with the outputs of the analysis. This is not just for pro bono but for all projects. The same process applies for legal clinics. So, this should be taken into account when making criticism. If there is a problem in terms of legislation, such as taxation, for example, a draft is issued on the subject which is addressed in scope of that project and which requires legal amendment. Only then will the purpose be fulfilled. This subject should be considered from this perspective.

Now, as our final speaker, I will give the floor to Professor Doctor Ufuk Aydın, the Dean of the Faculty of Law Eskişehir Anadolu University, to make his presentation on the “Launch of Legal Clinics at a State University”.

Anadolu University Faculty of Law is a faculty in Turkey where legal clinics are institutionalized. Now we have a brochure containing details about the Department of Legal Clinics of the faculty of law. This brochure clearly shows us to what extent the clinic has been institutionalized. We have been in cooperation with the Faculty of Law of Anadolu University for a long period of time. The Professor will tell about his experience. Now let me introduce Professor Aydın for his speech.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu University, Dean of the Faculty of Law) – First of all, let me say hello to everybody.

Now, it's my turn to speak. Well, it seems like that this final speech will be rather in form of a defense after having heard the words of Mr. Cemalettin. When listening to Mr. Cemalettin, the following crossed my mind: It's 2011; we are just about to start the whole thing. There was a lawyer colleague of mine, who is holder of an academic title and whom I believe is known to all present in this hall except for our foreign guests. I told him: "We are starting a project called legal clinics. And we're going to hold a meeting. We would love to see you there." He responded like this: "We are against legal clinics." and continued saying "Well, actually we don't know much about it but...". Anyway, Mr. Cemalettin's prologue is something that calls for defense. He said: "The number of students is high, how can clinic be performed with so many students?". The second thing he said was "Drudgery culture is very widespread amongst us, we you know what I mean ...". To be honest, I didn't understand Mr. Cemalettin. So, did you mean lawyer internship when you refer to the drudgery?

ATT. CEMALETTİN GÜRLER – Sir, it is us who provides the finance for that. What we say is: "The Ministry should make some budget for those who participate in legal clinics."

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu University, Dean of the Faculty of Law) – Okay. The thing is, we have a bidirectional perspective to legal clinics. First comes the educational aspect. The second aspect is the provision of social services, social aid. We don't have any other concern. "Drudgery" is a very harsh and insulting expression. You started with "Why can't it happen?", at least that's what I have understood. But what we are after is "How can we make it happen?". Well, I must say that with your practical way of thinking you managed to piece it all up quite nicely in the end. You said that you were ready for collaboration with legal clinics in four issues, namely arbitral tribunal for consumer problems, legal protection insurance, collection of small claims, and discipline. I have seen

that, nevertheless, the Union of Turkish Bar Associations or at least the Bar Association of Ankara has very positive thoughts about clinics, which I have been very glad to hear. I would like to extend my thanks to the Ankara Bar Association in the person of Mr. Cemalettin. But what he said at the end of his speech is of course something that bothers and disturbs us very much. I want to give my condolences to all my lawyer colleagues because of the lawyers recently killed. I hope that this will happen never again. Now, I'd like to proceed with my presentation.

Well, as I've said, legal clinics are essential educational methods for us, for universities. Of course, these educational methods are accompanied by an aspect of public service, social service. This is all we think of. While doing this, we intend to somehow incorporate the student into practice and to teach the student well through practice. For that purpose, we have been using several methods which we have been discussing since yesterday.

I have been able to prepare this preparation thanks to the most valuable contributions of our clinic's lecturers. Ms. Kılıncım is the director of our clinic. Mr. Kasım, Mr. Sertaç and Ms. Ezgi have made a huge contribution in preparing both this presentation and the materials I'm going to mention. Herewith, I would like to take this occasion to extend them my sincere thanks once again.

The Legal Clinic of Anadolu University Faculty of Law started a project in 2011. The project was designed in Lund/Sweden with the support of Raoul Wallenberg Institute. Why? Because the traditional teaching methods were inadequate, they lacked awareness of the human rights doctrine. The question was "What can we do?", but there were also other concerns too. It was most probable that none of us had ever seen a real client in our student life; neither had anyone of us ever gone to a courthouse. Yesterday, I had dinner with one of our general directors. He told me the same thing: "The first time I went to a courthouse was to get a criminal record after I had graduated." So, legal education is always somewhat disconnected from practice. We started to design the clinical education thinking "How

can we make this unit? What can be done?”. In 2013, we founded a Legal Clinics Unit, as separate unit. In fact, we had a discussion about whether to form a unit or a center. In the organizational structure of our university, units are affiliated to faculties, whereas centers are affiliated to the rector’s office. Thinking that a unit affiliated to the dean’s office of the faculty would be more efficient, we decided to form a unit. This was the first unit ever created at a state university; a unit with a separate secretary, separate stationery, a separate filing system, and a separate interview room. We designed a system like this and the objective we set was, as I mentioned before, to contribute to the legal education of law students, to contribute to social justice, to make the legal clinics more widespread and promote them across the country, and to contribute to the institutionalization of legal clinic studies.

Of course, it was not enough to found the unit. So, we immediately drew up a unit directive, which gives answer to questions like “How is the unit going to function, how can we improve it?”. We haven’t been able yet to complete the “manual”, which contains details of the unit’s functioning, as Leah mentioned it yesterday. But please note that we are working on it.

The unit’s primary objective, as defined in the directive, is “To improve the quality and efficiency of legal education at Anadolu University Faculty of Law by means of legal clinics, and provide public services by offering free legal aid to disadvantaged sections of society.” The directive does also include a broad definition of the unit’s areas of activity: “Create a work schedule, ensure that relevant course materials are prepared by the unit, perform scientific research and publication activities, collaborate with national and international organizations and institutions to put the legal clinics into effect, ensure coordination with these organizations and institutions, collaborate with units inside the university as well as other domestic or foreign universities in order to improve the clinics’ efficiency, follow up the relevant development and engage in other activities”.

In time, we started to improve the legal clinic unit. The improvement was fast. In the academic year of 2014-2015, we used to have only three programs. Namely, the “Legal Clinic in Daily Life” which is the name found fit by Bilgi University for “street law” and we decided to adopt it because it is very comprehensible. And there was also the citizen clinic. In the beginning, we had 49 students. We had clinical lectures on the topics of children’s rights, gender, consumer rights, and judicial correspondence. In 2015-2016, notably in 2015 as I am going to explain a little later, we had an international symposium which gave birth to breakthrough. That year, we opened 12 programs. “Legal Clinics in Daily Life” also referred to as “street law”, citizen clinic, moot court, judicial correspondence, the legislative clinic which I find very authentic as I’m going to deal with in more detail a little later, preliminary internship, and mediator clinic. Our number of students is 90. In fact, we have 84 students. But 6 more students said “We want be part of this too, we want to support it.” We arranged the studies under various headings including gender, consumer rights, law of obligations, international law, mediation, juvenile delinquency and juvenile justice, judicial correspondence, legal rules inside the university, bankruptcy/enforcement, and prison project.

At the faculty, the legal clinic lecture is currently referred to a “legal practices” but we plan to make a change and adopt its real name as it is supposed to be. Thus, we will continue to open legal clinic courses but now under the name “legal clinics” or “clinical law”. For now, it is a single-semester course with 5 + 0 credit. In the next period, as I said, we are going to change the course name and replace it with “clinical law” or “legal clinic”. Moreover, we intend, we plan to extend the course to cover two semesters under the name “legal clinics 1, legal clinics 2” with 3 credits each.

We have set a condition for lecturers interested in opening a legal clinic. We said: “You must attend a 2-day training.” Our lecturers are trained by well-experienced colleagues who work at the unit. The same

obligation is imposed also on students. We informed them that “If you want to attend the legal clinic classes you must first attend a preliminary training.” Only 3rd and 4th grade students are admitted to these classes. Just as the lecturers, this training is given to the students by our colleagues at the unit. Furthermore, before choosing a particular course, the students make a preliminary interview with the lecturer of the clinical course they are interested in. So, it is not possible to choose a course directly from the system, but it is required that the lecturer and student discuss beforehand the lecturer’s requests, needs, and requirements of the course. For instance, knowledge of a foreign language might be required for certain programs, whereas the student must be in the 4th grade for other programs. So, a preliminary interview is... We limited each course to 10 students. We have prevented that a course is taken by more than 10 students. There are no mid-term exams; the grade point at the end of each semester are given by our lecturers.

Here, you see slides from our students’ trainings.

Dear guests, before we commenced our clinical activities, before we founded the clinic, we went through a process similar to that of other examples, for example the process experienced at Bilgi University as exemplified by Mr. Turgut. We paid a visit to Lund/Sweden. We participated in the sixth meeting of GAJE (Global Alliance for Justice Education) in Valencia, which is the largest organization in its area worldwide. Said meeting was organized by the honorable Jose Garcia Anon (Pepe), who made a presentation yesterday in here and was so kind to join us also today. Thereafter, we examined the practices of our dear friend Daven at Wits University in South Africa, who again made a presentation here yesterday, and of David Mc Quoid Mason at the University of KwaZulu-Natal, from whom we have learned so much. In 2013, we took part in GAJE’s seventh meeting held in Delhi/India. We examined the clinics in Poland and in the Czech Republic, with the supports of Filip in Poland. In the United States, Richard Roe gave us a very useful training

at his workshop. We visited dear Leah and Catherine at the Catholic University. We held a significant meeting on pro bono in Italy. We decided to share the knowledge that we gained there here in our country and organized to that end an international legal clinics symposium in June 2013. Right after that came another symposium in 2014. We printed a publication on the international symposium of 2013 titled “New Approaches in Legal Education”, which we sent to the dean’s office of all faculties of law. Certainly, your dean’s offices have received one too. I remember that we sent it also to bar associations. We thought that it would be good to raise some awareness.

We made two meetings in May 2014 and September 2014, respectively. But, I think that probably the largest meeting was the 8th World Congress of GAJE (Global Alliance for Justice Education) in July 2015, where Turkey had the honor to host the organization for the first time ever. As I said, GAJE is the largest organization worldwide in clinical legal education. We had 350 guests from 55 different countries. Together with that, we held a conference for a very significant journal, namely the International Journal of Clinical Legal Education.

We did our best to promote legal clinics in other faculties of law. Subsequent to an invitation by Özyeğin University, our colleagues went there to make an introductory presentation on clinical legal education. We met at Dokuz Eylül University to share our experiences. We met at Hacettepe University. Likewise, we are going to hold a collaboration and experience sharing meeting at Kadir Has University in May.

The meeting here today appears as a forthcoming event, but as of now it has come true.

As I mentioned yesterday in short, we plan to do a pro bono meeting, and there is another event scheduled for 2016.

These are the clinical lectures performed at the Legal Clinics Unit of Anadolu University Faculty of Law. We have lecturers who apply the street law method in their classes; we have citizen clinic programs; and there are also “moot courts” and “mock trials”. Moot courts are performed in form of courts of first instance and courts of appeal. We have a judicial correspondence clinic. Our clinical activities also include preliminary internship, legislative clinic, and mediation clinic.

Six different courses are opened within the scope of street law. Namely on the topics of gender, prison project, legal rules inside the university, and consumer rights. This year, we have a total of 24 students. What are these students doing? They discuss the other students’ rights inside the university. We make visits to prisons. The students go to prisons. We inform the public about issues like consumer rights or rights in relations with the opposite gender. Our students prepare brochures. For instance, there is a guidebook on consumer rights prepared by our students. It is very simple and plain, and our students distribute it at several places.

A problem frequently encountered within the university is dating violence. We distribute to all our students a brochure, a guidebook prepared by our street law students on dating violence. In a sense, we document our studies like “Where and how should you apply to when you face such a problem? What are your rights?”

Our prison project within scope of street law is very original ... Well, I should not define it “original” as whole, but say that the things done therein are authentic. Training on rights are given at female prison, in the sense of street. Our students go there, of course under the supervision of lecturers.

In male prison, debate competitions between prisoners are organized along with rights training. This is a request by prisoners, and our students train them. We have set up a library together with our students. This is perhaps not directly part of street law education, but can be regarded as a side gain.

The citizen clinic, or the “international citizen clinics” to put it in its original English form, have actually started like this. The restrictions introduced by Article 35 of the Attorneys’ Act had caused some doubt amongst us. But a friend of ours - namely Kasım Akbaş, I don’t think there is any problem in saying his name - come to us with a project. He said: “Now that we have certain doubts about Article 35 of the Attorneys’ Act, there are many foreign students coming to our university within scope of the Erasmus Program and we are spending very much time in order to solve their problems every day - indeed there are many foreign students coming to me with problems like they rented a vehicle, had problems in payments thereof, or rented an apartment and had problems with the owner.. they don’t know the language, nor do they know law or where to apply - how about creating a help desk for these students, I mean an ‘international citizen clinic’?”. We found that suggestion very good and so we started the citizen clinic. Right after that, we prepared Turkish law brochures for Erasmus exchange students in 5 different languages. Now, every foreign student, regardless from where they may come, is given a Turkish law brochure, a guidebook so to say, as soon as they arrive here. And we tell them “Please don’t hesitate to contact our clinic whenever you face a problem which is very common as can be seen from the fact that over 100 foreign students come to our clinic each year.”

Besides, our students provide guidance for poor people - an income test is applied in this sense - who face a general problem and seek advice at the clinic. This is done without entering into any attorney-like relationship with them, and of course under the supervision and observation of the lecturer. The students prepare and submit to applicants a text for informatory purposes only, including statements like “You may seek advice from an administrative body to solve this problem.” or “You definitely must seek legal aid.” or “You don’t have any legal problem.”

We have mock trials and moot courts, so-called simulation clinics which are performed in a large variety of areas. In this respect, there have

been certain events where we have seen that our students' development is very successful. Our students came second in a national consumer moot court competition organized by Kadir Has University. This year, they have come first. As mentioned yesterday, dear Rick and dear Sertaç performed a mock trial, a moot court in collaboration with Georgetown University. The students' self-confidence is incredibly high. We have seen students trying to teach us consumer law, which has made us very happy.

The judicial correspondence clinic gives students the chance to write petitions intended for judicial correspondence, and follow up the proceedings for real or mock trials. We have also a preliminary internship clinic.

And there is also the legislative clinic, which I find very original. Indeed, this is a clinic that has arisen by the request, by the initiative of students. This legislative clinic is shaped like this: Actually, the purpose of this clinic is to submit to relevant bodies the legal amendment texts suggested by our students. This started with a request made by students, and their request was this: "Could we possibly do something to prevent juvenile delinquency and suggest legal amendments?" Only 10 students were admitted, but further 8 students said: "Please let us join voluntarily. We don't want any credit. This is of great interest for us." "Juvenile justice"... and our colleagues arranged it in five stages. The first stage was to scan the legislation relevant for juvenile delinquency, and to review examples from other countries. In the second stage, they had conversations on juvenile protection with bar associations, courthouses, judges, public prosecutors, police officers, and non-governmental organizations. In the third stage, they made research and analyses. In the fourth stage, they are currently preparing a report. And in the last stage, they plan to submit to relevant bodies the legal amendment, the draft legal amendment text prepared by our students under the supervision of their lecturers. I believe that the students have gained and will gain so much just by completing all these stages on their own, by engaging in such a process.

Next year, we're going to start a new version of the legislative clinic. Also, a legislative clinic about the legal barriers faced by disabled people will be commenced in the next semester.

As I said, the legislative clinic has offers us so many opportunities. It started by the students' initiative; many students took part in it, which made us very happy.

We have good relations with the administrative institutions. For instance, we have signed a protocol with the Eskişehir Police Department, which we continue, and will continue with our students, who are mostly 3rd grade.

There have also been some difficulties. We were not allowed to enter the courthouse or had serious difficulties in entering to the courthouse. It is very new issue, so it was difficult to find willing lecturers. It is long-lasting study. The 4th grade students are going to graduate. What will we do? This troubled us a little. But as I mentioned in the beginning, we tried to find an answer, a solution for the question "How can we make it happen?".

All in all, I think that we have gone through a four-stage process to reach the point where the Legal Clinic of Anadolu University is today. In the first stage, we listened to best practices and experts to gather information, and thereby improved ourselves. After that, we created the clinic and tried to make it hear near and far. At this point, something very interesting happened: Our first brochure about the clinic was made up of just 2 pages. The only thing we wanted was to inform the people of the existence of a thing called legal clinic. So, we didn't put much effort in it. But in time, especially thanks to the contributions of our colleagues at the clinic, the whole thing evolved and developed in to the Turkish-English brochure which Mr. Alpaslan showed just now. We did our best for continuous improvement. In the third stage, we tried to improve both the quality and quantity of education, coupled with sharing of obtained information. In this sense, we endeavored to collaborate and share our

experiences with other universities. Now, in the fourth stage which we currently in, I believe that were doing this: we are looking for methods to apply more productive, more contemporary and new techniques. We will gain a huge success if we manage to do this.

On this path, we have received serious support from the rector's office. There was also serious support by the dean's office, i.e. the administration. I can't go without point out that the Raoul Wallenberg Institute acted in close collaboration with the Ministry, other universities, and us. They shared information and provided financial support from time to time. Right now, we haven't anybody representing them here. Nevertheless, I think that I must extend my thanks to them even in their absence.

We have a determined, dynamic team. I have been, we have been very lucky in this respect. Indeed, our young and determined academicians have achieve a huge success. I believe that we have managed to make the whole thing well understood by students. International experts have always supported us. Let me share my impression about this. Experts working on this subject are really very humble. I mean, we have met hundreds of experts at GAJE meetings and I have seen such a level of humbleness despite the enormous amount of knowledge and experience, which is not a frequently seen thing. In this sense, I want to thank them all once again.

This is definitely a current issue, which has been an advantage for us. The Ministry of Justice has incorporated the legal clinics, the legal clinical education into its Strategy Plan. These have all been very beneficial to us.

That we are located in Eskişehir has been a relief for us to a certain extent compared to metropolitan cities. We have been able to move and carry out our activities with more ease.

But there have also been certain difficulties. For example, we have had problems related to legislation. We are still facing the same problems. For instance, we want to do something in the field of pro bono. But then,

we face the barriers mentioned by Mr. Cemalettin, or the limitations set by the Attorneys' Act. Public institutions have lack of knowledge on this issue; we try to explain them in full detail but it's difficult. Unfortunately, bar associations have an adverse approach which was more intensive in the beginning but started to lessen gradually. At this point, I would like to share an interesting memory: It was 2013, if I'm not wrong. We made a visit to Lodz University in Poland. They are doing really very good things there, and they took us to the bar association of their city. It was a time where we used to have serious doubts about Article 35, and we asked the President of the Bar about his opinion. He told us that: "In the beginning, we used to say, to think the same and I can assure you that this is the general tendency worldwide. I mean, it is almost for sure that bar associations object it in the beginning. But later on, we have understood that has nothing to do with our job directly. If you wish, we as Warsaw Bar Association or even as the Polish Union of Bar Associations, could write a letter to your Union of Bar Associations and assure them that this is not a threat but an educational activity." We said: "No, thanks. We can do that ourselves, or at least try it." I mean, it is not something peculiar to Turkey.

Lack of flexibility in higher education seems to appear as a problem. Especially in state universities, there is not much flexibility. The legislation is very limiting. You have to plan very well. Otherwise, you'll hit the wall.

We didn't have much information sharing with most of our stakeholders. Eskişehir is an advantage and disadvantage at the same time. There is nothing wrong here. It is just not as prominent as Ankara or Istanbul to make ourselves heard. The distances make things a little harder. Even though communication and transportation is faster nowadays, Eskişehir has been a little compelling in our efforts to make heard the things we are doing or plan to do.

And another obstacle is... Well, let's not call it an "obstacle", but a complaint of mine. Experienced lecturers say "This is will result in vain." I think that there is such a prejudice.

Nevertheless, I believe that this process, which has started at Bilgi University and continues with Ankara University and Anadolu University, is inevitable. I think that all faculties of law will find their own way to incorporate their students into practice.

There are certain persons, whom I feel obliged to extend my thanks in this entire process. We have learned so much from them. First, my thanks go to David Mc Quoid Mason, Ed O'Brien David in South Africa. Ed O'Brien was a street law manager, he passed away a short time ago. May god rest his soul. I want to thank Catherine Klein who is working at the Catholic University together with Leah. Frank Bloch, top manager of GAJE. Richard Grimes for their incredible support. Many thanks to Jose Garcia Anon aka "Pepe". And to Filip, who is not here with us. Muhammed Mattar, although not here right now, has visited us several times. Bruce Lasky who has shared with us his comprehensive knowledge on pro bono. And we shouldn't forget about Mr. Alpaslan's support. Without Mr. Alpaslan, we probably hadn't been able to tell the Ministry our thoughts so conveniently. And one more thing: He is the only top bureaucrat who came from Ankara to attend the GAJE meeting. I must say that his contributions have been enormous. And of course, I thank all of you for listening to me.

MODERATOR – I thank dear Professor Ufuk Aydın for giving us his effective presentation and his kind words of compliment for us. In the person of Professor Aydın, we tender our sincere gratitude again to all of his colleagues. Thanks to this impressive presentation, we have seen that the Faculty of Law of Eskişehir Anadolu University has made great accomplishments within a very short period of time.

I think that this practice of legal clinics realized will make a domino effect. The legislation or a number of psychological pressures or opinions that seem to constitute a hindrance to clinics will be hopefully overcome within a short period of time. As a matter of fact, this is the case all over the world. In Croatia, for example, bar associations initially opposed to clinics, but then took part in this practice.

I am thankful to all our speakers and to the audience for listening to us with patience.

Now let's get to the questions and answers part. Please introduce yourselves before asking your questions.

Yes, please.

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN (Çağ University Faculty of Law) – Thank you, Sir.

We have really learned so much today. But there is something that bothers my mind. How do they overcome, especially in practice, the cultural problems of social circles which a very diverse range of disadvantaged groups are member to? I guess that there are many things. When speaking about the whole clinical thing, the positive aspects have been pointed out predominantly. But I think that in diverse regions, in diverse locations of our country, there might be some unpredictable issues. Please could you share with us, if any, the essays made in this regard?

My respectful thanks.

MODERATOR – Thank you, Sir. Are you asking a certain person or all?

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN – Anybody who wants to answer. I would appreciate it very much if they could share with us their contributions and essays.

Thank you.

MODERATOR – Thank you.

Professor, you are also working in field of public relations, aren't you? We used to study your textbooks in our graduate courses. We as the Ministry have also performed studies on the judiciary and public relations, for which we made reference to your publications. Thank you so much.

PROF. DR. YÜCEL ERTEKİN – Sir, I thank you.

I would like to address something very briefly, if you don't mind. I have worked for long years at the Public Administration Institute for Turkey and Middle East in Ankara. I have several works published there. One of them is Public Relations, another one is Stress and Management. And Organizational Policy and Tactics is another one, etc. My works mainly focus on non-legal, technical aspects of management. But, I'm actually a graduate of Ankara Faculty of Law.

Thank you.

MODERATOR – Thank you, Professor.

Yes, please.

ATT. CEMALETTİN GÜRLER – Let me answer briefly. That a problem like this is faced at legal clinics is actually a good thing. Indeed, what we are afraid of is this: we can solve it this way or the other at the legal clinic; but what if the student fails to solve it after becoming a lawyer? This fear is what lies behind our motivation to build up legal clinics. At a legal clinic, the student has the chance to solve the problem this way or the other with his lecturer, public prosecutor, or judge. What if he fails to do so as lawyer? This is terrifying. Therefore, we attach great importance to legal clinics.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi University, Dean of the Faculty of Law) – Of course, Sir. Now, there is a scientific/academic aspect on one side, and the formation to cope with problems faced in real life on the other side. For instance, at Bilgi Faculty of Law, we try in the first semester to make our students gain certain formations required for negotiating or getting in touch with difficult groups. Dr. İdil Elveriş will probable explain this better, because she experienced it in person. But let me share it with you. As known, our legislation including our labor legislation contains certain provisions regarding the period after a prisoner is discharged, like provision of a certain employment opportunity. Taking this

into consideration, within scope of clinical courses performed at prisons, we have been informing the prisoners not only on criminal execution conditions but also about their post-discharge opportunities. The incident happened like this: During a discussion at the prison, somebody said “Yes, of course. It will be a pleasure for us to employ someone like this. And we will get even more pleasure if this someone has been convicted of an honor killing. He will definitely be given priority”. Dr. Elveriş was there to supervise the students. She said “We can’t have such discussion right here right now” and then she left the class and waited outside for her students to finish the class. What does this example show? It shows that one of the prisoners there believed that crimes of violence against women constituted a somehow respectful category of crime and conviction. Ethically, it is not possible to share or keep quiet about this, but you may express to others that you don’t share it. Later on, the other prisoners said that a discourse like that of their inmates glorifying a crime of honor killing is unacceptable, that such discourse is not only against law but is objected by all of them, that it is wrong to speak such words, and that they didn’t want that inmate in their class ever again. They submitted the same statement to the lecturer also in writing. Therefore, this could be an example.

But in another case, a difficult situation was encountered where a woman together with her 3 children suffered violence by her husband and had to be saved. A shelter was provided within the bounds of possibility offered by the state and she obliterated her trace. But the husband, remaining behind, nurtured enmity against the lecturer who had helped the woman escape. Therefore, the university was forced to take certain measures. This example is very relevant for the threat aspects mentioned in yesterday’s session. A snake about to catch a sparrow - a motive that can make an appearance in many different ways.

But there are also examples like this: A male spouse contacts the clinic and says that he wants to divorce his wife, saying his wife had an affair with another man. Meanwhile, he cries his eyes out. This is a completely

different example. This man is very important in a very essential aspect, because he chose legal remedies instead of violence. And he wanted to know the remedies which he could legally resort to, i.e. learn and benefit from the supports which the divorce law in the context of family law would provide him. Another point here important for the students is to have the formation of facing the pain of a suffering person and yet being capable to act in professional responsibility.

Such an experience can make an appearance also in cultural forms. For instance, in clinical studies about refugee problems, there have been similar situations encountered notably when people from different cultures come face to face.

For now, I would like to content myself with what I have said so far, taking into consideration the limited time we have.

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara University, Faculty of Law, Department of Philosophy and Sociology of Law) – The words of Prof. Turgut are very true. I mean, it is something we all do; we all have encountered this a lot in prisons. We have been receiving many prejudiced comments like “You are going to prisons, why? The people there must have deserved it. Why are you doing this for them?”. We have gone through this a lot.

Second comes a very frequent issue. As known, we are focusing very much on violence and our primary goal is to stop violence starting from our own university, the Ankara University. Because nowadays sexual harassment and sexual assault are everywhere, and in universities at the most. Therefore, I must make clear something which we, as the rector’s office, have already come to terms with and wanted to create an environment at our university free of such incidents. But before we showed up with the rector, everybody would tell us “What do you mean? Is there sexual harassment and sexual assault at our university?” Yes, there is. And there were very strong prejudices because of that.

Apart from that, dating violence is very common and, as Ankara University, I can say that we have been achieving hundred percent success in preventing this. We even do an excellent job in providing financial opportunities, shelter, legal service, and psychological support to our students. Yet, we had to cope with many prejudices in the beginning like “This girl dates with another person, why are you helping her, what are you doing? What happened has happened.” But the more success we achieved, the more prejudices have been torn down during the course of years.

Thank you.

MODERATOR – Please Mr. Giray.

ASSOC. PROF. DR. KEREM GİRAY (İstanbul University, Faculty of Law) – We have been continuing our legal clinics program for two year, but not in a very active manner, rather on an educational level. This year, we have commenced studies on street law.

I just want to say this: I believe that one of the most important legal clinics is refugee law, migrant law. I think what matters here most is collaboration between ministries. Especially a protocol to be drawn up between the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Justice - in connection with universities - will be of huge importance because we can hardly reach the refugees. I mean, no matter how much you train them on legal issues, you must go up to them... But we encounter certain obstacles there, because in general you are not admitted to enter the camps. Therefore, I think that it would be very beneficial if the Ministry of Justice would collaborate with the Ministry of Internal Affairs in this regard.

Lastly, there is the legislative aspect... At this point, the prejudices of bar associations have been torn down. This is true but I think that this should be incorporated into legislative arrangements. Efforts aiming to this end would be most beneficial if the Ministry of Justice gets involved too.

Thank you.

MODERATOR – Thank you Mr. Giray.

You have made accurate statements about refugees. We have been in contact with you. There are around three million refugees in Turkey. I think that there is a problem in general with access to justice, and more specifically, with refugees' access to justice. I believe that legal clinics will perform a significant function in closing the gap in this regard.

Yes, please.

BAYRAM ERAY (Afyonkarahisar Chief Public Prosecutor) – Thank you, dear Moderator.

My question is to the honorable professor of Eskişehir Anadolu University. I have listened to the presentations with utmost attention. It appears that Ankara University generally took the field and performed its studies at courthouses, with judges of family courts, at prisons, dealing with concrete files and cases. In contrast, Eskişehir Anadolu University organized a symposium and performed international studies, but no mention was made about the courthouse or bar association leg of these studies. Do you believe that a project in which neither the courthouse nor the bar association is involved could ever succeed?

Thank you.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu University, Dean of the Faculty of Law) – I thank you, my honorable Chief Public Prosecutor.

Well, it seems that my speech created the image as if we don't take the field. But this is of course not the case. We are on the field. For instance, visits are made to two prisons in Eskişehir by two student groups for three hours a week, using a vehicle allocated to these students by our university. Besides, we had three separate meetings with all public prosecutors last week, within scope of our legislative clinic. In the international citizen

clinic - I just got the current numbers from my colleagues - our students/colleagues dealt with a total of 40 files during the last two and a half years. Maybe, it was the limited time which caused such impression. But we are for sure on the field and don't hesitate to hit the ball, and we believe that we are really successful in doing so.

MODERATOR – Thank you.

Now Mrs. Worham has a word to say, yes, please.

Prof. LEAH WORTHAM (Law Professor, The Catholic University of America) – I have a comment, rather than a question. Really wise words have been spoken. A little while ago, a colleague from the bar association was answering a question about risk, and the dean of Bilgi University said: “There are risks, but we must learn how to manage them.” And yesterday, a representative of the Ministry of Justice mentioned post-traumatic stress disorder. Hearing stories of people who have been traumatized, of course, has an impact. I think what should be said about this issue, as well as other problems students in clinics would face is: “Lawyers face these problems, and students would face them when they became lawyers. It is better to encounter them while still a student, when your lecturer still stands at your side. It will be much harder to cope with after one becomes a lawyer, if one has had no experience and is on one's own.”

In my presentation yesterday, I showed you some journals and books regarding clinical legal education. Such books and journals deal concretely with how to work with students as they encounter problems clients face in the society, and teachers face in working with students facing such problems.

For example, yesterday, I showed the cover of the new edition of the book I edit: *LEARNING FROM PRACTICE: A TEXT FOR LEGAL EXPERIENTIAL EDUCATION*. It includes a chapter on navigating cultural difference with quite practical approaches to helping students learn to be better at working with clients from different cultural backgrounds than their own. Several

American articles by clinical teachers have addressed working with clients who have suffered trauma -stress disorder and work students avoid secPTSD iing them.

I urge clinical teachers here to share their experiences in articles and books so there can be a mutual exchange of information. The quality of the education given to students will then continue to improve, and there will be a dialogue about effective ways to address problems in society that clinical program clients face.

Thank you.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI (Bilgi University, Dean of the Faculty of Law) – I find Prof. Leah Wortham’s words very important. I graduated from Istanbul University Faculty of Law and I worked there as lecturer for twenty years, until 1999. Not only at Istanbul Faculty of Law, but at all other faculties of law in Turkey, the practical front of legal education usually used to be limited to so-called practical studies or practical courses where certain court decisions would be discussed en masse or where fictitious cases would be analyzed. In that context, we would in general analyze cases between a Mr. (A) or Mr. (B), Mrs. (A) or Mrs. (B). In contrast to practices as abstract as these, it is fact that the impact created through clinical education is much more or even completely part of real life, although there may be certain risks or cultural differences. Therefore, in clinical education, you get the chance to deal with a case and provide legal guidance in real life, instead of an abstract relationship between Mr. (A) and Mr. (B). I am convinced that this is a valuable contribution to legal practice considering the fact that graduates of the faculty of law, but only those graduates who have gained experience through real cases and at the same time have accumulated comprehensive knowledge, are at the same time potential new member candidates for bar associations. I guess that this will contribute to legal knowledge and the skill of how to use it. Perhaps, as mentioned yesterday by the İstanbul Bar Association’s representative if I’m not wrong, a structure could be built thereon, which would be adequate for

applying the same model at internship training centers of bar associations. I think that the suggestions made by the Ankara Bar Association's representative included some concrete examples in this context. Hence, just like the bar associations' efforts to find an articulation point with faculties, I can say that it is also important to try to find an articulation point also at the Ministry. My institution has made real efforts and engaged in mutual interactions for this purpose. I think that this interaction and collaboration could be created and maintained in a stronger and more widespread manner also with bar associations; which I believe will come true in time.

Thank you very much.

MODERATOR – Thank you.

Yes, please.

ATT. EMRAH YAVUZCAN (Vice President of Samsun Bar Association) – I have a question to Prof. Gülriz. The Faculty of Law at Ondokuz Mayıs University in Samsun is located in the district of Çarşamba, and the number of academic staff is really scarce. We would of course wish that all these could also be implemented in Samsun. But the number of students is high and the number of academic staff is scarce. You said “we have 2 lecturers for each clinic”. So, how could we possibly accomplish it when there is such little academic staff available in Samsun? Would the associates have to carry all the burden? What if this were the case?

Thank you.

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Sociology of Law) – Thank you very much.

This is very important. I was alone when I started. What did I do? Street law, i.e. informative meetings. But students are incredible. You give 1, and get 10 in return. I mean, it is the students which you must establish

a relationship to. You just have to show them the way and they will do incredible works. Therefore, if you would ask me “Who did you trust most?”, it was the students. I was not alone when I set off, I had the students with me. Then, the Ankara Bar Association joined me, followed by family courts. Thereafter, my associate colleague joined my group. They saw how much work I accomplished, and decided to appoint an assistant for me. So and so, our group grew much bigger. Therefore, I believe that it would be a good start to do just little work with a single person instead of crowded numbers. It could be women’s rights, consumer rights or whatever. Just start with a single subject, and then make the students participate actively. Once this is achieved, everything will improve smoothly.

MODERATOR – Thank you.

Let’s have the questions by the Esteemed Vice President of Istanbul Bar Association and the esteemed lawyer of Izmir Bar Association. Please let’s keep it short.

Thank you.

ATTENDANT (LAWYER) – I told it yesterday. I always take care when speaking about this. I don’t have the least doubt about this educational project; it must be put into effect. Yet, as I mentioned yesterday, it is not possible for a bar association, which trains over 3.660 interns a year, to ignore the competence gained through those interns. The better they come to internship, the better for us. Because, during internship, we can improve an intern only beyond a certain measure, not more.

Now, there is something which I think should be recorded in the minutes of this meeting. Cemalettin has come here the first time today; we haven’t seen any lawyers here other than him. But a very significant portion of what we have been discussing here are actually of very close interest for lawyers the moment they get outside in the next step of their education.

MODERATOR – We could invite presidents of only twenty five bar associations.

ATTENDANT (LAWYER) – No, I’m telling it to those sitting there at the table. I know that we have had many lawyers here. I mean is those who took part in this discussion. My friends know me as a very kind person. I always take care to behave polite. And I’m not sure how I will be understood when I say this. We have very valuable professors here, whose competence is without doubt, but most of them have no experience as lawyer. This is a profession which cannot be narrowed to or defined by written rules. The thing is, we have a complaint. When I told this complaint to the former Minister of Justice, Mr. Sadullah, he responded “I’m complaining about that too.” I said: “At the Ministry of Justice, people are trying to give shape to the legal profession although they officiate there as judge or prosecutor. There is a mistake here; let us be part of this, it is us must be amidst of this job.” And he said “Yes, you are right. There is not a single lawyer working at this Ministry.” Imagine a ministry that has not a single lawyer working there, but tries to give shape of legal profession. Since the morning, I went outside just for ten-fifteen minutes to rest. I have been watching this meeting for two days, from opening to closing. As I told, Cemalettin was the first to join us here.

Many things have been told that are actually contrary to law, but the intension behind it was so nice. In legal profession, there are tens, even hundreds of examples that constitute the inconvenience of pro bono. For instance, there are very specific examples regarding our tax problems. We, as lawyers, are not able to learn whether there is any investigation initiated against someone other than our client outside Istanbul, due to reasons attributable to the front office system. They say “Bring your power of attorney.” But when I bring my power of attorney, a tax officer comes and says “Come on, show me your voucher.” In fact, Cemalettin said something different. He said “You see.” He didn’t want to express it more clearly, but I’ve understood. So, we have dependent problems like this. But unless

we have these problems, unless we get involved, and unless we can talk together at the stage of law-making, none of these will come true, and the things which have been addressed here might happen. For instance, Prof. Turgut told us in very good faith that they saved the lives of a woman together with the 3 persons beside her. Dear Professor, sometimes such unimaginable mistakes are made and that we have to do the same work a hundred times a day? Our legal aid system in Istanbul has almost turned into an office to stop violence against women. What will the consequences be if this is done wrong? I mean, that is where the whole problem is. This being the case, I believe that it is a precondition - I'm saying it by purpose, in inverted commas - to assign and employ lawyers at these clinics. I think that this is the only way to get rid of other problems or get involved in the whole thing.

In addition, I'd like to say that collaboration is open for us in some of the issues mentioned by Cemalettin.

Thanks.

MODERATOR – Thank you dear President.

Now please let me give the floor to Ms. Elveriş as she will give us some information about pro bono.

Clinical law is impracticable without lawyers, as in many countries of the world. I especially want to note this again.

ATT. MUHARREM ERCAN (Gaziantep Bar Association) – I have a very brief question.

For now, we have got a very clear understanding of the educational aspect of clinical studies. How is all this going to function with an academic staff who is inexperienced about the role of a trial lawyer, the role of the prosecutor, the role of the judge in real trial proceedings and also with regard to problems faced especially when we have to deal with public

officers and the solution thereof; and who lack all experience as lawyer, as judge and in general as prosecutor and have not even watched a trial ever before?

PROF. DR. GÜLRİZ UYGUR (Ankara University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Sociology of Law) – Let me answer right away, because we are experienced indeed. We have worked with judges, prosecutors and lawyers from the very beginning. The academician was never alone. This is a collaborative model. Judges at family courts, public prosecutors, lawyers of the Ankara Bar Association... We have worked always together. This is how a clinic works. It can't be imagined without these.

MODERATOR – It is the same for other countries.

Yes, please.

ATT. ŞENOL KARAASLAN (İzmir Bar Association) – It has been a horizon-opening study for us too. I'm going to have a request: In fact, legal education should be criticized with in integrative point of view. Clinic is only a part of the whole. And this part which we reach and touch here will remain just a minor part. I herewith would like to ask you to criticize Turkey's current legal system with a critical mind so that we can see you assessments in the context of clinics. It seems that whenever you engage in mediation or conciliation, a salvation is heralded. But we all are condemned to live in delusion unless we assess and analyze it as a whole. I mean, the numbers spoken here are over one hundred thousand lawyers from 86 faculties of law in Turkey. The number of faculties of law in Germany is 44 as of the 2010s. These numbers are horrific and it seems that they will continue to increase in this decade.

For instance, there are activities which are carried out by the women's rights center of our bar association in collaboration with universities. As a matter of fact, the women's rights center is delivering decent results

by dealing with 7 or 8 cases a day under Law No. 6284. So, we don't say that we are against bar associations, but that the whole thing should be reviewed with a critical point of view.

Thank you.

MODERATOR

Ms. Elveriş is a leading academician in field of legal clinics. As far as I know, Bilgi University is the first institution to initiate legal clinical practice in Turkey. Now Ms. İdil Elveriş has a word on pro bono. Ms. Elveriş asked to speak about pro bono as we mentioned that concept. Then, of course, I will give the floor to Dr. Sertaç Serter.

Please, you have the floor, Ms. Elveriş.

ASSOC. PROF. DR. İDİL ELVERİŞ (Bilgi University) – Thank you Mr. Azapağası.

I just wanted to say a few things about pro bono. I'd like to start with this first.

Our problem is that we assume all the time that many of the problems we face are peculiar to Turkey. A burst in demand for legal education is seen all over the world. It goes in parallel with the burst in demand for higher education. The number of lawyers all over the world including Germany, France, the United Kingdom, and the United States have first doubled, then quadrupled, and then sextupled. The same has been and will be the case in Turkey. This is closely associated with the fact that we live in a different world today, that people admire the s-social status of lawyers, that the demand for higher education has increased, and that people are attracted to receive legal education due to the age of rights we are living in. And any attempt to put any barriers before these would be against the freedom of teaching. These are things which are not recommended by other bar associations and professional organizations in other countries.

Therefore, please don't regard our problems as if they were certain uncontrolled issues attributable to Turkey only. That's not the case. This was the first thing I wanted to say.

Second: It is not true to say that lecturers working at legal clinics had no experience as lawyer. If you like, I could talk about my experience in the U.S. or my experience as lawyer here in Turkey as well. The other lecturers, well at least those working at Bilgi University, have certainly worked as lawyer. It was something that we had discussed among ourselves beforehand. It was agreed by all that the lecturers involved in this definitely must have experience as lawyer so that we don't face any such accusation, while ensuring best possible guidance for the students. Therefore, we have been following up the discussions in other countries, and are doing our best to implement their outcome.

Another point: It is out of question that students at any clinic in Turkey appear before court. There is no such thing. Perhaps, we should explain this a little further. First, we need to open up what is meant by legal knowledge under Article 35. Not everything is legal consultancy or legal advice. Certain things are just legal knowledge. If you tell somebody that the time for appeal is 7 days, would this mean that you give that person consultancy, and advice, or just provide legal knowledge? Hence, what is primarily done at legal clinics is to provide legal knowledge, because people want to get informed and learn their legal standing before they go to a lawyer or file legal action. Therefore, Article 35 should not be regarded as prohibitive that much, which brings me slightly to the issue of lawyers' monopoly and pro bono. Lawyers' monopoly is not something introduced for lawyers. Let me repeat, lawyers' monopoly is not something introduced in favor of lawyer. You will see this if you make some literature research. Lawyers' monopoly is something introduced to ensure that citizens get adequate legal information. And we, as a requirement of our responsibility as lecturer, as a requirement of what the resulting responsibilities will be, have been doing our part in ensuring that adequate legal information

is given by our students by leaving them never alone with the relevant people, and preventing that no feedback is made to these persons about the students' own research results unless approved by us.

I spend at least three days at prison during every spring semester. Why? Because I have to take that time in order to ensure that my students do not misinform the prisoners during training. Just like me, lecturers of other legal clinics sit there when information is provided by students, so as to ensure that no incorrect information is given. So, we must recall the objective of lawyers' monopoly. The objective of lawyers' monopoly is defined as "We give you a monopoly, and you give as good service in return". That's the purpose. The same goal is sought by legal clinics: to provide correct legal information. And please don't forget that these students will start their legal internship in a year anyway.

Lastly, I should probably also tell this: Mr. Cemalettin made several suggestions. Some of them are thinkable, but others have brought me somewhat to a point like 'let's cover the judicial problems through the free workforce of students'. We, as university, must keep in mind at all times that we are an educational institution. We can't do anything to make up the deficiencies in the state's legal aid policy. We can't do such thing like 'let the universities allocate a given number of persons', because the things we do must contribute to teach and improve the skills of students. We have to keep this in mind at all times. Perhaps the number will be low, but we have to get an educational output in the end.

What should be perhaps said with regard to pro bono is that the whole world is going there. Knowledge, notably legal knowledge shouldn't be a means of power. In other words, everybody must have access to legal information, to this empowering information which will improve their lives. Legal knowledge shouldn't be accessible only to those that can afford it; it mustn't be something that can be obtained just with money. In this sense, it is seen in the whole world as a means for lawyers to satisfy their responsibilities towards society. Because no country has unlimited

resources with regard to legal aid. Hence, I think that we should take into account all these as a whole.

Thank you very much for this chance to speak.

MODERATOR – We thank Ms. Elveriş very much.

Now, dear Professor Aydın will make a brief explanation and then we will give the floor to Mr. Serter.

PROF. DR. UFUK AYDIN (Anadolu University, Dean of the Faculty of Law) – Well, it has evolved into something peculiar to us. There is probably no equivalent in the world. In my speech, I told that “Our students had difficulties in entering the courthouse.” A dear guest present in this hall misinterpreted this like “The prof was denied access to the courthouse” and informed the Chief Public Prosecutor of Eskişehir accordingly. The Chief Public Prosecutor came to me and told “Dear Professor, I am so sorry to hear words from you like this.” I corrected the misunderstanding right away, finding it somewhat strange blameful that said guest had misinformed the Chief Public Prosecutor. I, of course, had no problems in getting access to the courthouse. Our students faced those difficulties as they tried to enter in there. We contacted the relevant persons, and everything is fine now. Our relationship with the Public Prosecutor’s Office of Eskişehir is incredibly good; they’ve always supported us. And upon a question by the Chief Public Prosecutor of Afyon, I replied: “Our students are having meetings with public prosecutors since three weeks. Our collaboration is great.” I advise the dear guest, who picked a couple words from my speech and conveyed it to the Chief Public Prosecutor incorrectly, that he conveys my above words without manipulating them first.

Thank you.

MODERATOR – Thank you very much, Professor.

Please, Mr. Serter.

DR. SERTAÇ SERTER (Anadolu University, Research Assistant) – Mr. Alpaslan, first of all I'd like to extend my thanks for both the Ministry's support and for your personal most sincere contributions for many years. Thank you very very much. Further, I want to thank Mrs. Zuhale and Mrs. Sumru. And also Mrs. Jale for this most pleasant and beneficial organization.

In essence, I actually agree in general with the words of the Istanbul Bar Association's Vice President; there are a few points which I disagree, but in general I agree. It is very important bar association. Mr. Ümit is an expert who I love and respect very much, and who has played a very significant role in my personal character development. Taking strength from there, I can say this: I think that we will most probably not face any problems if we could explain to your bar association and all other bar associations and make them understand ourselves and what we wish to do. We do not intend to compete, but do things together. Therefore, I find your last words very important. The legislative arrangements planned for clinics must include a provision that requires the presence of lawyers, which is the case in best practices worldwide. For instance, here is Davenport. In South Africa, the real work is done by lawyers. And there is even the chance to do your legal internship at a clinic. A very important thing.

Besides, I have a request for the legal arrangements so that the mentioned problems can be solved. It is very true; even though done by minority, it might happen that there is a lack of knowledge or experience. I believe that, as academicians, our way to act as lawyer should be opened without interfering with our educational activities. This was something I recognized during my days as student at the faculty. My best lecturers - including Mr. Ümit and Mr. Köksal - were those who engaged in both practical and theoretical work; at least this was what I observed. They have always been my best lecturers, and it's very probable that they are the best lawyers too. Hence, I really hope that, as academicians, our way to work as lawyer under certain conditions is opened - our primary goal will not be to

make money, that's for sure - so that educational activities can be improved while clearing the way for clinics, and so that we can improve ourselves and be more beneficial for our students, provided that no interference is caused to our educational activities.

Thank you.

MODERATOR – Thank you.

Ladies and gentlemen, the Legal Clinics Symposium has ended now. First of all, we would like to thank all the participants, and all the academicians attending from home and abroad for their valuable contribution.

Academicians and students working on clinical practice are all heroes, indeed, because they work on voluntary basis. To put this into words in colloquial speech, they also engage in good works. Having received comments of the students interested in clinics at Ankara University, and visited Wits University in South Africa, we became aware of the problems caused by Apartheid there, and realized that many other problems were also solved by clinical legal practices.

There are probably numerous symposiums and workshops on legal education. However, the topics being addressed are always very similar to each other. As one of our attendants has just said, "The reform is over, let the revolution begin." I think that the legal clinics are not a reform but a revolution. To me, it is the invention of the century in field of law.

I tender my sincere gratitude and respect to all of you.

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara

International Legal Clinics Symposium
14-15 April 2016 - Ankara